Digitaliseret af | Digitised by

Forfatter(e) | Author(s):	Lemche, Gyrithe.; udg. af Dansk Kvindesamfund.
Titel | Title:	Dansk Kvindesamfunds Historie gennem 40 Aar
Alternativ titel | Alternative title:	Festskrift i Anledning af Dansk Kvindesamfunds 40 Aars Jubilæum den 15. December 1911.
Udgivet år og sted | Publication time and place:	København, 1911
Fysiske størrelse | Physical extent:	VII, 336, XIV s. :

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

14-446-8

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
130021854493

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

DANSK KVINDESAMFUNDS HISTORIE GENNEM 40 AAR.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

FESTSKRIFT

I ANLEDNING AF

DANSK KVINDESAMFUNDS

40 AARS JUBILÆUM

DEN 15. DECEMBER 1911

1912 L229 7a

1482

DANSK KVINDESAMFUNDS HISTORIE

GENNEM 40 AAR

AF

GYRITHE LEMCHE

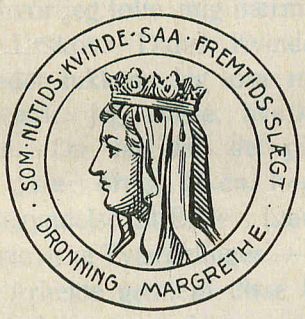

UDGIVET AF DANSK KVINDESAMFUND

14-446-8°

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

BOGTRYKKERIET, GASVÆRKSVEJ 9, KØBENHAVN
— P. HANSEN —

FORORD

Da jeg for halvandet Aar siden efter Opfordring paatog mig at skrive denne Redegørelse for Dansk Kvindesamfunds Virksomhed gennem 40 Aar, havde jeg — saa temmelig ukendt med Dansk Kvindesamfunds Fortid, som jeg dengang var — ingen Forestilling om, hvilket Omfang dette Arbejde maatte faa, tænkte mig Opgaven løst i en Bog paa henved 100 Sider. Men, eftersom jeg trængte dybere ind i det foreliggende Stof, fik jeg noget andet at vide. Der var sandt at sige et Øjeblik, hvor jeg følte mig nærmest som en Opdagelsesrejsende i en Urskov. Dansk Kvindesamfunds mange Veje og Virksomheder lukkede sig om mig som et uigennemtrængeligt Fletværk; jeg vidste, hverken hvor Skoven endte eller begyndte. Da var det, det gik op for mig, at her var kun ét at gøre: bruge Øxen, hugge løs, skille ad, spalte Stoffet fra Begyndelse til Ende i Længdesnit med kun de nødvendigste, historiske Tværdelinger. — Det hjalp. — Der faldt Lys over mit Arbejde gennem disse Udhugninger; jeg saa hele Dansk Kvindesamfunds Virksomhed ligge for mig som en Vandring ad forskellige, sideløbende Veje i Retning af det samme Maal: *Anerkendelsen af Kvinden som Mandens ligestillede i Familie, Samfund og Stat.*

For at Bogen imidlertid ikke skulde blive uoverkommelig stor men dog opfylde sin Hensigt at tjene som Haandbog for den, der søgte Kundskab om Kvindesagens Udvikling herhjemme indenfor vor ældste, i videste Forstand eneste kvindesaglige Sammenslutning, maatte jeg lægge mindre Vægt

paa Bogens underholdende Egenskaber og Hovedvægten paa den saglige Fremstilling. Samtidig maatte jeg hele Tiden holde mig for Øje, at det ikke var Kvindebevægelsens Historie i Danmark, jeg skrev, men Dansk Kvindesamfunds Historie; derfor har jeg kun omtalt de andre Kvindeforeninger i deres Forhold til Dansk Kvindesamfund.

Jeg kunde ønske at have givet en mere indgaaende Skildring af de Personer, som til forskellig Tid har præget Dansk Kvindesamfunds Virksombed, men har ogsaa her maattet begrænse mig og nøjes med at gøre Rede for deres Handlinger og den Indflydelse, de har øvet; ligeledes vilde jeg gerne have givet hver af Kresene ude i Landet en særlig Omtale, saaledes som jeg har givet Moderkresen, København, og de tre ældste Krese; men jeg tror, Kresene vil forstaa, at en saadan Fremgangsmaade vilde have været umulig, da jeg saa enten havde maattet fordoble Bogens Sideantal eller i betydelig Grad indskrænke min Skildring af de Forhold og Begivenheder, der har Interesse for samtlige Krese.

Som de Kilder, hvorfra jeg fornemmelig har hentet mit Stof, maa jeg i første Række nævne Dansk Kvindesamfunds Protokoller, Fællesstyrelsens saavel som Københavnskresens, og samtlige Aargange af „Kvinden og Samfundet." Desuden har der været stillet til min Raadighed flere Korrespondancer, omhandlende Dansk Kvindesamfund, en Samling Avisudklip fra „Sædelighedsfejdens" Dage, den første Kvindevalgretsforenings Arkiv og Valgretsforbundets ældste Protokol, ligesom jeg ogsaa ved Henvendelse til Foreningens ældre Medlemmer har modtaget skriftlig og mundtlig nyttige Oplysninger og Bidrag til Forstaaelse, hvorfor jeg herved bringer dem min hjærtelige Tak.

Jeg har endvidere paa Udgivernes Vegne en Tak at bringe vore to kvindelige Fotografer, Frk. Julie Laurberg og Frk. Mary Steen, fordi de har vist os den Imødekommenhed velvillig at stille de Fotografier, de hver til forskellig Tid har taget af Foreningens mere fremragende Medlemmer, til vor Disposition, og særlig vil jeg takke Frk. Laurberg for de

to Interieurer af vort Kontor og for Billedet af Dansk Kvindesamfunds Banner paa Bogens Forside.

Og saa vil jeg sluttelig paa mig selv anvende de Ord, Frk. Caroline Testman sagde ved Fællesmødet d. 10 April 1883, da hun nedlagde sit Hverv som Dansk Kvindesamfunds Formand:

„Det Arbejde, som jeg lige har gjort Rede for, forekommer mig selv ringe og tarveligt imod, hvad jeg kunde have ønsket at faa gjort, men jeg har arbejdet efter bedste Evne, og der var mange Hindringer at overvinde."

Lyngby, d. 18. Februar 1912.

Gyrithe Lemche.

NB. Ved Korrekturlæsningen er desværre overset, at Overskriften „Tidsrummet 1903—1911" mangler paa Side 216. *G. L.*

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

INDHOLD

1. Indledning.
2. Mathilde Fibiger og Pauline Worm.
3. „Tidskrift för Hemmet“ og Stuart Mill: „Kvindernes Underkuelse“.
4. Dansk Kvindesamfund:
   Tidsrummet: 1871—1883.
   — 1883—1893.
   — 1893—1903.
   — 1903—1911.

INDLEDNING

Selma Lagerløf fortæller i sine Kristus-Legender om en Mand, som red fra Jerusalem til Florents med et brændende Lys i Haanden. Dette Lys var tændt ved den hellige Flamme foran Kristi Grav, og Manden havde lovet sig selv at bringe Flammen uslukt til sin Hjemby.

Og det lykkedes ham, trods Farer og Besværligheder, trods Spot og Forfølgelse; thi, selv om Lyset til Tider brændte ned, før han fik tændt et nyt derved, levede Flammen dog videre i en Gnist, som fandt Næring i andre Stoffer, hvorved det nye Lys kunde tændes. Og saaledes bragte Manden den hellige Flamme uskadt til sin Hjemby og tændte med den Lysene paa Kirkens Alter.

Hvis denne Bogs Sider i Læserens Bevidsthed kan fremkalde Billedet af en saadan hellig Flamme, vandrende fra Lys til Lys, værnet af skærmende Kvindehænder, — hvis han eller hun ikke et Øjeblik taber den af Syne, hvadenten den brænder klar og straalespredende eller kun er at øjne som et rødt Punkt i Taagehavet eller ligger henslængt i Græsset som en ulmende Tande, — hvis de ser den leve videre som Gnist og genopstaa af det tørre Græs som en Flamme, der tænder nye Kerter og føres, baaret af nye Hænder, bestandig videre henimod det fjerne Alter, hvor den skal brænde evig, naar dens Vandringsaar er tilende, — da har denne Bog om Dansk Kvindesamfunds Virken og Stræben gennem 40 Aar opfyldt sin Hensigt.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

MATHILDE FIBIGER OG PAULINE WORM

Der hænger paa Dansk Kvindesamfunds historiske Væg i Københavnskresens Lokale, Nørregade 43, blandt Billeder af Kvindesagens Forkæmpere to Portrætter, som i Dragt og Ydre leder Tanken længere tilbage end til Stiftelsesaaret 1871 og længere tilbage end til Stuart Mills Bog om „Kvindernes Underkuelse", oversat af *Georg Brandes* 1869, — helt tilbage til den Tid, hvor Junigrundloven satte politisk Skel mellem Mænd og Kvinder, og Eftervirkningerne af den første slesvigske Krig vakte Folkeaanden til Selvbevidsthed og Selvhævdelse. Disse to Portrætter er *Mathilde Fibigers* og *Pauline Worms*. I denne Tid og i disse to Kvindeskikkelser bunder Dansk Kvindesamfund; og derfor betegner deres Fremtræden i det offentlige Liv Indledningen til Dansk Kvindesamfunds Historie.

Den Frihedsaand og den Folkeaand, som kaldte paa Fyrrernes Statsmænd og Helte, den kaldte ogsaa paa den københavnske Officersdatter, Mathilde Fibiger, og Præstedatteren fra Landet, Pauline Worm. Besjælede af samme Frihedslængsel som Mændene, meldte de sig til den nye Tids Tjeneste men forstod i det samme, at de var lænkebundne i gamle Fordomme, i snæverhjertede Anskuelser, og at der forestod dem og deres Køn en Frigørelse — ikke sammen med Mændene, men i Forholdet til Mændene. I denne Erkendelse laa deres Indvielse til den Sag, som paa forskellig Maade for begge blev deres Livssag.

Her skal ikke gives nogen Skildring af disse to mærkelige Kvinder, heller ikke af den Begivenhed, som førte dem sammen, Clara Rafael-Fejden, — hvorom er skrevet andetsteds; — her skal deres Skikkelser blot stilles op mod hin-

anden, saaledes som de staar som Vogtere af Indgangen til Dansk Kvindesamfunds Historie, to ensomme Forposter i en Tid, hvor Taagerne endnu laa tæt og spærrende om Kvindernes Fremtidsland. Og, som Forpost raaber til Forpost gennem Dæmringens Slud for at melde hinanden, hvor hver især har taget Stilling, saaledes taler ogsaa disse to Kvinderøster til hinanden fra de trykte Sider, som Tiden nu har gulnet, taler tværs igennem Taagen, som skiller dem, om den store Sag, for hvilken de har lovet sig selv at staa eller falde hver paa sin Post, tro til Døden.

Mathilde Fibiger
Fot Mari Steen.

Op mod Julen 1850 udkom med et Forord af *J. L. Heiberg* *Mathilde Fibigers* Bog: *„Clara Rafael, 12 Breve“*. Den Opsigt, denne Bog vakte, og de Strømme af Blæk, som blev ofret for og imod dens Idé, er skildret udførlig og levende i *Fredrik Bajers* „Clara Rafael-Fejden“. Den af alle de mange Røster i Blade, Tidsskrifter og Piècer, som stiller „Clara Rafaels“ Forfatterinde i hendes virkelige Forhold til Fremtidens Kvindebevægelse, er Grundtvig. Han siger i sin Anmeldelse af Mathilde Fibigers Bog, at med „Clara Rafael“ har hun tændt en Bavn paa Læseverdenens Udkigshøj, som ikke skal slukkes, før Dansken — altsaa ogsaa Danskekvinden — har sejret; men han udtaler ogsaa det Ønske, at hun maa lære, at Læseverdenen ikke er den Skueplads, hvor det egentlige Slag skal vindes. Og Fremtiden gav ham Ret, — man fristes til at sige: imod hans Vidende; thi det var aabenbart den nationale Side af Clara Rafaels Breve, hans Ord tog Sigte paa.

Ved den Bavn, Mathilde Fibiger i ungdommelig Begejstring tændte paa Literaturens „Udkigshøj“, har Dansk Kvindesamfund 20 Aar efter tændt sit første Blus, og Ilden har bredt sig videre gennem 40 Aar — overalt, hvor Dansk

Kvindesamfund gik frem; men, at Læseverdenen ikke var den Skueplads, hvor Slaget for Kvindens Frigørelse skulde vindes, det lærte Mathilde Fibiger først gennem sine egne *tabte* Slag at forstaa. For den store Offentlighed blev „Clara Rafael" kun en Sensation, der satte en Mængde Penne i Virksomhed og forsynede Sæsonens Selskabelighed med Samtalestof; thi, — som *Benedicte Arnesen-Kall* skrev ved Mathilde Fibigers Død d. 17. Juni 1872:

„Ingen aned i fjerneste Drøm,
„At frem Du løfted af Tidens Strøm.
„Hvad nu skal mindes, Mathilde."

Dette viste sig, da Mathilde Fibiger, efterat Sensationens Bølger havde lagt sig, i nogle nye Smaaskrifter: „Et Besøg" og „Hvad er Emancipation", bekendte Claras Vildfarelser og søgte at bygge sin Idé op paa et mere naturlig menneskeligt Grundlag; hun fandt da kun ringe Ørenlyd, og de, som hørte, forargede sig. Og dog betød disse Smaaskrifter et afgjort Fremskridt i Retning af Tankeklarhed og Selverkendelse. Men hvem brød sig i den Tid om Klarhed og og Reflektion hos en tyveaarig Pige? Ja, hvor faa er der vel den Dag i Dag, som gør det? Det var maaske netop, naar alt kom til alt, Claras Uklarhed og skønne Vildfarelser, som havde indtaget Heiberg og mange andre mandlige Læsere for hende. Da Mathilde Fibiger af en ærlig Vilje søgte at befri sin Idé for Clara Rafaels Taagegevandter, — da det gik op for Læseverdenen, at den var mere end et elskværdigt Lune, som kunde skrives paa hendes Ungdommeligheds Regning, — da vendte hendes tidligere Beundrere hende Ryggen; de havde skimtet Kvindeemancipationens hæslige Benrad og skyndte sig at tage den længst mulige Afstand. I Løbet af mindre end et halvt Aar blev Mathilde Fibiger i det offentlige Omdømme, hvad Goldschmidt ironisk skrev i „et Brev til Clara Rafael" i „Nord og Syd": „En forhenværende berømt, en overset Baldame".

Men for Kvindesagen blev hun det, som aldrig skal glemmes, blev hun den ensomme Forpost i Taagen, som, tro til Døden, afgav sine Meldinger til „en Anfører, — som

ikke existerer — for en Hær, — som heller ikke existerer, — om en Idé, som af Mangel paa Anfører og Hær formodentlig aldrig vinder klar Existens i Folkets Forstaaelse." [1])

Og dog stod hun ikke saa ene, som hun selv troede. — Den, som fordyber sig i Dansk Kvindesamfunds Forhistorie, vil høre den anden Forpost svare hende gennem Taagen, snart modsigende, snart henreven til Beundring, og vil tvinges til nogle Øjeblikke at standse og lytte til disse to tidsfjerne Skikkelsers Vexeltale om den Sag, de hver for sig var ifærd med at „løfte op af Tidens Strøm".

Pauline Worm
Fot. Julie Laurberg & Gad.

Mathilde Fibiger siger: „Nutidens Hverv er at vække Kvindens Erkendelse af Friheden. Fremtidens Opgave bliver det at bortrydde enhver Hindring, der staar i Vejen for, at hun kan udvikle sig efter sin Bestemmelse." [1])

Pauline Worm siger: „Hvor meget vilde der ikke være vundet for Kvindernes aandelige Frihed, om Manden lod sine Fordomme falde, udviklede Kvindens Virkekres, nedbrød Skrankerne for hendes Aands Virksomhed." [2])

Mathilde Fibiger: „Bliver Kvindens Udvikling opfattet i samme overfladiske Forstand, som Ordet Frihed i Almindelighed, saa vil det blive en Indvikling i ydre Forhold og Forstyrrelser istedetfor en Udvikling til Selvstændighed. — — Det er en aandelig Reform, vi trænger til, vi fordærver Sagen for os selv ved at begynde med at reformere Formen." [1])

Pauline Worm: „Jeg fordrer nu kun for Dig og mig selv og for det hele Kvindekøn saa megen Frihed, som behøves, for at vi kunne agte os selv og andre, det er dog

---

[1]) „Hvad er Emancipation?" af Sofie A . . . . (Mathilde Fibiger).

[2]) Fire Breve om Clara Rafael.

ikke for meget forlangt. Man anvise os blot to eller tre gode Veje, som vi kunne gaa med Sikkerhed i Livet, man gøre os Uafhængigheden mulig." [2])

Mathilde Fibiger: „Saavist som Trældommen er i os, maa ogsaa Frigørelsen komme fra os selv." [1])

Pauline Worm: „Jeg tror, at Befrielsen maa komme udenfra." [2])

Mathilde Fibiger: „Lad os kæmpe for Aandens Oplysning og Selvbevidsthed. Er den vakt, da skaber den sig selv en Form, og den gamle vil falde, uden at man behøver at fælde den." [1])

Pauline Worm: „— — — søgte hun (Clara Rafael) det ondes Kilde i vor borgerlige Umyndighedstilstand, og drog hun tilfelts mod den, da skulde jeg strax lade mig hverve til Tjeneste i hendes Hær. — — — Saaledes som hun nu tager Sagen, kan jeg imidlertid ikke følge hende, men maa snarere staa hende imod, — — — enhver, som har aabent Øje for det ædle og rene, maa elske og beundre hende." [2])

Ud fra saa modsatte Synspunkter taler *Pauline Worm* og *Mathilde Fibiger* om den samme Frigørelse 1851; og tyve Aar efter, da der ud af Taagerne begyndte at forme sig en samlet Kvindebevægelse, og der gik Bud til de trofaste Forposter om at møde ved Hæren, da stod *Pauline Worm* endnu fuldt rustet med sine gamle Meninger, rede til at føre dem ud i Livet, men *Mathilde Fibiger* havde tabt Troen — ikke paa Sagen, men paa sig selv som dens udvalgte. Pauline Worm meldte sig strax til Tjeneste med et Program med ikke mindre end 5 praktiske Opgaver og desuden en hel Række Forslag og Ændringsforslag. Mathilde Fibigers eneste Gave til den vaagnende Kvindebevægelse blev næsten symbolsk: „Den ensommes Hjem", trykt i „Tidskrift för Hemmet" 1869.

Medens Pauline Worms Vej, den ydre Frigørelses, havde ført hende gennem en frugtbar Lærer- og Forfattervirksomhed midt ud i Livet og op i den vaagnende Kvindebe-

vægelse, havde Mathilde Fibigers Vej, den indre Frigørelses, ført hende fra Clara Rafaels jublende Forkyndelse gennem Afsavn og Lidelser til den ensomme Arbejderskes Hjem. Kvindebevægelsen kender begge Veje. Som to Traade af forskellig Farve slynger de sig gennem hele Dansk Kvindesamfunds Historie; til Tider er den ene synligst, til Tider den anden, men oftest løber de jævnsides, udfyldende og fremhævende hinanden. Det har været Dansk Kvindesamfunds Lykke, at aldrig den ene af disse to Linier har formaaet helt at fortrænge den anden, — at aldrig Befrielsen udefra, Formens Erobring, har formaaet at hæmme Frigørelsens Vækst indefra. Derfor er Dansk Kvindesamfunds Virksomhed hverken bleven en fantastisk Himmelflugt bort fra Livet eller et vingeløst Hverdagsstræb, men en stadig Fremrykning fra Stilling til Stilling med fast Jordbund under Fødderne og en blaanende Himmel over sit Hoved.

Pauline Worms og Mathilde Fibigers Portrætter paa Væggen i Nørregade er et billedligt Udtryk for de to Modsætninger, hvoraf Dansk Kvindesamfund har øst den Kraft, som formæler det paa en Gang med Himmel og Jord, med Ideal og Virkelighed.

„TIDSKRIFT FÖR HEMMET"
OG
STUART MILL: „KVINDERNES UNDERKUELSE"

Aanden fra Otteogfyrre havde mødt Kvindesagen paa sin Vej men ladet den ligge efter at have forlystet sig med den i Clara-Rafael-Fejden. Det blev Aanden fra Fireogtres, Nederlagets og Genrejsningens Aand, som tog den op. Hvad der var tabt udadtil, skulde genvindes indadtil. Dette Tidens Løsen, som lagde Jyllands Heder under Ploven, og i Genoplivelsen af Nordens Enhedstanke søgte Lægedom

for Lemlæstelsen mod Syd, — som i Folkeoplysning og en vaagnende Arbejderbevægelse fandt tilsvarende Omraader for den aandelige Selvhævdelse, — det vendte ganske naturlig ogsaa sit Blik imod Kvindehedens store, uopdyrkede Land.

Fredrik Bajer, Kvindesagens ivrige, nu med Nobelpræmien hædrede Forkæmper, havde endt den Krigstjeneste, der for ham, som han selv skriver i sine Livserindringer, blev en Indvielse til Fredstjenesten. Det var Fyrrernes Aand, som havde kaldt ham bort fra Studiernes fredelige Maal, ind paa den Vej, som hovedsagelig bragte ham Skuffelser; det blev Aanden fra Fireogtres, som førte ham tilbage til Fredens Gerning — dog ikke som en slagen Mand, men gennemtrængt af ny Tro og nyt Haab og med Blikket opladt for de Værdier, hvori Danmarks Helsebod skulde søges. Han fandt dem i Modersmaalets Genfødelse, i Folkeoplysningens Fremme og først og sidst i Styrkelsen af Baandet mellem de tre Riger. Skuffelserne fra Fireogtres skulde glemmes, Skandinavismen genopstaa paa et bredt og folkeligt Grundlag. Det var Arbejdet for Virkeliggørelsen af Nordens Enhedstanke, der førte ham ind paa Kvindesagens Vej.

Som *G. K. Hammiltons* Medarbejder ved „Nordisk Tidsskrift" fik han det Hverv at skrive en Anmeldelse af „Tidskrift för Hemmet", udgivet af *Frk. Sofia Leijonhufvud,* „Esselde" kaldet, efter den forkortede Underskrift: „S.-L.-d.". Om dette Tidsskrift skriver han den 3. Juli 1867 til sin Forlovede, Matilde Schlüter: „Jeg beder og bønfalder dig at tage „Tidskrift för Hemmet" med til Helgoland — — (til hvilket badested Matilde Schlüter skulde rejse med sin syge fader) — — du maa ikke sige nej til denne bøn, og jeg skal sige hvorfor! Dette virkelig fortrinlige tidskrift (tillegnad den svenska kvinnan) drøfter paa en livlig og aandrig maade nogle af tidens mest brændende spørgsmaal om kvindens stilling i samfundet. Ved mange steder har jeg sat mærke og vilde nu gerne høre dine meninger og domme . . ." [1])

[1]) Fredrik Bajers Livserindringer.

Man føler gennem dette Brev, hvor stærkt Kvindespørgsmaalet har grebet hans for Tidens Rørelser saa modtagelige Sind, og hvor magtpaaliggende det er ham, at hans vordende Hustru ogsaa skal dele denne nye Interesse med ham, hun, som allerede overfor ham har udtrykt sin Opfattelse af Kvindens Forhold til Manden saaledes, at „kvinden skal være manden den hjælp, som er ham lig."[1])

I September modtager han et Brev fra „Esselde", hvori hun udtaler Ønsket om at udvide „Tidskrift för Hemmet" ogsaa til Danmark, og beder ham være Tidsskriftets Ombud, Mellemmand mellem de danske Læsere og Udgiverinden i Stockholm. Tidsskriftet skal nu være „tillegnad Nordens kvinnor", og dets udvidede Formaal udtrykker hun i Ordene: „Folkens og samhällenas förädling genom kvinnan och hemmet".

Mathilde Fibiger
Fot. Julie Laurberg & Gad.

Paa sin Bryllupsrejse i Sverige i Oktober 1867 modtog Fredrik Bajer i Helsingborg en hel Vognladning Hefter af „Tidskrift för Hemmet", som han ved sin Ankomst til Helsingør straks lod udsende over hele Danmark efter en Navneliste, han i Forvejen havde affattet. Det var efter Fredrik Bajers Anskuelse „Tidskrift för Hemmet", som forberedte den Jordbund, hvoraf Dansk Kvindesamfund fire Aar efter skulde opstaa.

Den første Kvinde, Ægteparret Bajer opsøgte paa dansk Grund efter Bryllupsrejsen i Sverige, var *Mathilde Fibiger*. — Fredrik Bajer skriver om sit Møde med hende paa Telegrafstationen, hvor hun var ansat: „Et lille, forpint Ansigt viste sig i en Kontorrude". — Med disse simple Ord har han tegnet et Billed af den lidende Mathilde Fibiger, som

[1]) Fredrik Bajers Livserindringer.

ingen Kvindesagsven nogensinde vil glemme. Vi ser hende for os i Rammen af den Hverdagsgerning, Livet paalagde hende som en Bod for Clara Rafaels højtflyvende Drømme, og hendes Øjne stirrer os imøde, som de stirrede paa ham, der kom med Budskabet om Daggry for hendes Sag, Oprejsning for hendes Nederlag, trætte til Døden. Hun formaaede ikke anden Gang virksomt at gribe ind; Budbringerens Opfordring dertil har sikkert lydt i hendes Øren, som Hanegalet i den døde Nattevandrers.

„Til Graven skulle de døde,
Thi maa jeg følge med",

saaledes skriver hun om sig selv i et af sine sidste Breve. — Men, formaaede Mathilde Fibiger ikke mere at tænde Bavnen paa Højen, saa formaaede hun dog af dens døende Emmer at tænde det stille Lys i „den ensommes Hjem", og Skæret af dette Lys er faldet forsonende over mange kæmpende Kvinders Vej. Det var denne Flamme, som Budbringeren bragte med sig fra sit Møde med Clara Rafaels Forfatterinde, og ved den Flamme skulde i en nær Fremtid nye og livskraftige Kærter tændes.

I November 1869 udkom *Georg Brandes'* Oversættelse af Stuart Mills — den store, engelske Filosof og Statsøkonoms — Bog: „Kvindernes Underkuelse". Georg Brandes skriver i sin Fortale til Bogen, at han selv allerede i flere Aar havde forberedt et Arbejde om dette Spørgsmaal men havde tøvet dermed, fordi det var ham lettere at se de sørgelige og frygtelige Følger af den nuværende Tilstand end at angive Midler derimod. Mills Bog blev for ham en Bekræftelse paa, at, hvad han selv havde tænkt om dette Forhold, var rigtigt, og han gik til Oversættelsen opfyldt af den samme Harme over Raaheden ved de bestaaende Samfundstilstande, som Forfatteren selv. Og denne Harmes Inspiration præger ogsaa hvert Ord i hans Indledning: „Vi behandler vore Kvinders Aand, som Kineserne deres Kvinders Fødder!"

udbryder han, „og som Kineseren udfører vi denne Operation i Skønhedens og Kvindelighedens Navn!“ Han afviser med Foragt den „fade Æstetisering om det kvindelige, der for ret at blomste maa dyrkes ved Uvidenhed og Uselvstændighed“. „Intet er skønt, uden det, som udfolder sig uden Tvang“.

Med denne Bog var Kvindespørgsmaalet rykket den danske Læseverden helt ind paa Livet; hvad der i Mathilde Fibigers Skrifter kun havde været dunkle Anelser af en skøn og greben Sjæl, det fremtraadte her som en tydelig affattet Fordring, bygget op, ikke paa Stemninger, men paa en rationel Betragtning og Vurdering af Kvindesagen som et Samfundsspørgsmaal. Stuart Mill havde flyttet Kvindelighedens Grænsepæle et langt Stykke frem, saa langt, at det mellemliggende Land endnu ikke i vor Tid — over fyrretyve Aar efter — er vandret til Ende.

Stuart Mill

Kvindefrigørelsens Vej laa for Læserne i sit fulde Perspektiv i stadig Stigning op imod Mænds og Kvinders fulde Ligestilling. Dog rejste Bogens Tilsynekomst ikke de Bølger og modstridende Meninger, som Clara Rafaels Breve havde rejst; dels havde man set Spøgelset én Gang før, — og det svækker jo paa Forhaand Virkningen, — dels havde man denne Gang ikke for sig en nittenaarig, sværmerisk Pige, hvis Ideer paa visse Punkter unægtelig egnede sig til at afvises med Godtkøbs Vittigheder, men en stor Tænker og anset Socialpolitiker, hvis Skrift paa Forhaand afbødede de fleste af de Angreb, som kunde rettes imod det. Der var ikke Stof hverken i Bogen eller i Forfatterens Person til at rejse en ny „Fejde“ paa, og Modstanden bestod da ogsaa mest i lunken Vrangvilje, medens Bogen omvendt upaatvivle-

lig vandt Kvindesagen nye Venner og opflammede og styrkede Haabet hos de gamle.

Til Mathilde Fibiger kom den som den Lur, hun længe havde lyttet efter, og hun hilser i et af sine sidste Breve Oversætteren som en af dem, der virkelig vil stille sig i Breschen for Kvindernes Frigørelse. Hun oplevede ikke at se denne Forhaabning skuffet. Hun oplevede ikke at læse Brandes' Indledning til anden Udgave af „Kvindernes Underkuelse" 1885; men andre af Kvindesagens tidligste Forkæmpere har oplevet den. De har følt det Begejstringens Temperaturfald, som præger denne Indledning, og med Undren spurgt sig, hvilke Grunde Oversætteren har haft til i den Grad at tabe sin Tro paa Kvindenaturens fulde Ret til fri Udfoldelse, at han indleder sin nye Udgave med et saa snusfornuftigt Ord som: „Betimelighedshensyn". Ganske vist har man ikke af den første Udgaves Indledning Lov til at paastaa, at Brandes dengang kunde følge Stuart Mill i hans Kvindefrigørelses yderste Konsekvens: Kvindens Adgang til direkte lovgivende Virksomhed. Det kunde se ud, som om han her med Vilje undgik at nævne denne væsentlige Uoverensstemmelse mellem hans og Mills Anskuelse for ikke at svække sin Anbefaling af hans Bog, og derfor indesluttede den i det Forbehold, som ligger i Ordene: „Ikke at jeg paa ethvert Punkt tør kalde mig enig med ham (Mill)". Men i Indledningen 16 Aar efter bekender han uden Betænkning Kulør. Det er Kvindens økonomiske Frigørelse, som er Hovedpunktet; imod den politiske Frigørelse stiller han derimod „Betimelighedshensyn". Han vil ikke give den religiøst-politiske Reaktion det Rygstød, som han mener, Kvindernes Stemmeret vil betyde; med andre Ord: han vil ikke gaa det Skridt tilbage, som enhver forhastet Udvikling maa gøre for at yde fuld Retfærdighed og faa alle med; hans Kærlighed til Frihed og Fremskridt kommer i Kollision med hans Retfærdighedsfølelse; han tror, det endnu kan lade sig gøre at stemme op for den Flod, han engang var med til at lade springe af Klippen her hjemme, med et vilkaarligt: „Hertil og ikke længer".

Maaske for at bortvende Opmærksomheden fra denne

„abstrakte" Uretfærdighed, som han selv kalder det[1]), lader han saa Kvinderne se ud over et nyt Friheds- og Fremtidsland, hvor Kønsforbindelserne er en Privatsag, Børnene en Fremtidssag. Det ser næsten ud, som om han tilbyder dem den erotiske Frigørelse med den ene Haand paa samme Tid, som han fratager dem den politiske med den anden.

Men mellem første og anden Udgave af „Kvindernes Underkuelse" laa Dansk Kvindesamfunds Tilblivelse og første Aargang af Bladet „Kvinden og Samfundet". Kvindebevægelsen var allerede paa Vandring mod det Maal, Stuart Mill havde sat den, og Vejen gik, som af ham udpeget, ikke gennem den erotiske Frigørelse, men gennem det paa Ligestilling og fuld Gensidighed byggede Ægteskab. — At Brandes har næret Kærlighed til Kvindesagen og troet paa den, vilde det være uretfærdigt at betvivle, men hans Kærlighed har ikke udelukket Tvivlen om dens Evne til i det lange Løb at føre Udviklingen frem. Derfor kølnedes saa hurtig hans Ungdomsbegejstring over „Kvindernes Underkuelse", — ja, man kunde fristes til at drage en Sammenligning mellem hans Forhold til Stuart Mills Bog og Heibergs til „Clara Rafael's Breve"; — begge blev de staaende paa Halvvejen. Men Kvindesagen fordrer sin Mand helt, og, opdager den hans Afmagt, saa stormer den ham hensynsløst forbi; thi, som Heiberg engang skrev, og som Brandes i Øjeblikkets Henførelse citerede i sit første Forord til „Kvindernes Underkuelse":

„Den lader sig ej mer forhindre,
Den vil erobre Verden, ikke mindre."

---

[1]) Georg Brandes: Samlede Skrifter XII. 54.

Fredrik Bajer Matilde Bajer

Fot. Julie Laurberg & Gad.

KVINDESAMFUNDET

Stødet til Dansk Kvindesamfunds Stiftelse kom ude fra Verden, efterat „Tidskrift för Hemmet“ og Stuart Mills Bog havde forberedt Sindene. I Virkeligheden er Dansk Kvindesamfund af international Oprindelse, men det maatte, som enhver stor Samfundsbevægelse, have sin nationale Daab, før det kunde udvikle sig til sin oprindelige Bestemmelse.

Af selve Stiftelsen og de dermed uundgaaelige Besværligheder samt de dertil knyttede Begivenheder ude i Verden foreligger der en indgaaende og levende Skildring i Fredrik Bajers Bog: „Dansk Kvindesamfunds Stiftelsesaar“. Her skal derfor kun gives en kort Oversigt over Tilblivelsens Historie; men forinden vil det være paa sin Plads at dvæle lidt ved de to Skikkelser, hvis Navne allerede er nævnte i Forhistorien, og hvem ogsaa Æren for Samfundets Stiftelse tilkommer.

Fredrik Bajer skriver i sine Livserindringer: „Fra mit Bryllup med min Barndomsbrud, Matilde Schlüter, regner jeg et nyt Afsnit af mit Liv. Hun har fra den Tid været

saaledes med i al min Virksomhed, at jeg i det følgende ofte kunde sætte „vi“ istedetfor „jeg“.

Det var dette inderlige Samarbejde mellem Mand og Hustru, som førte Samfundet gennem det første, spæde Aar, hvor Vanskelighederne var store, og Tilslutningen kun ringe. Uden Fredrik Bajers Evne til at tro paa en Sag og hans Hustrus til at hengive sig for en Sag er det tvivlsomt, om der paa det Tidspunkt havde været Mulighed for at danne en Kvindesammenslutning.

Det var dog ikke altid, at Fredrik Bajer havde haft Blikket aabent for Betydningen af Kvindens Udvikling til større Selvstændighed. Det samme konservative Syn, som i Halvtreserne havde præget ham i politisk Henseende, havde ogsaa dengang præget hans Opfattelse af Kvindens Forhold til Manden. Hendes „højere Bestemmelse“ var efter hans daværende Meninger den, „at indvirke paa ham paa en saadan Maade, at han bliver muligst skikket til at opfylde sin Bestemmelse“, og med Hensyn til hendes borgerlige Stilling nærede han den Anskuelse, at, da Kvinden i politisk Henseende er uansvarlig, saa bør det være hendes Opgave at opfatte Mandens Mening og tilegne sig hans Anskuelser“. [1])

Men, ligesom Begivenhederne i Fireogtres fremskyndede hans Overgang til frisindede og fredsvenlige, politiske Meninger, saaledes forberedte de ogsaa hans Omvendelse til et nyt Syn paa Kvindens „højere Bestemmelse“. Det er denne Omvendelse, som direkte skyldes Læsningen af Sofia Leijonhufvuds Tidsskrift, og som indvarsles af det før omtalte Brev til hans forlovede, hvori han saa indtrængende beder hende udtale sig om dette nye Samfundsspørgsmaal, som har grebet hans Sind saa stærkt. Man kan af de følgende Begivenheder slutte sig til, at han ikke forgæves har paakaldt hendes Deltagelse. Men han nøjedes ikke med i Kvindesagen at have hende ved sin Side som Hjælper; her overlod han hende Førerstillingen og gjorde sig selv til hendes Sekretær, ligesom han overhovedet i Kvindesagen altid nøjedes med at være den vejledende Hjælp, villig til at vige

[1]) Fredrik Bajers Livserindringer.

Pladsen, naar det viste sig, at Vejledning ikke længer var nødvendig. Han afgav heri et smukt Exempel for de Mænd, som senere tog Del i Dansk Kvindesamfunds Arbejde, og som alle viste samme taktfulde Forstaaelse af det Hverv, de frivillig havde paataget sig. Derfor blev dette Arbejde aldrig et Arbejde *mod* Mænd, men et Samarbejde *med* Mænd paa Kvindens Frigørelse.

Fredrik Bajer skriver i sin Bog „Dansk Kvindesamfunds Stiftelsesaar", at han i Begyndelsen af December 1870 modtog et Brev fra cand. polit. Alexis Petersen, bosat i Genève, hvori han blev gjort bekendt med, at der i Juni 1868 i Genève af Fru Marie Goegg var stiftet et internationalt Kvindesamfund: „Association internationale des Femmes". Det var Bajers Hverv som Ombud for „Tidskrift för Hemmet", der havde henledt Brevskriverens Opmærksomhed paa hans Interesse for Kvindespørgsmaalet, og han bad ham nu paa Fru Goeggs Vegne arbejde for Oprettelsen af en Kresafdeling her i Landet af det internationale Kvindesamfund, som allerede talte Krese i Italien, Portugal, Frankrig, Tyskland, England og Nord-Amerika.

Bajers og Alexis Petersens Tanke var oprindelig at faa den danske Kresafdeling til ogsaa at omfatte de to andre nordiske Riger, men denne Hensigt kom ikke strax til Orde; Bestræbelserne samlede sig foreløbig om at danne en Kres i Danmark.

Atter gik der Bud fra Bajers til Mathilde Fibiger, men hun turde endnu mindre end forrige Gang paatage sig nogen Forpligtelse til Handling; hun kunde kun love at være Medlem af Navn. Hun vilde, som hun skrev i sit Svar, ikke lade sig vie til Kvindesagen ved venstre Haand; hun forstod, hvormeget den fordrede, og at de faa Øjeblikke, hun kunde redde til den fra sin tjenstlige Virksomhed, vilde være for intet at regne. Forøvrigt nærede hun ikke store Forventninger til det nystiftede Kvindesamfund, hvilket fremgaar senere af et Brev, hun skrev til en Veninde ved Nytaarstid 1872. Viljen forekom hende større end Evnerne, og Formaalenes Omfang langt udover Midlernes Tilstrækkelighed. Dog fandt hun, at Forsøget burde gøres.

Den næste, der gik Bud til, var Pauline Worm. Hendes Betænkeligheder var kun af national Karakter. Hun vilde have Vished for, at Fru Goegg ikke var „en Agentinde for stortyske Formaal". Da denne Bekymring var hævet, slog hun strax til.

Imidlertid havde i Hovedstaden et lykkeligt Samtræf ført Ægteparret Bajer sammen med den Kvinde, der blev den tredie i Forbundet, og som forenede et klart, praktisk Hoved med Interesse og Virkelyst. Det var Frk. Caroline Testman. Man blev enige om paa Frk. Testmans Forslag selv med ganske faa Medlemmer hurtigst mulig at erklære Foreningen for dannet, „da det desværre er Folk egent hellere at ville slutte sig til noget allerede bestaaende, end selv at være med at bryde Vej". — Saasnart det af Hensyn til Underhandlingerne med Hovedbestyrelsen i Genève lod sig gøre, konstitueredes den danske Afdeling, og d. 24. Februar 1871 samledes de første stiftende Medlemmer i Familien Bajers Lejlighed paa Blaagaard Seminarium. Protokollen blev affattet paa et Stykke graablaat Papir, som endnu findes opbevaret i Dansk Kvindesamfunds Arkiv. Den meddeler, at der i København er stiftet en „Comité local de l'association internationale des femmes", og at denne har valgt Fru Matilde Bajer til Forstanderinde og Frk. Caroline Testman til Sekretær og Kasserer. Den er underskreven af:

Matilde Bajer. Caroline Testman. Tagea Johansen.
Elisabeth Ouchterlony.

Det vedtoges samme Aften at medvirke for Oprettelsen af en Læsesal for Damer i København i Smag med „Läsesalong för Damer" i Stockholm. Som man ser, er Foreningen trods sit ringe Medlemsantal ikke bange for strax at paatage sig praktiske Opgaver. Læsesalen laa dog paa det Tidspunkt over Kvindesamfundets Kræfter; det blev Frk. Sofie Petersen, som 1872 blev Stifterinden af den kvindelige Læseforening, der endnu bestaar og nylig har bygget sit eget Hus. Dog kan der vist ikke tvivles om, at det var Kvindesamfundet, og især Fredrik Bajers Foredrag i „Pæda-

gogisk Selskab" om „Läsesalong för Damer i Stockholm", som banede Vejen for „Kvindelig Læseforening".

Bestræbelserne for at faa Kvindesamfundet til ogsaa at omfatte de andre nordiske Riger lykkedes imidlertid ikke; heller ikke for at danne særlige tilsvarende Kresafdelinger var der Stemning i Norge og Sverige. Tiden var endnu ikke moden til hverken skandinaviske eller internationale Formaal. Ogsaa rundt om i andre Lande sporedes der snart en Svækkelse i Tilslutningen til Centralkomitéen; den tysk-franske Krig havde styrket de nationale Særinteresser. Samtidig opstod der Stridigheder indenfor Centralstyrelsen, og Fru Goeggs Afgang som Formand bidrog yderligere til at løsne de internationale Baand.

Her i Danmark var det dog navnlig Ordet „internationale", som vakte Anstød. Man satte det i Forbindelse med „Kommunen" i Paris. Især de jydske Medlemmer ønskede en Udskillelse og Oprettelsen af et selvstændigt, *dansk* Kvindesamfund. Styrelsen lod i Oktober udarbejde Forslag til en Udskillelse, som kun bevarede Forbindelsen med Genéve derved, at Forstanderen sendte Centralkomitéen skriftlige Meddelelser, og Foreningen holdt dens Blad. Forslaget vedtoges, og d. 20. November udsendtes af Formanden følgende Meddelelse til Medlemmerne: „Da det af Styrelsen for Kvindesamfundet i Oktober 1871 til Medlemmerne omsendte Forslag om Udskillelse af den Afdeling af „l'Association internationale des Femmes", som har sit Hovedsæde i København, fra den nævnte association og om Dannelsen af et eget, selvstændigt Kvindesamfund er vedtaget, saa meddeles det herved Medlemmerne, at: Kvindesamfundet, hvis Hovedsæde er i København, er et aldeles selvstændigt Samfund, aldeles uafhængigt af „l'Association internationale des Femmes"."

Efter at et offentligt Møde i Arbejderforeningens Lokale, Vingaardsstræde 6, d. 21. November med Pastor Christiani fra Nysted paa Laaland som Taler havde givet Foreningens Kasse en højst fornøden Indtægt, afholdtes d. 15. December 1871 endelig det store Medlemsmøde, hvor Skilsmissen fra det internationale Kvindesamfund fuldbyrdedes, og det d. 24. Februar 1871 stiftede Kvindesamfund forvandledes

til „Dansk Kvindesamfund“. Nye Love vedtoges og omsendtes umiddelbart efter Trykningen.

Af disse nye Love skal fremhæves følgende Hovedparagrafer:

§ 1. Dansk Kvindesamfunds Formaal er at hæve Kvinden i aandelig, sædelig og økonomisk Henseende og saaledes tillige at gøre hende til et selvstændigere og virksommere Medlem af Familie og Stat navnlig ved at aabne hende Adgang til Selverhverv.

§ 2. Det almindelige Aarsmøde holdes i København. Paa dette vælges for det følgende Aar: Forstanderske, Næstforstanderske, Kasserer og to Revisorer.

§ 4. Medlemmer, som bor i samme By eller Egn, har Lov til at ordne sig selv i stedlige Kredse, hvilke der indrømmes al den Selvstyrelse og Virksomhed paa egen Haand, som ikke strider mod foreliggende Vedtægter.

§ 5. Styrelsen udgøres af Forstandersken, Næstforstandersken, Kassereren og et Medlem fra hver stedlig Kreds paa mindst 25 Medlemmer.

§ 7. Medlemsbidraget fastsættes til 1 Rgd. aarlig.

DANSK KVINDESAMFUND

TIDSRUMMET: 1871—1883
— 1883—1893
— 1893—1903
— 1903—1911

DANSK KVINDESAMFUND
TIDSRUMMET 1871—1883

FAGSKOLEFONDET — SKOLERNE

Fru Matilde Bajer havde lykkelig fuldbragt Dansk Kvindesamfunds Omskabelse fra en Del af et internationalt Hele til national Selvstændighed. Hun havde loyalt bøjet sig for det Flertal indenfor Foreningen, der ikke delte hendes internationale Sympathier, og mente nu, at hun med god Samvittighed kunde lægge Arbejdet i andre paalidelige Hænder og trække sig tilbage til Huslivets Pligter, som kaldte mere og mere paa hende. Hun afslog derfor at tage mod Genvalg, og paa Medlemsmødet d. 15. December valgtes da Fru Gehejmeraadinde *Casse* til hendes Efterfølger; men, da hun af private Grunde maatte frasige sig Formandsskabet, blev det Næstformanden, Frk. Caroline Testman, som kom til at afløse Fru Matilde Bajer og sætte sit Præg paa det Afsnit af Dansk Kvindesamfunds Historie, som rettelig maa benævnes: *Skolernes*. Fru Casse indtraadte dog i Styrelsen, og hendes og Caroline Testmans Navne i Forbindelse med Navnene: *Marie Rovsing*, *L. Jørgensen* og *Viggo Klein* staar i det følgende Tiaar som Underskrivere af Dansk Kvindesamfunds Forhandlingsprotokol.

Frigørelsen indefra havde fejret sin første Triumf i Dansk Kvindesamfunds Stiftelse. Det var Frigørelsen udefra, som nu stod paa Dagsordenen, den økonomiske Frigørelse og den sociale. Som Led i den første af disse maa Fagskolerne ses; som Led i den anden den saakaldte „Bajerske“ Lov af 1880. Dansk Kvindesamfund stod nu rede til at vandre ad de Veje, som Pauline Worm for tyve Aar siden i sit Skrift om Clara Rafael havde antydet. Det var hendes Aand, som svævede over Foreningen i dette Tidsrum.

Selv sad hun ovre i Randers — ligesom Mathilde Fibiger i Aarhus —, fjernet fra Kvindebevægelsens Centrum, bunden af sin Livsgerning, og maatte nøjes med ad skriftlig Vej at gøre sin Indflydelse gældende. Men i et Brev til Matilde Bajer af 25. November 1871 peger hun allerede paa de Gerninger, der nu foreligger som Resultater af Dansk Kvindesamfunds første Periode. Hun skriver blandt andet: „Det kan ikke klart nok eller eftertrykkeligt nok siges, at, idet vi ville bane Kvinden Vej til selvstændigt, hæderligt Erhverv, værne vi just om Ægteskabets Hellighed ved at løfte det op over den Jammerlighed, som Forsørgelseshensyn har sænket det ned i. Hvad der imidlertid forekommer mig at være det første Skridt, som det danske Kvindesamfund maa gøre, naar det har konstitueret sig, er Indgivelsen af en Adresse til Rigsdagen om Forandringer i den gifte Kvindes formueretlige Stilling. Dernæst maa der virkes for et Fond, der understøtter kvindelige Talenter i forskellig Retning samt lønner og opmuntrer ethvert Foretagende, der gaar ud paa at bryde nye Baner for kvindelig Virksomhed."

Alle disse Tanker finder vi senere udtrykte i Loven om Hustruens Raadighed over selverhvervede Midler, Fagskolefondet og Fagskolernes Oprettelse og endelig de aarlige Understøttelser til unge, kvindelige Medicinere.

Det maa betragtes som en Lykke for Dansk Kvindesamfund, at Førerskabet efter Matilde Bajers Fratrædelse blev lagt i Frk. *Caroline Testmans* Hænder, thi hun besad frem for nogen af de andre den Føreregenskab at kunne vælge og vrage mellem Idéernes Mangfoldighed — og det skortede ikke indenfor det nyskabte Kvindesamfund paa Idéer — og udpege den, som havde Jordbund i Tiden. „Vi har allerede" — saaledes ræsonerede Frk. Testman — „Kvinder anvendte i Forretningslivet som ganske jævne Butiksjomfruer; det, som mangler os især, er en kvindelig Handelsskole, der kan give saadanne Kvinder en Uddannelse, som berettiger dem til højere Løn og til Ansættelse i mere betroede Stillinger paa Kontorer og i Banker".

Man enedes da om at begynde med Oprettelsen af en kvindelig Handelsskole, og for at sikre de fornødne Midler

udsendtes et Opraab til Offentligheden om at yde Bidrag til dette Formaal. Der indkom saa meget, at man i Haab om fortsat Hjælp udefra vovede sig til at begynde, og den 11. September 1872 oprettedes da Handelsskolen for Kvinder og fik sit første Lokale i Larsbjørnsstræde 7, hvorfra den senere flyttedes til Jernbanegade 1.

Skolen havde først kun *en* helaarlig Klasse, men denne blev senere paa Forstanderinden, Frk. Testmans Tilskyndelse forøget med en halvaarlig Forberedelsesklasse, for at unge Piger med tarvelige Forkundskaber kunde sættes i Stand til at følge med i den egentlige Handelsklasse eller efter den halvaarlige Forberedelse gaa over i Stillinger som Expeditricer. Til Skoleraadet blev valgt, foruden Frk. Testman, Fru Casse og Boghandler L. Jørgensen.

Caroline Testman
Fot. Julie Laurberg & Gad.

For at opretholde Skolen maatte der imidlertid stadig skaffes Midler tilveje. Det vedtoges derfor d. 3. November 1873 at stifte et Fagskolefond, hvis Formaal skulde være at lette Oprettelsen og Vedligeholdelsen af Fagskoler for Kvinder. Midlerne tilvejebragtes ved Tilskud fra Stat, Kommune og Pengeinstitutioner samt Bidrag fra private. Af bidragydende Institutioner skal nævnes: Det Rejersenske Fond, Sparekassen for København og Omegn, Grosserersocietetet, De Raben-Levetzouske Legater og Vallø Stift. — Paa Fællesmødet d. 16. April 1877 kunde Fagskolefondet fremvise en Aarsindtægt af 6000 Kr., hvoraf de 4000 stod for Statens og Kommunens Regning.

Det ses altsaa, at Dansk Kvindesamfund har mødt ikke ringe Paaskønnelse baade offentlig og privat i sine Bestræbelser for ved Fagskoler at aabne Kvinderne Adgang til Selverhverv. Kvindernes økonomiske Frigørelse laa i Frem-

skridtets Linie; Udviklingen kunde ikke mere komme uden om den.

Den næste Skole, Dansk Kvindesamfund stiftede, blev ikke en Fagskole men en Søndagsskole for Kvinder af de arbejdende og tjenende Klasser, for at disse kunde dels opfriske, dels udvide deres Skolekundskaber. Dansk Kvindesamfund viste herved sin Vilje til at drage Kvinder af alle Klasser med ind under Kvindebevægelsen, og et Spørgsmaal er det, om man handlede klogt i sexten Aar efter at give Slip paa dette Bindeled mellem Overklassens og Arbejderklassens Kvinder ved at overlade denne Virksomhed til Studentersamfundets Arbejderundervisning, som var opr. 1882.

Undervisningsfagene i Søndagsskolen var: Dansk, Regning og Skrivning, som hveranden Søndag afvexlede med populære Foredrag, hvorved man søgte at udvide Elevernes Synskres og vænne deres Tanker til at beskæftige sig med Ting, som laa udenfor Dagliglivets Omraade. — Skolen kom efterhaanden til at tælle 4 Klasser og besøgtes af henved 100 Elever. Al Undervisning meddeltes gratis, dels af Forstanderinden, Frk. Testman, dels af forskellige Lærere og Lærerinder. Skolen havde gratis Lokale i „Haderslev Læreres Skole", som ogsaa stillede sine Bøger til fri Afbenyttelse. Dens beskedne Regnskab ses at balancere med henimod halvandet Hundrede Kroner. Ikke desto mindre betegner dette Foretagende et ikke ubetydeligt Led i Dansk Kvindesamfunds demokratiske Bestræbelser.

Den tredie og sidste Skole, Dansk Kvindesamfund i dette Tidsrum stiftede, var Tegneskolen for Kvinder, og med dette Foretagende træder for en Tid Navnene *Charlotte* og *Viggo Klein* i Forgrunden i Foreningens Historie. Morsomt nok, er det paa en Maade Mathilde Fibiger, som har tilført Dansk Kvindesamfund det Tilskud af Handlelyst, parret med praktisk Sans, som Ægteparret Klein har betydet for Foreningen. Som allerede i det foregaaende fortalt, nærede Mathilde Fibiger en ikke ringe Mistillid til det beskedne Kvindesamfunds Fremtidsmuligheder, og, udelukket, som hun var, fra at gribe virksomt ind baade paa Grund af legemlig Skrøbelighed og sin bundne Stilling paa Telegrafstationen i Aar-

hus, kunde hun, ligesom Pauline Worm i Randers, kun i Tankerne være tilstede paa den betydningsfulde Dag, hvor det forhenværende internationale Kvindesamfund skulde konstituere sig som et nationalt, uafhængigt, dansk Kvindesamfund. Rygterne om alle de Planer for Fremtiden, som var i Gære indenfor den lille Kres ovre i Hovedstaden, har sandsynligvis fyldt hendes samvittighedsfulde, af Livets Modgang maaske lidt skeptiske Sind med Bekymring for, at altfor stor Begejstring, parret med Uøvethed og manglende praktisk Sans, skulde føre det lille Samfund ind paa Afveje, hvor det let kunde sætte sine spæde Kræfter til. Hun telegraferede da til Forstandersken, Matilde Bajer, Dagen før Mødet disse Ord: „Maa jeg (desværre fraværende) raade over to Agdangskort. Glæd mig sende Fru Plum, Garnisonsplads 20, Fru Klein, Frederiksgade 1 — Brevforklaring". —

Charlotte Klein
Fot. Julie Laurberg & Gad.

Navnet Klein paa Dansk Kvindesamfunds Medlemsliste betyder den kvindelige Tegneskoles Stiftelse, og denne betyder igen Døren op til et nyt Omraade for Kvinders Virkelyst og Selvhævdelsestrang. — Oprettelsen af Tegneskolen blev vedtaget d. 20. Oktober 1875, og Skolen blev aabnet d. 4. Januar 1876 og fik gratis Lokale i den ny Haandværkerforening i Bagbygningen til Industriforeningsbygningen. Senere lejede den selv Lokale i dennes Fløj til Vester Boulevard, indtil den fik sin egen Bygning paa Halmtorvet 10.

Skolens Formaal udtrykkes saaledes: „At give Kvinder Undervisning i Tegning og andre Kundskaber, der kunne være dem til Nytte, naar de ville søge Erhverv i Industriens Tjeneste; dog ville Handelsvidenskaberne ikke blive optagne som Undervisningsfag. Der optages kun Kvinder, som have fyldt 14 Aar, men der fordres ikke særlige Kundskaber for Optagelsen."

Forstanderinde blev Fru Charlotte Klein, og Styrelsen kom ellers til at bestaa af: Frk. Kirstine Frederiksen, Arkitekt Viggo Klein og Overretssagfører Zahle. Den største Del af Undervisningen blev det første Aar meddelt af Hr. og Fru Klein og uden Vederlag, ligesom Forstanderinden heller ikke hævede den hende tildelte Gage. Første Aar balancerede Skolens Regnskab med 1836,44 Kr. Næste Aar er det allerede oppe paa 7650,25 Kr., idet det forøgede Elevantal krævede store Udgifter til Undervisningsmateriale, som ikke kunde dækkes af Skolepengene alene men maatte tages af Fagskolefondet, som samme Aar ses at have ydet Tegneskolen til Inventarium og Drift et Tilskud paa 4000 Kr.

Paa Fællesmødet den 26. April 1876 meddeler Formanden i sin Beretning, at med Oprettelsen af Tegneskolen for Kvinder har Foreningen ment at maatte stille sin skoledannende Virksomhed i Bero og indskrænke sig til ved Henvendelser om Understøttelse af Stat, Kommune og de forskellige Institutioner at rejse Midler til Skolernes Opretholdelse.

Paa Fællesmødet d. 16. April 1877 mindes i Aarsberetningen om, at Dansk Kvindesamfund stadig har arbejdet hen til at give Skolerne en mere selvstændig Stilling, idet man dog tillige har vogtet sig for altfor brat at overskære de Baand, som knytter dem til Samfundet; man har derfor nu besluttet sig til at foreslaa nogle Ændringer i Styrelsesmaaden for derved at give Skolerne en fastere Organisation. „Dersom disse Ændringsforslag vedtages, vil Dansk Kvindesamfund paa en smuk Maade have bragt Skolerne fremad, idet de ved den saaledes forandrede Organisation ville vinde i Fasthed og fra at være smaa, halvt private Foretagender efterhaanden gaa over til at blive offentlige Institutioner af større Betydning". Ved disse Ændringer blev Fagskolefondet henlagt under Handelsskolens Styrelse, som fremtidig blev fritaget for at indsende sit Overslag til Godkendelse af Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde og kun forpligtet til at indsende til Fællesmødet en Beretning om sin Virksomhed med Afskrift af Regnskabet, tilbørlig revideret.

For Tegneskolens Vedkommende blev den erklæret for en selvejende Institution. Midlerne til dens Drift skulde til-

vejebringes dels af Skolepengene, dels ved private Bidrag og Tilskud fra Staten, Kommunen og andre Institutioner, hvilke Tilskud det paahvilede Skolens Bestyrelse selv at søge tilvejebragte. Ogsaa Tegneskolen skulde forelægge Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde sin Aarsberetning og en Afskrift af sit reviderede Regnskab.

Paa Fællesmødet den 10. April 1883 vedtoges den endelige Udskillelse af begge Skoler, hvorved ogsaa Handelsskolen erklæredes for en selvejende Institution under sin selvstændige Styrelse: Fagskoleraadet. Midlerne til dens Drift skulde tilvejebringes dels af Skolepengene, dels af Fagskolefondet for Kvinder. Tegneskolens Styrelse skulde fremtidig supplere sig selv eller forholde sig med Hensyn til Suppleringen saaledes, som Ministeriet for Kirke- og Undervisning maatte bestemme det. Samme Aar blev ogsaa Søndagsskolen udskilt og vedblev at bestaa som selvstændig Institution til den 1890 blev ophævet, fordi Studentersamfundets Arbejderundervisning mentes at gøre den overflødig.

Dansk Kvindesamfunds skolestiftende Virksomhed var tilendebragt. Kvindesagen var ledet ind paa det Spor, som førte til økonomisk Frigørelse, og Principet „Hjælp til Selvhjælp“ var blevet fastslaaet som det til Grund liggende for Foreningens kvindehøjnende Bestræbelser. Filantropiens Veje havde før været de eneste farbare for Kvinder, baade de hjælpende og de hjulpne; nye Veje laa nu farbare. Handelsskolen og Tegneskolen havde sprængt Brescher i Fordommens Mure og aabnet Kvinderne Udsyn til Handelens og Industriens Verdener. Med disse Gerninger bag sig kunde Dansk Kvindesamfund rette sine samlede Kræfter paa dette Tidsrums anden store Opgave: At slaa Bresche i den Mur, Ægteskabslovene lagde i Vejen for gift Kvindes Erhvervsfrihed. Hvis denne Hindring ikke blev fjernet, vilde Foreningens banebrydende Gerninger kun komme de ugifte Kvinder tilgode. Derfor maatte Dansk Kvindesamfunds anden Opgave voxe ganske naturlig ud af den første; Kvindens *økonomiske* Frigørelse maatte drage Kvindens *sociale* Frigørelse efter sig.

DEN BAJERSKE LOV

Bestræbelserne indenfor Dansk Kvindesamfund for at forbedre den gifte Kvindes formueretlige Stilling bringer Fru *Casses* Navn i Forgrunden. Hendes sociale Forbindelser gjorde hende det muligt at vække Interessen for denne Sag blandt Landets fremragende Jurister, og det tør vist uden Overdrivelse siges, at det var hendes utrættelige Iver, i Forbindelse med Fredrik Bajers Evne til at sætte Kvindesagen over politiske Hensyn, der førte til den delvise Løsning af Spørgsmaalet om Hustruens Myndighed, som betegnes ved Loven af 7. Maj 1880.

Den Jurist, Fru Casse med Styrelsens Bemyndigelse henvendte sig til i første Led, var Professor Goos, som erklærede sig villig til at være Dansk Kvindesamfund behjælpelig i Arbejdet for denne Sag, ligesom ogsaa Bajer, der 1872 var valgt ind i Folketinget, gav Løfte om i dette Ting at stille en Forespørgsel til Justitsministeren (Nellemann), om hvorvidt han ad Lovgivningens Vej vilde fremme Ligheden mellem Ægtefolk i Henseende til Raadigheden over den fælles Formue. Denne Forespørgsel blev stillet d. 23. Februar 1876, men Justitsministerens Svar forekom ikke Fru Casse tilfredsstillende, og hun opfordrede Bajer til igen i Slutningen af indeværende Samling at stille sin Forespørgsel. Bajer svarede hende imidlertid, at han tænkte paa endnu i denne Rigsdagssamling at indbringe et Lovforslag, der skulde berettige den gifte Kvinde til selv at raade over, hvad hun erhvervede ved eget Arbejde — dog kun, forsaavidt Professor Goos eller en anden sagkyndig vilde udarbejde det.

Det blev vedtaget af Dansk Kvindesamfunds Styrelse at anmode Professor Goos om at udarbejde et saadant Forslag, men han raadede i sit Svar til at gaa varsomt frem, da overilede Skridt paa dette Tidspunkt let kunne skade mere end gavne. Justitsministeren var villig til at foretage hensigtsmæssige Skridt til Sagens Forberedelse; men først burde Udkastet til en saadan Lov udarbejdes af en dertil egnet Mand og indleveres til Justitsministeriet for mulig senere at prøves af en dertil nedsat Kommission. Han var villig til eventuelt

at udarbejde et Lovudkast men mente ikke at kunne faa Tid dertil før i Løbet af et Aar.

Hermed stilledes Sagen fra Foreningens Side foreløbig i Bero. Provisoriet af 12. April 1877 og de deraf skabte Tilstande paa Rigsdagen lagde sig imidlertid spærrende i Vejen for Reformer, og for at faa frie Hænder meldte Fredrik Bajer sig ud af sit Parti og indbragte sit Forslag d. 7. November 1878.

Fru Casse ønskede meget Forslaget udvidet til ogsaa at gælde gift Kvindes Raadighed over Arv og Gave, men Professor Goos fraraadede det, og Bajer, som forstod, at Landstinget ikke vilde gaa videre end til det i Lovudkastet nævnte, lod det forblive ved Hustruens Raadighed over selverhvervede Midler; derimod opfordrede han Dansk Kvindesamfund til at støtte Bestræbelserne for at fremme Kvindens mere selvstændige Stilling i Ægteskabet, eventuelt ved at indgaa med en Adresse til Regering og Rigsdag. En saadan Adresse blev da affattet af cand. phil. Herman Trier og fremlagt i forskellige Boglader, foruden at Foreningen selv virkede for Underskrifter. Adressen blev underskreven af ialt henved 2350[1]) Navne og ledsaget af følgende Skrivelse til Tingenes Formænd:

Fru Casse
Fot. Julie Laurberg & Gad.

„Medfølgende Adresse til den høje Rigsdag udsendtes af Dansk Kvindesamfunds Styrelse den 19. Februar 1880 og blev indtil 1. Marts d. A. forsynet med Underskrifter af 2350 Kvinder af alle Stænder fra Hovedstaden og Provinserne. Alle de underskrevnes Adresser er i Original tilsendte Rigsdagens Bureau".

Den 7. Maj 1880 vedtoges af Rigsdagen Loven om Hustruens Raadighed over selverhvervede Midler. Frk. Kirstine

[1]) Med senere indkomne Adresser løb Underskrifterne op til 2,654.

Frederiksen foreslog, at Dansk Kvindesamfund skulde lade trykke og udgive Forhandlingerne i Folketinget om Bajers Lovforslag; men Foreningen viste sig ude af Stand til at bestride Omkostningerne derved. Det besluttedes derimod ved Omsendelse af Breve at søge at formaa Folk til at agitere for Tilgang af Medlemmer.

Dansk Kvindesamfund havde med sin Adresse til Støtte for det Bajerske Forslag fundet Vejen farbar til Regering og Rigsdag, og det manglede ikke Styrelsen paa Mod til at forsøge den Vej igen. Den 26. Februar 1881 oplæste Fru Casse i Styrelsen et Forslag om, at Dansk Kvindesamfund skulde indsende til Rigsdagen et Andragende om at tage under Overvejelse at udarbejde et Lovforslag, som giver den gifte Kvinde Ejendomsret over, hvad hun erhverver som Arv eller Gave i Ægteskabet. Man vedtog at skrive til Folketingsmand Bajer og bede ham indgive et Lovforslag i Tinget derom. Andragendet kom til at lyde saaledes:

„Undertegnede beder det høje Folketing at tage under Overvejelse, om ikke den Ret, der ved Lov af 7. Maj 1880 indrømmedes gift Kvinde til at raade over, hvad hun erhverver ved selvstændig Virksomhed, bør udvides til ogsaa at gælde, hvad hun arver eller faar som Gave."

Dette Andragende indbragtes i Folketinget og Justitsministeriet af Folketingsmand Bajer; dog manglede en af Styrelsens Underskrifter.

Paa Fællesmødet d. 12. April rettede Formanden en anerkendende Tak til Fredrik Bajer for hans Virksomhed i Sagen om gift Kvindes Erhverv og i Samfundets Tjeneste overhovedet, hvortil Fredrik Bajer svarede, at han paa sin Side var Dansk Kvindesamfund Tak skyldig for den Maade, hvorpaa det havde støttet hans Bestræbelser. — Som en Anerkendelse af Dansk Kvindesamfunds Arbejde for gift Kvindes Ejendomsret meddelte „Föreningen för gift Kvinnas Egenderätt" i Sverige, at den havde optaget Dansk Kvindesamfund som Medlem uden Kontingent.

Paa et Styrelsesmøde d. 6. Januar 1882 forelagde Fru Casse et Andragende til Justitsministeren, forfattet af Professor Goos, om Skærpelse af Straffen for Ægtemænds

Mishandling af deres Hustruer. Man vedtog at indgive dette Andragende til Justitsministeren og, om dette maatte tilraades af Professor Goos, til Rigsdagen med. — Dette Andragende blev i Tinget foreslaaet henvist til Justitsministeren, men det faldt ved en foretagen Afstemning ved et enkelt „Nej", som skal være bleven afgivet paa Grund af en Misforstaaelse.

Med Gennemførelsen af Loven om Hustruens Raadighed over selverhvervede Midler var for dette Tidsrums Vedkommende Dansk Kvindesamfunds Indsats i Kvindesagens Historie endt. Foreningens Virksomhed de sidste tre Aar ebbede ud i Diskussioner om Opgaver, som, sammenstillede med de Kræfter, man raadede over, maatte synes at ligge udenfor Mulighedernes Verden. Af Spørgsmaal, som bragtes paa Bane for hurtig at henlægges til bedre Tider, skal nævnes: Oprettelsen af en Alderdomsforsørgelseskasse for kvindelige Arbejdere og Oprettelsen af en Latinskole for Kvinder. Mere indgaaende drøftedes Oprettelsen af en Uddannelsesanstalt for Barnepiger og Børneopdragerinder, en Opgave, som var anbefalet Dansk Kvindesamfund af Herman Trier og nærmere udviklet af ham i et Foredrag paa Fællesmødet. Denne Drøftelse blev for saa vidt af Betydning, som den blev Anledningen til, at Styrelsen opfordrede andre og friskere Kræfter til at overtage dens Gerning og forsøge sig paa den foreslaaede Opgave. Der havde mere end én Gang i den senere Tid fra Forsamlingen lydt Opfordringer til Styrelsen om at skabe mere Liv i Foreningen, og den har rimeligvis selv følt, at nu var det Tidspunkt kommet, hvor den med fuld Honnør kunde trække sig tilbage. Den havde baade paa det pædagogiske og det sociale Omraade gjort Forarbejder, som der senere kunde bygges videre paa, og givet Kvindesagen en anskuelig Form, som formælede den med Virkeligheden; den Opgave, som nu forestod: Idéens Udbredelse fra den forholdsvis lille Kres til de mange, krævede nye Kvinder og Mænd indenfor Ledelsen.

Paa Fællesmødet d. 10. April 1883 nedlagde den gamle Styrelse sine Mandater efter 10 Aars Ledelse, og Formanden, Frk. Testman, sluttede sin Aarsberetning med følgende Ord, som stiller Styrelsens Virksomhed i det Lys, hvori den bør

ses og dømmes: „— — — det Arbejde, som jeg lige har gjort Rede for, forekommer os ringe og tarveligt imod, hvad vi kunde have ønsket at faa gjort, men vi have arbejdet efter bedste Evne; der var mange Hindringer at overvinde, og Begyndelsen er jo altid vanskelig. Gid det maa lykkes vore Eftermænd at bringe Kvindesagen langt, langt videre frem, end vi have formaaet at gøre; derfor have vi ønsket at fratræde, for at nye Kræfter kunne komme frem, der ad nye Veje kunne og ville arbejde videre paa den os alle saa dyrebare Sag". —

Det gamle Lys var ved at brænde ned, men et nyt Lys stod rede til at føre Flammen videre.

Til Medlemmer af den nye Styrelse valgtes: Fru *Astrid Stampe Feddersen,* Hr. cand. phil. *Herman Trier,* Hr. cand. polit. *Neergaard* og Frk. *Ida Falbe-Hansen.* Af den gamle Styrelse blev kun tilbage Fru *Rovsing,* som overtog Formandsskabet med Fru Stampe Feddersen som Kasserer og Frk. Falbe-Hansen som Sekretær.

D. 13. December 1883 døde *Pauline Worm.* Benedicte Arnesen-Kall holdt en Mindetale over hende for Dansk Kvindesamfunds Medlemmer i Borchs Kollegiums Foredragssal. — D. 17. Juni 1872 var Mathilde Fibiger død. —

Forunderlig nok skulde første Tidsrum af Dansk Kvindesamfunds Historie, som helt igennem præges af *Formens* Erobring, indvarsles af Mathilde Fibigers Død og afsluttes med Pauline Worms. Hvad Pauline Worm havde drømt i Halvtredserne og udpeget som Maalet for Dansk Kvindesamfund i Halvfjerdserne, det var nu delvis fuldbragt; derfor kunde hun i sit travle Livs Aften skrive disse Linier i Digtet: „Til en Brud":

„Jomfrustien, smal og stille,
„Nedad gaar i lave Dale,
„Fordum var den banet ej".

„Man af den ej vilde vide,
„Om end tidt man saa en ensom
„Vandrerske i Ørknens Sand.

„Men nu har den og sit Løvtag
„Og sin Fred i Aftensvalen
„Og sin Blomst ved Vejens Rand".

Efter Pauline Worms Død i December 1883 traadte en Kres af Mænd og Kvinder sammen for at iværksætte en Indsamling til et Legat, der skulde bære hendes Navn og bevare hendes Minde for Efterslægten. Den oprindelige Hensigt var at benytte Renterne af Kapitalen til Uddannelse for unge Kvinder, men, da der ved Indsamlingen ikke indkom mere end 2555 Kr., blev det bestemt kun at uddele Halvdelen af Renterne og anvende denne til et Boglegat for Lærerinder. De øvrige Renter skulde henlægges til Kapitalen for paa denne Maade at bringe den op til senere engang at kunne opfylde sin oprindelige Hensigt. Hvert Aar paa Pauline Worms Fødselsdag, d. 29. November, uddeles der af Legatudvalget 2 Portioner paa ca. 20 Kr. til Boghjælp for Lærerinder.

TIDSRUMMET 1883—1893

AGITATION

Det første, den nye Styrelse foretog sig, var at holde Mandtal over Kvindesamfundets Tropper. Det viste sig, at Medlemsantallet ikke var opgivet i Protokollen siden 1880, hvor der stod opført 121 Medlemmer. Medlemsafgangen var ikke opført siden 1878. Af de 149, som Medlemslisten nu fremviste, havde adskillige meldt sig ud, andre ikke betalt; det virkelige Antal blev da 124, hvilket jo ikke var noget overvældende Resultat af henved 12 Aars Virksomhed. Man faar bedst en Idé om den sidste Tids Stilstand indenfor Foreningen, naar man i Protokollen læser, at ved Fællesmødet d. 4. Oktober 1879 var der mødt tre Styrelsesmedlemmer og fem menige. Dansk Kvindesamfund var paa dette Tidspunkt nærmest at ligne med en Hær af lutter Generaler, og Ordene: „enstemmig genvalgt“ og „enstemmig vedtaget“, som stadig gaar igen i Beretningerne fra Fællesmødet, giver bedst en Forestilling om Interessen og Deltagelsen hos de menige.

Den Opgave, som af sig selv frembød sig for den nye Styrelse, var at iværksætte en kraftig Agitation og Propaganda ikke alene i Byen men ogsaa Landet over for at puste ny Flamme af den døende Gnist.

Paa Styrelsesmødet d. 9. November 1883 foreslog Fru *Stampe Feddersen* Affattelsen af et Opraab for at skaffe en større Tilgang af Medlemmer; dette Forslag støttedes af Bibliotekar Elberling, som var valgt ind i Styrelsen ved Efteraarsfællesmødet istedetfor cand. phil. Herman Trier.

Bibliotekar Elberling
Fot. Mary Steen.

Opraabet kom til at indeholde de fem Punkter, for hvilke Dansk Kvindesamfund især vilde arbejde:

1) Kvindens Adgang til selvstændigt Erhverv og Ligestillelse i Løn med Manden.
2) Hendes Uddannelse til forskellige Erhvervsgrene.
3) Hustruens formueretlige Ligestilling med Manden.
4) Hendes Del i Myndigheden over Børnene, og
5) Opnaaelsen af fulde borgerlige Rettigheder for Kvinden, navnlig Indflydelse paa Skole- og Fattigvæsenet.

Det sidste Punkt vakte adskillige Betænkeligheder, men man vilde dog ikke stryge det af Programmet, da man var forvisset om, at det kun var et Tidsspørgsmaal, naar det i Udviklingens Medfør vilde komme frem.

Opraabets Udsendelse blev imidlertid opsat, fordi man vilde lade et offentligt Diskussionsmøde om gift Kvindes Ejendomsret gaa umiddelbart forud som et Led i Agitationen, og dette Møde maatte stadig udskydes, fordi ingen af de Jurister, man henvendte sig til om at indlede, kunde paatage sig dette Hverv. Endelig kom Mødet i Stand d. 7. April 1884 og blev indledet af cand. jur. Zeuthen. Indbudte var bl. a. alle Rigsdagens Medlemmer; men paa Grund af det

sene Tidspunkt mødte der saa godt som ingen af disse. I Diskussionen deltog Professor Goos, Pastor Hostrup, Auditør Steffensen og Folketingsmand Bajer, desuden Fru Bojsen og Fru Casse. Som Bevis paa, hvilket Særsyn det dengang var, at Kvinder tog Del i en offentlig Forhandling, kan anføres, at Frk. Falbe-Hansen ved Fællesmødet d. 29. April rettede en særlig Tak til disse to Damer, fordi de havde taget Ordet paa Mødet d. 7. April, hvilken Udtalelse Forsamlingen gav sin Tilslutning ved at rejse sig.

Endelig i Juni blev Opfordringen til at indmelde sig i Dansk Kvindesamfund udsendt. — Fra Rathsaks Vej Nr. 30, hvor Kassereren, Fru Stampe Feddersen, havde sin Bopæl, blev den udbragt i saa mange Exemplarer, at de fyldte flere Postkasser.

Opfordringen var underskreven af Styrelsen og desuden af 40 ansete Mænd og Kvinder fra alle Landets Egne. Den sendtes til hvert af Dansk Kvindesamfunds Medlemmer med Bøn om at udbrede den videre; desuden til alle Rigsdagsmændene og til de fleste af Landets Blade samt til en Del Mænd og Kvinder, som kunde tænkes at have Interesse for Sagen.

Udsigterne til et voxende Medlemsantal havde imidlertid bevirket, at Styrelsen ved det sidste Fællesmøde var bleven udvidet til syv, og herved var Overretssagfører *Svend Høgsbro* og Frk. *Vilhelmine Brun* blevne indvalgte.

Høgsbros Valg kom for Dansk Kvindesamfund til at betyde en Tilnærmelse til Højskolen. Han hævdede strax, at Kvindesagen burde blive en Folkesag ganske anderledes, end den nu var, derfor skulde den bruge det levende Ord og bringes frem paa Folkehøjskolerne. Dette Forslag vandt Styrelsens Bifald; der blev skrevet til alle Landets Højskoler og sendt dem Exemplarer af Opfordringen med Anmodning om at bringe Kvindesagen frem paa Efteraarsmøder og Lærermøder. Dette viste sig at være en heldig Vej, thi der indløb strax Anmodninger om langt flere Foredragsholdere, end Styrelsen havde at raade over. Disse enkelte maatte derfor trække et tungt Læs.

Det var især Frk. Falbe-Hansen, Høgsbro og Zeuthen, som

maatte holde for i disse Aar og optræde ligesom Tordenskjolds Soldater paa forskellige Steder i Landet som Repræsentanter for Dansk Kvindesamfunds Foredragsarmé. Af Mødesteder for Foredrag om Kvindesag skal nævnes foruden København, Aalborg og Middelfart, samt Højskolerne: Askov, Ryslinge, Hjørlunde og Rødkilde Forsamlingshus ved Stege; og det maa siges, at, hvis man i Affattelsen af Dansk Kvindesamfunds Love senere bøjede sig for den offentlige Mening og kun med halve Ord sagde, hvad det var, man i Virkeligheden vilde, saa tog man aldrig i Betænkning i Foredragene med rene Ord at stille Kravet om samme borgerlige Rettigheder for Mænd som for Kvinder. Ikke desto mindre paahørtes disse Foredrag som oftest med Velvilje og Interesse, og Stemningen var under de paafølgende Forhandlinger overvejende for Dansk Kvindesamfunds Synspunkter. Ud over Landet gik i disse Aar i videre og videre Krese Dansk Kvindesamfunds Sædemænd, og det gik, som der staar i den gamle Vise: „De saaede, de saaede, — og Græsset, det groede".

Idet Styrelsen havde ønsket at lade et Diskussionsmøde om gift Kvindes Ejendomsret gaa umiddelbart forud for sin store Agitation, havde den dermed vist, at det var dette Spørgsmaal, som i Øjeblikket laa Dansk Kvindesamfund særlig paa Hjærte. Og Styrelsen lod det da heller ikke blive derved. Allerede i November samme Aar lod den afholde et nyt offentligt Møde om dette Spørgsmaal, hvor Høgsbro var Indlederen og fremsatte et Forslag til en ny Lovgivning, der paa et enkelt væsentligt Punkt var i Modstrid med det Forslag, Zeuthen paa Mødet i April havde fremsat.

Høgsbro ønskede nemlig, at, medens alt, hvad Ægtefællerne ejer før Ægteskabet eller efter dette faar i Arv eller Gave, skal betragtes som hver Parts Særeje, saa skal alt, hvad de hver for sig eller i Fællig erhverver under Ægteskabet, betragtes som Fælleseje, hvorover den ene ikke kan raade uden den andens Samtykke; dog skal hver af Ægtefællerne kunne kræve en Bodeling af det fælles Bo, uden at Ægteskabet derfor behøver at ophæves. Zeuthen derimod havde

foreslaaet, at hver af Ægtefællerne skulde have Ejendomsret og Raadighed over, hvad han eller hun erhverver under Ægteskabet, idet han erklærede alt Erhvervsfællesskab for umuligt. Retfærdigheden skete Fyldest, mente han, naar Hustruen gik ind i Ægteskabet med fuld Myndighed og Ejendomsret over det, hun ejede før Ægteskabet eller efter dette fik som Arv eller Gave, samt med *usvækket* Erhvervsevne. Dette Synspunkt fastholdt han overfor Høgsbro under Forhandlingen paa Novembermødet.

Men disse Ord: Med usvækket Erhvervsevne kaldte Fru Stampe Feddersen frem til Protest i det første Hæfte af Dansk Kvindesamfunds nystiftede Fællesblad, „Kvinden og Samfundet", med en Artikel „Særeje og Sameje".

Astrid Stampe Feddersen

Det ejendommelige ved Ægteskabet var — sagde hun, — at Hustruen ved at indtræde i det mistede sin Erhvervsevne, thi den, som skulde føde og passe Børnene, kunde umulig erhverve. Derfor vilde dette Forslag være en Uretfærdighed mod Hustruen. Skulde der endelig skelnes mellem mit og Dit, saa maatte Kvinderne ogsaa gøre deres Ret gældende, som dem der føder Børnene med Smærte, ernærer dem paa deres Legemes Bekostning, passer dem og ofrer sig for dem Dag og Nat. Skulde Manden have Eneraadighed over Frugten af sit Livs Arbejde, maatte Kvinden ogsaa gøre Fordring paa Eneraadighed over Frugten af sit Arbejde, over Børnene. Men noget saadant kunde det ikke falde hende ind at foreslaa; hun ønskede fuldstændigt Fællesskab i Ægteskabet, ja hun gik endnu videre end Høgsbro, idet hun forlangte, at ogsaa alt, hvad der ejes før Ægteskabet og erhverves under dette, skal være Fælleseje med Samraadighed for begge Ægtefæller.

„Lad Ægteskabs-Lovgivningen" — saaledes slutter hun sit Indlæg — „gaa ud fra, at Ægteskabet bør være, hvad det i de bedste Ægteskaber er, et fuldstændigt Fællesskab mellem to ligestillede og ligeberettigede Mennesker, saa behøves der ingen Beskyttelseslove for Hustruen, men hun har de rette Vaaben i Hænder til selv at beskytte sig."

Denne sin Opfattelse af Fællesskabstanken som den idéelle Løsning af Ægteskabsspørgsmaalet fik hun fjorten Aar senere Lejlighed til nærmere at udvikle, dengang Ægteskabslovgivningen endelig blev tagen op til alvorlig Forhandling paa Rigsdagen 1899. Men det har sin Interesse at se, at allerede midt i Firserne indtog dette samfundsvigtige Spørgsmaal en Forgrundsplads blandt Dansk Kvindesamfunds Programsager.

Imidlertid er der al Grund til at tro, at, havde Dansk Kvindesamfund ikke i 1885 haft sit eget Blad, da vilde Fru Stampe Feddersen ikke have faaet Lejlighed til saa kraftig at hævde sin og mange andre Kvinders Anskuelse om dette Spørgsmaal, thi hverken paa Mødet i April eller i November havde hun taget til Genmæle; det at tale offentlig for en Forsamling var dengang som sagt et Vovestykke, kun de færreste indlod sig paa. Hvis Dansk Kvindesamfund vedblivende kun skulde have drøftet Tidens brændende Spørgsmaal ved Hjælp af det levende Ord, vilde det oftest kun have været Mænds Meninger, man havde faaet at høre; det blev det skrevne Ord, som kaldte Kvindernes Meninger frem. Af denne Grund, men ogsaa for at vedligeholde Forbindelsen mellem By og Land og for at skabe et Mødested for Tankeudvexlinger mellem Kvindesagens spredte Venner, kom det til at staa for Styrelsen som en Nødvendighed, at Dansk Kvindesamfund fik sit eget Blad.

„KVINDEN OG SAMFUNDET"S STIFTELSE

Det havde allerede paa Fællesmødet den 29. April 1884 været bragt paa Tale af Frk. Falbe-Hansen, at Dansk Kvindesamfund burde udgive et Blad som Bindeled mellem By og Land. Et Tilbud fra Frk. Elfride Fibiger om at overdrage sit „Tidsskrift for Kvinder" til Dansk Kvindesamfund for en Sum af 600 Kr. var blevet afslaaet, da man fandt Summen for stor.

Frk. Falbe-Hansen
Fot. Julie Laurberg & Gad.

Imidlertid stillede Styrelsen sig den Gang lidt vantro overfor et saadant Foretagende; man frygtede for, at det skulde komme til at skorte paa Stof, og Tanken blev foreløbig opgiven. Men Sommerens Fremgang med voxende Liv indenfor Foreningen gav Ønskerne om et Kvindesagsblad en uventet Medbør, og paa Fællesmødet d. 28. November 1884 blev det vedtaget, at Dansk Kvindesamfund skulde udgive et Blad med de to Formaal: at virke overbevisende overfor Sagens Modstandere og give Venner af Sagen Vaaben til Forsvar.

Paa et Styrelsesmøde i December fremlagde Frk. Falbe-Hansen et Forslag til Tidsskriftets Format og Titelblad. Bladet skulde hedde „Kvinden og Samfundet", og under denne Titel skulde der paa Forsiden anbringes en Vignet med Dronning Margrethes Hoved fra Sarkofagen i Roskilde Domkirke. Kun cand. jur. Zeuthen, der var valgt ind i Styrelsen i November i Stedet for Neergaard, syntes ikke om Billedet og foreslog at udelade det, hvilket Standpunkt han ogsaa fastholdt senere, da Talen var om Titelbladet til de af Dansk Kvindesamfund udgivne Smaaskrifter. Den øvrige Styrelse stemte imidlertid

begge Gange for Billedet paa Titelbladet, hvor det ogsaa findes den Dag i Dag.

Det blev besluttet at anmode Frk. Grundtvig om at være ansvarshavende Redaktør, og Fru Stampe Feddersen foreslog at oprette et Bladudvalg, bestaaende af en Herre og en Dame af Styrelsen, som i Forening med Redaktøren skulde vrage og vælge mellem de indsendte Artikler.

Der blev ikke foretaget nogen egentlig Afstemning herom, men ved Mødets Slutning ansaa man alligevel Forslaget for vedtaget, ligesom ogsaa et Forslag om, at Frk. Falbe-Hansen og Bibliotekar Elberling skulde danne Udvalget. Denne Uklarhed ved Vedtagelsen gav, som det senere vil ses, Anledning til Misforstaaelse. Til Regnskabsfører ved Bladet valgtes Foreningens mangeaarige Støtte og tidligere Styrelsesmedlem, Boghandler L. Jørgensen. Bladet skulde udgives i 8 Numre om Aaret, og der bevilgedes til det af Fælleskassen 500 Kr.

Den 1. Januar 1885 udkom første Nummer af „Kvinden og Samfundet"; i en Henvendelse til Læserne forkyndtes som Bladets Formaal:

1) At give Oplysninger om Kvindens Stilling her hjemme.
2) At bringe Breve og Meddelelser fra alle civiliserede Lande om Sagens Stilling der.
3) At underkaste Spørgsmaalene en alsidig Drøftelse.
4) At bringe Forslag til Reformer, som paa bedste Maade kunne stemme med vore hjemlige Forhold.

Samtidig udgik Subskriptionsindbydelse til Højskolerne og til Foreningens Medlemmer i de forskellige Byer med Anmodning om at besørge medfølgende Exemplarer af Bladet omdelte og fremlagte i Klubber, Læselokaler og Læsetasker. Desuden bevilgedes 30 Kr. til Indbydelsens Omdeling i de københavnske Kvarterer.

Det første Nummer indeholdt foruden en Beretning om Dansk Kvindesamfunds Virksomhed i det foregaaende Aar den før nævnte Artikel om „Særeje eller Sameje" af Fru Stampe Feddersen og en af Pseudonymet Silvia Bennet skreven Anmeldelse af to Debutfortællinger af den lige af-

døde, meget lovende og kun nitten Aar gamle Forfatterinde, Adda Ravnkilde.

Den 12. Februar 1885 kunde Frk. Falbe-Hansen meddele, at Bladet havde 200 Holdere, en ret lovende Begyndelse, naar man tager i Betragtning, at det ikke dengang som nu var tvungent Medlemsblad.

Imidlertid skulde dets Start ikke løbe af helt uden Vanskelighed. Allerede i Marts Maaned opstod der en lille Meningsforskel mellem Bladudvalget og Styrelsen. Udvalget vilde staa frit i Valget af Artikler og ikke underkaste sig Styrelsens Censur. Det betragtede sig ikke som et forberedende Udvalg men som en Delegation med et særligt Hverv. Styrelsen kunde kun underkende dets Virksomhed ved at unddrage det Genvalg.

Det, som i Virkeligheden havde givet Anledning til Meningsforskellen, var Spørgsmaalet om, hvorvidt Foredrag skulde optages i Bladet eller udgives som Særtryk. Fru *Stampe Feddersen* var af den Mening, at det vilde gavne Bladet, om de mere vidtløftige, faglige Artikler ikke blev optagne deri men trykte som Særtryk og senere drøftede i Bladet. Frk. *Falbe-Hansen* mente, at deraf vilde opstaa Fare for Konkurrence mellem Bladet og Smaaskrifterne.

Ved Afstemningen vedtoges det at udgive Smaaskrifter, naar Styrelsen var bleven enig om, at en Afhandling eller et Foredrag egnede sig fortrinsvis til Udgivelse paa denne Maade. Der bevilgedes 400 Kr. til Smaaskrifters Udgivelse; af saadanne har Dansk Kvindesamfund i disse og de følgende Aar udgivet:

Emil Elberling: Kvindens Stilling i det offentlige Liv.
Emil Jürgensen: Det uægte Barns og dets Moders Retsstilling.
Marcus Rubin: Om Kvindens Adgang til Erhverv.
Astrid Stampe: Kvindesagen, en kortfattet Redegørelse.
Poul Svejstrup: De københavnske Syerskers Tilfredshed.
Svend Høgsbro: Kvinden og Ægteskabet efter gældende dansk Ret.
J. Frisch: Sundheden og Kvindedragten.
Birgitte Berg-Nielsen: Om Hustruens Underdanighedspligt.

Birgitte Berg-Nielsen: Husøkonomi som Statssag.
—: Nyttig Haandgerning.
Larsen-Ledet: Menneskeværd og Menneskeret.
Astrid Stampe Feddersen: Om Kvindesagen. Et Foredrag.

Spørgsmaalet: „Bladudvalget" dukkede imidlertid samme Efteraar op igen i en ny Skikkelse, idet Redaktøren, Frk. Grundtvig, ikke mente at kunne fortsætte Redaktionen under de daværende Forhold; hun vilde være uafhængig af Bladudvalget, som hun forøvrigt hævdede slet ikke havde været nævnt i hendes oprindelige Aftale med Styrelsen. Hun foreslog Forholdet ordnet saaledes, at Redaktøren arbejdede ganske selvstændig, dog at Styrelsen kunde afskedige ham eller hende med en Maaneds Varsel. Hun lovede dog paa Opfordring at fortsætte til Styrelsen havde truffet en ny og endelig Ordning. Det lykkedes at faa en saadan tilvejebragt i Januar 1886, og ved denne afskaffedes Bladudvalget, og det bestemtes, at Redaktøren skulde deltage i det første Styrelsesmøde hvert Fjerdingaar og aflægge Beretning om Bladets Virksomhed i det forløbne Fjerdingaar, samt give Styrelsen en Oversigt over de Emner, der i det kommende tænktes satte under Drøftelse.

Paa disse Betingelser paatog Frk. Grundtvig sig Redaktørposten fremdeles, indtil hun ved Udgangen af Aaret efter eget Ønske fratraadte og afløstes af Frk. Kirstine Frederiksen med cand. jur. Svejstrup som Medredaktør. Redaktøren fik fra dette Tidspunkt Ret til at overvære alle Styrelsesmøder og til at oppebære 120 Kr. som Hjælp til Kontorhold. Bladet skulde fremtidig udgaa i 10 Numre om Aaret. 1890 overtog Frk. Grundtvig igen Redaktørposten og havde den endnu, da Bladet ved Dansk Kvindesamfunds Organisation 1893 overgik til de fælles Anliggender.

Hermed var Fødselens Besværligheder omsider lykkelig overstaaede, og „Kvinden og Samfundet" lagde nu ud for fulde Sejl under Chefens uindskrænkede Ansvar og førte Kvindesagens mange brændende og paatrængende Spørgsmaal ud paa Diskussionens aabne Hav.

Den Frygt, enkelte Styrelsesmedlemmer en Gang havde næret for, at det skulde komme til at mangle Bladet paa

Stof, viste sig heldigvis ganske ugrundet. Naar man blader disse gule Hæfter fra Firserne igennem, er det Indtryk, som stærkest paatrænger sig en, Stoffets Rigdom, ja, man fristes næsten til at misunde den Redaktør, som havde saa meget friskt og oprindeligt Arbejde at vælge i mellem. Disse Aar var jo ogsaa Kvindesagens „Sturm und Drang"-Tid, og Bladet blev den Port ud til Verden, hvorigennem de saa længe hæmmede og indestængte nye Rørelser trængte sig frem. Og alle vilde de frem paa én Gang, alle vilde de samtidig høres og drøftes: Hustruens Forhold til Manden, — Moderens til Børnene, — de uægte Børns til Samfundet, — Tyendets til Husmoderen. Alt skulde reformeres, løftes op i Højde med Tidens Krav: Hjemmene, Klædedragten, Skolerne og ikke mindst Sæderne, den officielle Moral. Men først og sidst var det dog Kravet om Kvindernes Erhvervsfrihed og fulde Borgerret, som løftede sin Røst og tiltvang sig Ørelyd midt i Larmen af Røster.

LOVENE

Allerede det første Aars Agitation havde for dette Tidsrums Vedkommende forøget Medlemsantallet til det firdobbelte, men denne Forøgelse krævede en tilsvarende Udvidelse af Lovenes Rammer.

Den ny Styrelse havde, lige fra den traadte sammen, været klar over, at Lovene trængte haardt til at gennemses og paa flere Steder ændres, men man fandt det den Gang klogest at vente, til man havde set Virkningen af det udsendte Opraab. Først paa Efteraarsfællesmødet 1884 forelagde derfor Styrelsen sine Forslag til Lovændringer.

Allerførst var der Paragraf 1, denne Vimpel i Mastetoppen, som skulde tilfredsstille alle, og derfor sjældent lige til den sidste Tid har tilfredsstillet nogen. Den lød i sin Affattelse fra 1873 saaledes:

„Samfundets Formaal er at bidrage til at hæve Kvinden i aandelig, sædelig og økonomisk Henseende og saaledes

tillige gøre hende til et selvstændigere og virksommere Medlem af Familien og Samfundet, navnlig ved at aabne hende Adgang til selvstændigt Erhverv".

Styrelsens Flertal stod paa, at Ordene „at bidrage til" skulde stryges ligesom ogsaa den sidste Sætning, som kunde lede til den Opfattelse, at Samfundets Virksomhed specielt tog Sigte paa den økonomiske Side af Kvindesagen og ikke betragtede enhver Gren af denne som sig i lige Grad vedkommende. Elberling derimod ønskede den sidste Sætning bibeholdt men med Tilføjelse af Ordene: „og hævde hendes Ligestilling i Ægteskabet", da det var dette sidste Spørgsmaal, hvormed Dansk Kvindesamfund i den kommende Tid særlig vilde beskæftige sig. Frk. Testman stillede som et tredie Forslag, at man til begge de nævnte Formaal skulde føje Erhvervelsen af politisk Stemmeret og Valgbarhed for Kvinder, men hverken Styrelsen eller Forsamlingen fandt dette tilraadeligt; man mente, at dette Spørgsmaal ikke var tilstrækkelig drøftet. Paragraf 1 kom sluttelig til at lyde som før, kun med Udeladelse af Ordene: „navnlig ved at aabne hende Adgang til selvstændigt Erhverv". Af andre Ændringer vedtoges, at der fremtidig kun skulde holdes ét Fællesmøde om Aaret ved Foraarstid, og at hele Styrelsen skulde vælges aarlig og afgaa under ét. Det overdroges denne selv at vælge sin Formand, Kasserer og Sekretær og at fordele Forretningerne mellem sine Medlemmer. Som Slutningsparagraf indførtes, at Styrelsen, naar den finder det formaalstjenligt, kan oprette stedlige Afdelinger, hvis Formænd indtræder i Styrelsen. Denne Paragraf var det første Skridt henimod en Fællesorganisation af Medlemmerne i By og paa Land.

Styrelsen konstituerede sig med Fru Rovsing som Formand, Fru Stampe Feddersen som Kasserer og Frk. Vilhelmine Brun som Sekretær. Til at danne et Forretningsudvalg valgtes Fru Stampe Feddersen, Høgsbro og Frk. Brun. I September maatte Frk. Falbe Hansen paa Grund af Examensforberedelse trække sig ud af Styrelsen, hvorfor første Suppleant, Frk. Kirstine Frederiksen, indkaldtes i hendes Sted. Ved det paafølgende Fællesmøde blev hun Styrelsesmedlem

ligesom Frk. Arntzen, der afløste Frk. Brun. Frk. Arntzens Valg til Dansk Kvindesamfunds Styrelse kom for en kort Tid til at betyde en Tilbagevenden til de praktiske Opgaver.

PRAKTISKE OPGAVER

OPLYSNINGSKONTORET — FÆSTEKONTORET — ENGAGERINGSKONTORET

Ligesom det foregaaende Tidsrum havde haft sine Institutioner: Skolerne, at pege hen paa som praktiske Resultater af sin Virksomhed, saaledes havde dette Tidsrum ogsaa sine, nemlig: Oplysningskontoret, Fæstekontoret og Engageringskontoret. Vi vil af det følgende se, hvorledes den ene af disse Institutioner efterhaanden drog de andre efter sig.

Tanken om, at Dansk Kvindesamfund skulde oprette et Oplysningskontor for Kvinder, udgik fra Frk. Arntzen. Det tilgrundliggende for Tanken var den Indvending, der saa ofte rejstes i de Aar mod Kvinders Krav om samme Adgang til Erhverv som Mænd, at Kvinderne kun i ringe Maalestok benyttede sig af den Adgang til Erhverv, som Lovgivningen lod dem aaben.

Denne Kendsgerning, som Frk. Arntzen ikke benægtede, mente hun, fandt sin naturlige Forklaring i, at Kvinder ofte var uden Kendskab til de Muligheder, der stod dem aabne; derfor foreslog hun at oprette et saakaldt Oplysningskontor. Enhver Mand eller Kvinde, Medlem af Samfundet eller ikke, skulde her vederlagsfrit kunne søge Oplysninger vedrørende Kvinders Adgang til Erhverv eller Bestillinger, deres Ret til at underkaste sig offentlige Examiner, kort sagt Vejledning og Oplysning om alt, hvad der vedrører Kvindernes Stilling og Forhold her hjemme og saa vidt mulig ogsaa i Udlandet.

For at indhente Medlemmernes Samtykke til Oprettelsen af et saadant Kontor afholdtes et overordentligt Fællesmøde

i November 1886, hvor Forslaget vedtoges. Kontoret fik sit Lokale i Høgsbros Kontor, St. Pederstræde 28, som af ham stilledes gratis til Disposition Onsdag og Lørdag fra 4 til 6. Oplysningerne meddeltes uden Vederlag. Kontoret blev stillet under stadigt Tilsyn af Styrelsens Medlemmer og lededes af Frk. Arntzen. Der bemærkedes i den udsendte Kundgørelse udtrykkelig, at Kontoret ikke anviste Pladser for ledige tjenestesøgende; ikke desto mindre viste det sig, at omtrent en Fjerdedel af dem, der søgte Kontorets Hjælp, var arbejdssøgende, og Styrelsen førtes da naturlig hen paa Tanken om Oprettelsen af et Fæstekontor.

Der var saa megen mere Grund for Dansk Kvindesamfund til at paatage sig en saadan Opgave, som Fæstekontorsforholdene i København i Tidens Løb havde udviklet sig paa en baade for Tyende og Herskab højst uheldig Maade, og selve Justitsministeren i Rigsdagen havde fundet Anledning til at paatale disse Forhold. Det var de mange uautoriserede Fæstekontorer, som afstedkom Ulykkerne, idet de ofte samvittighedsløst fralokkede det fattige Tyende deres Penge og ved at staa i Forbindelse med Logishusene i mange Tilfælde ligefrem førte de kvindelige tjenestesøgende over i Prostitutionen. Dansk Kvindesamfunds Tanke var nu at hjælpe paa disse uheldige Forhold ved at oprette et Fæstekontor alene for kvindeligt Tyende og søge Øvrighedens Autorisation til at drive saadan Virksomhed.

Paa Fællesmødet i April 1887 blev Sagen bragt frem, og det vedtoges at nedsætte et Udvalg, som skulde samle Pengebidrag til Fæstekontorets Oprettelse. Man mente at maatte have 5000 Kr. til Raadighed for at kunne begynde. Meningen var forøvrig den Gang, at Kontoret skulde kunne bære sig selv og i Tidens Løb udskilles ligesom i sin Tid Handelsskolen og Tegneskolen. Udvalget kom til at bestaa af Frk. Engelbrecht, valgt ind i Styrelsen April 1887, og fire Damer udenfor Styrelsen: Fru Johanne Meyer, Udvalgets Kasserer, Frk. Anne Bruun, Fru Benedicte Collin og Frk. Augusta Fenger, som senere afløstes af Fru Olufa Finsen.

Den 31. November 1887 indsendtes til Københavns Magistrat et Andragende om Bevilling paa et Fæstekontor, som agtedes oprettet i Staden til Nytaar. Den 6. December blev Bevillingen udstædt, og Kontoret lejede Lokale i Studiestræde 1, Stuen.

Med Pengeindsamlingen var det i Begyndelsen gaaet lidt smaat; ved Aarets Udløb var der ikke engang indkommet 1200 Kr. Man besluttede dog at begynde ved Nytaar 1888, og denne Dristighed lønnede sig ogsaa.

Saa snart Kontoret var aabnet, begyndte Pengene strax at komme rigeligere ind, og der var stærk Søgning baade af Herskab og Tyende. Kontoret lededes af et Forretningsudvalg, bestaaende af: Frk. Kirstine Frederiksen, Hr. G. Feddersen og Hr. Lyngbye. [1])

Da det hurtig viste sig, at en Del Kvinder søgte Ansættelse i Virksomhedsgrader, som laa udenfor Fæstekontorets Omraade, og man nødig vilde vise dem bort uden Hjælp, besluttedes det tillige at oprette et saakaldt Engageringskontor, som skulde paatage sig at anvise Kvinder Arbejde i alle Retninger, hvor saadant kunde skaffes. En Sammenligning mellem de to Kontorer viste, at, medens der paa Fæstekontoret altid var Mangel paa dygtige arbejdssøgende, saa var der paa Anvisningskontoret altid Mangel paa Pladser.

Fæstekontoret havde i de første Aar en haard Kamp at bestaa i Konkurrencen med de uautoriserede Fæstekontorer, mod hvilke Dansk Kvindesamfund samtidig paa Møder og i Pressen førte en stærk Agitation for at fremskynde en Lovændring, hvorved de uautoriserede Bortfæstninger skulde forbydes. Men ogsaa ud over Landets Grænser udstrakte Dansk Kvindesamfund sin Virksomhed i denne Sag. Da navnlig de svenske, unge Kvinder, som søgte Tjeneste her i Landet, og som tidt under falske Foregivender var lokkede til Danmark af svenske og danske Kommissærer, var Genstande for Efterstræbelser af disse uautoriserede Kontorer, satte Styrelsen sig i Slutningen af 1888 i Forbindelse med

[1]) I Kontorets Reglementer stod: Tjenestesøgende betaler intet Indskrivningsgebyr. Hele Overskudet af Kontorets Drift anvendes til fattige, tjenende Kvinder.

„Fredrika-Bremer Förbundet" i Stockholm angaaende denne Sag, og det førte til, at dette Forbund ogsaa i Sverige aabnede en Kamp mod dette Samfundsonde.

Fæstekontoret vedblev en Række Aar at arbejde med Underskud, og Forholdet bedredes ikke ved den forventede Lovændring af Juli 1891, hvorved de uautoriserede Fæstekontorer bortfaldt. Der blev nemlig meddelt saamange Autorisationer, at Konkurrencen for Dansk Kvindesamfund næsten blev den samme som før. Men Formaalet med Kontorets Oprettelse havde jo ogsaa været at agitere for Gennemførelsen af en saadan Lov, og Dansk Kvindesamfund kunde trygt tilskrive sin energiske Agitation en Del af Æren for, at disse skandaløse Forhold omsider blev forandrede.

Oplysningskontoret, Fæstekontoret og Engageringskontoret gik ved Dansk Kvindesamfunds Organisation 1893 over til Københavnskresens stedlige Virksomhed. Fæstekontoret flyttedes 1899 til Nørregade 33, senere til Nørregade 43. Det bestaar den Dag i Dag og har gennem en lang Aarrække været bestyret af Frk. Schandorff. De andre to Kontorer er derimod i Tidens Løb opgivne.

STYRELSEN

Der var til Trods for Stiftelsen af Bladet og Smaaskrifterne begyndt at indtræde en Stilstand i Dansk Kvindesamfunds Agitation. Foredragene om Kvindesagen i Provinsen, som før var blevne holdte paa Foranstaltning af Styrelsen, var lidt efter lidt gledne denne af Hænde og overladte til de forskellige lokale Foreninger i Landet, og den lille Stab af Foredragsholdere, Dansk Kvindesamfund kunde sende ud, var ikke bleven synderlig forøget. Med de offentlige Møder, Samfundet lod afholde i København, var det ogsaa gaaet tilbage; de samlede ikke længer, som i Begyndelsen, fuldt

Hus, og de dermed forbundne Udgifter kunde langtfra dækkes. Af Kresafdelinger var der siden deres Vedtagelse paa Fællesmødet 1884 endnu kun oprettet én i Aarhus; Bladet havde langt fra saa mange Holdere, at det kunde bære sine Omkostninger, og med Udbredelsen af Smaaskrifterne gik det meget smaat.

Ingen af Styrelsens Medlemmer erkendte denne beklagelige Stilstand mere end Kassereren og Formanden i Forretningsudvalget, Fru Stampe Feddersen. Hun, som havde været en af de ivrigste i de første Aars Agitation, havde forestaaet Affattelsen og Udsendelsen af Opraabet, medvirket ved Stiftelsen af Bladet, stillet Forslag om Udgivelse af Smaaskrifterne, hun var ogsaa den, som dybest følte Skuffelsen over disse fire Aars ringe Resultater og søgte at klare sig Aarsagerne dertil. Sit Syn paa Styrelsens Virksomhed og sin Opfattelse af Manglerne ved den nuværende Ordning gjorde hun nærmere Rede for paa et Styrelsesmøde d. 10. Marts 1887.

Der havde i „Politiken" for 3. Marts staaet de Ord, at „Kvindebevægelsen her i Danmark kan saamænd ikke gøre nogen Kat Fortræd, endsige nogen Mand", og hun maatte med Sorg indrømme Berettigelsen af disse Ord.

Grunden til, at der forholdsvis var udrettet saa lidt, fandt hun dels hos Styrelsen, af hvis Medlemmer de kvindelige manglede Talegaver og Mod til at ytre sig offentlig, og de mandlige Tid til at arbejde energisk for Sagen, dels i en manglende Arbejdsplan. Som en Betingelse for, at Styrelsen kunde kaldes vel sammensat, stillede hun, at der til Formand valgtes en Kvinde, som overalt kunde optræde paa Styrelsens Vegne, vide Besked med dens Anliggender, have Traadene i sin Haand, gøre Rede for alt og svare paa alle Anker. Dernæst maatte der være en Sekretær, som kunde hjælpe Formanden, besørge Skrivelserne og alt, hvad hun ikke kunde overkomme, og en Kasserer, som kunde tale offentlig. Endelig maatte Forretningerne fordeles saaledes mellem Styrelsens Medlemmer, at hver havde sit bestemte Arbejde, som han eller hun kunde paatage sig det fulde Ansvar for.

I Erkendelse af, at hun selv kun mangelfuldt havde udfyldt sin Plads som Forretningsudvalgets Formand, og under Følelsen af, at hun i Fremtiden endnu mindre vilde kunne gøre det, meddelte hun sluttelig, at hun til Fællesmødet vilde udtræde af Styrelsen men havde sikret sig en Efterfølger som Kasserer, der ikke var bange for at tale offentlig. Derimod fraraadede hun, at man mere paalagde et og samme Medlem Hvervet som Kasserer og Forretningsudvalgets Formand, thi det var mere, end et Menneske kunde overkomme.

Hendes Udtalelser gav Anledning til en levende Forhandling, som sluttede med, at man vedtog fremtidig at dele Styrelsens Forretninger i syv Afdelinger:

1) *Formanden*, som holder alle Traadene i sin Haand og kan optræde paa Samfundets Vegne, mundtlig saavel som skriftlig, samt sørge for Møderne i København.
2) *Sekretæren*, som bistaar Formanden og besørger den almindelige Brevvexling.
3) *Kassereren*, som varetager Regnskabet, og hvad dermed følger.
4) Udgivelsen af „Kvinden og Samfundet" og Agitationen i Provinsen.
5) Udgivelse og Omdeling af Smaaskrifter.
6) Oplysningskontoret.
7) Forbindelsen med Kresafdelingen. Foredrag i Provinsen.

Under hver Afdeling kunde om fornødent oprettes et Udvalg som ulønnet Medhjælp.

Saaledes udrustet til at tage Kampen op med fornyet Kraft, mødte Styrelsen frem paa Fællesmødet den 15. April og forelagde Forsamlingen som sin første Bedrift et Ændringsforslag til Paragraf 1. Denne Gang dristede man sig saa vidt, at man foreslog følgende Ordlyd: „Samfundets Formaal er at dygtiggøre Kvinderne og virke for deres Ligeberettigelse i Familie, Samfund og Stat".

Endvidere foreslog Styrelsen, at Paragrafen om Kresafdelinger ændredes derhen, at, naar en Kres tæller 100 Medlemmer, tiltræder dens Formand Styrelsen. — Den forrige Affattelse, som tillod en nok saa lille Afdeling at sende en

Repræsentant til Styrelsen, kunde let foraarsage, at denne blev uforholdsmæssig stor.

Efter en længere Forhandling, hvorunder de kvindelige Medlemmer syntes mere tilbøjelige til at sætte Ordene Ligeberettigelse i Samfund og Stat paa Programmet end de mandlige, vedtoges begge Styrelsens Forslag, dog for dets førstes Vedkommende med Udeladelse af Ordet: „dygtiggøre".

Istedetfor d'Hrr Zeuthen, Elberling og Fru Stampe Feddersen, af hvilke ingen vilde tage mod Genvalg, valgtes til Styrelsen Hr. Gustav Feddersen, Frk. Grundtvig og Frk. Engelbrecht samt nuværende Fællesstyrelsesmedlem Fru Wilckens. Dansk Kvindesamfunds Medlemsantal var nu steget til 800, hvoraf 100 i Aarhusafdelingen.

Styrelsen fordelte Arbejdet saaledes imellem sine Medlemmer, at Frk. Kirstine Frederiksen blev Formand og samtidig overtog Afdeling 4: Bladet og Agitationen i Provinspressen. Frk. Engelbrecht blev Kasserer, Frk. Arntzen beholdt Sekretærposten; Frk. Grundtvig paatog sig Afdeling 5: Smaaskrifterne, Hr. Feddersen Oplysningskontoret i Forbindelse med Fæstekontoret, og Høgsbro Foredragsrejserne i Provinsen og Forbindelsen med Kresafdelingerne.

Med den sidste Ændring af Paragraf 1 havde Dansk Kvindesamfund sat Foden et stort Skridt frem; desværre skulde det snart blive nødsaget til at trække den tilbage igen. Allerede paa den nye Styrelses første Møde forelaa der en Skrivelse fra cand. jur. Lyngbye, som ønskede et nyt Fællesmøde afholdt for at stille Ændringsforslag til Paragraf 1, som han vilde foreslaa fik følgende Ordlyd: „Dansk Kvindesamfunds Formaal er at virke for Forbedring af Kvindens Stilling i Familien, Samfundet og Staten". Paa det overordentlige Fællesmøde, som fandt Sted 27. Maj 1887, motiverede han sit Standpunkt med Frygten for, at det vidtgaaende Krav om politisk Stemmeret for Kvinder vilde gøre mange det umuligt at gaa med. Kærnepunktet i Kvindesagen var Erhvervsvirksomheden. Lovene burde affattes saaledes, at saa mange som mulig kunde være med for de praktiske Opgavers Skyld.

Styrelsen mente det rigtigst at bøje sig for den opskræmte

offentlige Mening, som den selv i Mellemtiden havde haft Lejlighed til at erfare, og foreslog følgende Affattelse af den omstridte Paragraf:

„Samfundets Formaal er at virke for Kvindernes almenmenneskelige Udvikling, for deres Uddannelse til selvstændigt Erhverv og for at forbedre deres Stilling i Familien, Samfundet og Staten."

Bajer, Elberling, Frk. Testman, Frk. Læge Nielsen og Frk. Augusta Fenger stod energisk paa, at man blev ved det engang vedtagne; Frk. Nielsen erklærede, at det var noget uhørt, at et Forslag forkastedes umiddelbart efter, at det var vedtaget, især i et Samfund med et saa alvorligt Formaal: „For Historiens Skyld bør Ordet Ligeberettigelse beholdes."

Styrelsens Forslag vedtoges alligevel med 13 Stemmer imod. Disse tretten lod deres Protest føre til Protokols; blandt disse skal nævnes: Fredrik Bajer, Matilde Bajer, Frk. N. Nielsen, Fru Nørlund og Frk. Testman.

Herefter blev der endelig Fred om Paragraf 1 i henved tyve Aar.

Paa næste ordentlige Fællesmøde traadte Hr. Feddersen, Frk. Arntzen og Frk. Engelbrecht ud af Styrelsen og afløstes af Kontorchef Rubin, Grosserer Carl Larsen og Fru Drewsen, f. Collin. Frk. Frederiksen beholdt Formandsposten, Frk. Grundtvig blev Sekretær og Grosserer Larsen Kasserer. Tilsynet med Fæstekontoret overtoges af Frk. Grundtvig.

SÆDELIGHEDSFEJDEN

Som allerede tidligere omtalt, havde *Georg Brandes* i sin Indledning til anden Udgave af sin Oversættelse af Stuart Mills: „Kvindernes Underkuelse" taget Afstand fra Kvindens politiske Frigørelse og stillet i Udsigt som en Fremtidsmulighed, at Kønsforbindelserne stedse mere vilde blive betrag-

tede som en Privatsag, Børnene som en Samfundssag. Han havde underbygget denne Antagelse med en kort Oversigt over Familiens historiske Udvikling, saaledes som nyere Forskere havde fremstillet den, og i Overensstemmelse med disse erklæret at *Engifte* ikke var en Frugt af personlig Elskov og et Udtryk for en højere Form for Samliv mellem Kønnene men alene udsprunget af Mandens Ønske om Herredømmet i Familien med det Formaal at sikre sig ubestridt Faderforhold til Børnene for at kunne lade sin Formue gaa i Arv til disse. „Engiftet" var derfor ikke traadt ind i Historien som Forsoningen mellem Mand og Kvinde men tvertimod som en Krigserklæring mellem Kønnene.

Denne Brandes' Indledning, der var ganske i Modstrid med den Grundanskuelse om Ægteskabet som Samfundets faste Grundvold, hvorpaa Mills Teorier om Kvindens Frigørelse hvilede, maatte med Rette af Kvindesagens Venner herhjemme opfattes som et Indlæg mere for Kvindernes kønslige end for deres sociale Frigørelse, og Dansk Kvindesamfund skyndte sig da ogsaa at tage Afstand fra den. Paa Forslag af Fru *Stampe Feddersen* henvendte Styrelsen sig til Dr. *Starcke* med Anmodning om, at han vilde anmelde den ny Udgave af „Kvindernes Underkuelse" og samtidig imødegaa den af Brandes fremsatte Opfattelse.

Starckes Anmeldelse kom til at staa i Majheftet 1886 af „Kvinden og Samfundet". Han udtalte i denne — i Modsætning til det af Dr. Brandes udkastede Fremtidsperspektiv med de frie Kønsforbindelser, — at efter hans Anskuelse vilde Udviklingen gaa i den Retning, at, medens Samfundene nu krævede Kydskhed af Kvinderne *alene,* vilde de fremtidig ogsaa føre en strengere Kontrol med Mændenes Kydskhed ved at paalægge dem Forsørgerpligten for deres uægte Børn og ved noget stærkere end hidtil at fordømme Forføreren.

Saaledes havde allerede her Georg Brandes og Dansk Kvindesamfund hver for sig indtaget en Slags Forpoststilling i den Strid, der snart skulde føre dem mod hinanden og er bleven almindelig kendt under Navnet: *Sædelighedsfejden.*

Et Kvart Aarhundrede ligger nu mellem os og denne Fejde; de to modsatte Anskuelser, som dér brødes, har

været underkastede Tidens Prøve, og denne har for begges Vedkommende lært os, at alle de Penne, som Sædelighedsfejden satte i Bevægelse fra begge Sider, i Virkeligheden paatog sig en haabløs Opgave, fordi det, de vilde bevise, var et af de sidste Led i en Udvikling, som paa det Tidspunkt endnu kun var i sin Vorden.

Selv den, som i Hovedsagen slutter sig til den af Dansk Kvindesamfund hævdede Anskuelse, maa dog indrømme, at den paa det Tidspunkt endnu unge Kvindesag ikke havde stærke Skuldre nok til at bære Bevisbyrden for det sædelige Lighedskravs Berettigelse. Ikke ved Pennefejder for eller imod en almindelig Kydskhedsfordring kom man Spørgsmaalets Løsning nærmere; — ja den, som læser de mange Indlæg i denne Strid fra begge Sider, har en Følelse af, at man snakkede sig stadig længere bort fra hinanden. Det var Brandes, som maaske uden selv at gøre sig det klart kom til at udpege den Vej, ad hvilken Beviset for det sædelige Lighedskrav skulde føres, da han under Fejden skrev de Ord: „Den overvættes Sandsynlighed er naturligvis for, at hverken Mændene eller Kvinderne i Fremtiden forbliver ganske, som de nu er, og den Lighed, „Nutiden" (ɔ: Frk. Grundtvig og hendes Meningsfæller) tilstræber, maatte da rimeligvis tænkes naaet under en Tilstand, i hvilken begge Kønnenes indre og ydre Liv her i Norden, saavel deres Følelser som deres Vaner og Vedtægter, havde undergaaet en betydelig Forandring". [1])

Der ligger i disse Ord af Brandes ligesom en Indrømmelse overfor Sagens Fremtidsmulighed og en Tilkendegivelse af, at det ikke saa meget var Sagen selv, som den Maade, hvorpaa den var ført frem, der havde hidset ham op til et uforholdsmæssigt og til Tider ganske ubehersket Angreb. Der er Mænd, som med de bedste Forsætter om at yde Kvinderne fuld Retfærdighed i alle Forhold, dog ikke kan afholde sig fra en ganske ulogisk Irritation, saasnart de ser Kvinderne selv tage Initiativet i deres Sag. De ser strax heri en Utaknemlighed, en Mistillid, — ja Fjendtlighed, som

[1]) Georg Brandes: Samlede Skrifter. XIII. 457.

de føler sig berettigede til at gøre Front imod; — et ganske lignende Forhold, som det, der gør sig gældende mellem en Overklasse, der er villig til at hjælpe, og en Underklasse, der vil hjælpe sig selv. Manden er i dette Tilfælde Overklassen, Kvinden Underklassen. Bjørnsons Skuespil „En Handske" havde faaet Lov at passere i Fred for Dr. Brandes, men, da en Kres af Kvinder samlede sig paa et lukket Møde for at tage Stilling til det Spørgsmaal, Bjørnson i sit Skuespil havde rejst, og som Forfattere af modsat Anskuelse havde angrebet, da rejste Selvherskerinstinktet sig mægtig i ham, og han vendte sit Skyts mod disse formastelige Kvinder og gav dem en Salve, som vakte Genlyd i hele Norden. Dog, da Krudtrøgen trak bort, stod det lille Kvindesamfund endnu paa Valen, ovenikøbet med en anselig Tilvæxt, besluttet paa at føre Kampen videre, ikke i Ord og med Pen men i Gerninger, hvis Maal var at hidføre den Forandring i begge Køns indre og ydre Liv her i Norden, som Brandes havde udpeget som den eneste Betingelse for den tilstræbte sædelige Lighedstilstand, medens han selv til Trods for den journalistiske Triumf, han i manges Øjne havde fejret, og med Døgnets Latter paa sin Side alligevel trak sig ud af Striden, som en i en vis Forstand mindre Mand, idet hans Navn fremtidig kunde tages og blev taget til Indtægt for al den Viljeslaphed og aandelige Uformuenhed, som i vore mere medgørlige Tider smykker sig med Navnet: „Fri Kærlighed". Man vægrer sig ved at tro, at Oversætteren af Stuart Mills Bog ikke skulde have sigtet højere med sit Fremtidsperspektiv af Forholdet mellem Mand og Kvinde.

Den 16. Marts 1887 holdt Frk. *Elisabeth Grundtvig* paa Opfordring af Dansk Kvindesamfunds Styrelse i et lukket Møde alene for Kvinder et Foredrag om Nutidens sædelige Lighedskrav. Anledningen til dette Foredrag var en Række Bøger og Boganmeldelser fra de nærmest foregaaende Aar, som vendte sig mere eller mindre angrebsvis mod en Samfundsordning, der kun giver sine unge Mænd Valget mellem

Prostitutionens dyrekøbte Tilfredsstillelser og Ægteskabets Livsslaveri. Det var i Sverige og Norge, at denne Literaturretning havde sit Udspring; Navne som Strindberg og Gustaf af Geijerstam, Hans Jæger og Arne Garborg og den norskfødte, danske Forfatterinde Amalie Skram havde hver paa sin Vis ydet deres Bidrag; det var da ogsaa i disse Lande, at Uviljen mod denne i manges Øjne ensidige Opfattelse af Ægteskabet og den kønslige Afholdenheds Farer først gav sig Udslag. Ligesom senere i Danmark var det ogsaa i Sverige indenfor Kvindebevægelsen, at Modstanden begyndte. Anledningen var en Novelle: „Pyrrhussejre" af Pseudonymet: „Stella Kleve", som havde staaet i Kvindebladet: „Framåt"s Oktoberhæfte 1886. Den handlede om en ung Pige, som paa sit sidste Sygeleje anklagende vender sig mod sin afholdende Fortid og angrer hver erotisk Mulighed, hun har forspildt. Den Sejr, hun har vundet over sit Legemes Krav, har været en Pyrrhussejr. Denne Fortælling vakte en Storm af Indsigelser ikke alene i „Framåt" men ogsaa i det andet svenske Kvindeblad: „Dagny", ligesom ogsaa „Gøteborgs Handelstidning" og „Gøteborgposten" blandede sig i Striden. Der hævede sig vel ogsaa enkelte begejstrede Røster for „Pyrrhussejre", men Forargelsen bragte dog Sejren hjem, og Gøteborg Kvindeforening besluttede at sige sig løs fra Bladet. Men Følgen blev, at en Del Medlemmer, misfornøjede med denne Afgørelse, dannede en kvindelig Diskussionsforening, der vedblev at udgive „Framåt" med samme Redaktion som tidligere.

Elisabeth Grundtvig
Fot. Julie Laurberg & Gad.

Forfatteren af „Pyrrhussejre", den senere saa bekendte Fru Mathilde Malling, fremkom forøvrigt med en Redegørelse, hvori hun erklærede, at Bogen slet ingen Tendens havde

haft men kun tilsigtet at give en sand og objektiv Skildring af en ung Kvindes Livskamp, og Bogen blev da ogsaa indgaaende og lidenskabsløst anmeldt i „Kvinden og Samfundet“ af Frk. Grundtvig i en Artikel med Overskrift: „Erotik og Kvinder“, hvori hun stærkt betonede Betimeligheden af, at Kvinderne tog Standpunkt i Striden om den rette Fortolkning af Ordet: „Lige Ret for Mand og Kvinde i sædelig Henseende“.

Frk. Grundtvig havde saaledes allerede henledt Opmærksomheden paa dette Spørgsmaal her hjemme, og det var derfor naturligt, at det blev hende, „D. K.“s Styrelse henvendte sig til, da den ønskede at gøre Sagen til Genstand for Drøftelse mellem Kvinder som en Protest mod de Mænd, der uden at høre Kvindernes Mening havde dristet sig til at erklære, at kønslig Afholdenhed i mange Tilfælde havde skadet Kvinder paa Legeme og Sjæl. Det Foredrag, Frk. Grundtvig holdt, er blevet saa forvansket og misforstaaet fra bestemt Side, at det vil være nødvendigt her at trække dets Hovedlinier op.

Det formede sig ikke som en Dydspræken, ikke som et Forargelsesudbrud over, at man kunde falde paa at byde Kvinderne den samme Frihed i kønslig Henseende, som man hidtil havde indrømmet Mændene. Gaaende ud fra, at Kravet om samme Lighed og Frihed for Kvinder som for Mænd ogsaa maatte gælde i sædelig Henseende, paaviste hun, at en saadan Lighed kunde naaes ad to Veje: „Kvinderne kan blive som Mænd, og Mændene kan blive som Kvinder“. Hun anlagde ikke nogen moralsk Vurdering. Hun vurderede kun Fordelene for Kvinderne ved at følge den ene eller den anden af de to tilbudte Vilkaar efter den Lykke, de hver især havde at byde paa, og kom til det Resultat, at det ikke vilde være til Lykke for Kvinderne at ombytte Kærlighedens Afsavn med Tilfredsstillelsen i løse Kønsforbindelser. Som Støttepunkt for sin Paastand om, at Kvinderne i Øjeblikket stilledes overfor et saadant Valg, citerede hun nogle Udtalelser af Arne Garborgs Anmeldelse i „Nyt Tidsskrift“ af Amalie Skrams Roman: Constance Ring, — af Georg Brandes' Anmeldelse i „Tilskueren“ af Arne Garborgs „Fortællinger“,

— af Edward Brandes' Anmeldelse i „Politiken" af Henrik Pontoppidans: „Mimoser" og endelig en Anmeldelse i „Socialdemokraten" af Arne Garborgs Bog: „Mannfolk". I alle disse Udtalelser paaviste hun en mer eller mindre direkte fremsat Fordring om, at Kvinderne skulde blive som Mænd, d. v. s. opgive Askesens sundhedsfarlige og aandshæmmende Fordomme.

Den, som i vore Dage læser dette Foredrag, der blev aftrykt i „Kvinden og Samfundet", kan ikke andet end beundre den ligefremme og dog taktfulde og fuldt ud loyale Maade, hvorpaa Frk. Grundtvig tilrettelagde for Tilhørerne det for hin Tid ret vanskelige Emne; og, naar man sammenligner dette Foredrag med det Angreb, Brandes under Overskriften: „Det ottende Bud" („Du skal ikke aflægge falsk Vidnesbyrd om din Næste") rettede mod det i „Politiken", forekommer Indignationen i dette én opstyltet, ja nærmest forloren, og man mindes uvilkaarlig ved at læse denne pompøse Overskrift den gamle Talemaade: At skyde med Kanoner paa Kanariefugle. Thi hvad er de vel andet end smaa uskyldige og ganske ligegyldige Kanariefugle, disse Citaturegelmæssigheder, der paavises af Brandes og højtidelig proklameres som Forsyndelser mod det ottende Bud. Selv om man søger til Frk. Grundtvigs Kilder og læser hendes Citater i deres rette Sammenhæng, kan man ikke med sin bedste Vilje finde den „Perfidi", hun beskyldes for at have udvist ved undertiden at sammendrage eller beklippe de anførte Udtalelser; og man faar det Indtryk, at det meste af disse Indvendinger er værdiløst Ordkløveri for at faa Ram paa den Kvinde, som har gjort Lighedsfordringen paa det kønslige Omraade til et Kvindespørgsmaal og ikke villet anerkende Mænd af en bestemt Litteraturretning som Velfærdsudvalg i en Sag af saa indgribende Betydning for baade Mænd og Kvinder.

Noget helt andet er, at man ud fra den mellemliggende Tids Erfaringer maaske nu kan finde adskilligt at indvende imod Frk. Grundtvigs Udtalelse, at „Sanseligheden kun er tilstede som et underordnet Moment i *Kvindernes nuværende Natur*", og at det almindelig kun er hos Manden, „at Drif-

ten er stærk og hensynsløs". Saalænge de saakaldte Kulturkvinder sad vel forvarede bag Fordomme og Samfundsskranker, var Forholdet mellem deres og Mændenes Dyd ikke lige, og Brandes kunde med en vis Ret sige, at han og hans Meningsfæller ikke imponeredes af Kulturdamernes Dyd, fordi Prostitutionen i alle dens Former tog af for dem. Det forekommer én ved Læsningen af Frk. Grundtvigs Tale, at hun har næret en større Tro til sit Køns højere Sædelighedsbevidsthed, end Samfundsforholdene berettigede hende til, og at hun for meget har overset den Sanselighed, som kan skjule sig under en Kulturdames tilsyneladende ærbare og uskyldige Overflade for senere i et kirke- eller borgmestervelsignet Ægteskab at kaste Masken og volde den uforberedte Ægtemand en pinlig Overraskelse. *Drachmann* har i sin Roman „Forskrevet —" givet os en Skildring af et saadant Forhold, som sikkert ikke mangler Forbilleder.

Men det er forresten ikke alene Frk. Grundtvig, som lader sig saaledes narre af det Skin af Ærbarhed, den officielle Moral i mange Tilfælde har udstyret Kvinderne med. Ogsaa Garborg gør sig skyldig i samme Fejltagelse, naar han i det af Frk. Grundtvig anførte Citat siger, at Kvinder opdrages, som om de ikke var Kønsvæsener. Som om ikke Opdragelsen af den unge Pige for en Menneskealder siden bevidst eller ubevidst netop fremhævede hendes Pligter mod sig selv som Kønsvæsen. Thi mod hvad var de vel rettede, alle hin Tids Bestræbelser for at danne den unge Kvindes Legeme og Aand, uden mod det ene saliggørende Maal at gøre hende attraaværdig i en Bejlers Øjne? Hvortil alle disse evige Paamindelser om ikke at vække Anstød, ikke at lade Følelsen løbe af med sig, ikke at give efter for sin Naturs forskellige Tilskyndelser? Hvortil dette evindelige Spejl, som i Livets mangfoldige Situationer altid aandelig og legemlig holdtes den unge Pige for Ansigtet uden til at paaminde hende om hendes Kønspligt, at tækkes og lade sig erobre?

Nej, netop som Kønsvæsener, kan man fristes til at sige, blev Størstedelen af hin Tids unge Døtre af det gode Selskab opdragne, og det er Kvindesagens store og uvisnelige Fortjeneste, at den stillede Kravet om, at Kvinder, ligesom

Mænd, skulde opdrages til i første Linie at være Mennesker, i anden Linie Kønsvæsener, og indpodede Arbejdslyst og Selvstændighedstrang i de unge Pigers Sind som en gavnlig Modgift mod Bejlerdrømme og Brudefantasier.

Baade Frk. Grundtvig og Arne Garborg gjorde sig begge hver paa sin Maade skyldige i den Tids Skødesynd: At digte Kvinden. Det er bleven denne Tids utaknemlige Opgave at fjerne Digtningens Slør ved lidt efter lidt at nedbryde de skærmende Mure og vise os „Kulturdamens" sande Natur, saaledes som den ytrer sig i fuld Frihed og under eget Ansvar. Men endnu i vore Dage er Kvindens Frigørelse ikke naaet saa vidt, at vi tør stævne hende og Manden ind for samme moralske Domstol og tale om den ene Parts større eller mindre Sanselighed. Den Forandring i begge Køns indre og ydre Liv her i Norden, som Brandes anende stillede som en Betingelse for Virkeliggørelsen af det sædelige Lighedskrav, er endnu ikke fuldbyrdet.

Frk. Grundtvigs Foredrag fandt Genklang i mange Hjerter. Reaktionen mod den nyeste Litteraturs mer eller mindre tilslørede Angreb paa Ægteskabsinstitutionen var allerede forberedt i Sindene. Forhandlingen i Dansk Kvindesamfund blev det Gærstof, som satte Processen igang. Allerede det næste Nummer af „Kvinden og Samfundet" bragte to Bidrag til Forhandlingen om det sædelige Lighedskrav, som, man dog skylder Sandheden at tilstaa, var mere velmente end velovervejede. Enhver god Sag kan gøres latterlig, men disse to Artikler bød Brandes den Fordel, som han ikke burde have haft, og som Frk. Grundtvigs Foredrag ikke havde budt ham. Han fik i første Omgang Latteren paa sin Side; og betegnende er det ogsaa, at først, da han havde sikret sig denne, vendte han sig mod Frk. Grundtvig, endskøndt de to omtalte Artikler først var fremkomne en Maaned efter hendes. Som en kyndig Feltherre tog han Skøn over Slagmarken, før han gik til Angreb, og udsaa sig Modstandernes svageste Punkter. Med hele det lattermilde, sensationslystne København paa sin Side lod han sit Skyts spille mod Frk. Grundtvig og lod det regne ned over hende med Beskyldninger for Brutalitet, Løsagtighed i Bevisførelse og

Æreskænderi af de Skribenter, som ikke vedkendte sig den officielle Moral. Disse Beskyldninger skulde, som før nævnt, understøttes af Beviser for falsk Citering. Men — man mene nu om denne Citering, hvad man vil — rent ud latterlig maa det forekomme enhver, at Brandes samtidig med, at han ikke kan finde Ord stærke nok til at fordømme Frk. Grundtvigs „falske Vidnesbyrd", selv aflægger et falsk Vidnesbyrd om hende af den alvorligste Beskaffenhed, idet han beskylder hende for at have omtalt den Lighedsfordring paa det kønslige Omraade, hun i sine Citater søger at paavise, som en „Opfordring til almindelig Usædelighed". (Se Brandes samlede Skr. Bind 13, S. 460.)

Frk. Grundtvigs Svar paa Brandes' Angreb, der fremkom i to Artikler: „Det ottende Bud" og „En sidste Udluftning", var et Sagsanlæg. Hun vilde have sine Citaters Korrekthed bedømt af Retten og vise Offentligheden, at hun turde tage en Dyst op om det, hun havde skrevet. Brandes skød sig imidlertid ind under sin Anonymitet, — ingen af de to omhandlede Artikler var underskreven, — og erklærede i Forligskommissionen Sagen for sig retslig uvedkommende. Den blev saa henvist til Retten, hvor Brandes i Henhold til sin ovennævnte Erklæring ikke gav Møde og ikke gjorde noget Forsøg paa at bevise sine Sigtelser mod Frk. Grundtvig for falsk Vidnesbyrd. Høgsbro mødte som Sagfører for Frk. Grundtvig og fremlagde det nødvendige Materiale til Sagens Bedømmelse. Georg Brandes blev, idet han saaledes unddrog sig Ansvaret, ved Hof- og Stadsrettens Dom frifunden, men „Politiken"s Redaktør, Hørup, idømtes en Bøde af 100 Kr. og Sagens Omkostninger, da de paaklagede Udtryk paa et Par i Dommen angivne nær, „ved at sigte Frk. Grundtvig for Overtrædelse af det ottende Bud, for falsk Citat, for Perfidi, Raahed i Tankegang, Brutalitet i Opfattelse og Æreskænderi, uden at dertil saaes at foreligge nogen Beføjelse", indeholdt en Overtrædelse af Straffeloven. De anførte Udtalelser kendtes døde og magtesløse.

Da Brandes i „Politiken" havde ironiseret over Frk. Grundtvigs Sagsanlæg, skrev Høgsbro i Morgenbladet følgende Ord: „Men derfor staar det ligefuldt fast, at Dr. Georg Brandes

har haft Mod nok til grovelig at ærefornærme en sagesløs Kvinde men ikke har haft det ridderlige Sind, som byder én at forsvare sin Udfordring, naar den tages op, eller det borgerlige Mod, som hører til for at tage det retslige Ansvar derfor. Dette skal Dr. Brandes blive mindet om, saa tidt han angriber Frk. Grundtvig for hendes Sagsanlæg."

Det er næsten overflødigt at sige, at Brandes ikke lod denne Udtalelse staa uimodsagt hen. Den, som har Lyst til at gøre sig bekendt med hans Forsøg paa at opløse den i Grin, henvises til hans samlede Værker B. 13, S. 476.

Man kunde have ønsket, at der blandt Brandes' Modstandere i hin Strid havde været den, som forstod at lade Latterens Lys falde tilbage over den Mand, som samtidig med, at han selv ved et ægte Prokuratorkneb unddrog sig sit moralske Ansvar og lod det Blad, hvori han nød Gæstfrihed, betale Gildet, dristede sig til overfor Modparten at tale om „Skrædermod" og „Prokuratormod". Et Smil anvendt paa rette Sted kan undertiden udrette mere, end flere Spalter fulde af vægtige Beviser. Men hverken „Kvinden og Samfundet" eller Bjørnstjerne Bjørnson eller Frk. Grundvigs andre Meningsfæller forstod dengang Smilets Kunst. De saa ikke, at den, de havde at kæmpe med, kun var en ung behændig Banderillo, der viftede dem for Næsen med sin tynde Træstang, behængt med farvet Frynsepapir, og at, hvergang de, som Arenaens solide Tyr, rettede et ærligt Angreb paa ham, sprang han over deres Hoveder og blev borte for dem i en Lattersalut.

Denne Lignelse, som Brandes under Striden brugte om Politikens Journalister og Bjørnson som Polemiker [1]), gengiver i Virkeligheden slaaende hans eget Forhold til Forkæmperne for det sædelige Lighedskrav.

Den Mand, som først og ivrigst stillede sig paa Frk. Grundtvigs Side efter Brandes' Angreb var *Bjørnstjerne Bjørnson*, endskønt han paa det Tidspunkt var i Paris. Han havde jo paa en Maade været den indirekte Aarsag til Striden, da det var hans Skuespil: „En Handske", som havde delt Tidens

[1]) Georg Brandes samlede Skrifter. Bind XIII. S. 491.

Vande og samlet det sædelige Lighedskravs Forkæmpere paa den ene Side og den frie Kærligheds Forkyndere paa den anden. I et aabent Brev til Frk. Elisabeth Grundtvig i Morgenbladet for 4. August stempler han Brandes' Artikler mod hende, som det raaeste Angreb, han længe har set, og erklærer, at det i hver Linie gælder *ham*, ligesaa meget som hende og hendes Venner. Han siger, at Begyndelsernes Flok i enhver Sag maa taale Haan og styrkes af den, men han undres blot over, at Mænd, som selv i andre Strøg af Tilværelsen har været de første og maattet taale Dumhedens Haan, nu selv søger den lave Glæde at kaste Foragt over dem, der begynder denne Sag.

Disse Ord tog, som enhver kan se, direkte Sigte paa Brandes, men i Virkelighen var jo Forskellen paa Biørnsons og Brandes' Standpunkt i denne Strid den, at Bjørnson i den sædelige Lighedsfordring saa en Begyndelse til noget, der sluttede Fremtiden inde, medens Brandes i den samme Fordring ikke saa eller maaske ikke vilde se andet end en Bekræftelse paa den gangbare officielle Moral, eller, som han selv udtrykte det: „Et Vidnesbyrd for Overholdelsen af det 6te Bud", — „en Bekendelse til Luthers lille". Brandes kunde da let her afvise Bjørnsons Beskyldning for Inkonsekvens med at erklære denne Sag, som i hans Øjne hverken var ny eller sand, for sig uvedkommende, hvad han heller ikke betænkte sig paa at gøre. — Det bliver for langt her at dvæle længere ved denne Fejde, som i Henseende til Omfang og Blækudgydelser fuldt vel kan sammenstilles med Clara Rafael-Fejden. Den rasede videre gennem „Morbladet"s og „Politiken"s Spalter i fulde tre Maaneder og bidrog sikkert sit til at uddybe Kløften indenfor Venstre mellem det litterære København og Bøndernes Land. Af kendte Navne, som foruden Bjørnson stillede sig paa Frk. Grundtvigs og Dansk Kvindesamfunds Flertals Side, skal i første Linie nævnes *Hostrup*, der skrev flere varme og rammende Indlæg; endvidere *Høgsbro*, *Kristoffer Jansen*, *Paul la Cour* og *Viggo Klein*.

Men det manglede heller ikke paa Indlæg fra den anden Side; dog er det her værd at mærke sig, at, medens af Mænd

kun Hørup kom Brandes til Undsætning, meldte flere Kvinder sig til Tjeneste for under forskellige Mærker eller fingerede Navne at udtale deres Misbilligelse af Dansk Kvindesamfunds og Frk. Grundtvigs Optræden i denne Sag, som, man i Almindelighed var enige om, ikke kunde diskuteres, fordi Ordet for den ene Parts Vedkommende ikke var frit, eftersom enhver Udtalelse, som kunde udlægges til Gunst for frie Kønsforbindelser, vilde udsætte Vedkommende for økonomisk Forfølgelse, — en meget bekvem Dækstilling, som Brandes i sit Angreb paa Frk. Grundtvig selv havde givet Anvisning paa. Det ejendommelige ved flere af disse kvindelige Protester er, at de ikke fremkom paa det Møde, hvor Frk. Grundtvig holdt sit Foredrag, ikke heller, efter at det var gentaget i Rømersgade eller havde staaet i „Kvinden og Samfundet" og senere var udkommet i Særtryk, men først 4 Maaneder efter, at Sagen var rejst, og efter at Mænd fra begge Sider havde udtalt sig om den, hvilket Frk. Grundtvig i et aabent Brev til en af de anonyme Damer fremhævede.

Vi har nu fulgt denne Strids Gang indenfor Dagspressen; tilbage staar at fortælle om, hvorledes den forløb indenfor Dansk Kvindesamfund, efter at Frk. Grundtvig paa Opfordring af Styrelsen havde holdt sit Foredrag.

Paa Styrelsesmødet d. 23. Oktober 1887 oplæste Formanden, Kirstine Frederiksen, en Begæring, hun havde modtaget gennem Fru *Erna Juel-Hansen*, om Indkaldelse af en overordentlig Generalforsamling, underskreven med hendes eget og 20 Medlemmers Navne. De Æmner, man ønskede forhandlede, var:

1) Hvorvidt Styrelsen har handlet betimeligt i at sætte det sædelige Lighedskrav under Debat i Dansk Kvindesamfund.
2) Forslag om en Forandring i Anvendelsen af Dansk Kvindesamfunds Midler.

Af Underskriverne skal nævnes: Frk. *Caroline Testman*, Fru *Nørlund*, cand. med. Frk. *Kramp*, Læge Frk. *Nielsen*, Fru *Luplau* o. s. v.

Dette overordentlige Fællesmøde blev holdt d. 14. November 1887 i Arbejderforeningens Sal, Østergade 15. Frk.

Kramp indledte Forhandlingerne og begyndte med at sige, at Hensigten med Mødet var at lede Dansk Kvindesamfund tilbage paa den gamle Vej, da det stiftede Skolerne. Alle Lighedskrav var illusoriske, saalænge Kvindernes økonomiske Kaar ikke var bedre. Det var de store, brede Lag, som skulde hjælpes. Hun foreslog, at Dansk Kvindesamfund aabnede Adgang for Uddannelse af Kvinder hos Haandværksmestre ved at betale disse en Præmie derfor. Pengene dertil skulde indvindes ved at forhøje Medlemmernes Kontingent fra 17 Øre maanedlig til 35 Øre. Hun formulerede sit Forslag saaledes: „Forsamlingen opfordrer Styrelsen til at nedsætte et Udvalg af 6 Medlemmer med det Formaal at virke for Uddannelsen af kvindelige Haandværkere".

Frk. Kirstine Frederiksen henviste til Oplysningskontoret og Fæstekontoret, som dog maatte siges at være anlagt for det brede Lag. Bestyrelsen havde forøvrigt intet imod, at det foreslaaede Udvalg nedsattes. Paa en Bemærkning af Frk. Kramp om, at Dansk Kvindesamfund skulde agitere for Sagen i Dagbladene og ikke i „Kvinden og Samfundet", da man saa lige saa godt kunde skrive Sagen paa et Dokument og gemme det i Ægyptens Pyramider, oplyste Svejstrup, at „Kvinden og Samfundet" i den senere Tid var trængt dybere ned ude paa Landet, og at Abonnentantallet var fordoblet. — Frk. Kramp mente, at Dansk Kvindesamfund anvendte for mange Penge paa Møder og Foredragsrejser, men Høgsbro indvendte, at disse Rejser ikke kunde indskrænkes uden Skade for Dansk Kvindesamfund. Der var afholdt 66 Møder i Sommerens Løb, og Bekostningerne herved havde været 170 Kr., men, da der paa disse Møder var solgt for 98 Kr. 75 Øre Smaaskrifter, saa havde den virkelige Udgift kun været 71 Kr. 25 Øre, og tilmed var der indmeldt nye Medlemmer, hvis Indskud nok oversteg Udgiften. Hvad de kvindelige Haandværkere angik, saa havde han af en kvindelig Velynder af disse faaet Hjælp til Understøttelse af 2, men der havde ingen meldt sig.

Bajer benyttede Lejligheden til at anbefale en Adresse fra Dansk Kvindesamfund som Støtte for Lovforslaget om

Kvinders kommunale Valgret, hvilket Forslag Fru Luplau ivrigt gav sit Bifald.

Frk. Kramps Forslag vedtoges derpaa.

Derpaa skred man til Forhandling om det næste og adskillig vanskeligere Punkt paa Dagsordenen: Betimeligheden af, at Dansk Kvindesamfund havde rejst en Diskussion om det sædelige Lighedskrav.

Det var den anden kvindelige Mediciner blandt de opponerende Medlemmer, Frk. Nielsen, som paatog sig at indlede denne Forhandling. Hun betonede strax, at det ikke var Sædelighedssagen men Betimeligheden af at drøfte den indenfor Dansk Kvindesamfund, hun vilde tale om.

Sædelighedssagen var efter hendes Mening *Kvindesagen uvedkommende.* Hun fandt, at Styrelsen ikke burde have opfordret Frk. Grundtvig til at holde sit Foredrag og dermed gjort sig solidarisk med hende. Det var inkonsekvent, naar man ikke turde hævde Ligeberettigelse socialt, økonomisk og politisk, da at hævde den paa det sædelige Omraade. Man ønskede at forhindre en Gentagelse eller Fortsættelse af Diskussionen og foreslog følgende Dagsorden: „Forsamlingen ønsker, at Dansk Kvindesamfund lader Debatten om det sædelige Lighedskrav falde og for Fremtiden retter sine Bestræbelser paa mere praktiske Opgaver".

Høgsbro imødegik Indlederens Kritik. Det var ikke den nuværende Styrelse, som havde Skylden for, at Sædelighedsspørgsmaalet var rejst. Frk. Grundtvig holdt sit Foredrag d. 15. Marts, den nye Styrelse valgtes d. 15. April. Frk. Grundtvig var af Fællesmødet valgt ind i Styrelsen med mange Stemmer, skøndt ogsaa Oppositionen her havde været tilstede. Den nuværende Styrelse vilde ikke fragaa Arv og Gæld efter den foregaaende men bar ikke Ansvaret for dens Handlinger. Han udtalte sin Forundring over, at der hverken paa Fællesmødet d. 15. April, d. 2. Maj eller d. 15. Maj var fremsat nogen Indvending mod Frk. Grundtvigs Foredrag. Først, da Brandes' Artikler i „Politiken" var fremkomne og havde rejst en Diskussion i Dagbladene, var Betænkelighederne opstaaede. Dog, for denne Diskussion hæftede Styrelsen ikke, kun for Artiklerne i „Kvinden og

Samfundet". Men her havde den indrømmet fuld Frihed for enhver Opfattelse af Sagen, ligesom den forrige Styrelse ogsaa havde indbudt anderledestænkende til Frk. Grundtvigs Foredrag. Hvis den foreslaaede Dagsorden blev vedtagen, vilde Styrelsen blive forhindret i at lade Bjørnson holde det Foredrag, han var bleven opfordret til, her i Foreningen. Derfor havde saavel Styrelsen som Redaktionen besluttet at træde tilbage, dersom Dagsordenen blev vedtagen.

Fru *Stampe Feddersen*, som havde været Medlem af den Styrelse, der rejste Sædelighedsdiskussionen indenfor Dansk Kvindesamfund, udtalte som sin Anskuelse, at *fri Forhandling godt lod sig forene med praktisk Arbejde.* En Dame, som afgjort ikke delte Frk. Grundtvigs Syn i Sædelighedssagen, havde til hende udtalt, at „hvis Dansk Kvindesamfund ikke tør tage den Sag op til Drøftelse, er der ikke noget ved det." Skulde Dansk Kvindesamfund holde sig udenfor Tidens brændende Spørgsmaal, mente hun, det vilde blive et stillestaaende Samfund uden Livskraft. Hun henviste iøvrigt til Studentersamfundet, der havde vist, at det godt gik an at have frit Ordskifte og dog virke praktisk. (Retshjælpen for ubemidlede, Aftenundervisningen for Arbejdere o. s. v.) Det var efter hendes Mening ligesaa vigtigt, at Kvinderne klarede deres Tanker om den teoretiske Side af Kvindesagen som om den praktiske.

Kontorchef *Rubin* sagde, at han indtog et Mellemstandstandpunkt. Han mente ikke, Dansk Kvindesamfund kunde drøfte dette Spørgsmaal, som laa udenfor dets Grænser. Det kunde endnu kun drøftes i det blaa, og det maatte man lade de store Aander om. Naar Styrelsen havde bundet sig til at lade Bjørnson tale, burde man ikke vise ham Døren men stanse al Drøftelse. Han foreslog følgende Dagsorden: „Idet Forsamlingen tager de faldne Ytringer til Efterretning, gaar den over til Dagsordenen."

Af de mange følgende Indlæg i Sagen (Fru *Hostrups*, Fru *Laursens* o. fl.) skal endnu kun nævnes, at Høgsbro bestemt imødegik Frk. Nielsens Udtalelser om, at Dansk Kvindesamfund havde ladet den økonomiske, den sociale og den politiske Ligeberettigelse falde men derimod holdt paa den

sædelige. Det sædelige Lighedskrav var ikke blevet berørt paa noget af Møderne i Landet men derimod netop de andre Sider af Kvindesagen.

Ved den foretagne Afstemning blev Oppositionens Dagsorden forkastet med overvejende Majoritet. —

Dansk Kvindesamfund havde med denne Afstemning vist, hvorledes Flertallet stod i denne Sag. Det havde hævdet Retten til frit Ordskifte og samtidig anerkendt Sædelighedssagen som et Spørgsmaal, Kvindesagen og Dansk Kvindesamfund vedkommende.

Hermed var Sædelighedsdiskussionen indenfor Dansk Kvindesamfund i Virkeligheden stillet i Bero. I det paafølgende Styrelsesmøde stillede Svejstrup Forespørgsel om, hvorvidt Forhandlingen i Bladet om Kønsmoralen burde fortsættes. Han fremhævede, at Sagen havde en saa principiel Betydning, at Styrelsen og ikke Redaktøren alene burde bære Ansvaret for, hvilke Grundsætninger der følges. Styrelsen vedtog, at Bladet som hidtil skal staa aabent for Indlæg i Sædelighedssagen fra begge Sider, uden at der dog skal gøres særlige Anstrengelser for at holde den i Live. Med en Artikel i Bladet for November af Redaktøren sluttedes Diskussionen for Dansk Kvindesamfunds Vedkommende. Det udtaltes heri, at Frk. Grundtvigs, Fru Aggersborgs og Frk. Sannoms Artikler om Sædelighedsspørgsmaalet i Bladet ved at ytre sig frit om Kønsforholdet i Virkeligheden havde banet Vej for Fremskridtets Sag, uanset deres personlige Standpunkt. Den, der forsvarer alment antagne sædelige Meninger med Grunde, baner Vej for den, der angriber dem med Grunde. Thi ved at forsvares med Grunde drages en Anskuelse ud af det Uangribelighedens Panser, som Autoritetstroen omgiver den med. Han indvendte imod de i Litteraturen fremsatte radikale Meninger med Hensyn til Kønsmoralen, at de som oftest fremsattes som halvkvædede Viser. Frk. Grundtvigs Foredrag havde været en Opfordring til dem, som offentlig fremsatte saadanne Meninger, om at gøre nærmere Rede for dem. Hovedvægten for Kvindesagen laa i Øjeblikket paa Kvindens økonomiske Selvstændighed, men, var denne Skanse først erobret, vilde ogsaa det sædelige

Lighedskrav efter hans Mening blive gennemført, saavidt det lod sig gennemføre.

D. 17. November holdt *Bjørnson* ved et Møde, foranstaltet af Dansk Kvindesamfund, i Kasinos store Sal sit Foredrag om „Engifte og „Mangegifte". Pastor Hostrup indledte, og Foredraget modtoges af det udsolgte Hus med stærkt Bifald.

Det var fra Oppositionens Side blevet hævdet, at Sædelighedsdiskussionen havde skadet Dansk Kvindesamfund. Tallene taler dog et andet Sprog. I Januar 1887 var Samfundets Medlemstal 732; ved Slutningen af Aaret over 1000, og i samme Tidsrum havde Bladet, som før nævnt, faaet det dobbelte Antal Holdere. Men Tilvæxten skyldtes væsentlig Landet, og nægtes kan det vist ikke, at Sædelighedssagen bidrog sit til, at Dansk Kvindesamfund mistede København, idet de misfornøjede Medlemmer søgte over i andre, som man mente, mere fremskridtsvenlige Foreninger: „Kvindelig Fremskridtsforening" og den 1889 stiftede: „Kvindelig Valgretsforening". — —

Bjørnstjerne Bjørnson

Aaret efter 1888 udkom der et lille Skrift af Fru Stampe Feddersen med Titel: „Kan Kvindesagen og Sædlighedssagen skilles ad?"

I Modsætning til Lægen, Frk. Nielsen, som paa Mødet d. 14. November havde erklæret Sædelighedssagen for Kvindesagen uvedkommende, fremhævede Forfatteren med megen Styrke Nødvendigheden af, at Kvinderne klarede sig deres Stilling til den i den moderne Litteratur forkyndte ny Kønsmoral, der krævede de anerkendte livsvarige Ægteskaber afløste af private Kønsforbindelser af kortere eller længere Varighed. Hun modsatte sig, at Kvindesagen kun betragtedes som et Erhvervsspørgsmaal, thi saaledes vilde den kun blive en Stræben efter at gøre Kvinder til Mænd, medens det netop

gjaldt om at skaffe det kvindelige i Samfundslivet lige Ret ved Siden af det mandlige. Ægteskabet var efter hendes Mening den højeste Form for Samliv mellem Mand og Kvinde og den eneste, hvorunder Kvindens Menneskeværd kunde hæve sig til lige Ret med Manden.

Hostrup gav dette Skrift sin varme Anbefaling i „Kvinden og Samfundet"; han indvendte blot, at, naar Fru Stampe Feddersen udtalte, at modne Kvinder ikke kunde billige den Kvindeforening, som nylig var dannet i Sverige, og som forpligtede sine Medlemmer „til ikke at ægte nogen Mand, hvis Fortid ikke var ren," saa var han ikke enig med hende; en Kvinde maatte have samme Ret til at kræve en ren Ægtefælle, som nogen Mand har det.

Det Afsnit af Dansk Kvindesamfunds Historie, som hedder Sædelighedsfejden, vil altid for Erindringen staa i *Elisabeth Grundtvigs* Tegn. — Hvorledes stiller hun sig selv nu henved en Menneskealder efter til denne sin Ungdomsbedrift?

Den, som skriver disse Linier, besøgte hende for et Aars Tid siden op mod Jul og rettede i Samtalens Løb ovenstaaende Spørgsmaal til hende. — „Ja, man var jo ung dengang," svarede hun med et lille Smil, men paa videre Spørgsmaal, om hun da nu mente, Dansk Kvindesamfund ikke burde have rejst denne Forhandling, svarede hun livfuldt: „I de Dage slog Dansk Kvindesamfund hele Kvindesagens Akkord an, — det sædelige Lighedskrav maatte være med."

Disse Ord stiller den sædelige Lighedsfordring i sit rette Forhold til Dansk Kvindesamfunds Gerning. Som en enkelt Tone, engang anslaaet i Samklang med mange andre, ligger den syngende under al Dansk Kvindesamfunds Virken og Stræben og venter paa den Tid, hvor alle Skranker mellem Kønnene er smuldrede hen eller nedrevne, hvor den økonomiske, sociale og politiske Frihed er tilbagelagte Maal,

og hvor den atter tør løfte sig, ikke famlende og usikker, men høj og fuldtonende, som det, den i Virkeligheden er: *En Lovsang til Livet.* —

DANSK KVINDESAMFUND OG LOVGIVNINGSMAGTEN

KOMMUNALADRESSEN

Under Forhandlingen paa Dansk Kvindesamfunds Møde d. 14. November 1887 havde Folketingsmand Bajer, som i det foregaaende nævnt, lagt et godt Ord ind for den kommunale Valgret og mindet Kvinderne om, at det var dem, som ved deres Adresse frelste Loven om gift Kvindes Formueret; det vilde være heldigt, om de var beredte paa at støtte Kvindens kommunale Stemmeret, om den blev stædt i en lignende Vanskelighed.

Tanken om at give ogsaa Kvinder kommunal Valgret havde første Gang været fremme Aaret i Forvejen, da Fredrik Bajer i November 1886 indbragte et Forslag om „Forandringer i Lov om Valg af Borgerrepræsentanter i Staden København". I sidste Halvdel af Lovens første Paragraf stod: „Endvidere tilkommer denne Valgret de Kvinder, som hidtil deres Køn alene har udelukket fra Udøvelsen af omhandlede Ret (Valgret), men som iøvrigt fyldestgøre alle lovbestemte Betingelser for samme. Gift Kvinde anses i denne Henseende ikke for at være ude af Raadigheden over sit Bo, selv om hun lever i Formuefællesskab med sin Mand."

Forslaget var bleven henvist til et Udvalg, men senere blev det standset ved Folketingets Opløsning 8. Januar 1887.

Den 10. Januar samme Aar lod Dansk Kvindesamfund afholde Møde i Arbejderforeningens Sal for at erfare, om der var Stemning blandt københavnske Kvinder for at indgive en Adresse til Rigsdagen til Støtte for det Bajerske Lov-

forslag, som Forslagsstilleren agtede at indbringe paany. Efter Forslag af Styrelsen vedtog Forsamlingen enstemmig følgende Resolution: „Forsamlingen udtaler som sin Formening, at de københavnske Kvinder i Anledning af det af Folketingsmand Fredrik Bajer i den nu afbrudte Rigsdagssamling forelagde Lovforslag om Udvidelsen af den kommunale Valgret her i Staden bør andrage hos Rigsdagen om, at der tillægges Kvinder Valgret og Valgbarhed til Københavns Borgerrepræsentation under samme Vilkaar som Mænd, og opfordrer Dansk Kvindesamfunds Styrelse til i Overensstemmelse med den paa Mødet givne Fremstilling at fremme denne Sag". Sagens Videreførelse overdroges til et Udvalg, bestaaende af: Frk. Mathilde Kofoed, Frk. M. Arntzen, Fru Anna Nielsen, Frk. Henriette Steen og Frk. Caroline Testman. Den sidste blev Udvalgets Formand. Udvalget affattede en Adresse, som af frivillige Ombærere, de saakaldte „Listedamer", blev baaret omkring til alle kvindelige Skatteydere og fremlagt til Underskrift for Kvinder over 25 Aar. En lignende Adresse var i December indbragt i Tinget fra kvindelig Fremskridtsforening.

Udvalget ansaa det for vigtigt, at Sagen fremskyndedes, og den 17. Februar 1887 indbragtes Adressen i Folketinget af Fredrik Bajer og i Landstinget af Landstingsmand Ovesen, underskreven af 504 kvindelige Skatteydere og 1069 andre Kvinder. Underskrifternes Antal steg senere til 1887, hvoraf 619 Skatteydere. Udfaldet kunde jo ikke kaldes overvættes glimrende, da der vistnok paa den Tid fandtes godt og vel 4000 kvindelige Skatteydere i København, men Bevægelsen var alligevel rejst, og rejst af Kvinder alene, idet Udvalget kun bestod af Kvinder, ligesom det kun var Kvinder, der paatog sig Arbejdet med Ombæringen af Adressen, og herved blev der vakt Opmærksomhed for Kvindesagen ogsaa i Krese, hvorfra den før havde været udelukket.

Den 21. Marts vedtog Folketinget med 51 Stemmer mod 16 Kvindernes kommunale Valgret, men ved Sagens eneste Behandling i Landstinget d. 29. Marts faldt den med 38 Stemmer mod 14. Ved denne Lejlighed brugte Ordføreren, Professor Matzen, de Ord om Kvindernes Valgret, at der

vel kunde være Lejlighed til at drøfte den ved en almindelig Reform men ikke ved denne Lov. Det var disse Ord, som gav Fredrik Bajer Anledning til i en Redegørelse i „Kvinden og Samfundet" for Sagens Forløb paa Rigsdagen at sige om den, at „den faldt, men den faldt fremad". —

Nu i Efteraaret 1887 havde Fredrik Bajer igen indbragt et Forslag om Enkers og ugifte Kvinders kommunale Valgret og Valgbarhed, men denne Gang gældende for hele Landet. Det var dette Forslag, han paa Mødet d. 14. November bad Kvinderne yde deres Støtte, eventuelt ved en Adresse. Hans Ord synes at være faldne i god Jord, thi allerede paa det følgende Styrelsesmøde drøftedes Tanken om at forfatte en Adresse om kommunal Valgret.

Da Fru Line Luplau, f. Monrad, allerede i Varde og Omegn havde sat en Agitation i Gang for en lignende Adresse, som hun selv havde udarbejdet, overvejedes det, om man skulde slutte sig til denne eller udarbejde en selv. Man foretrak det sidste, og det overdroges Høgsbro og Svejstrup at forfatte et Forslag til en Henvendelse til Regering og Rigsdag, gaaende ud paa, at Kvindens Køn ikke skal være til Hinder for hendes Adgang til kommunale Rettigheder, hvilken Adresse med Styrelsens Underskrifter skulde udsendes til foreløbig Underskrift af en Del Medindbydere for derefter at spredes over hele Landet til Underskrift af Kvinder over 20 Aar. Der bevilgedes 50 Kr. til Afholdelse af Udgifterne ved Adressen. Den kom til at lyde saaledes:

Til Regering og Rigsdag!

Vi underskrevne danske Kvinder tillade os herved at rette en ærbødig Opfordring til de lovgivende Myndigheder om at gennemføre saadanne Ændringer i den gældende Lovgivning, at Kvinder kunne deltage i det kommunale Liv.

Vi tillade os at minde om, at dette alt finder Sted i adskillige andre Lande. Særlig fremhæve vi det med os saa nøje forbundne Island, vort Naboland Sverige og endelig ikke mindst det store britiske Rige, hvor Kvindernes Deltagelse i det kommunale Liv forlængst har vundet Hævd i vid Udstrækning.

Det er efter vort Skøn ikke blot uretfærdigt mod Kvinderne at nægte dem Rettigheder, hvor man paalægger dem ganske de samme Byrder som Mænd, men det er ogsaa uretfærdigt mod Samfundet at vrage deres Hjælp, da der er mangfoldige Forhold, hvor netop Kvindernes ejendommelige Evner, deres særlige Erfaring vil yde en kraftig Hjælp til Samfundsarbejdet. Vi tænke navnlig paa Skolevæsenet, paa Omsorgen for fattige, syge og gamle, paa den offentlige Sundhedspleje o. l."

Denne Adresse blev trykt i 5000 Exemplarer, og disse blev omsendte til hver af „Demokratisk Forenings" Kresformænd samt til Ungdomsforeningerne, Foredragsforeningerne og Højskolerne.

Imidlertid havde Bajers Forslag efter i Februar 1888 at være vedtaget i Folketinget faaet en ret ublid Medfart i Landstinget, hvor *Carl Ploug* blandt andet erklærede, at Flertallet af Kvinder brød sig slet ikke om Valgret; det var kun i København, der herskede nogen Stemning derfor, men her fandtes ogsaa „de mest radikale, mest fantastiske og mest voldsomt fremadstræbende Kvinder". Han foreslog derfor ganske kort at gaa over til Dagsordenen med disse Ord: „Da Landstinget formener, at det hverken vil være i Kvindernes eller i Samfundets Interesse, at der tildeles dem Valgret, gaar det over til Dagsordenen".

Denne Dagsorden blev vedtagen med 34 Stemmer mod 13. Forslaget var dermed ude af Verden, „henrettet sans phrase", som „Kvinden og Samfundet" udtrykte det. Dansk Kvindesamfunds Adresse kunde derfor ikke blive en Støtte for dette særlige Forslag men dog en Protest mod den Paastand, at det kun var nogle fantastiske Kvinder i København, som brød sig om kommunal Borgerret. Der var allerede d. 10. Januar 1888 indbragt en Adresse i begge Ting, underskreven af 1702 Kvinder fra Varde og Omegn, og forfattet af den energiske Fru Luplau og Sagfører Nonboe. Landsadressen kom derfor ikke til at omfatte Varde men blev underskreven af 20,000 Kvinder fra det øvrige Land. Den blev i smuk Indbinding overrakt Indenrigsministeren og begge Tings Formænd d. 13. December 1888 af Dansk Kvinde-

samfunds Formand, Frk. Kirstine Frederiksen, Grosserer Larsen og Frk. Pontoppidan. Den blev modtagen med Velvilje, og Indenrigsminister Ingerslev erklærede, at han var villig til i Spørgsmaalet om Kvinders kommunale Valgret og Valgbarhed at gaa til „det islandske Standpunkt": Valgrettens Udvidelse til ugifte og Enker med egen Husstand eller i selvstændig Stilling. Adressen havnede i et Udvalg, der behandlede et Forslag om den kommunale Valgrets Udvidelse, indgivet af C. Berg.

BØRNELOVGIVNING — ÆGTESKABSLOVGIVNING

Der foregik i disse Aar ogsaa andre Ting paa Rigsdagen, som havde Krav paa Kvindernes Opmærksomhed.

Side om Side med Dansk Kvindesamfunds Bestræbelser for at forbedre Kvindens Stilling i Familien som Hustru og Moder er ogsaa fra tidligere Tid en Bestræbelse gaaet for at forbedre hendes Stilling som Moder til det udenfor Ægteskab fødte Barn og for at værne om disse Børn. Efteraaret 1886 bragte to Lovforslag, som begge tog Sigte paa sidstnævnte Forhold. Det ene drejede sig om forøget Underholdsbidrag til udenfor Ægteskab fødte Børn; det andet om Tilsyn med Plejebørn, som efter Forslaget skulde kunne føres baade af Kvinder og Mænd.

Disse Forslag gav Anledning til en Forhandling paa D. K.s Fællesmøde i København, November 1886, om hvorvidt man skulde støtte dem, som de forelaa, eller ønske Ændringer i dem. Endskøndt Ønskerne om Forbedringer i det udenfor Ægteskab fødte Barns Stilling indenfor D. K. gik langt videre end her foreslaaet, anerkendte man dog ved Forslaget Bestemmelsen om, at den Fattighjælp, som ydedes Moderen, skulde betragtes som ydet Faderen, og ligeledes, at Faderens Underholdningspligt skulde vare til Barnets fyldte attende Aar, og Stemningen var overvejende for at tage imod Forslaget, som det var, for ikke ved at stille Ændringsforslag at berede Vanskeligheder for dets Gennemførelse.

Landstingsmand L. Schroeder, som overværede Mødet og

havde ønsket at vide D. K.s Standpunkt overfor Ministerens Forslag, rettede sluttelig en Tak til Forsamlingen for de Oplysninger, han havde faaet om Stemningen her.

Styrelsen vedtog i Henhold til Mødets Tilkendegivelse at udsende en Skrivelse til D. K.s Medlemmer i Landets forskellige Folketingskrese om at interpellere Valgkandidaterne om Kvindesagen, særlig med Hensyn til de paa Rigsdagen behandlede Lovforslag om Børn, fødte udenfor Ægteskab, og om Kvinders kommunale Valgret, og lod desuden i Marts 1887 udarbejde en Adresse i Tilslutning til Lovforslagene om Børn, fødte udenfor Ægteskab, og Tilsyn med Plejebørn, og denne blev indbragt af Formændene for Tingenes Udvalg. I denne Adresse udtalte Styrelsen sig for Ønskeligheden af nogle mindre Ændringer i Lovforslaget om udenfor Ægteskab fødte Børn men betonede tillige Vigtigheden af, at begge Lovforslag gennemførtes i denne Rigsdagssamling.

For at vække Opmærksomhed for Lovforslagene havde man allerede før Jul anmodet Byfoged Jørgensen i Randers om at indlede en offentlig Forhandling om disse paa et Møde i København i December 1886.

Indlederens Standpunkt overfor det første af Forslagene var, at man maa nøjes med mindre, naar der er Fare for ellers intet at faa. Han fremhævede som en Hovedfejl ved Forslaget, at det kun talte om Moderens Ret overfor Faderen, ikke om Barnets. Imod Forslaget om Tilsyn med Plejebørn udtalte han den Indvending, at Politiets Tilsyn ogsaa burde udstrækkes til Fattigvæsenets Børn.

I Forhandlingen deltog bl. a. Landstingsmand Ovesen, Professor Stadfeldt og Pastor Hostrup. Byfoged Jørgensens Tale blev senere udgivet som Smaaskrift.

Forslagene mødte i Landstinget Tilslutning baade af Venstre og Højre. Udvalgsflertallet foreslog dog den i D. K.s Øjne højst beklagelige Beskæring af det første, at Faderen ikke skulde bære nogen af Udgifterne ved Moderens Svangerskab, medens et Par Medlemmer af Udvalgets Venstre indtog det Særstandpunkt at stille Ændringsforslag om, at det udenfor Ægteskab fødte Barn skulde have Ret til at bære sin Faders Navn og samme Arveret efter Faderen som efter Moderen, samt at Fød-

selsstiftelsens Ret til at skjule, hvem der er Moder til det paa Stiftelsen fødte Barn, skulde bortfalde. De to første Punkter af dette Ændringsforslag gav Anledning til følgende redaktionelle Udtalelse i „Kvinden og Samfundet", at den Rigsdag og den Stat, der vilde gaa i Spidsen for alle civiliserede Folk med en saadan Reform, vilde have indridset sit Navn med uudslettelig Skrift i Menneskehedens Historie. Den vilde højst sandsynlig en Gang blive nævnet ved Siden af det Parlament og den Stat, som gik i Spidsen med Negerslaveriets Afskaffelse. — Hvad derimod det sidste Punkt: Afskaffelsen af Fødselsstiftelsens Ret til at skjule den paa Stiftelsen fødende Moders Navn angaar, udtales i samme Artikel, at, som Forholdene i Øjeblikket stiller sig for den ugifte Moder, bør der vises hende den Lemfældighed, som den gamle Ordning yder; — et Standpunkt, som ogsaa Professor Stadfeldt paa Mødet i Dansk Kvindesamfund havde indtrængende tilraadet.

Imidlertid gjorde Rigsdagens Opløsning d. 7. Januar 1887 foreløbig en Ende paa Sagen, og først i April 1888 lykkedes det at gennemføre begge Lovforslag. Til flere af de i Dansk Kvindesamfunds Adresse udtalte Ønsker blev der under Forhandlingen paa Rigsdagen taget Hensyn, og Dansk Kvindesamfund kunde ikke andet end udtrykke sin Tilfredshed hermed i Bladet dog med det Forbehold senere ved Lejlighed at vende tilbage til denne Sag, som Dansk Kvindesamfund „har stillet paa sit Program".

Endnu skal for dette Tidsrums Vedkommende nævnes 3 Lovforslag, som havde Krav paa Dansk Kvindesamfunds Interesse, og hvis Skæbne paa Rigsdagen ogsaa fulgtes med Opmærksomhed i „Kvinden og Samfundet", uden at man dog fandt Anledning til at støtte dem med Adresser.

Det første var Forslaget om „Ægtefællers formueretlige Ligestillelse", indbragt af Fredrik Bajer i Folketinget d. 15. December 1887. Dette Forslag byggede videre paa, hvad Loven af 7. Maj 1887 havde opnaaet for Hustruen, idet den tilkendte Ægtefællerne Raadighed over, hvad hver især indbragte i Boet, og hvad der under Ægteskabet tilfaldt hver enkelt som Arv, Testament eller Gave, samt over, hvad der opstaar som Udbytte af nævnte Særeje eller bevislig derfor

er anskaffet. Forslagets Hovedtanke var: Særraade over Særeje; dog indeholdt det en Bestemmelse om, at der ved Ægtepagt kunde undtages visse Dele af Særejet og lægges over paa Fællesejet. I det væsentlige maatte Forslaget siges at være i Overensstemmelse med Dansk Kvindesamfunds Andragende til Rigsdagen 1881. (Se Side 34).

FATTIGKASSER OG SKOLEKOMMISSIONER

De to andre Forslag var: „Forslag om Lov om en forandret Valgret og Valgbarhed til „de fattiges Kasse"s Bestyrelse", hvorved der tillagdes gifte og ugifte lige Ret med Mænd, og „Forslag til Lov om Kvinders Valgbarhed til Skolekommissioner". Begge disse Forslag indbragtes i Landstinget samme Dag af Chr. Nielsen, L. Schrøder og Th. Nielsen, men Landstinget nægtede dem begge Overgang til anden Behandling.

Under Forhandlingen i Landstinget om Kvinders Valgbarhed til Skolekommissioner holdt Carl Ploug en af de mærkelige Taler, der har sikret hans Navn Udødelighed i Kvindesagens Annaler. Efter at have begyndt at sige til Kvindernes Beroligelse, at han ikke vilde afskedige alle baade offentlige og private Lærerinder men dog indskrænke deres Virksomhed til Undervisning af Børn mellem 7 og 9 Aar, og efter at have frakendt Kvinden al Evne til at styre og lede, erklærede han, at han ikke indsaa nogen Grund til at sætte Kvinder ind i Skolekommissioner, og sluttede med følgende overraskende Ord: „Jeg tror ikke, — jeg vil sige det rent ud, — at Kvinderne har vist sig som saa udmærkede Opdragere for Ungdommen, som vi havde ønsket og ventet, dengang vi undergik vor store, nationale Ulykke i 64. Jeg ser ingen Steder de „Ynglinger i Plade, Drenge klædt i Staal, Mænd med faste Hjerter", som skulde være vort Maal; de stærke, stille Kvinder er der Gud ske Lov ikke faa af men maaske ligesaa mange, der hverken hører til de stærke eller til de stille".

„Der skød Adam Skylden paa Eva", skrev i denne Anledning Mærket „A" i „Kvinden og Samfundet".

Kvinderne fik altsaa dengang hverken Ret til at gøre deres Indflydelse gældende paa Fattigvæsenet eller paa Skolevæsenet. Ludvig Schroeders Spørgsmaal, om Samfundet havde Raad til et unddrage sig Kvindernes Hjælp paa disse to Kvinderne saa nær staaende Omraader, blev af Landstingets Flertal besvaret med et ubetinget „ja". Som et lille Plaster paa Saaret vedtog dog Tinget nogle Dage efter en lille Lov om Tilsyn med Plejebørn, hvori det hedder, at de Tilsynshavende skal være Kvinder eller Mænd.

Bajers Forslag stod adskillige Gange paa Folketingets Dagsorden. Han indbragte det paany i den følgende Rigsdagssamling, men det blev kun forsaavidt fremmet, at der i Folketinget blev afgivet Betænkning.

Det var altsaa ikke lykkedes Dansk Kvindesamfund siden Loven af 1880 om Hustruens Selverhverv at bevirke nogen Forandring i gift Kvindes Retsstilling, og der stod, efter at Bajers sidste Forslag var faldet til Jorden, ingen anden Vej aaben for Dansk Kvindesamfund til Spørgsmaalets Løsning end i Bladet at fortsætte Diskussionen fra 1885 herom. Naar det derfor i de følgende Aar kan se ud, som om der var indtraadt en Stilstand i denne Sag fra Dansk Kvindesamfunds Side, maa det ikke overses, at de livlige og velskrevne Afhandlinger i „Kvinden og Samfundet" har gjort deres forberedende Arbejde og direkte bidraget til, at Lovgivningsmagten omsider skred til en delvis Løsning af dette store, samfundsvigtige Spørgsmaal.

KVINDER I STENOGRAFIEN

1887

Mødet d. 14. November var mere end en Protest mod et formentligt Misgreb af Styrelsen, det var i Virkeligheden et Opgør mellem to Retninger indenfor Dansk Kvindesamfund, en mere nøgtern realistisk, for hvem Kvindesagen nærmest var et Led i den almindelige økonomiske Frigørelses- og Udjævningsproces, og en mere idealistisk, som i

Kvindesagen tillige saa en Begyndelse, en Nydannelse, hvis Maal var at højne og delvis omskabe det bestaaende Samfund. Det var med andre Ord atter Kravet om Befrielse udefra, som brødes med Kravet om Frigørelsen indefra, og den, som lytter opmærksomt, vil gennem hele denne Forhandling kunne høre Pauline Worms og Mathilde Fibigers tidsfjerne Stemmer udvexle deres forskellige Syn paa Kvindesagen.

Men kunde man med Rette beskylde den daværende og foregaaende Styrelse for at have forsømt Befrielsen udefra eller — tydeligere udtrykt — Kvindens økonomiske Frigørelse? — Var ikke Oplysningskontoret og Fæstekontoret, som ogsaa Frk. Frederiksen havde henvist til, Institutioner, som skulde lette Kvinderne Adgangen til selvstændigt Erhverv? — Var Oprettelsen af „Kvinden og Samfundet" ikke bl. a. et Led i Bestræbelserne for at støtte Kvinderne i den økonomiske Kamp ved at holde dem underrettede om hver Fremgang og hver truende Fare? Og endelig, havde ikke Dansk Kvindesamfund et Par Aar i Forvejen foretaget et Skridt overfor Lovgivningsmagten, der skulde aabne Kvinderne Adgang til et helt nyt og ærefuldt Erhverv, nemlig Stillingen som Rigsdagsstenografer? — De Medlemmer, som d. 14. November bebrejdede Styrelsen, at den ikke turde hævde Kvindernes Ligeberettigelse socialt og økonomisk, burde dog vidst, at der i Foraaret 1885 var indgivet et Andragende fra Dansk Kvindesamfund til Lovgivningsmagten om, at der maatte tilstaas kvindelige Stenografer Ansættelse i Rigsdagen. Den ydre Aarsag til dette Skridt havde været, at Frk. Kirstine Fredriksen, der i Aaret 1878 som den første af danske Kvinder havde taget Stenografexamen og bestaaet den som Nummer 1, ikke havde kunnet opnaaet Ansættelse i Rigsdagen. Sagen blev af Dansk Kvindesamfund lagt i Høgsbros Hænder, og d. 24. Maj samme Aar modtog Styrelsen Svar fra Tingenes Formænd. Der kunde for Tiden intet foretages i Sagen, men den skulde blive taget under Overvejelse, naar Spørgsmaalet om Stenografassistenternes Stilling i en nær Fremtid kom til at foreligge Formændene til Afgørelse. Høgsbro tabte imidlertid ikke denne for Kvinderne saa vigtige Sag af Syne,

og to Aar efter foreslog han, at Dansk Kvindesamfunds Formand skulde udarbejde et nyt Udkast til et Andragende til Rigsdagen om Kvinders Ansættelse som Stenografer i dens Tjeneste. Andragendet blev indbragt i Tingene i Februar 1888. I Folketinget blev det henvist til Forretningsudvalget, i Landstinget blev det af Formanden pure afvist.

Dog er der Grund til at tro, at Dansk Kvindesamfunds gentagne Begæring har gjort i alt Fald nogen Virkning i Betragtning af det, der senere skete. — I Aaret 1889 bestod Frk. Grundtvig stenografisk Eksamen og fik Ansættelse i Rigsdagen som Stenografskriver, en Stilling, der ikke var kendt før uden som Vikariat men blev bragt til Anvendelse her som et Slags Kompromis mellem Folketingets frisindede og Landstingets konservative Formand, som ikke vilde have, at den kvindelige Stenograf gik ned i nogen af Tingenes Sale; hun maatte kun sidde paa Tilhørerpladsen. Aaret efter blev der antaget en ny kvindelig Stenografskriver, og Frk. Grundtvig avancerede til Stenografassistent. Men, da man senere ved Antagelsen af en ny Stenografassistent forbigik tre Kvinder, der havde bestaaet Examen som de bedste, til Fordel for Nr. 4, en Mand, indgav Kvinderne en Forespørgsel til Rigsdagens Formænd, om dette skulde betyde, at de var udestængte, for saa vilde de ikke mere anvende Arbejde paa at komme ind. Svaret lød, at de havde Adgang som hidtil til at blive Assistenter, og det følgende Aar ansattes to af de tre som Assistenter. Dermed var Kompromisstillingen: Stenografskriver, ude af Verden. Men endnu skulde der gaa en Række af Aar, før den første Kvinde her hjemme fik Ansættelse som Rigsdagsstenograf, nemlig Fru Mathilde Zahle. Selv om Dansk Kvindesamfund altsaa ikke tør tillægge sig Æren af at have lukket dette Embede op for Kvinder, saa maa det dog siges ved sine to Andragender herom til Rigsdagen at have slaaet den første Bresche i Muren.

HAVEBRUG SOM ERHVERV FOR KVINDER

Dansk Kvindesamfund havde allerede gennem en Række af Aar haft sin Opmærksomhed henvendt paa dette Spørgsmaal, da der i Folketinget, Oktober 1890, blev indbragt et Forslag om Udlægning af Jord til Havelodder.

Styrelsen greb heraf Anledning til at lade afholde et offentligt Møde om „Havebrug som Erhverv for Kvinder" d. 15. Januar 1891. Mødet blev indledet af Hr. Gartner Niels Møller, Vandløse, som udtalte, at efter hans Anskuelse havde Kvinder særlige Betingelser for dette Fag paa Grund af deres Ordenssans, Taalmodighed og Fingernemhed. Under Forhandlingen mente Frk. Sofie Lauridsen, den eneste Kvinde, som paa det Tidspunkt havde studeret ved Landbohøjskolen, at det var Husmødrenes Uddannelse i Havebrug, der burde lægges Vægt paa fremfor paa det egentlige fagmæssige Gartnerstudium. Hun ønskede Indførelsen af Havebrugskonsulenter, der rejste rundt og gav de havedyrkende Kvinder Raad. Man mødtes forøvrigt i Erkendelsen af, at Hovedvægten skulde lægges paa Havebruget som Bierhverv for Hjemmet.

Dansk Kvindesamfund indsendte derefter et Andragende til Regering og Rigsdag, dels om Understøttelse af Kvinder, der vil uddanne sig i Havebrug, dels om Udsendelse af Havebrugskonsulenter. Andragendet indbragtes i Landstinget af Tutein og i Folketinget af Th. Nielsen. Frk. Kirstine Frederiksen og Frk. Grundtvig overrakte Adressen til Indenrigsministeren, som fandt Andragendet betimeligt og haabede, at der næste Aar paa Finansloven vilde blive anvist Midler til dette Formaal. Imidlertid viste der sig paa Kultusministerens Budget at være bevilget Penge, som kunde anvendes i dette Øjemed. Hermed slog Styrelsen sig foreløbig til Ro, idet den indsaa, at Tiden endnu ikke var moden til videregaaende Reformer paa dette Omraaade. Rimeligvis som en Følge af Dansk Kvindesamfunds Møde blev Havebrugsskolen „Vilvorde" snart efter aabnet for Kvinder, og dette gav igen Anledning til, at andre Havebrugsskoler ogsaa aabnedes.

1890 aabnede saaledes Niels R. Møller selv en Havebrugsskole i Vandløse, nærmest beregnet paa Kvinder fra Landet.

Flere Kvinder har i Aarenes Løb uddannet sig til Gartnere og vist, at Niels R. Møller ikke havde set fejl, da han paa Dansk Kvindesamfunds Møde havde sagt, at her laa et Fremtidserhverv for Kvinder.

KOGEUDVALGET

Det er — og har gennem mange Aar været — Skik og Brug i bestemte Krese at omtale Dansk Kvindesamfund som en Forening af „Bourgeosidamer".

Nu skulde man synes, at Dansk Kvindesamfunds Medvirken ved Loven om Hustruens Raadighed over Udbyttet af hendes Selverhverv, en Lov, som dog hovedsagelig kom Arbejderkvinderne til Gode, og Oprettelsen af Søndagsskolen for ubemidlede Kvinder allerede burde have værnet Foreningen mod en saadan Beskyldning. Man behøver endda ikke at gaa saa langt tilbage i Tiden for at finde Modbeviser. Lige op til vore Dage har Dansk Kvindesamfunds Virksomhed været præget af Interesse og Omsorg for de i Samfundet daarligere stillede Kvinder, og denne Omsorg har ikke søgt sin Tilfredsstillelse i formaalsløs Velgørenhed men i alvorlige Bestræbelser for at højne og forbedre Arbejderkvindernes Kaar.

Det Tidsrum af Dansk Kvindesamfunds Historie, vi i Øjeblikket beskæftiger os med, frembyder foruden Oprettelsen af Fæstekontoret to andre vægtige Beviser for denne Paastands Rigtighed, nemlig Oprettelsen af „Koge-Udvalget" og „Arbejder-Udvalget". Begge disse Udvalgs Bestræbelser gik i det væsentlige ud paa at skaffe ubemidlede Kvinder

den faglige Uddannelse, som betyder det virksomste Vaaben i Livskampen.

Naar man blader de første Aargange af „Kvinden og Samfundet" igennem, støder man Gang efter Gang paa Artikler om Tjenestepigernes Kaar. Det er Kvindesagens Forhold til de tjenende Kvinder, som i disse Aar tages op til Drøftelse, og Fru Berg Nielsen (den Gang Frk. Birgitte Berg), Frk. Brosbøll, Fru Johanne Meyer, Fru Stampe Feddersen o. fl. skriver vægtige Indlæg i Sagen, alle prægede af en god Vilje til at forbedre de tjenende Kvinders Kaar.

I Tilslutning til disse Forhandlinger lod Dansk Kvindesamfund d. 11. December 1885 afholde et offentligt Forhandlingsmøde om Tjenestepigernes Stilling med Frk. Anne Bruun som Indleder. Som Udgangspunkt for sin Tale havde hun valgt de Ord af Paulus: „Her er ikke Jøde eller Græker, ikke Træl eller Fri, ikke Mand eller Kvinde". Hun sluttede med at lægge Husmødrene paa Hjærte deres Ansvar, især overfor de ganske unge Piger.

Blandt de mange, som deltog i Forhandlingen, var Fru Ellen Plum, som stærkt betonede Nødvendigheden af Fagskoler for Tjenestepiger. Hun lod det dog ikke blive ved at have udkastet denne Tanke paa et Forhandlingsmøde; det var hendes Hensigt at lægge et personligt Arbejde i dens Virkeliggørelse. Hun henvendte sig derfor til D. K.s Styrelse om af give hende sin Støtte ved det offentlige Møde, hun i Foraaret 1886 agtede at lade afholde, og hvis Formaal skulde være Nedsættelse af et Udvalg til at udarbejde et Andragende til Magistraten om at oprette Husgerningsskoler, der skulde staa i Forbindelse med og være en Fortsættelse af Almueskolen. Styrelsen ønskede Sagen grundig drøftet af Mennesker, som havde Tid og Evner til at sætte sig rigtig ind i den, og foreslog derfor en privat Forhandling om den efter Mødet. Denne Forhandling førte til Nedsættelsen af det paatænkte Udvalg, det saakaldte „Kogeudvalg". Af dets Medlemmer skal nævnes Fru Plum, Frøknerne Augusta Fenger, Kirstine Frederiksen og Anne Bruun, Folketingsmand Herman Trier og Skoleinspektør Matzen; Formand for Udvalget blev Fru Plum.

Udvalgets første Skridt var en Anmodning til Skoledirektionen om Rejseunderstøttelser til Almuelærerinder, der i Udlandet skulde søge et Forbilled for Husgerningsundervisning. Dette opnaaedes, og i Efteraaret rejste 2 Medlemmer af Udvalget, Frk. Augusta Fenger og Fru Minet til Swejts og Tyskland med Paalæg om at studere den „schollenfeldtske" Haandarbejdsundervisning og tillige undersøge, hvad der forefandtes af Husgerningsundervisning for Almuebørn baade i og udenfor Kommuneskolen. Fru Plum havde selv Aaret forud foretaget en Rejse til Bryssel men havde ikke der fundet Husgerningen indført som praktisk Fag i Kommuneskolerne, dog var Indførelsen af en saadan under Overvejelse. Heller ikke de udsendte Lærerinder fandt noget i denne Retning, der kunde tjene som Forbillede.

Udvalget overvejede en Tid, om man skulde paavirke Skolebørnenes Forældre til at indsende en Adresse til Skoledirektionen om Indførelse af Husgerningsundervisning ved Skolerne, men dette blev opgivet, og man valgte i Stedet for at forberede Sagen ved at søge Samarbejde med Lærerinder og Skoleinspektører, hos hvilke man ogsaa mødte megen Deltagelse og Forstaaelse.

I December 1887 fremlagde Frk. Kirstine Frederiksen til Styrelsens Underskrift en Ansøgning, stilet til Skoledirektionen, om Tilladelse til at modtage et Tilbud fra en af Kommunens Lærerinder om udenfor Skoletiden i Skolens Lokale at undervise Pigebørn i praktisk Husgerning samt en Ansøgning til Komiteen for Kommuneskolebørns Bespisning om Tilladelse til i en af Skolerne at benytte Pigebørn til Madlavning. Begge disse Ansøgninger fik Styrelsens Underskrift, men havde begge en krank Skæbne, idet de blev besvarede af Skoledirektionen og Bespisningskomiteen med et Afslag. Alligevel fik Udvalget det Indtryk af Skoledirektionens Afslag, at det ikke saameget skyldtes Uvilje mod Husgerningsundervisning i Skolerne som Angst for, at Magistratens Budget, der allerede paa Grund af de mange nye Skolebyninger var rigelig stort, skulde bebyrdes med nye Udgifter. Udvalget fandt det derfor rigtigt at opløse sig og afvente gunstigere

Forhold for Spørgsmaalets Løsning[1]), indtil endelig i Efteraaret 1893 Magistraten tog den op paa sit Forslag til Ændring af Undervisningsplanen for Københavns Kommuneskoler. Undervisning i Husholdning og Madlavning indførtes herved forsøgsvis i nogle af Afgangsklasserne som tvungent Fag indenfor Skoletiden. Dansk Kvindesamfund havde saaledes ikke rejst dette Spørgsmaal forgæves.

HAANDVÆRKERUDVALGET

En af de Veje, Oppositionen paa Mødet d. 14. November havde anvist Dansk Kvindesamfund at slaa ind paa i Fremtiden, var Kvinders Uddannelse til Haandværk. Indlederen henviste til en Artikel af Sløjdinspektør Aksel Mikkelsen, som lige havde staaet i „Kvinden og Samfundet", med Overskrift: „Kvinden som Haandværker". Efter heri let at have antydet, at Kvindesagens Venner havde interesseret sig mere for at bygge Taarne og Spir end for at lægge en fast Grundvold, havde Forfatteren som en saadan Grundvold nævnt produktivt Arbejde, nærmest Haandværk og Industri.

Som Haandværk, tilgængelige for Kvinder, havde han peget paa: Bageri, Møbelsnedkeri, Bogbinding, Bogtrykning, Skræder- og Urmagervirksomhed. Artiklen havde forøvrigt indeholdt en direkte Opfordring til Dansk Kvindesamfund om at virke for Oprettelsen af et produktivt Værksted med tilhørende Udsalg.

Frk. Kirstine Frederiksen oplyste paa samme Møde, at denne Sag ikke var ny for Styrelsen; der havde allerede i 1884 været Tale om at tage dette Spørgsmaal op, men Vanskelighederne havde vist sig for store, og man havde ment ikke

[1]) Tanken om Oprettelsen af kommunale Husgerningsskoler havde en af sine ivrigste Talsmænd i Kommunelærerinde Fru Birgitte Berg Nielsen, som i „Kvinden og Samfundet", April 1891, skrev et varmt Indlæg for Sagen og ledsagede det med en af hende selv udarbejdet Plan til en saadan Husgerningsskole, som hun havde indgivet til Skoledirektøren. Ogsaa pædagogisk Selskab holdt Møde om Sagen, og den arbejdede sig mere og mere frem i Blade og Tidsskrifter.

at gavne Sagen ved at bringe den frem som et mislykket Experiment. Hun havde selv Aaret i Forvejen fremsat Tanken om at oprette en Industriskole men var ved sin Bortrejse bleven forhindret i at arbejde for den. I 1885 havde der været forhandlet i Styrelsen om Understøttelse af Kvinder, som vilde uddanne sig i Haandværk, men man havde ikke ment, Kvindesamfundets Midler kunde forslaa dertil. Derimod havde et privat Medlem af Styrelsen (Fru Marie Rovsing) tilbudt en saadan Støtte af enkelte Kvinder, men der var først i den allersidste Tid indkommen Begæring om Understøttelse til faglig Uddannelse.

Man vedtog dog, som før nævnt, paa Mødet at nedsætte et saadant Udvalg, som Oppositionen havde foreslaaet, til at virke for Uddannelsen af kvindelige Haandværkere. Medlemmer af Udvalget blev: Frk. Emmy Kramp, Hr. Fr. Larsen, Frk. Harriet Meyer, Hr. Axel Mikkelsen, Frk. Kristiane Konstantin-Hansen, Hr. Marcus Rubin og Fru Marie Rovsing.

Udvalget afgav sin Betænkning i Foraaret 1888. — Det havde mødt afgjort Uvilje hos Haandværksmestrene mod at antage sig kvindelige Lærlinge og vilde derfor foreslaa Oprettelsen af et Skoleværksted for Kvinder. Det skulde foreløbig kun omfatte et enkelt Fag: Bogbinderi.

Den nødvendige Sum mente man at kunne tilvejebringe dels fra offentlige Fonds, dels ved frivillige Bidrag gennem en Forening, man maatte søge dannet med Kvinders Uddannelse til Haandværkere som Formaal.

Intet af disse paatænkte Foretagender blev dog til noget; de Vanskeligheder, Frk. Frederiksen overfor Oppositionen havde forudsagt, trodsede den utvivlsomme Energi, hvormed Udvalget søgte Sagen fremmet, og den Hjælp, som alligevel tilsidst frelste Sagen fra en ren Fiasko, kom ganske uforudset. D. 25. September samme Aar døde nemlig Fru *Marie Rovsing* som Dansk Kvindesamfunds Æresformand og efterlod sig et Minde om sin aldrig svigtende Kærlighed til Kvindesagen ved at skænke 400 Kr. til den paatænkte kvindelige Haandværkerskole. Frk. Falbe-Hansen skrev nogle smukke Mindeord over hende i „Kvinden og Samfundet".

„Fru Rovsings Tro paa Kvindesagen," sagde hun bl. a.,

„var ikke isprængt med Tvivl, hendes Begejstring var saa frisk, at den gjorde de unge til Skamme, og den Trofasthed, hvormed hun i sit lange Liv arbejdede for den, det Billed, hun gav af en Alderdom, der ikke var det samme som Sløvhed, Opgivelse og Kulde, det er den bedste Arv, hun har efterladt sine unge Venner."

Det besluttedes i Styrelsen, at de 400 Kr. skulde danne et Grundfond for et Legat, som skulde hedde: Fru Marie Rovsing, født Schacks Mindelegat for Kvinders haandværksmæssige Uddannelse.

Marie Rovsing

Samtidig vedtoges det paa et Møde i „Kvindelig Læseforening" ogsaa at indsamle Bidrag til dette Legat. Det indsamlede Beløb i begge Foreninger udgjorde sammen med de testamenterede 400 Kr. ca. 1500 Kr.

Til at bestyre dette Fond valgtes: „Kvindelig Læseforening"s Formand, Frk. Ragnhild Goldschmidt, Frk. Kristiane Konstantin-Hansen og Guldsmed Holm. Det besluttedes at anvende en Del af disse Penge som Gave eller Laan til enkelte Kvinder, som vilde oplæres til et Haandværk.

Fru Rovsing kom saaledes ved sin Død til at udvirke mere for denne Sag, end hun med alt sit utrættelige, opofrende Arbejde i levende Live havde udrettet. Forgæves havde hun trods sine 73 Aar vandret fra Dør til Dør hos Byens Haandværksmestre for at opfordre dem til at antage kvindelige Lærlinge; men de 400 Kr., hun efterlod Kvindesamfundet, kaldte paa nye Ofre af dem, som overlevede hende, og herved blev Fremtidens unge Kvinder i Stand til en efter en at tvinge Haandværkets forskellige lukkede Døre op. Selvfølgelig kunde Fondets Midler ikke strække til i Længden, men Fru Rovsings Navn har helt op til vor Tid vist sig i Stand til Gang paa Gang at paakalde nye Ofre i denne Sag.

FAGSKOLEN FOR SYERSKER

Det var cand. jur. *Svejstrup*, fra hvem den Tanke udgik, at Dansk Kvindsamfund skulde skaffe sig Oplysninger og navnlig statistiske angaaende kvindelige Arbejderes Stilling i København. I dette Øjemed nedsatte Styrelsen i Dec. 1888 et Udvalg, det saakaldte Arbejderudvalg. Dette begyndte sin Virksomhed med at udsende 100 Skemaer til Besvarelse blandt Arbejderkvinder. 25 kom tilbage besvarede. Man besluttede da at udsende 4000 saadanne Skemaer og at henvende sig til Kultusministeren og Formanden for det Rejersenske Fond om Støtte til Undersøgelsen. Begge disse Anmodninger blev dog afslaaede, og man ansøgte da i Stedet for det „Classenske Fideikommis". Uden at afvente Resultatet tog man strax fat paa Arbejdet, som foretoges af 20 Kvinder, der selv havde tilbudt deres Hjælp, under Ledelse af Udvalgets Formand. Ogsaa hos det „Classenske Fideikommis" mødte man Afslag, og der var da intet andet for end at vedblive med Arbejdet, saalænge som muligt, uden Hjælp andetsteds fra. Heldigvis havde Dansk Kvindesamfund nogle Penge ledige, det saakaldte „frigivne Fond".

Dette Fond var oprindelig indsamlet til et Prisskrift om den gifte Kvindes Formueret men blev overflødiggjort, dels paa Grund af et Skrift af Zeuthen om samme Æmne, dels paa Grund af Sagens Drøftelse paa selve Rigsdagen, hvorfor Fondet frigjordes af Fællesmødet, April 1889, til Anvenvendelse paa anden Maade i Kvindesagens Interesse. Af dette Fond bevilgedes der nu Arbejderudvalget 200 Kr.

Udvalgets Undersøgelser strakte sig over flere Aar, og det viste sig, at de daarligst lønnede af alle kvindelige Arbejdere, var Syerskerne. Aarsagen hertil, mente man, maatte navnlig søges i deres Mangel paa faglig Uddannelse.

I „Kvinden og Samfundet" for December 1890 skrev Svejstrup en Artikel med Overskrift: „Lidt om de københavnske Syerskers Erhvervsforhold". Denne Artikel var udarbejdet paa Grundlag af Besvarelsen fra 126 københavnske Syersker og ledsaget af Tabeller, affattede paa samme Grundlag. I Anledning af disse sørgelige Oplysninger foreslog Svejstrup paa

Fællesmødet 1891, som Midler til at afhjælpe Nøden, følgende: En Laanekasse, der kunde hjælpe til Indkøb af Symaskiner, og eventuelt en Lov, der kunde regulere Arbejdstiden paa Fabriker og i Systuer. Endvidere anbefalede han: Oprettelsen af Værksteder og Fagskoler for de Syfag, i hvilke Arbejdet kun kan faas af Kvinder med Faguddannelse (Skræder- og Kaabesyning). Paa hans Forslag blev der nedsat et Udvalg, som skulde virke for Oprettelsen af en Fagskole for Syersker, og han udtalte det Ønske, at dette Udvalg ogsaa vilde arbejde for at faa „Teknisk Skole" aabnet for Kvinder.

Carlsbergfondet bevilgede efter Ansøgning 3000 Kr. i 3 Aar til fortsatte Undersøgelser, men man indskrænkede sig til kun at anvende dem paa Undersøgelser af Syerskers Forhold.

Omkostningerne ved Oprettelsen af den foreslaaede Fagskole viste sig dog langt at ville overstige Foreningens Evner. Sagen blev derfor foreløbig stillet i Bero.

I Vinteren 1892 begyndte Udvalget en Indsamlig til dette Øjemed; man behøvede 10000 Kr., men 2 Aar efter var endnu ikke Halvdelen indkommet.

DRAGTREFORMEN

Efter at Dansk Kvindesamfund med mer eller mindre Held i de forløbne femten Aar havde bestræbt sig for at sætte de forskellige Stats- og Kommuneinstitutioner i Bevægelse for Kvindernes økonomiske og sociale Frigørelse, forestod der omkring Midten af Firserne Kvindesagen en Kamp for et helt anden Frigørelse, Frigørelsen for en barbarisk og ganske utidssvarende Modes Tyranni. Derfor indtager Dansk Kvindesamfunds Bestræbelser for en Reformering af den kvindelige Klædedragt et naturligt Led i Rækken af dets andre Frigørelsesbestræbelser.

For rigtig at forstaa Dansk Kvindesamfunds Korstog mod Firsernes Kvindedragt maa man se helt bort fra den nuværende Tid, hvor den mere og mere omsiggribende individualistiske Bestræbelse ikke mindst fejrer sine Triumfer paa Damemodernes Omraade og tillader Tiger og Lam at græsse Side om Side, Tøndebaandskjolen med to Alens Vidde forneden ved Siden af den pyramidalske Nederdel med de syv skraaede Bredder, — Kimonoen med det feminine Langsjal ved Siden af Herrejakken med Kravaten og den stive Flip; - Bæltekorsettet helt oppe under Brystet ved Siden af Frakkekorsettet en halv Alen ned over Hoften. Der er i vor Tid Plads og Hjerterum for det alt sammen; det at være afstikkende i sin Klædedragt er ikke længer ensbetydende med Fortabelsen af det gode Selskabs Agtelse; det kan tvertimod i visse Krese gælde som Bevis for usædvanlige Aandsegenskaber.

Ganske anderledes i Firserne, i Taillekorsettets og Tournurernes København. Ve den Dame, som da vilde træde ind i en Selskabssal med den Ryglinie, som Naturen har tildelt de tobenede; og ti Gange ve den Kvinde, som vilde indrette sin Klædedragt paa at aande med fulde Lunger. Hun kunde lige saa godt have stillet sig op paa Kongens Nytorv og holdt en Agitationstale for Kvindernes politiske Valgret. Paa Kvindemodens Omraade herskede endnu mod Slutningen af det nittende Aarhundrede den sorteste Middelalder.

Kampen for Dragtreformen var allerede i fuld Gang baade i Amerika, England, Sverige og Norge, dengang Dansk Kvindesamfund tog Sagen op i Anerkendelse af disse Ord af en daværende, bekendt Læge: „Ethvert voxent Menneske staar til Ansvar for sit Legeme saavel som for sin Sjæl."

Den Kvindebevægelse, som havde sat sig Kvindens aandelige Frigørelse til Maal, kunde ikke se rolig paa, at hendes Legeme paa Grund af en sundhedsfarlig Modes Tyranni forsætlig forkrøbledes. Ud fra dette Synspunkt maatte Kampen føres. Sundhed og Hensigtsmæssighed i Kvindedragten var det Bannermærke, under hvilket man skulde gaa frem; derfor gjaldt det i første Led om at vinde Lægerne som Forbundsfæller.

I Januar 1887 blev der i Dansk Kvindesamfunds Styrelsesmøde stillet Forslag om at udgive et Skrift om Reformdragter. Det blev overdraget Fru Stampe Feddersen og Hr. Elberling i Forbindelse med Fru Høgsbro og Frk. Dideriksen fra Aarhus at ordne denne Sag, dog uden at bebyrde Kvindesamfundet med Udgifter uden Bevilling. I Vinterens Løb blev der holdt Foredrag om Dragtreformen paa Møder aaavel i København som i Aarhus, henholdsvis af Fru Erna Juel-Hansen og af Dr. J. Frisch.

Paa samme Tid arbejdedes der i Sverige og i Norge ivrigt for Sagen; kvindelige Læger i Stockholm holdt Foredrag derom, og i Kristiania bragte Kvindebladet „Nylände" en Artikel, ledsaget af illustrerede Forslag til en Reformdragt.

Paa Tilskyndelse af Dansk Kvindesamfund forfattede Dr. Frisch et Skrift om „Sundheden og Kvindedragten", ledsaget af et Forslag til en Dragtreform af H. D. — Dansk Kvindesamfund bekostede Udgivelsen, og det vedtoges, at Bogen skulde sendes til Højskoler og sælges paa Møder.

Som et yderligere Skridt til Fremme af Sagen vedtog Styrelsen at anvende 200 Kr. paa i Forening med Sverige enten at udstille Reformdragter eller at udsende Præmier for den smukkeste og bedste Reformdragt, som maatte blive udstillet. Planen om at lade afholde en Udstilling af Reformdragter vandt imidlertid en saadan Tilslutning, at man fandt det hensigtsmæssigt at lade det nedsatte Udvalg afløse af et permanent Udvalg, der skulde staa i et løsere Forhold til Styrelsen og kun fra Tid til anden aflægge Beretning og fremlægge Planer. Frk. Falbe-Hansen tilbød at danne et saadant Udvalg, der selv skulde søge Udveje til at bestride Udgifterne ved det paatænkte Foretagende.

Paa den store, nordiske Kunst- og Industriudstilling lod Udvalget udstille fem Reformdragter i den hygiejniske Afdeling.

Dansk Kvindesamfund havde nemlig om Vinteren indbudt til en Konkurrence om Forfærdigelsen af følgende Dragter:

En Fest- og Selskabsdragt.
En Spadsere- og Dagligdragt.
En Turist- og Skøjterløberdragt.
En Arbejdsdragt, særlig for Fabrikarbejdersker.

Dragterne skulde være beregnede til at bæres over saadant Undertøj, som beskrevet og afbildet i den af Dansk Kvindesamfund udgivne Bog: „Sundheden og Kvindedragten". Der indkom ved Konkurrencen elleve færdigsyede Dragter og otte Modeller. Udvalget besluttede at udstille fem af Dragterne, en fra Stockholm, en fra Kristiania, to fra København og en fra Jylland. Efter Udstillingens Afslutning betragtede Udvalget sit Hverv som endt og opløste sig.

Senere optoges Arbejdet for Sagen igen paa Foranledning af Frk. *Konstantin-Hansen*, som var en af de ivrigste til at virke for en Forbedring af Kvindernes Klædedragt i Overensstemmelse med Sundhed og Hensigtsmæssighed. Ved en selskabelig Sammenkomst i Dansk Kvindesamfund i Januar 1890 holdt Frk. Sofie Holten et Foredrag om Klædedragten før og nu, og dette Foredrag gav Anledning til en Forhandling om Hensigtsmæssigheden af at oprette en Systue for Reformtøj: Kjoler og Underklædninger for Kvinder og Børn. Styrelsen tog Tanken op, og paa Foraarsfællesmødet 1890 fremkom Frk. Konstantin-Hansen med en Opfordring til Dansk Kvindesamfunds Medlemmer om ved Aktietegning at deltage i Oprettelsen af en Systue for kvindelige Reformdragter overensstemmende med Sundheden og Hensigtsmæssigheden. Aktiekapitalen beregnedes til 5000 Kr., og hver Aktie lød paa 25 Kr.

Der udtaltes i Indbydelsen Forventningen om, at Kvinder i vide Krese vilde bidrage til Forretningens Trivsel baade ved at tegne sig for Aktier og ved at give Forretningen deres Søgning. Til Indbydelsen var knyttet en Fællesudtalelse af en Række fremragende Læger, som af sanitære Grunde fuldstændig fraraadede Brugen af Korset og strammende Baand.

Foretagendet fandt imidlertid ikke den forventede Tilslutning og maatte opgives paa Grund af manglende Kapital; og hermed var denne Side af Dansk Kvindesamfunds Virksomhed afsluttet; Tiden var absolut ikke moden for en Reform som denne.

„Vil Du afskaffe Luxus, saa riv Stjernerne ned af Himlen!" skrev en Indsender i „Kvinden og Samfundet" i samme Anledning.

— Men tør man alligevel sige, at Dansk Kvindesamfunds Kamp for denne Sag har været ført forgæves? -- Behøver ikke de fleste ny Sandheder en Menneskealder for at vinde frem? Og naar de saa omsider vinder frem, har saa ikke Verden som oftest glemt, hvem det var, der i Kamptiden gik i Ilden for dem? — Var Dansk Kvindesamfunds Krav om en Reformering af den kvindelige Klædedragt en saadan „ny Sandhed"? Lad den Tid, vi lever i, svare derpaa. Naar det berygtede Snørelivspanser nu har veget Pladsen for et Korset, som tillader Lunger og Lever og andre Indvolde at virke efter deres naturlige Bestemmelse, er det saa ikke i Virkeligheden et Kompromis mellem Reformdragtens Talsmænd og den kvindelige Forfængelighed? Naar Sommersolen nu faar Lov at brunstege de unge Kvinders Kinder, Hals og Arme, ja, naar Snobberiet for Naturen drives saa vidt, at unge Damer indgnider deres Hud med Valnøddesaft for at sejre i Kapløbet om det mest naturlige Udseende, er det saa ikke en Indrømmelse til de Kvinder, som i Firserne forlangte, at „Moden skulde vende tilbage til Naturen?" — Vor Tids Klædedragt er ikke bleven den fra Dansk Kvindesamfunds Præmiekonkurrencer, men er det ensbetydende med, at Dansk Kvindesamfund paa dette Omraade har lidt et Nederlag? — Det var jo dog ikke Dragtreformatorernes Mening, at alle Kvinder skulde krybe i en og samme Uniform; det var jo i første Linie Sundhed og Hensigtsmæssighed i Kvinders Klædevis, de kæmpede for; og maa det ikke siges, at de her i det store og hele har sejret til Trods for det Tilbagefald til gammel Daarlighed, som hedder „Tøndebaandskjoler"? Jo, Tidens Udvikling har i det væsentlige givet Dansk Kvindesamfund Ret i dette Spørgsmaal og kun beredt det et Nederlag paa det Punkt, hvor enhver med Kendskab til den kvindelige Gennemsnitsnatur kunde sige sig selv, at det maatte lide et Nederlag: Overfor den kvindelige Forfængelighed, der altid, ligesom Nissen, flytter med i Tønden, hvergang Moden skifter Ham.

DANSK KVINDESAMFUND OG DE ANDRE KVINDEFORENINGER

Aaret 1885 er et Mærkeaar i dansk Politik. — Kampen mellem Regering og Folketing havde tilspidset sig i en Situation, som var uholdbar; Spændingen paa begge Sider havde naaet et Højdepunkt, som krævede en Udløsning.

Udløsningen kom i Skikkelse af fire Provisorier Slag i Slag. Dette blev Signal til Kamp over hele Linien. Løsenet: „For eller imod Ministeriet Estrup" delte Befolkningen i to Lejre i By som paa Land.

Aaret 1885 blev ogsaa et Mærkeaar i dansk Kvindesags Historie. Lige siden 1871 havde Dansk Kvindesamfund formaaet at holde Kvindesagens faatallige Tropper sammen indenfor sine Rammer og hævde sin Førerstilling, men det var kun lykkedes, fordi det havde kunnet lade sig gøre at holde Politik udenfor dets Enemærker. Jo højere Kamppolitikens Vande imidlertid steg, jo vanskeligere blev det for det lille upolitiske Kvindesamfund at holde Stillingen, og, da den provisoriske Finanslov af 1. April 1885 sprængte den sidste Dæmning mellem Oppositionspartiet og Regeringspartiet, og Vandene slog sammen med alle løsslupne Lidenskaber i Følge, da havde Dansk Kvindesamfund kun Valget imellem at tage politisk Parti eller opgive Førerskabet og se sine mere utaalmodige Elementer skille sig ud.

Hvis man af Dansk Kvindesamfunds Virksomhed i disse og de foregaaende Aar vil slutte sig til dets tilnærmelsesvise politiske Farve, maa den blive det milde og humane Frisinds; det var jo ogsaa overvejende Mænd af dette Frisind, som tog Plads i dets skiftende Styrelser, Navne som: Herman Trier, N. Neergaard, Zeuthen, Høgsbro, Svejstrup og Rubin borger allesammen for, at det ikke var konservative Sympathier, som afholdt Dansk Kvindesamfund fra at slutte sig til det politiske Fremskridts Rækker, indenfor hvilke det dog som oftest havde fundet sin bedste Støtte paa Rigsdagen. Men det var en Livsbetingelse for Kvindebevægelsen den Gang ligesom nu at holde sig udenfor Partistriden; ingen

forstod dette bedre, end aktive Politikere som Høgsbro og Svejstrup, der med paaskønnelsesværdig Omhu for Dansk Kvindesamfunds Tarv vogtede sig for at præge det med deres eget politiske Syn og vaagede, undertiden mere ængstelige end de kvindelige Medlemmer selv, over, at det ikke vovede sig for langt ud i Fremskridtet og tonede et Flag, som vilde skræmme Byens og Landets besindigere Elementer fra at slutte sig til. Naar der i disse Aar paa Fællesmøderne forhandledes om Affattelsen af Paragraf 1, var det som oftest Kvinderne, som gik forrest med Kravet om at faa sagt med rene Ord, hvad der var Foreningens virkelige Hensigt, og Mændene, som holdt igen, rimeligvis fordi de, som stod midt oppe i de politiske Rørelser, vidste, at Ord som: „Ligestilling i Samfund og Stat" og „Politisk Valgret" strax i den offentlige Mening vilde indrullere Dansk Kvindesamfund i Oppositionens Rækker. Selv om man derfor ved en flygtig Gennemlæsning af Fællesmødernes Forhandlingsprotokol kan finde disse velmente Forsøg paa at skjule og omskrive, — Forsøg, som uvilkaarlig leder Tanken hen paa de bekendte Fixérbilleder med Overskrift: „Kan Du finde Katten?" — mindre tiltalende, maa man dog med Henblik paa den politiske Situation den Gang og navnlig, naar man stiller sig samtidige mere fremfarende Kvindeforeningers ublide Skæbne for Øje, være de Mænd taknemlige, som bidrog deres til, at Dansk Kvindesamfund i de Aar rebede sine Sejl og holdt alle Luger ud til den politiske Strid forsvarlig lukkede.

Den første Splittelse i Kvindesagens Hær opstod ved Dannelsen af „Kvindelig Fremskridtsforening" i November 1886. Denne Forening, som i Modsætning til Dansk Kvindesamfund netop ønskede at tage de politiske Spørgsmaal op til alsidig Drøftelse, bestod udelukkende af Kvinder, fordi man frygtede for, at Mænds Nærværelse skulde lukke Munden paa Kvinderne og hæmme deres Handlelyst. Af kendte Navne indenfor Foreningen, som talte mange af Dansk Kvindesamfunds tidligere Medlemmer, skal nævnes Formanden Fru Matilde Bajer, Frk. Mathilde Kofod og Fru Johanne Meyer, som senere afløste Fru Bajer som Formand. Trods sin levende Interesse for Politik afholdt Fremskridtsforeningen

sig dog de første Aar fra at sætte Kravet om politisk Valgret paa sit Program men beskæftigede sig foruden med private politiske Diskussioner ogsaa med Skolesag, Tjenestepigesag, Friskolebørns Bespisning, Fortsættelseskursus for slet ikke at tale om en saa human Foranstaltning som Oprettelsen af Nødtørftshuse for Kvinder, en Bekvemmelighed, som Magistraten — maaske af Blufærdighedshensyn — havde ladet Københavns Kvinder haardt savne. Da Dansk Kvindesamfund imidlertid allerede havde gjort flere af disse Opgaver til sine, saasom Skolesagen og Tjenestepigesagen, var Nødvendigheden af en saadan ny Forening ikke umiddelbar indlysende, og Faren for en Konkurrence mellem Kvindesagens sparsomme Kræfter paa disse Omraader ingenlunde udelukket. Noget andet var det med Arbejdet for den politiske Valgret, som „Kvindelig Fremskridtsforening" i Sommeren 1888 tog op og med Oprettelsen af dens „social-politiske Skole for Kvinder"; paa dette Omraade havde Dansk Kvindesamfund ikke skabt sig nogen Forret.

Det var den store internationale Udstilling i København, Sommeren 1888, som for Kvindelig Fremskridtsforening blev Sporen til dette politiske Fremstød. Man vilde nytte Lejligheden, hvor saa mange Skandinaver ventedes til København, til at afholde et „Nordisk Kvindesagsmøde", hvorpaa alle Tidens brændende Spørgsmaal skulde forhandles. Fredrik Bajer og hans Hustru tog virksom Del i Forberedelserne, og aktive Politikere af det yderste Frisind stod som Medindbydere: P. Knudsen, A. C. Meyer, Alfred Christensen o. fl.

Paa dette Møde rejste „Kvindelig Fremskridtsforening" ikke alene det politiske Lighedskrav men tog ogsaa selv politisk Parti, idet det paa sit Program satte et saa partipolitisk Spørgsmaal som: Indskrænkning af de militære Udgifter. I de samme Dage begyndte Foreningen Udgivelsen af Kvindebladet „Hvad vi vil", der som sine Programpunkter nævnede: *Kvindesagen, Fredssagen og Arbejdersagen.* Redaktør blev Fru Johanne Meyer og vedblev at være det i de 7 Aar, Bladet udgik.

Dansk Kvindesamfund havde ogsaa modtaget Opfordring til at være Medindbyder til det nordiske Kvindesagsmøde,

men afslog det, fordi man mente, at Programmet ikke holdt sig indenfor Kvindesagens rette Grænselinier. Forøvrigt blev Mødets Forhandlinger opmærksomt fulgte i „Kvinden og Samfundet", ligesom ogsaa Dansk Kvindesamfunds Styrelse var til Stede.

Imidlertid havde der ogsaa indenfor Styrelsen været Planer fremme om at benytte Udstillingsdagene til Samarbejde med de nordiske Kvindesagsforeninger, men man ønskede ikke et Møde i stor Stil med Forhandling om Dagens brændende Spørgsmaal men en ganske stilfærdig Sammenkomst med Repræsentanter for Kvindeforeninger i alle Nordens Lande og med kun de to Punkter paa Dagsordenen: 1) Grænserne for Kvindesagens Omraade, og 2) de fælles Opgaver og Former for fremtidigt Samarbejde.

For ikke at konkurrere med Fremskridtsforeningens nordiske Møde opsatte Dansk Kvindesamfund sit, til dette var afholdt, og holdt Møde d. 17. Juli.

Det varede i to Dage, og der mødte Afsendinge fra Styrelserne i Kristiania, Gøteborg, Stockholm og Helsingfors. Man naaede saa vidt med Planerne for et fremtidigt Samarbejde, at det besluttedes at opfordre de nordiske Kvindeforeninger dels til hver at udnævne en korresponderende Sekretær, som skulde træde i Forbindelse med de andre nordiske Kvindeforeninger, dels til at overveje Formen for fremtidige Sammenkomster. — Disse Bestræbelser for at organisere et Samarbejde mellem de nordiske Lande førte imidlertid ikke til nævneværdige Resultater; nogle Aarsberetninger i „Kvinden og Samfundet" fra de nordiske Kvindeforeninger, en Artikel i Ny og Næ i samme Blad af en fremragende norsk, svensk eller finsk Kvinde, lidt Samarbejde nu og da angaaende Dragtreformen eller Bortfæstningen af kvindeligt Tyende er de eneste Spor, som er efterladte vor Tid af „Kvindesagens Skandinavisme".

Forøvrigt viser de omtalte Aarsberetninger os, at der uden ydre Sammenslutning dog er arbejdet ret ensartet i alle Nordens Lande og for flere Foreningers Vedkommende omtrent efter det samme Program. Den af de nordiske Kvindeforeninger, som kommer Dansk Kvindesamfund nær-

mest, er „Fredrika Bremer-förbundet", stiftet 1884; dog var Sveriges ældste Kvindeforening „Föreningen för gift kvinnas eganderätt", stiftet 1876 og indlemmet i „Fredrika Bremer-förbundet" 1895. Ligesom Dansk Kvindesamfund har dette sidste været det egentlige Midtpunkt for Kvindesagsarbejdet i Sverige, aabnet Kvinder Adgang til de forskellige Erhverv og holdt vaagent Øje med Rigsdagens Arbejde i Sager, som vedrører Kvinderne, ligesom Rigsdagen ogsaa hos Forbundet har søgt Oplysninger i kvindesaglige Spørgsmaal. Forbundets Blad „Dagny" stiftedes samme Aar som „Kvinden og Samfundet". Fra Slutningen af Firserne arbejdede Forbundet ogsaa for Kvinders politiske Valgret men udvirkede 1902, at der blev dannet en særlig Kvindestemmeretsforening. Man fandt det altsaa ikke saaledes som indenfor Dansk Kvindesamfund formaalstjenligt at samle Arbejdet for den politiske Valgret og det øvrige kvindesaglige Arbejde paa samme Haand.

I Kristiania var det „Norsk Kvindesagsforening", oprettet 1884, som virkede for at bedre Kvindernes Kaar; dens Blad „Nylände" stiftedes 1887. Ogsaa her blev Arbejdet for Kvindernes Stemmeret lagt over paa andre Hænder, idet allerede 1885 „Kristianias Kvindestemmeretsforening" dannedes. Senere op imod Aarhundredets Slutning stiftedes en ny Stemmeretsforening, „Landskvindestemmeretsforeningen".

I Finland oprettedes den første Kvindesagsforening, „Finsk Kvindeforening", 1883 og havde baade kommunal og politisk Stemmeret paa sit Program foruden andre kvindesaglige Punkter. Senere kom en anden Forening „Unionen" til, der efterhaanden ogsaa paatog sig andre praktiske Opgaver.

Efter at „Kvindelig Fremskridtsforening" havde sat den politiske Valgret paa sit Program og havde begyndt at virke for den i Blade og paa Møder, skulde man synes, at nu maatte der ikke være Trang til flere Kvindeforeninger; ikke desto mindre udgik der allerede i Begyndelsen af Aaret 1889 Opfordring til kendte Venner af Kvindesagen om at være Medindbydere til Dannelsen af en kvindelig Valgretsforening, som alene skulde virke for Kvinders kommunale og politiske Valgret. Sjælen i dette Foretagende var Fru Line Luplau,

født Monrad, som allerede er omtalt i Anledning af hendes ivrige Arbejde for dem kommunale Valgretsadresse fra Varde og Omegn i 1888. Opfordringen blev ogsaa sendt til Dansk Kvindesamfunds Styrelse, men denne havde vedtaget, at dens Medlemmer ikke maatte underskrive sig som Medindbydere eller indtræde i „Kvindevalgretsforeningens" Styrelse, hvorimod man ellers vilde stille sig velvillig overfor den ny Forening. Andre af Kvindesagens Venner svarede, at de ikke under de nuværende ugunstige Forhold indsaa Nytten af at oprette en tredie Forening, som for en stor Del vilde komme til at tælle de samme Navne som de to foregaaende.

Da Kvindevalgretsforeningen imidlertid ikke vilde nøjes med at være en københavnsk Forening men søgte at danne Krese ogsaa ude i Landet, hvor Dansk Kvindesamfund allerede havde Krese i Aarhus og Aalborg, og hvor der var begyndt at opstaa Kvindeforeninger paa forskellige Steder, maatte Dansk Kvindesamfund tage under alvorlig Overvejelse, om man skulde søge Samarbejde med de to andre Foreninger eller med Kraft tage Konkurrencen op ude i Landet. Den første Fremgangsmaade anbefaledes af Rubin og Frk. Eline Hansen paa Aarhuskresens Vegne, men Stemningen indenfor Dansk Kvindesamfund var absolut for den sidste. Man rettede derfor i den følgende Tid endnu mere sine Bestræbelser paa at danne ny Krese og formaa de nyoprettede Kvindeforeninger til at slutte sig til Dansk Kvindesamfund. Saaledes opstod i Løbet af kort Tid Krese i Horsens, Odder, Odense, Svendborg og Rønne. Hvad der tabtes i København, skulde paa denne Maade vindes ude i Landet.

Imidlertid havde Kvindelig Fremskridtsforening udfoldet en stor Virksomhed til Gavn for Arbejderkvinderne i København, hvem det aldrig rigtig var lykkedes Dansk Kvindesamfund at vinde Indgang hos, og sammen med flere faglige Kvindeforeninger og Kvindevalgretsforeningen dannede den „De samlede Kvindeforeninger", for hvem Bladet „Hvad vi vil" blev Fællesorgan. Heller ikke i dette Samarbejde mente Dansk Kvindesamfund som upolitisk Forening at kunne tage Del, derimod fandt der en Art Samvirken Sted imellem Kvinde-

valgretsforeningen og Dansk Kvindesamfund ved de politiske Valg 1890, idet man i Fællesskab sørgede for i hver Folketingskres at faa en Interpellant skaffet tilveje; dog saaledes, at hver Forening stillede sine særlige Spørgsmaal til Kandidaterne. Dansk Kvindesamfund spurgte, om Kandidaterne vilde arbejde for Forbedringer i den gifte Kvindes Stilling og for at skaffe Kvinderne Adgang til Deltagelse i det kommunale Liv. — Kvindevalgretsforeningen spurgte om Kandidaternes Stilling til Kvindernes kommunale og politiske Valgret. Kun ét Sted — i Odense — blev det forbudt den Kvinde, Frk. Frida Schmidt, som havde paataget sig Interpellationen, at tage Ordet. Ogsaa to Aar senere 1892 kom der et Samarbejde i Gang mellem de to Foreninger i Anledning af et Forslag i Folketinget om Valg af Borgerrepræsentanter i København, idet Frk. Grundtvig og Fru Berg Nielsen paa Dansk Kvindesamfunds Vegne virkede sammen med Repræsentanter for Kvindevalgretsforeningen for en Adresse til Regering og Rigsdag om, at der maatte blive taget Hensyn til, at 5300 skytteydende Borgere i København er Kvinder.

De første Aar af Kvindevalgretsforeningens Tilværelse lykkedes det den ved stormende Massemøder med Kvinders politiske Valgret som Forhandlingsgenstand at drage Storbyens Opmærksomhed hen paa sig og fremkalde det Uvejr af Forargelse og Bifald, som giver en Agitation Vind i Sejlene; men efterhaanden trættedes Folk af bestandig at høre om et Krav, som slet ingen Udsigter havde i Øjeblikket. Det politiske Barometer, med hvilket Kvindebevægelsen altid maa have en vis Føling, var ogsaa begyndt at synke ned imod Forlig; der kom onde Aar for den unge, kampivrige Forening. Dansk Kvindesamfund og Kvindelig Fremskridtsforening havde lettere ved at klare sig med deres forskellige praktiske Opgaver, og det viste sig ogsaa ude i Landet, at flere Steder, hvor man før havde oprettet Afdelinger af Kvindevalgretsforeninger, der vendte man sig nu til Dansk Kvindesamfund, ligesom ogsaa Bladet „Hvad vi vil", fortrængtes af „Kvinden og Samfundet".

ORGANISATION

Dannelsen af „Kvindelig Valgretsforening“ og dens Agitation ude i Landet havde gjort Spørgsmaalet om Dansk Kvindesamfunds Forhold til de rundt i Provinsen opstaaende Kvindeforeninger brændende.

Høgsbro og Zeuthen havde allerede 1886 udarbejdet og forelagt Styrelsen en Række Bestemmelser for Kresafdelinger af Dansk Kvindesamfund, og man stod Rede til at fuldbyrde Organisationen, saasnart Antallet af Krese gjorde det nødvendigt. Som før omtalt, gik det imidlertid smaat med Kresdannelsen, og Dansk Kvindesamfund havde kun en Kres i Aarhus, dannet i Efteraaret 1886, og en i Aalborg, dannet i Foraaret 1888, dengang Høgsbro paa et Styrelsesmøde i Marts 1889 fremlagde Forslag til Hovedtræk af en ny Lovordning for Dansk Kvindesamfund. Som Motiver for sit Forslag angav han dels Faren for Konkurrence med „Kvindelig Valgretsforening“, dels Muligheden for at knytte nyopstaaede Kvindeforeninger ude i Landet til Dansk Kvindesamfund. Før man bragte Sagen frem paa et Fællesmøde, skulde man først søge Tilslutning hos saadanne Foreninger og i det hele benytte det indeværende Aar til en energisk Agitation for at danne nye Krese.

Hovedtrækkene i den foreslaaede Ordning var følgende: Dansk Kvindesamfund skulde bestaa af Krese, der var forbundne ved fælles Formaal og fælles Overledelse; dog skulde ogsaa enkelte Medlemmer kunne optages umiddelbart under Hovedstyrelsen. Den øverste Myndighed i de fælles Anliggender skulde tilkomme Fællesmødet, og til Fællesanliggender henregnes Bladet og Adressebevægelser henvendte til Rigets Myndigheder.

Der skulde afholdes ét aarligt Fællesmøde paa det Sted i Landet, som ved det sidste Møde var bestemt. Hver Kres kunde sende en delegeret til Fællesmødet for hver 25 Medlemmer. Alle Medlemmer skulde have Lov til at overvære Møderne og tage Ordet, men kun de delegerede skulde have Ret til at stemme. Fællesmødet skulde vælge en Styrelse

bestaaende af 5 Medlemmer, som skulde lede de fælles Anliggender under Ansvar for Fællesmødet. Hver Kres skulde have fuldt Selvstyre i sine egne Anliggender og til de fælles Anliggender bidrage 25 Øre for hvert Medlem. Alle Dansk Kvindesamfunds nuværende Ejendele skulde tilfalde Københavnskresen, ligesom ogsaa Oplysningskontoret, Fæstekontoret og Engageringskontoret.

Det var Hensigten, at denne Ordning skulde træde i Kraft til 1. Januar 1890.

Styrelsen var hurtig klar over, at Dansk Kvindesamfunds Fremtid laa i den Retning, som i dette Forslag paapeget, men fandt det rigtigst, før man bragte Sagen frem paa Fællesmødet, at forhøre sig om de bestaaende Kresafdelingers Mening. Efter at Aarhus og Aalborg havde tilkendegivet deres Tilfredshed med Forslaget, sattes det under Forhandling paa Fællesmødet d. 29. April 1889.

Høgsbro udviklede for Medlemmerne Styrelsens Plan og fremhævede som den til Grund liggende Tanke for en saadan Sammenslutning Ønsket om, at Dansk Kvindesamfund skulde være en Forening for hele Landet ikke alene en københavnsk Forening. Som Forholdet nu var, laa Tyngdepunktet altfor meget i København. Rundt om i Landet, hvor Medlemmerne havde faaet Meddelelse om den tilsigtede Ordning, var den bleven hilst med Glæde og Paaskønnelse. Imidlertid vilde han ikke skjule, at Sagen havde sine Vanskeligheder, og disse var overvejende af økonomisk Natur. For at Planen kunde virkeliggøres, maatte Fælleskassen det første Aar raade over 800 Kr.

Planen mødte dog overvejende Tilslutning hos Forsamlingen; den væsentligste Modstand kom fra et Medlem af Københavnskresen, Frk. Testman, der mente, at Fællesmødet var altfor lidt forberedt til at træffe Afgørelse om en saa gennemgribende Forandring af Foreningens Love. Hun syntes, man i Forvejen burde have foranstaltet et Forhandlingsmøde med de indenbys Medlemmer, og foreslog Sagens Afgørelse opsat til næste Fællesmøde.

Men der var i Forsamlingen absolut Stemning for den foreslaaede Ordning, og den vedtoges med stort Flertal.

Som nye Medlemmer af Styrelsen valgtes: Frk. Mary Steen, Frk. Anne Bruun og Frk. Kristiane Konstantin-Hansen, i Stedet for Frk. Grundtvig, Hr. Lyngbye og Frk. Pontoppidan, der tidligere som første Suppleant havde afløst Fru Drewsen.

For at føre Organisationen ud i Livet gjaldt det altsaa nu om at erobre Landet. Styrelsen bevilgede derfor 200 Kr. extra til Afholdelse af Møder ude i Landet med Kresdannelse som Hensigt; desuden vedtoges det at trykke et Opraab om at virke for Dannelsen af Krese og lade det indrykke i alle Landets Blade.

Under Forudfølelsen af, at man nu stod overfor en ny Æra i Dansk Kvindesamfunds Historie, samledes derefter Medlemmerne af den nye og den gamle Styrelse til det, som i Protokollen kaldes: „et Fællesmaaltid i gammel Stil", hvor Formanden „ga' The, og der herskede den mest animerede Stemning. Festen begunstigedes af den herligste Luft, bevirket ved, at Ostene i Kælderen var flyttede". — Et Ostelager i Kælderen havde længe forbitret Styrelsen det ellers saa behagelige Ophold i Studiestræde 1.

Ved Begyndelsen af Aaret 1890 overtog Frk. Anne Bruun midlertidig Formandsposten for Frk. Kirstine Frederiksen, og Frk. Kristiane Konstantin-Hansen afløste Grosserer Larsen som Kasserer.

Trods al Agitation lykkedes det alligevel ikke at bringe Dansk Kvindesamfunds Medlemsantal saaledes op, at man kunde lade den nye Ordning træde i Kraft Januar 1890. Vel kunde Agitationsudvalget, som bestod af Høgsbro og Frk. Anne Bruun, glæde sig over Kvindesagens almindelige Fremgang rundt i Landet, men denne kom ikke direkte Dansk Kvindesamfund til Gode, idet de forskellige nystiftede Kvindeforeninger ikke viste den Villighed til at slutte sig til Samfundet, som man havde haabet, og det derfor blev ved de to Krese: Aarhus og Aalborg.

I Tiden mellem de to Fællesmøder 1889—90 blev der paa Foranledning af Dansk Kvindesamfund afholdt 47 Foredrag rundt i Landet, og deraf var de 43 holdt af Kvinder, — ligesom ogsaa de kvindelige Foredragsholdere var de mest

efterspurgte; et glædeligt Bevis for, at Kvinderne var begyndt at faa Ordet i deres Magt.

Paa Fællesmødet 1890 indvalgtes Svejstrup igen i Styrelsen istedetfor Grosserer Larsen, og mod Slutningen af Aaret overlod Frk. Anne Bruun igen Formandspladsen til Frk. Kirstine Frederiksen og trak sig ud af Styrelsen. Det havde været hendes Haab, da hun overtog Formandsposten, at det skulde lykkes hende at bringe en Sammenslutning i Stand mellem Dansk Kvindesamfund og andre Kvindeforeninger i København og derved gøre en Ende paa den skadelige Splittelse af Kvindesagens Kræfter, men dette Haab var ikke gaaet i Opfyldelse, og Skuffelsen herover i Forbindelse med et svigtende Helbred fremkaldte hos hende Ønsket om at træde tilbage.

Omtrent paa samme Tidspunkt lod Odense Kvindeforening sig optage i Samfundet som dettes tredie Kres men indsatte i sine Vedtægter, at Mænd ikke kunde blive Medlemmer, en Bestemmelse, som Styrelsen ikke kunde billige, fordi den var i absolut Modstrid med Dansk Kvindesamfunds Tradition: Samarbejde mellem Mænd og Kvinder paa alle Omraader, men som den i Anerkendelse af, at dette hørte til Kresens private Anliggender, nøjedes med at fraraade. Paa Fællesmødet 1891 indvalgtes Kontorchef Emil Meyer istedetfor Rubin, og i Løbet af dette Aar kom Svendborg Kvindeforening til som fjerde Kresafdeling.

Endelig mente man, at Tidspunktet var kommet, hvor man turde tænke paa at fuldbyrde Organisationen, og i Pintsen 1892 lod Styrelsen med Fællesmødets Tilladelse afholde et Møde i Odense med Tillidsmænd fra Kresene og Horsens Kvindeforening for at opnaa en Overenskomst med Hensyn til den allerede planlagte nye Ordning. Her vedtoges med nogle Ændringer de tidligere udarbejdede Udkast til Fælleslove for Dansk Kvindesamfund. Derefter afholdtes Generalforsamlinger saavel i den københavnske Afdeling som i Kresafdelingerne ude i Landet, hvortil Horsens og Odder nu havde sluttet sig, og her vedtoges atter de ændrede Lovforslag. Efter at Sagens formelle Side saaledes var bragt i Orden,

valgte hver af Landkresene en Repræsentant til den foreløbige Fællesstyrelse og Københavnskresen to. Valgte blev:

For Københavnskresen: Høgbro og Fru Berg Nielsen.
— Aarhus — Fru Laursen.
— Aalborg — Frk. Mørch.
— Odense — Frk. Frida Schmidt.
— Svendborg — Fru Gundesen.
— Odder — Fru Videbæk.

Ved skriftlig Afstemning valgtes Fru Berg Nielsen til Formand og Høgsbro til Kasserer.

De nye Love traadte i Kraft d. 1. Januar 1893. Som Erstatning for sine formindskede Indtægter, fik Københavnskresen overdraget Oplysnings-, Fæste- og Engageringskontorerne og et nylig oprettet kvindeligt Afskrivningskontor. Dette var imidlertid en tvivlsom Erstatning. eftersom de alle gav mer eller mindre Underskud og overhovedet slet ikke var beregnede paa at skulle betale sig. Smaaskrifterne og Bladet gik ind under de fælles Anliggender, og samtidig overtog Frk. Grundtvig og Valgmenighedspræst Vilhelm Malling i Forening Redaktionen, som fik sit Kontor i Odder.

D. 4. April 1893 holdt den midlertidige Fællesstyrelse sit første Møde i Odense, og Formanden kunde her meddele, at Dansk Kvindesamfund nu talte 7 Krese, idet nu ogsaa Rønne havde sluttet sig til. Desuden var der dannet en Kvindeforening i Hjørring, som, man havde et grundet Haab om, snart vilde indgaa som Kres.

TILBAGEBLIK

Inden vi forlader dette Tidsrum af Dansk Kvindesamfunds Historie, der begynder som en Fanfare med en storstilet Agitation og ender med et Samlingsraab, — der begynder med

Erobringen af det frisindede, kvindesagsvenlige København og ender med Tyngdepunktets Forlæggelse ud i Landet, vil vi gøre dette Stykke Væv færdigt og lade Skytten løbe gennem Rendingen med den Islæt af Sorger og Glæder, af Handlinger og Hændelser, som forbinder denne Histories Kædetraade: *Hustruens Ret, Barnets Ret, Kvindens økonomiske Selvstændighed* og *hendes borgerlige Ligestilling med Manden.*

Først er der at fortælle om Dansk Kvindesamfunds Forhold til Kvinder i Videnskab og Kunst, et Forhold som desværre ikke har været gensidigt eller inderligt nok til at danne en af dets Virksomheds Hovedtraade, men som dog til Tider har givet Islætten sin ejendommelige Farvetone.

DE KVINDELIGE AKADEMIKERE

De kvindelige Akademikere har fra tidlig Tid været Dansk Kvindesamfunds Kælebørn. Af sine sparsomme Midler gav det de første kvindelige studerende en aarlig Understøttelse, og endnu paa Aarsregnskabet for 1884 udgør Udgiften til de kvindelige studerende en Fjerdedel af de samtlige Udgifter; men dermed hører den ogsaa op. Den storstilede Agitation, Dansk Kvindesamfund udfolder i disse Aar, opsluger med sine Foredragsrejser, Møder, Kundgørelser og Porto, for slet ikke at tale om Udgifterne til Bladet og Smaaskrifterne, alle Foreningens Midler og stiller dens filantropiske Virksomhed i Skygge. Men derfor har Dansk Kvindesamfund ingenlunde tabt „Kælebørnene" af Sigte; helt op i Halvfemserne meddeler Bladet samvittighedsfuldt, hvormange og hvilke Kvinder, der har taget Studenterexamen, og udtrykker sin Glæde over de første kvindelige Læger og over de Kvinder, som fra Tid til anden erhvervede sig Universitetets Prisbelønninger. Desværre kan det ikke siges, at „Kælebørnene" har vist det moderlige Kvindesamfund nogen videre Paaskønnelse og til Gengæld ladet deres Lys særlig skinne indenfor dets Vægge; den eneste kvindelige Akademiker, som i dette Tidsrum

virkelig paatog sig et Arbejde i Dansk Kvindeamfunds Tjeneste, var cand. mag. Ida Falbe-Hansen; de andre forholdt sig nærmest ligegyldige med Undtagelse af de enkelte, der ved en bestemt Lejlighed optraadte som Ordførere for dem, der ønskede at føre Foreningen tilbage paa den rette Vej: de praktiske Opgavers Vej.

Men heller ikke udenfor Dansk Kvindesamfund evnede de kvindelige Akademikere at samle sig om deres specielle Kvindeinteresser, og det var først op imod den Tid, hvor de kunde fejre Femogtyveaarsdagen for den første kvindelige Student, at der syntes at vaagne en Følelse hos dem af det forsmædelige i, at endnu stod alle Embeder lukkede for Kvinder, og en Tilbøjelighed til at gøre Skridt for at faa dette Forhold forandret. Tanken rettede sig da strax mod Dansk Kvindesamfund, som efterhaanden var naaet frem til at være et Slags Mellemled mellem Lovgivningsmagten og Kvinderne herhjemme. Paa Fællesmødet i Aarhus 1901 forespurgte Eline Hansen efter Anmodning af en Kreds af kvindelige Akademikere, om Dansk Kvindesamfund vilde støtte en eventuel Henvendelse af dem til Regering og Rigsdag om at aabne Kvinder Adgang til Embeder. Fællesmødet stillede sig velvilligt, men videre kom man ikke den Gang. De kvindelige Akademikere havde jo aldrig forsøgt at danne den Sammenslutning, som kunde give deres Ønsker den fornødne Vægt og gøre Dansk Kvindesamfund det muligt at tale deres Sag overfor Landets Myndigheder.

Der er Grund til at tænke sig en Forbindelse mellem dette mislykkede Forsøg paa Samarbejde og følgende Notits, som læstes Aaret efter i „Kvinden og Samfundet“:

Kvindelige Studenter.

D. 1. November kommer de Kvinder, der i de forløbne 25 Aar har erhvervet sig akademiske Grader, sammen paa Skydebanen. Det er en ren selskabelig Sammenkomst, men den er karakteristisk, fordi det overhovedet er første Gang, de danske academicæ har formaaet at samle et almindeligt Møde.

Der staar intet Mærke under disse Linier, saa det ligger nær at antage, at det er Redaktøren, Kirstine Frederiksen, som her paa en venskabelig Maade har sagt den kvindelige akademiske Stand Sandheden om dens ufattelige Ligegyldighed for Kvindebevægelsen — selv paa de Punkter, hvor det drejede sig om dens egne Interesser.

Imidlertid har vi for at afslutte dette Spørgsmaal været nødsagede til at kaste Blikket langt ud over Grænsen for dette Tidsrum og maa vandre en lang Vej tilbage for at finde Dansk Kvindesamfunds første Berøringspunkt med de kvindelige Kunstnere, helt tilbage til Begyndelsen af det første Tidsrum.

DE KVINDELIGE KUNSTNERE

Allerede 1874 ser vi Dansk Kvindesamfund optræde til Fordel for de kvindelige Kunstnere; det var, da Styrelsen d. 10. Juni indsendte et Andragende til det kongelige Akademi for de skønne Kunster, om der maatte tilstedes Kvinder Adgang til Akademiets Undervisning. Svaret herpaa lød, at Akademiet nærede Sympathi for Kvindernes Bestræbelser for at opnaa grundigere kunstnerisk Dannelse, men dets indskrænkede Lokaler tillod ikke for Tiden at optage et nyt og uprøvet Element. Dog sluttede Skrivelsen med at udtale Haabet om, at Akademiet i Løbet af de nærmeste Aar maatte blive istand til at opfylde Kvindernes Ønske om en grundigere kunstnerisk Undervisning.

En Kres af kvindelige Kunstnere, hvoriblandt skal nævnes Emilie Mundt og Marie Luplau, begge Medlemmer af Dansk Kvindesamfund, vilde ikke strax opgive Sagen men henvendte sig Aaret efter til Dansk Kvindesamfund og meddelte, at de efter Akademiets afslaaende Svar til Styrelsen havde indsendt Prøvetegninger til Akademiet og samtidig skriftlig Ansøgning om Optagelse i Forberedelsesklassen, saafremt der var grundet Haab om senere at faa Adgang til Modelklassen, hvad de særlig attraaede, da den Undervisning var umulig at opnaa ad privat Vej. Akademiet havde dog ogsaa her svaret

afslaaende under Henvisning til sit Svar til Dansk Kvindesamfunds Styrelse. Man forespurgte nu, om Dansk Kvindesamfund mente, der for Tiden var mere ved Sagen at gøre, og om det i bekræftende Fald vilde tage den op igen. Man tænkte sig Muligheden af et Andragende om Oprettelsen af en særlig Modelklasse for Kvinder.

Det blev imidlertid ikke Dansk Kvindesamfund men et af dets ivrigste Medlemmer, som kom til at tage denne Sag op en Række Aar efter, da Tiden var moden til dens Gennemførelse, og føre den til Sejr, nemlig Kunstmaler, Frk. Johanne Krebs, som i en Række Artikler i Politiken paaviste Nødvendigheden af en Skole for de kvindelige Kunstnere.

Efter saaledes at have forberedt Sagen fik hun en Adresse bragt i Stand til Rigsdagen, underskreven af et stort Antal kvindelige Kunstnere, hvori der krævedes en Bevilling til Oprettelsen af en særlig Kunstskole for Kvinder. Inden Samlingens Afslutning blev der paa Tillægsbevillingsloven givet 3000 Kr. til Oprettelse af særlige Modelklasser for kvindelige Malere og Billedhuggere under Kunstakademiet, foreløbig i et dertil lejet Lokale udenfor Akademibygningen. D. 1. Oktober samme Aar aabnedes Skolen med Lokale i Amaliegade, og Frk. Krebs ansattes som Inspektrice; samtidig blev der oprettet et aarligt Rejsestipendium for Kvinder. D. 24. November fejredes Frk. Johanne Krebs ved en festlig Sammenkomst, foranstaltet til Ære for hende af 27 kvindelige Kunstnere.

Kvinden og Samfundet for November 1893 indeholdt et Brudstykke af en Afhandling om Kvinders Stilling i Kunst, skreven af Frk. Krebs til Chikagoudstillingen, og i dette giver hun en Forklaring af, hvorledes det kunde gaa til, at Spørgsmaalet om en Kunstskole for Kvinder, til Trods for den Velvilje, der var vist Dansk Kvindesamfunds Andragende 1874, alligevel blev trukket ud over 14 Aar. „Man havde bildt Folketingsmedlemmerne ind" — skriver Frk. Krebs — „at Kvinder ikke længer ønskede den paatænkte Skole ved Akademiet; „Tegneskolen for Kvinder" (oprettet 1770) tilfredsstillede alle disses Fordringer til kunstnerisk Uddannelse. Denne Skole — hvis Oprettelse var støttet af Dansk Kvinde-

samfund og af dette dels var udset til at være en Slags Forberedelsesskole for den, man haabede at skaffe Kvinder ved Kunstakademiet — blev altsaa den Klippe, paa hvilken Haabet om en Kunstskole for Kvinder strandede for en længere Tid". Aaret efter antog Tegneskolen Navnet „Tegne- og Kunstindustriskolen for Kvinder", nærmest for at vise, at Skolen har en anden Opgave end Kunstakademiets.

Man forstaar bedst, af hvor overordentlig en Betydning denne sidste Skole blev for de kvindelige Kunstnere, naar man af Frk. Krebs's Artikel erfarer, at den Uddannelse, disse hidtil havde betalt med op imod 200 Kr. om Maaneden, den kunde de nu faa for 5 Kr. og, hvis de var udbemidlede, ganske gratis.

At Dansk Kvindesamfund med levende Interesse i sit Blad fulgte denne Sags Gang, siger sig selv, men ogsaa ved Bladets jævnlig forekommende indgaaende Anmeldelser af kvindelig Kunst paa vore Udstillinger gav Samfundet de kvindelige Kunstnere en haardt tiltrængt Støtte og Opmuntring i vanskelige Tider, hvor Dagspressen gennemgaaende behandlede dem med Kulde og Overlegenhed, uden at man dog paa noget Punkt kan sige, at Anmelderen, Frk. Sofie Holten, af kvindesaglig Iver lod sig forlede til Overdrivelser.

KVINDELIGE FORFATTERE

Dansk Kvindesamfunds Forhold til de danske Forfatterinder har, som rimeligt er, ikke givet Foreningen Lejlighed til Indgriben. Forfatterkunsten er jo i en vis Forstand den frieste af alle Kunster; den har ingen Forskole, hvortil Kvinderne har maattet tiltvinge sig Adgang. Her er Mænd og Kvinder mødtes paa lige Fod; Kvinderne har ingen anden Fordom haft at overvinde end den, som for en Menneskealder siden i enhver skrivende Kvinde saa en „Blaastrømpe"; men denne Fordom var ogsaa mægtig nok til langt op i Halvfjerdserne at oversvømme den danske Litteratur med kvindelige Anonymer: Clara Rafael, I., Van der Burgh, Ivar

Ring, Anitta Carel o. m. fl., hvis virkelige Navne i de fleste Tilfælde var Læseverdenen lige saa bekendte, som de opdigtede.

Mandlig Fordom og kvindelig Beskedenhed enedes om denne lille, uskyldige Maskekomedie i dette som i saa mange andre Forhold i Livet.

Dansk Kvindesamfund kunde kun give de kvindelige Forfattere sin Støtte ved i Bladet at fremdrage deres Bøger og underkaste dem en ærlig og velvillig Kritik. Elisabeth Grundtvig, Kirstine Frederiksen, Margrethe Fibiger o. fl. har til forskellig Tid holdt Bladets Læsere bekendt med, hvad hvert Aar bragte af Kvindelitteratur, og disse Anmeldelser har altid udmærket sig ved deres milde Frisind i Forbindelse med en streng Samvittighedsfuldhed. Desuden indeholdt „Kvinden og Samfundet" i disse Aar jævnlig kortere eller længere Afhandlinger om kvindelige litterære Personligheder fra alle tre nordiske Riger. Særlig skal nævnes den svenske Forfatterinde, Ellen Keys skønne Nekrologer over Ernst Ahlgren (Viktoria Benediktson), død 1889, og Sonja Kovalevsky, død 1891. At „Kvinden og Samfundet" i sit Syn paa moderne Litteratur var videre fremskredent end visse samtidige frisindede Blade, viser en Artikel af Kirstine Frederiksen 1888, hvori hun med et opladt Blik for Amalie Skrams Forfatterejendommelighed paa en Tid, hvor hendes Bøger var Genstand for almindelig Forargelse, fremhæver det værdifulde i hendes „Hellemyrsfolk", der i „Morgenbladet" var bleven affejet og kaldt: „Et Par Sygehistorier, der nærmest virkede frastødende".

Det skyldes Sandheden at tilstaa, at „Kvinden og Samfundet" i dette Aarhundrede hverken overfor Billedkunsten eller Forfatterkunsten har vedgaaet sin store Arv og Gæld fra Fortiden.

Af danske kvindelige Forfattere, der i dette Tidsrum har staaet i et nærmere Forhold til Dansk Kvindesamfund, skal nævnes Fru Laura Kieler, der skrev en længere Afhandling, som blev læst op paa Kvindekongressen i Chikago, og hvori hun gjorde Rede for Dansk Kvindesamfunds store og betydningsfulde Arbejde for at fremskaffe et statistisk Materiale til Belysning af Syerskernes Arbejdsforhold i Danmark.

HAVEBRUG SOM ERHVERV FOR KVINDER

Vi maa atter gaa et Stykke Vej tilbage for at standse ved Dansk Kvindesamfunds Bestræbelser for at gøre ogsaa Havebruget til et kvindeligt Erhverv. Dansk Kvindesamfund havde allerede gennem en Række Aar haft sin Opmærksomhed henvendt paa dette Spørgsmaal, da der i Folketinget Oktober 1890 blev indbragt et Forslag om Udlægning af Jord til Havelodder.

Styrelsen greb heraf Anledning til at lade afholde et offentligt Møde om „Havebrug som Erhverv for Kvinder" d. 15. Januar 1891. Mødet blev indledet af Hr. Gartner Niels Møller, Vanløse, som udtalte, at efter hans Anskuelse havde Kvinder særlige Betingelser for dette Fag paa Grund af deres Ordenssans, Taalmodighed og Fingernemhed. Under Forhandlingen mente Frk. Sofie Lauridsen, den eneste Kvinde, som paa det Tidspunkt havde studeret ved Landbohøjskolen, at det var Husmødrenes Uddannelse i Havebrug, der burde lægges Vægt paa, fremfor paa det egentlige fagmæssige Gartnerstudium. Hun ønskede Indførelsen af Havebrugskonsulenter, der rejste rundt og gav de havedyrkende Kvinder Raad. Man mødtes forøvrigt i Erkendelsen af, at Hovedvægten skulde lægges paa Havebruget som Bierhverv for Hjemmet.

Dansk Kvindesamfund indsendte derefter et Andragende til Regering og Rigsdag dels om Understøttelse af Kvinder, som vil uddanne sig i Havebrug, dels om Udsendelse af Havebrugskonsulenter. Andragendet indbragtes i Landstinget af Tutein og i Folketinget af Th. Nielsen. Frk. Kirstine Frederiksen og Frk. Grundtvig overrakte Adressen til Indenrigsministeren, som fandt Andragendet betimeligt og haabede, at der næste Aar paa Finansloven vilde blive anvist Midler til dette Formaal. Imidlertid viste der sig paa Kultusministerens Budget at være bevilget Penge, som kunde anvendes i dette Øjemed. Hermed slog Styrelsen sig foreløbig til Ro, idet den indsaa, at Tiden endnu ikke var moden til videregaaende Reformer paa dette Omraade. Rimeligvis som en Følge af Dansk Kvindesamfunds Møde blev Havebrugsskolen

„Vilvorde“ snart efter aabnet for Kvinder, og dette gav igen Anledning til, at andre Havebrugsskoler ogsaa aabnedes. 1890 aabnede saaledes Niels Møller selv en Havebrugsskole i Vanløse nærmest beregnet paa Kvinder fra Landet.

Flere Kvinder har i Aarenes Løb uddannet sig til Gartnere og vist, at Niels Møller ikke havde set fejl, da han paa Dansk Kvindesamfunds Møde havde sagt, at her laa et Fremtidserhverv for Kvinder.

MØDER OG FESTER

Tilbage staar endnu kun at fortælle lidt om den Side af Dansk Kvindesamfunds Virksomhed, som gik ud paa at samle Medlemmerne og give dem Lejlighed til at lære hverandre at kende. Den første Tid saa Medlemmerne kun hverandre ved større Forhandlingsmøder, hvorefter man skiltes og gik hver til sit.

Disse Møder fandt gerne Sted i Arbejderforeningens Sal, Østergade 15, medens Fællesmøderne afholdtes paa Borchs Kollegium. De sidste Maaneder af Sæsonen 1887 begyndte Styrelsen at afholde maanedlige Sammenkomster af Medlemmerne for at give dem Lejlighed til at drøfte Emner vedrørende Kvindesagen paa en mere tvangfri Maade, og næste Vinter vedtog man kun at holde offentlige Møder, naar et særligt brændende Spørgsmaal var fremme og paakaldte Kvindernes Interesse eller, naar der var Lejlighed til at skaffe Medlemmerne en fremragende eller almindelig yndet Taler at høre, men derimod lade afholde fire selskabelige Sammenkomster i Løbet af hver Vinter. Undertiden fik disse selskabelige Sammenkomster en mere festlig Karakter, som dengang Dansk Kvindesamfund, d. 27. Maj 1887, havde indbudt den svenske Forfatterinde, Fru Charlotte Edgren-Leffler til at være Foreningens Æresgæst ved et større Selskab i Seekamps Lokale, hvor der i Glassalen var dækket til 70 Mennesker, hvoraf Størstedelen var Kvinder.

Retterne var, som altid ved Dansk Kvindesamfunds Fester, tarvelige, men en skøn og rigelig Udsmykning af Sal og

Borde med Palmer, Bøgeløv og Blomster taler til Ære for Samfundets gode Smag. Hostrup, som havde indført Fru Edgrens Bog „Sande Kvinder“ her i Landet og derved skaffet hende en stor Læsekres i Danmark, holdt Hovedtalen for Æresgæsten og dvælede særlig ved Betydningen af hendes dramatiske Digtning. Hun havde ved denne bevist, at det ikke som tidligere almindelig antaget var en særlig mandlig Idræt at skrive for Scenen.

Festen forløb under den livligste Stemning, men Styrelsen har dog vist fundet det raadeligt herefter at tage Reb i Sejlene med Hensyn til de selskabelige Sammenkomster, thi paa et Styrelsesmøde om Efteraaret henstilles det til Udvalget for Selskabelighed at lægge sig en billig Beværtning paa Sinde. I hvert Fald lyser Festen for Fru Edgren os imøde fra dette Tidsrum som en enlig Stjerne, der i nogle faa lykkelige Aftentimer løftede Sindene op til sig og lod dem glemme, at Dansk Kvindesamfund var en fattig Forening, som ikke havde Raad til andre Løftelser end dem, der ligger i Bevidstheden om, at man er med til at bygge den nye Tid.

Og saa vil vi haste videre, ikke dvæle ved den Aften, hvor Bjørnstjerne Bjørnson paa Indbydelse af Dansk Kvindesamfund i Kasinos store Sal holdt sit berømte Foredrag om „Engifte og Mangegifte“, som vi allerede har omtalt under Sædelighedsfejden, men slutte dette Tidsrum med at fortælle om den Dag, da Dansk Kvindesamfund fik sit første Æresmedlem.

D. 20. Maj 1888 skulde Hostrup fejre sin 70 Aars Fødselsdag, og ingen havde mere Grund end Dansk Kvindesamfund til at fejre ham paa denne Dag; baade som Digter og Taler og ikke mindst som Menneske havde han stillet sig paa Kvindernes Side i Kampen for deres menneskelige og borgerlige Rettigheder med trofast og begejstret Tilslutning af sin Hustru.

Hans Skuespil „Eva“ havde været en harmfuld Protest mod den endnu bestaaende Uretfærdighed, at en Hustru ikke har Medbestemmelsesret over sine Børn; hans Tale i Dansk Kvindesamfund 1885 om „den kristelige Betragtning af Kvindens Frigørelse“ havde været et Brud med den almindelige

præstelige Opfattelse af Kvindesagen som stridende mod Kristendommens Bud og Lære, og endelig havde hans Indlæg i Sædelighedsfejden været en Anerkendelse af Kvindens Ret til at stille samme Kydskhedsfordring til Manden, som han til hende. Dansk Kvindesamfund maatte føle sig i den dybeste Taknemlighedsgæld til ham; det var saa sandelig ikke forvænt med Bifald fra danske Digtere og Forfattere. Styrelsen var da ogsaa klar over, at der i dette Tilfælde maatte gøres noget overordentligt. Den indkaldte derfor en Generalforsamling med Hostrups Fødselsdag som eneste Sag

Elisabeth Hostrup

C. Hostrup

paa Dagsordenen. Paa dette Møde foreslog den Forsamlingen at gøre Hostrup til Æresmedlem af Dansk Kvindesamfund, til hvilket Forslag alle de tilstedeværende sluttede sig ved at rejse sig.

D. 20. Maj indfandt den samlede Styrelse sig i Hostrups Hjem og overrakte ham hans Diplom som Æresmedlem af Dansk Kvindesamfund. Diplomet var ledsaget af en kaligraferet Skrivelse, hvori der bl. a. stod følgende Linier:

„Det har været os en mægtig Støtte her i Landet at faa paa vor Side et Navn, der hører til Folkets bedste, et Navn, baaret af en af vort Lands største Digtere og

Frihedsmænd, baaret af en Mand, hvis Alder gør ham ærværdig samtidig med, at hans Tanker og Ord ere ungdomsfriske".

Hostrup udtalte, idet han med Tak modtog Diplomet, at hans Livs Erfaringer havde givet ham den sikre Tro, at Kvinderne var fuldt jævnbyrdige med Mændene, baade hvad Aand og Hjerte angaar, og, at Samfundet derfor kun vilde vinde ved at begge Køn kom til at arbejde Side om Side med hinanden.

D. 21. November 1892 døde Hostrup; en Maaned i Forvejen var Fru Edgren død i sin Bopæl i Neapel som Hertuginde Cajanello.

„Kvinden og Samfundet" bragte smukke Mindeord om begge.

Før vi tager endelig Afsked med dette Tidsrum af Dansk Kvindesamfunds Historie, for Københavns Vedkommende uden Tvivl det skønneste og værdifuldeste, vil vi endnu engang i Tankerne lade de Skikkelser glide os forbi, som prægede det med deres egen Tro og Begejstring, og vi vil mindes et Vers af den Sang, hvormed Elisabeth Grundtvig hædrede Kirstine Frederiksen, da hun havde faaet Universitets Guldmedalje:

Gennem Tidens Taagestrømme
Skue vi en Jord;
Skøn den er som Morgendrømme,
Males ej med Ord;
Ser en Jord, hvis Børn sig nærer
Frie af dens Frugt,
Hvor ej Manden Sværdet bærer,
Men al Strid er slukt,
Hvor ej Manden Sværdet bærer.
Strid i Kærlighed er slukt.

Saadan saa og drømte de bedste af Dansk Kvindesamfunds Kvinder sig Landet, de var ifærd med at vandre imod.

TIDSRUMMET 1893—1903

DET FØRSTE FÆLLESMØDE I DET ORGANISEREDE SAMFUND — STYRELSEN

Dansk Kvindesamfund havde før Organisationen kunnet lignes med en frodig men temmelig vildt voxende Busk med en enkelt veludviklet Hovedgren: Moderforeningen i København — adskillige Rodskud: de rundt i Landet spredte direkte Medlemmer — og nogle ganske unge Sidegrene: de første Kresafdelinger. Fællesorganisationen var et Forsøg paa at gøre Busken til et Træ ved at skabe en stærk Hovedstamme som Fremtidsbærer af kraftige og veludviklede Sidegrene. Men den var mere; den var ogsaa et Forsøg paa at omplante Busken i Landets Jord, gøre Dansk Kvindesamfund, som Høgsbro havde udtrykt sig paa Fællesmødet 1889, fra en københavnsk Forening til en Forening af alle Landets Kvinder. Derfor greb man ikke til den Udvej, som laa lige for, at gøre Modergrenen, den københavnske Afdeling, til den fremtidige Stamme og lægge Fællesvirksomhedens Tyngdepunkt i København, hvor det jo i Følge Sagens Natur maatte ligge, men man paatog sig den ulige vanskeligere Opgave at skabe en ny Stammegren med en delvis ny Jord for Røddernes Vext. Fællesorganisationen var i Virkeligheden en Flugt bort fra det København, hvor Dansk Kvindesamfund ikke havde formaaet at hævde Førerskabet, ud til det Land, hvor Mulighederne for en stærk og samlet Kvindebevægelse ikke endnu var forspildte. Ud fra dette Synspunkt maa Dansk Kvindesamfunds Virksomked i det følgende Tiaar bedømmes — og undskyldes; thi det kan ikke nægtes, at ud fra en mere overfladisk Betragtning tager dette Tidsrum af Samfundets Historie sig ud som en Marsch paa Stedet, ja, for enkelte Spørgsmaals Vedkommende, som et Tilbagetog.

Det gik ikke saa let med at faa de oprevne Rødder til at fæstne sig i den nye Jord. Den Næring, Høgsbro sikkert, da han planlagde den nye Ordning, havde forestillet

sig at skulle tilføre Dansk Kvindesamfund fra Højskolebevægelsen, udeblev; Højskolen viste vel nok paa enkelte Steder Kvindesagen Velvilje, ligesom flere af dens kendte Mænd til Tider deltog i Arbejdet, men den satte ikke Kvindesagen paa sit Program, hvilket sikkert allerede paa det Tidspunkt vilde have gjort den til den Folkesag, som den nu er paa Vej til at blive. Dersom Styrelsen paa Forhaand havde sikret sig Højskolen som Forbundsfælle, vilde Organisationen til Trods for dens uundgaaelige Svækkelse af Modergrenen i København have været en taktisk Bedrift — den politiske Viser pegede jo dengang mere og mere ud imod Landet, — men uden denne Forbundsfælle blev Fællesorganisationen et Spring ud i det uvisse, noget af et Vovestykke. „Dristig vovet, halvt vundet", siger et gammelt Ord, — Springet lykkedes, men kun halvt. Dansk Kvindesamfund fik i disse Overgangsaar en Svækkelse, som gjorde det mindre modstandsdygtigt overfor fremtidige Splittelser af Kvindesagen ogsaa ude i Landet.

Frk. Kirstine Frederiksen sagde ved Dansk Kvindesamfunds Femogtyveaarsjubilæum i Københavnskresen d. 15. December 1896 om disse Organisationens første Aar, at i dem tabte Dansk Kvindesamfund København men vandt Landet. Det første er uimodsigelig rigtigt, det sidste kun tildels. Sandheden om det første Tiaar af Dansk Kvindesamfunds „Landnamstid" er, at Fællesorganisationen omfattede paa det første Fællesmøde 7 Krese og paa Fællesmødet 1903, ti Aar efter, 14 Krese, idet to Krese: Vejstrup og Sejling i den mellemliggende Tid atter havde opløst sig.

Naar man hermed sammenholder, at Moderkresen ved Organisationen var bleven økonomisk svækket og hæmmet i sin Udvikling ved at sættes paa Linie med nystiftede Krese, der for manges Vedkommende endnu befandt sig paa Kvindesagens Begyndertrin, er det vist ikke uberettiget at sige, at disse Aars Nyerobringer var dyrt betalte; Udbyttet svarede afgjort ikke til Indsatsen. Københavnskresen fik ganske vist, som før er omtalt, to Repræsentanter i den midlertidige Fællesstyrelse, medens hver af de andre Krese kun fik en, og man fulgte med en enkelt Undtagelse i de følgende Aar

denne Regel; men, naar man ser hen til, at Københavnskresen paa det Tidspunkt havde omtrent ligesaa mange Medlemmer, som de andre Krese tilsammen, og at København var Stedet, hvor Arbejdet overfor Rigets Myndigheder skulde gøres, maa denne Repræsentation kaldes altfor ringe og kan kun forsvares ud fra det Synspunkt, at Tyngdepunktet efter Styrelsens Mening burde forlægges ud til Landet. Som Forholdet i de følgende Aar af dette Tidsrum var, maatte Arbejdet nødvendig overstige de to københavnske Styrelsesmedlemmers Kræfter, og Følgen blive, at Dansk Kvindesamfund lod flere Sager ligge, som det naturlig burde have taget op, hvorved der skabtes Muligheder for nye Kvindesammenslutninger med København som Udgangspunkt.

Fællesorganisationen staar i Kirstine Frederiksens, Høgsbros og Birgitte Berg Nielsens Tegn. Kirstine Frederiksen var i dette Foretagende Sjælen, Høgsbro Hovedet og Birgitte Berg Nielsen Haanden.

Vi har allerede før haft Lejlighed til at omtale Fru Berg Nielsen, daværende Frk. Birgitte Berg, for hendes Indlæg i „Kvinden og Samfundet" om Tjenestepigesagen, hvor hun trak Linierne op for Fremtidens Husholdningsskoler, men det er dog først Dansk Kvindesamfunds Organisation, som giver hende den Forgrundsstilling i Foreningen, vi i det følgende vil se hende — især paa et enkelt Omraade — med saa ubestridelig Dygtighed hævde. Det var ingen let Opgave, som stilledes hende, da hun blev valgt til Formand i den midlertidige Fællesstyrelse; men med kyndig og sikker Haand førte hun Fællestanken frelst gennem de første Forhandlingers Skær og i tryg Havn. Da Organisationen var fuldbyrdet, og det første Fællesmøde tilendebragt, ansaa hun sin Opgave som endt og overlod Førerskabet til Tankens Ophavsmand, Kirstine Frederiksen, tro mod sit Princip ikke at paatage sig noget Arbejde, som en anden kunde gøre lige saa godt.

Det første Fællesmøde blev afholdt i Aarhus d. 17. Juli 1893 og strakte sig ligesom de følgende Fællesmøder til 1902 kun over én Dag. Dagsordenen var i den Tid ikke længere, end at man i Løbet af en halv Dag kunde komme

den igennem og desuden faa Tid baade til en Udflugt og en Fællesspisning, ved hvilken den indbydende Kres optraadte som Vært.

Disse Fællesmøder og ikke mindst de dermed forbundne Festligheder har for Dansk Kvindesamfunds Fremgang haft en Betydning, som kun den, der har haft Lejlighed til at overvære dem, tilstrækkelig kan værdsætte.

Lad være, at Resultaterne undertiden har været temmelig fattige, der er over disse Møder mellem Kvinder fra Land og By om et fælles Formaal et Begejstringens Vingesus, som forplanter sig videre, naar Tillidsmændene vender hjem til deres Krese og aflægger Beretning. Og ikke mindst paa den Kres, hvor Mødet holdes, plejer det at virke som en frugtbargørende Regn paa en tørstig Jord; nye Spirer kaldes frem, gamle ranker sig i fornyet Tro og Tillid til Sagen. Der er mere end én gammel Kvinde indenfor Dansk Kvindesamfund, der i disse Fællesmødernes Sommerdage har hentet „Bod for bittert Savn" af den udfyldende og tilfredsstillende Livsgerning, som hendes egen Tids Fordomme har spærret hende ude fra. Dansk Kvindesamfunds Historie efter Organisationen er i en vis Forstand Fællesmødernes Historie. Her planlægges i de store Træk Styrelsens Arbejde for næste Aar, her aflægges Regnskab for det tilendebragte Arbejde. Men at skildre hvert af de enkelte Fællesmøder tillader Pladsen i denne Bog ikke; her skal kun ligesom i det foregaaende gøres Rede for de Opgaver, som Dansk Kvindesamfund i dette Tidsrum paatog sig og med mer eller mindre Held løste.

Paa Dagsordenen for Fællesmødet i Aarhus stod som første Punkt en Forespørgsel fra Odensekresen, der skulde blive af Betydning i Fremtiden for Dansk Kvindesamfund. Denne Forespørgsel var fremkaldt af en Uklarhed hos Kresens Medlemmer med Hensyn til Paragraf 1, som havde beholdt sin Ordlyd fra før Organisationen og sluttede med Ordene: „at forbedre Kvindens Stilling i Familie, Samfund og Stat".

Kassereren, Frk. Frida Schmidt, indledte og ønskede som Tillidsmand for Odensekresen at vide: 1) om den enkelte Kres efter de nu gældende Fælleslove kunde optage Kvinders

politiske Valgret paa sit Program, 2) om andre Krese vilde være med hertil og 3) om Kravet om politisk Valgret og Valgbarhed kunde komme ind i Fælleslovene og derved blive klart udtalt i Dansk Kvindesamfunds Program.

Endskøndt de sidste to Punkter i Forespørgselen, som Ordstyreren, Bibliotekar Elberling, gjorde opmærksom paa, ikke var sat paa Dagsordenen, og derfor ikke kunde gøre Krav paa at blive behandlede, førte dog Høgsbros Redegørelse for Paragraf 1 til en af de ikke usædvanlige Forhandlinger om Betimeligheden eller Ikke-Betimeligheden af at tone rent Flag i Spørgsmaalet Kvinders politiske Valgret. Stemningen var dog som ved alle de tidligere overvejende herimod, og man enedes paa Forslag af Høgsbro om følgende Besvarelse af første Punkt i Forespørgselen: „Fællesmødet mener, at der ikke i Fælleslovene er noget til Hinder for, at den enkelte Kres optager politisk Valgret og Valgbarhed paa sit Program".

Denne Udtalelse, som sikkert skrev sig fra Ønsket om at give de enkelte Krese saa megen Handlefrihed som mulig, og som vel havde Lovens Bogstav for sig, bragte desværre Dansk Kvindesamfund ind paa et Spor, som førte det længere og længere bort fra Lovens Aand. Der stod jo nemlig og staar endnu i Fælleslovenes Paragraf 5, at Fællesmødet har den højeste Myndighed i Samfundets Fællesanliggender, hvortil navnlig henregnes Henvendelser til Rigets fælles Myndigheder; de ledende paa Fællesmødet i Aarhus burde sikkert have forudset, at de enkelte Kreses Arbejde for den politiske Valgret før eller senere maatte føre dem ind paa Veje, som bragte dem i Uoverensstemmelse med Paragraf 5, hvis man ikke tog det Forbehold, at den tilstaaede Frihed kun gjaldt indenfor Kresens eget Omraade.

Det vilde have været i Overensstemmelse med den store Forsigtighed, man vedblivende udviste med Hensyn til Paragraf 1, om man ogsaa havde iagttaget den Forsigtighed ikke at tillade Kresene at gaa paa egen Haand i det Spørgsmaal, som en Gang, naar det rette Tidspunkt kom, maatte blive Dansk Kvindesamfunds Livssag og kun kunde føres frem med Kraft af en stærk og samlet Organisation.

Vi vil senere faa at se, hvorledes Aarhusmødets Svar paa Odensekresens Spørgsmaal blev det svage Punkt i Organisationens ellers saa fast tømrede Bygning, som nær kunde have bragt denne til Fald.

At Odensekresen med Tilfredsstillelse modtog Fællesmødets Svar, siger sig selv, og at dens Tillidsmand strax paa samme Møde opfordrede de andre Krese til ogsaa i Spørgsmaalet Kvinders politiske Valgret at gaa deres egne Veje bort fra Fællesmødets Betimelighedshensyn, kan ikke undre nogen.

Med Undtagelse af Fru Berg Nielsen, som altsaa afløstes af Frk. Kirstine Frederiksen, og Frk. Mørch, i hvis Sted Frk. Eline Hansen indvalgtes, blev den midlertidige Styrelse genvalgt. Københavnskresen fik saaledes tre Repræsentanter, men kun dette Aar. Umiddelbart efter Mødet konstituerede den nye Styrelse sig med Frk. Kirstine Frederiksen som Formand, Frk. Schmidt som Kasserer og Høgsbro som Sekretær.

Mødet sluttede med en Fællesspisning i Risskov, som foregik under den livligste Stemning, hvorom det første Vers af følgende Sang, skreven til Lejligheden, giver en Forestilling:

„Vi har sagt det saa tidt, og I ved det saa godt,
I er dejlige Mandfolk i Nord.
I har talt om os pænt, ja, og ogsaa saa flot,
Men dog helst ved et velbesat Bord."

Det blev kun en stakket Tid forundt det organiserede Kvindesamfund at have Kirstine Frederiksen til Formand; en Hjærtesvaghed nødte hende til for en Tid at give Afkald paa al Virksomhed udadtil og underkaste sig den Kur, der for et saa virkelystent og levende interesseret Menneske maatte være den haardeste af alle — fuldstændig Ro og Hvile.

Allerede paa det næste Fællesmøde, som holdtes i København d. 15. Maj 1894, traadte hun ud af Styrelsen, og Dansk Kvindesamfund stod overfor Valget af en ny Formand. Kirstine Frederiksen havde imidlertid privat foretaget

Henvendelser til forskellige Kvinder, som hun mente egnede til den ansvarsfulde Post; blandt disse var Fru Elisabeth Hostrup, Digterens Enke. Hun foreslog imidlertid i sit Sted Fru Jutta Bojsen Møller i Sorø, Søster til den kendte Politiker, Frede Bojsen, og anbefalede hende paa det varmeste udfra sit personlige Kendskab til hende fra de Aar, Hostrup var Præst i Silkeborg, og Fru Møllers Mand Præst i Sejling. Kirstine Frederiksen rettede da ogsaa strax Opfordring til Fru Møller og understøttedes heri kraftigt af Høgsbro. For Fru Jutta Møller kom Anmodningen om at overtage Pladsen efter Kirstine Frederiksen som et Lyn fra en klar Himmel. Hun var ikke engang Medlem af Dansk Kvindesamfund; Kvindesagen var endnu ikke kommen indenfor hendes Verden; det var dog ikke Mangel paa Interesse, der voldte hendes Betænkeligheder, thi i samme Øjeblik, den kaldte paa hende, tilhørte hun den med hele sin Sjæl for Livet, — men det var Mangel paa Tillid til hendes egne Evner som Fører. Hun kom til Fællesmødet i København, besluttet paa at sige nej, naar Opfordringen blev stillet; hun vendte hjem som Dronning for Dansk Kvindesamfunds henved 1000 Kvinder, og hun forlod først denne Stilling 16 Aar efter, æret og elsket af alle de 7000, som til den Tid udgjorde hendes Undersaatters Tal.

Jutta Bojsen Møller
Fot. Julie Laurberg & Gad.

Grunden til dette pludselige Omslag angav hun selv i den Tale, hun holdt ved Fællesspisningen efter Mødet. Hun var kommen til at tænke paa Moltkes bekendte Ord til Bismarck under Fredsforhandlingerne efter den fransk-tyske Krig: „Tal kun frit ud, Du har jo Bajonetter i Ryggen."

Ogsaa hun havde — mente hun — Bajonetter i Ryggen, den danske Højskole; i Tillid hertil havde hun taget

mod Valg. Og hun var berettiget til at tro det. Var hun ikke selv Højskolemoder dernede i Sorø og havde sine bedste Venner i Højskolekrese? — Og var ikke allerede saa fremragende Mænd som Frede Bojsen, Jens Nørregaard og Ludvig Schroeder Medlemmer af Dansk Kvindesamfund? — Ogsaa Høgsbro havde sikkert troet, da han saa ivrigt bifaldt Valget af Fru Møller til Formand, at det skulde lykkes hende at knytte det Baand mellem Højskolen og Kvindebevægelsen, der vilde betyde Dansk Kvindesamfunds Sejr ude i Landet.

I Tillid til sine „Bajonetter" traadte altsaa Fru Jutta Møller i Spidsen for Dansk Kvindesamfunds lille Hær, — men Bajonetterne svigtede hende; da hun saa sig tilbage efter sine egne, opdagede hun, at hun var alene. Men det skræmmede hende ikke; det bandt hende kun endnu inderligere til den Sag, i hvis Tjeneste hun havde givet sig, og som hun aldrig svigtede. Havde Dansk Kvindesamfund i Kirstine Frederiksen mistet en Fører, saa vandt det i Jutta Bojsen Møller en Moder, og det er ikke uden Grund, at Navnet „Mor Jutta" i Aarenes Løb indenfor Dansk Kvindesamfund har været lige ved at fortrænge „Fru Bojsen Møller". Den, som blot en Gang har set hende staa op paa Talerstolen ved et Fællesmøde, naar der af en eller anden Grund var Misstemning og Gæring i Forsamlingen, og med et uimodstaaligt Smil og nogle venlige, spøgefulde Ord kalde Smilet frem paa de formørkede Ansigter, glatte alle Rynker ud, og som en sidste Tilflugt, hvis det ikke lykkedes strax, foreslaa sit Universalmiddel: en Sang, — han eller hun vil altid mindes hende som Dansk Kvindesamfunds kærlige, mæglende og fredelskende Moder. Men, havde hun saaledes mere i sig af en Moder end en Fører, saa manglede hun dog ikke derfor *alle* Førerens Egenskaber; hvorledes skulde hun ellers have formaaet at hævde sin Plads i de mange Aar og efterlade et almindeligt Savn ved sin Bortgang? Hun var ikke den, som udpegede nye Veje eller ved Vægten af sin Bevisførelse bøjede de mange Viljer under sin, og det kan ikke nægtes, at Dansk Kvindesamfund undertiden har savnet *den* Fører, — men hun var den, som kunde løfte Sindene i Begejstring og tænde Stjærnen over de skuffede Haab, fordi hun aldrig

selv i de mest fortvivlede Øjeblikke slap Haabet; det var en af Naturens rige Gaver til hende, og hun forstod at lade den gaa videre til andre. Derfor blev hun for Dansk Kvindesamfunds fremrykkende Skare, hvad Militærmusiken er for Hæren paa Marschen; der blev Humør i Rækkerne og Takt i Fodslaget, naar hendes Stemme lød ildnende og opmuntrende snart i Tale, snart i Sang; og Militærmusiken, den kan nu lige saa lidt undværes i Kvindehæren, som i nogen anden Hær under Fremrykning.

Paa det samme Styrelsesmøde, hvor Fru Jutta Møller valgtes til Dansk Kvindesamfunds Formand, blev Frk. Eline Hansen dets Sekretær. Det er disse to Kvinder, som hovedsagelig bærer Dansk Kvindesamfund i det Tidsrum, vi her skal beskæftige os med.

Eline Hansen
Fot. Julie Laurberg & Gad.

Da Formanden boede i Sorø, og Kassereren i Odense, og da det andet københavnske Styrelsesmedlem, Høgsbro, havde fuldt op at gøre som Sagfører og Politiker, kom Arbejdet til overvejende at paahvile Sekretæren; og, selv om det i Sammenligning med nu var forholdsvis lidet omfattende, blev det dog for et enkelt Menneske byrdefuldt nok. Det var jo nemlig umuligt at fordele Arbejdet mellem de forskellige Styrelsesmedlemmer, naar Flertallet af disse boede langt borte fra København, hvor Arbejdet skulde gøres, og de med en Københavnsrejse forbundne Udgifter havde hverken Fælleskassen eller Medlemmerne selv Raad til at afholde, hvorfor der heller ikke kunde holdes andre samlede Styrelsesmøder end de, som stod i umiddelbar Forbindelse med Fællesmødet. Følgen blev, at alle Forhandlinger maatte foregaa ad skriftlig Vej gennem Sekretæren, ligesom hun ogsaa maatte paatage sig saa godt som alle de løbende Forretninger og udføre de Hverv, som

Fællesmødet havde paalagt Styrelsen. Det kan derfor ikke tilstrækkelig anerkendes, at Frk. Eline Hansen ikke frabad sig dette bramfri og besværlige Hverv men Aar efter Aar røgtede det med uforanderlig Samvittighedsfuldhed, og de Ord, som engang er sagte om „Kvinden og Samfundet"s Medarbejdere i dets vanskelige Aar: „Ingen ved, hvad Arbejde de Mennesker gjorde gratis og for intet", kan med fuld Ret finde deres Anvendelse ogsaa paa Frk. Eline Hansen.

„KVINDEN OG SAMFUNDET"
EFTER
DANSK KVINDESAMFUNDS ORGANISATION

Dansk Kvindesamfunds Smærtensbarn er „Kvinden og Samfundet" ikke med Urette bleven kaldt. Intet af Foreningens Foretagender har krævet saamange Ofre af Tid, Kræfter og Penge for at holdes i Live, og mange Gange har Dødsstaalet hængt i et Haar over den skrøbelige Skabnings Hoved, men hver Gang har der hævet sig et Flertal af Røster, som bad for dens Liv. Thi bevidst eller ubevidst stod det for Bladets Talsmænd, som om det at opgive Bladet vilde være ensbetydende med at overskære Dansk Kvindesamfunds Livsstræng. Saa fik da Smærtensbarnet Lov til at leve videre, under skiftende Skikkelser og skiftende Redaktører, og dette sidste har vel været en af de største Hindringer for, at det kunde vinde frem og hævde sig blandt Tidens mange Røster i Pressen med et virkeligt Personlighedspræg.

Som Forholdene var, maatte Redaktøren uden Vederlag givet Bladet sit Arbejde; derfor blev det kun en Overskudskraft, der i Regelen sattes ind; men til at føre Bladet videre frem til den ledende Stilling i Kvindesagen, som tilkom det, fordredes der et Indskud af friske og udelte Kræfter. Havde Dansk Kvindesamfund kunnet rejse en Kapital, som nogle

Aar tillod det at vove de store Udgifter, da havde det temmelig sikkert fundet den Redaktør og de Medarbejdere, som kunde have skaffet det Ørenlyd i større Krese; thi de rette Betingelser for Bladets Trivsel var og er den Dag i Dag tilstede.

Da „Kvinden og Samfundet", efter at Dansk Kvindesamfunds Organisation var fuldbyrdet, overgik til Foreningens fælles Anliggender, blev Redaktionen overtaget af Frk. Grundtvig i Forening med Valgmenighedspræst Vilhelm Malling i Odder, og Bladets Kontor blev forflyttet til denne By. Dansk Kvindesamfund beviste hermed sin gode Vilje til at plante Kvindesagens Fane ude i Landet og havde sikkert ventet, at denne Forholdsregel skulde give Bladet et bredere Grundlag at vokse paa. Resultaterne opfyldte imidlertid ikke Forventningerne, og allerede to Aar efter flyttedes Kontoret tilbage, og Redaktionen overgik til Frk. Anne Bruun fra 1. Jan. 1895.

„Kvinden og Samfundet" havde saaledes tilbagelagt sit første Tiaar og i dette Tidsrum, skøndt det ikke bar Navn af Medlemsblad, dog hovedsagelig haft sine Læsere blandt Medlemmerne. Det havde bragt gode og læseværdige Artikler af socialt og æstetisk Indhold. Særlig Spørgsmaalet om Ægtefællers ulige Forhold for Loven, Litteraturanmeldelserne og Nekrologerne over fremragende Kvinder afgiver den Dag i Dag for den, som fordyber sig i Dansk Kvindesamfunds Fortid, en oplysende og underholdende Læsning. Og det skal siges, at det ikke alene er, fordi ansete Jurister og Politikere, foruden Digtere og Forfattere som Bjørnson og Hostrup, af og til skrev i Bladet, thi Kvindernes egne Bidrag kan i mange Tilfælde godt taale Sammenligning med disse Mænds — ja interesserer i Grunden vor Tid nok saa meget, fordi de ejer en Oprindelighedens Djærvhed og Kraft, som de andre undertiden mangler. Særlig fortjener de jævnlig forekommende Artikler af Ellen Plum, Astrid Stampe Feddersen, Elisabeth Grundtvig og Kirstine Frederiksen at fremhæves. Men det var jo ogsaa sine Første, den unge Kvindesag her sendte i Ilden. At tage Pennen i Haand var den Gang et Vovestykke, som især Kvinder betænkte sig to Gange paa.

Ikke alene Danmarks men hele Nordens førende Kvinder gav deres frivillige Bidrag, og Navne som Esselde, Camilla Collet, Magdalene Thoresen, Ellen Key, Ragna Nielsen født Ullmann, Alexandra Gripenberg forekommer Gang paa Gang under Artikler og Indlæg i Bladet. Kvindesagen stod i det hele dengang langt mere end nu i Skandinavismens Tegn, og det var ikke med Urette, at man paa Bladets Forside satte Billedet af den Kvinde, som var den skandinaviske Tankes Moder.

Men den Lur, som hørtes ogsaa udenfor Kvindesagens Lejr og drog Opmærksomheden hen paa den sociale og kulturelle Nydannelse, som foregik indenfor det beskedne Kvindesamfunds Rammer, blev „Kvinden og Samfundet" kun én Gang — dengang Sædelighedsdebatten i Firserne rejste Nordens største litterære Navne i Strid mod hverandre paa Grund af en Tale, holdt af en Kvinde i et Møde af Kvinder alene.

Dengang vendte mange Øjne sig mod det lille, uanselige, gule Hæfte, nogle i Forargelse, nogle i Beundring, de fleste i Forundring; gennem 3 Aar spores i „Kvinden og Samfundet" Efterdønningerne af denne Strid, som dog væsentlig havde sin Kampplads i Politikens og Morgenbladets Spalter; og Dansk Kvindesamfunds Blad fik, ligesom Foreningen selv, en ret betydelig Tilvæxt i disse Aar.

Da Striden stilnede af, gled Vandene tilbage i deres naturlige Leje, og Bladets økonomiske Vandstand var næsten lige saa lav som før. Kvindesagen var for gammel til længer at skabe Sensation og for ung til at gaa frem for fulde Sejl. Dette maatte naturlig indvirke paa Bladet ogsaa. De Artikler, det bragte, kunde kun blive lidenskabsløse Drøftelser af kvindesaglige Emner, ligesom ogsaa dets Egenskab af Maanedsblad umuliggjorde enhver Diskussion om Dagens Spørgsmaal.

Der hvilede i det hele taget over Kvindebevægelsens Maal og Veje i hin Tid endnu adskillig Taage; men det var ikke en sur, aandsformørkende Taage; den var snarere gylden og gennemsigtig, som Morgenens Taager lige før Solens Frembrud.

Paa det Tidspunkt, hvor Anne Bruun var Redaktør af Bladet, forberedte en Kres af danske Kvinder en Udstilling af Kvindearbejder, og, skøndt Dansk Kvindesamfund ikke som Forening sluttede sig til dette Foretagende men kun deltog gennem Københavnskresen og ved Enkeltmedlemmer, kom det dog til indirekte gennem sit Blad at understøtte Udstillingen, idet der blev truffen en Overenskomst med Udstillingens Forretningsudvalg om, at Redaktøren af „Kvinden og Samfundet" skulde forestaa Udgivelsen af en Udstillingstidende, som skulde udgaa en Gang ugentlig med 4 Sider, hvoraf den første skulde bestaa af Text, som Forretningsudvalget leverede Stoffet til. Dette Foretagende skaffede „Kvinden og Samfundet" en Tilgang af 100 nye Abonnenter og gav Anledning til, at Fru Laursen fra Aarhus ved Fællesmødet i Elbæk samme Sommer foreslog, at man skulde forsøge at forfølge dette Held ved fremtidig at lade „Kvinden og Samfundet" udkomme som Ugeblad, for at der kunde blive større Mulighed for Diskussion i Bladets Spalter. Frk. Anne Bruun fraraadede det imidlertid og sagde, at Arbejdet med Udstillingstidenden i Virkeligheden havde overskredet hendes Kræfter, da det kun var hendes Fritid fra Skolegerningen, hun kunde anvende derpaa. Hun forlangte derfor, at Bladet næste Aar endnu skulde udgaa paa den gamle Maade, før hun kunde love at paatage sig at lade det udkomme hyppigere. Den Styrkelse, Bladet havde faaet i Udstillingsaaret, viste sig ogsaa, som Frk. Bruun havde anet, kun at være forbigaaende; det vedblev derfor i de to følgende Aar at udkomme som Maanedsblad og fortsatte dermed, ogsaa da Redaktionen efter Anne Bruuns Fratræden 1. Januar 1898 overgik til Fru Johanne Monrad med samme Program og paa samme Betingelser som under Anne Bruuns Redaktion. Samtidig blev det bestemt, at Bladet i Fremtiden skulde være Organ tillige for „Kvindernes Bygning" og bringe Meddelelser om dens Virksomhed, som saaledes ogsaa kom til Dansk Kvindesamfunds Kundskab. Et Exemplar af Bladet skulde gratis tilstilles alle Repræsentanter og Kresforstandere i „Kvindernes Bygning" rundt i Landet. Udgifterne herved skulde afholdes af „Kvindernes Bygning", saaledes at Dansk

Kvindesamfund hverken kom til at lide noget Tab eller vinde nogen Fordel. Der opnaaedes herved den Offentlighed i „Kvindernes Bygning"s Arbejde, som en „Landbokvinde" i flere Artikler i „Kvinden og Samfundet" havde stillet Krav om, medens Bladets Forhold til „Kvindernes Bygning" dog kun blev det at være Meddelelsesled mellem denne Forenings Medlemmer.

Saa levede da „Smærtensbarnet" videre som Maanedsblad; men allerede, da det halve Aar var gaaet, viste det sig, at alt Haab om at bevare dets Liv i den gamle Skikkelse var forfængeligt; der maatte gøres et Forsøg paa en ny Ordning, og Frk. Eline Hansen stillede Forslag om at gøre Bladet til Ugeblad fra 1. Oktober og antage som Medredaktør Frk. Anette Jensen, hvem man skulde tilsikre 15 Kr. om Maaneden. Fru Monrad skulde vedblive at være ansvarshavende Redaktør. Formatet skulde være som „Kvindernes Blad"s. Fællesmødet gav Styrelsen Bemyndigelse til at forsøge denne Ordning et Kvartal.

Frk. Annette Jensens Optagelse i „Kvinden og Samfundets" Redaktion betød fra Dansk Kvindesamfunds Side et alvorligt Forsøg paa at tilvejebringe et Bindeled mellem Kvinder af de forskellige Klasser og skabe et Mødested for deres til Tider ret modsatte Interesser. At dette Forsøg blev gjort netop paa et Tidspunkt, hvor den store Lockout havde uddybet Skellet mellem Over- og Underklasse, maa opfattes som et Bevis for, at der i Dansk Kvindesamfund rørte sig en dyb Følelse af Sympathi for Arbejdets Kvinder og Trang til gensidig Forstaaelse, thi fra et økonomisk Synspunkt set kunde det synes lidt betænkeligt at forsøge en Tilslutning netop nu hos de Mennesker, hvis Modstandsevne gennem Arbejdskonflikten var bleven svækket, og hvis Offervilje man ikke paa Forhaand kunde regne med. Alligevel gik man til Samarbejdet med en god Vilje og et lyst Haab. I det første Nummer af Ugebladet meddelte Redaktionen, at den nu ved Siden af det gamle Program særlig vilde lægge Vægt paa at faa de arbejdende Kvinders Kaar alsidig belyste. Og det siges længere henne i samme Artikel, at „som det er Fredens Mænd, der i en kampsyg og splittet Tid udfører den vel-

signelsesrige Gerning, saaledes vil kun Kvindens Gerning blive velsignelsesrig i samme Maal, som vi kan faa Lykke til at blive Fredens Stridsmænd i den store, sociale Kamp". Med denne Vimpel paa Stortoppen løb da „Kvinden og Samfundet" af Stabelen som Ugeblad og fandt straks i Forhandlingerne paa Rigsdagen om Fabrikloven Lejlighed til at varetage de arbejdende Kvinders Tarv. De 19 første Numre af Ugebladet bragte ikke mindre end 40 Artikler, omhandlende Arbejderkvindernes Forhold, en Kendsgerning, som Frk. Annette Jensen fremhævede overfor en i „Socialdemokraten" fra bestemt Side stadig tilbagevendende Paastand om, at „Kvinden og Samfundet" kun var et Organ for Overklassekvinder. Ved Aarsskiftet fratraadte Fru Monrad Bladet, fordi det i sin Egenskab af Ugeblad stillede større Krav til hendes Tid og Kræfter, end hun kunde ofre derpaa. Hun afløstes af den her i Landet bosatte svenske Forfatterinde, Fru Anholm, og samtidig nedsatte Styrelsen et Bladudvalg bestaaende af Fru Monrad og Frøknerne Dabelsten og Kirstine Frederiksen, særlig med Bladets økonomiske Side for Øje.

Fabriklovens Beskyttelsesparagraf, der forbød Kvinder og Børn at arbejde om Natten og indførte en tvungen Barselhvile baade før og efter Fødselen gav Bladet Stof til en Række energiske og dygtige Artikler fra begge dets Redaktørers Side, hvori der protesteredes mod denne Beskyttelsesparagraf, som vilde sætte Kvinder i Klasse med umyndige og indskrænke deres Erhvervsfrihed; med Hensyn til Barselhvilen stilledes Krav om, at der fra det offentliges Side blev ydet Kvinderne Erstatning uden Fattighjælps Virkning. Særlig skal fremhæves en Række redaktionelle Artikler med Overskrift: „Fra Beskyttelsens forjættede Lande", hvori der gøres Rede for de Resultater, særlige Beskyttelseslove for Kvinder i Fabriksindustrien har draget efter sig i de Lande, hvor de har været indførte, og paavises, at de i overvejende Grad har været til Skade for dem, de tilsigtede at gavne. Under Kampen mod Fabriklovens Beskyttelsesparagraf viste Bladet sig som et udmærket Vaaben i Dansk Kvindesamfunds Haand, og, naar Mærket N. B. i „Socialdemokraten" senere gav Kvindesagskvinderne Skylden for,

at Beskyttelsesparagrafen blev udeladt, da tilkommer en stor Del af Æren herfor „Kvinden og Samfundet"s dygtige og slagfærdige Redaktører.

En Kamptid afgiver altid gunstige Betingelser for et Ugeblad i Modsætning til et Maanedsblad, idet den giver Stof til Diskussion, og det er i Diskussionen, Ugebladet har sit Fortrin fremfor Maanedsbladet. Et Angreb kan her pareres, før dets Ordlyd er gaaet Bladets Publikum af Minde.

Da Fabrikloven vedtoges med Udeladelse af Beskyttelsesparagrafen, mistede Bladet sit Diskussionsstof; dog bragte Oprettelsen af Tjenestepigeforeningen for en Tid lidt Liv i Tilstanden, idet atter Spørgsmaalet om Tjenestepigernes Kaar dukkede frem og gav Anledning til en Række Artikler, af hvilke et Par enkelte drejede sig om Betimeligheden eller Ikke-Betimeligheden af som Modvægt at oprette en Husmoderforening, en Tanke, som dog ikke fandt Tilslutning, da den kunde betragtes som et fjendtligt Skridt overfor den unge, nydannede Forening, som overvejende omfattedes med Sympathi.

Det var dog kun i Kampen mod Beskyttelsesparagrafen, at Ugebladet kom til at opfylde sin egentlige Hensigt: at skabe et Samarbejde mellem Kvinder af alle Samfundsklasser, thi ikke alene modarbejdedes denne Hensigt aabenlyst fra socialdemokratisk Side, men det skortede ogsaa Arbejderklassens Kvinder paa Vilje og Evne til at se Kvindesagen i dens „rene" Kvindelinie, hvilket naturligvis kan undskyldes ud fra Dobbeltsidigheden af deres Stilling med Kampfront paa éngang mod den Uretfærdighed, der tilføjedes dem i deres Egenskab af Kvinder, og den Uretfærdighed, der tilføjedes dem som Smaakaarsfolk. Intet Under, at Linierne undertiden løb sammen for dem og fik dem til at stille Fordringer til Bladet, som det ikke kunde opfylde uden at svigte sit Hovedformaal: at være Organ for alle Kvinder.

Som en Indsender i Bladet skrev: „Dansk Kvindesamfund kæmper ikke for Formaal, som kun kan have Betydning for 20 eller 30 Tusind Kvinder, men det gælder den halve Menneskehed."

Hvorom alting er, det forsøgte Samarbejde mellem Kvin-

der af den saakaldte Over- og Underklasse mislykkedes i det store og hele, og som den eneste virkelige Frugt af det kortvarige Samarbejde staar Rigsdagens Udsættelse af Beskyttelsesparagrafen.

Ved Begyndelsen af Julikvartalet 1900 fratraadte efter eget Ønske Frk. Annette Jensen Bladet, der fortsattes som Ugeblad med Fru Anholm som Redaktør. For at skaffe det større Udbredelse lod Grosserer, Frk. Caroline Hansen, senere Herding, paa egen Bekostning de tre første Numre af Januar Kvartal 1901 udgaa i 35,000 Expl. og udsendes i Landet sammen med forskellige Blade, og Fællesstyrelsen lod de 500 Kr., som var bevilget af Kultusministeriet til litterære Formaal, gaa til Bladet for at holde det økonomisk oven Vande. Det var saaledes udelukkende ved Understøttelser, at Bladet endnu kunde fortsætte en Tid. D. 5. Oktober 1901 afløstes Fru Anholm som Redaktør af Fru Vibeke Salicath, der ved sin Tiltrædelse fremhævede som Bladets og Foreningens Fællesmaal: Samarbejde mellem By og Land paa alle Kvindesagens Omraader. Hun forsøgte at skaffe Bladet en større Læsekreds ved at give det et mere alsidigt Præg, saaledes som andre samtidige Kvindeblade, men det forekom Ledelsen, at en saadan Fravigelse fra Bladets oprindelige Hensigt var for dyr en Pris at betale for en mulig økonomisk Bedring; man ønskede at opretholde Bladets kvindesaglige Ensidighed. Imidlertid havde Ugebladet skuffet Forventningerne baade i den ene og den anden Retning. Der havde jævnlig ude fra Landet lydt Længselssuk efter de gule Hæfters Tid, ikke alene, fordi man mente, at disse Hæfter bedre havde tilfredsstillet Læserne ved deres Indhold, men ogsaa, fordi deres Format med de 16 Siders Ark havde egnet sig saa vel til Indbinding og Opbevaring paa Boghylderne; Ugebladet med sit store firsidige Format fristede unægtelig ikke til Indbinding og led vist ogsaa som oftest den Skæbne at live kastet paa Ilden efter Læsningen. Eftertiden staar derfor i historisk Gæld til Frk. Anna Hjort, som med den rørende Trofasthed, hun altid har udvist overfor alt, hvad der vedrører Dansk Kvindesamfund, i disse Aar, hvor Bladet udkom i almindeligt Dagbladsformat, samlede

og opbevarede samtlige Numre og skænkede dem indbundne i tre Paphæfter som Gave til Dansk Kvindesamfunds Laane-Bogsamling, oprettet paa Foranledning af Fru Stampe Feddersen 1885.

Ved Slutningen af Aaret 1901 stod Bladudvalget overfor det Enten — Eller: at sætte Prisen op eller lade Bladet ophøre. Man fandt i Nødens Stund paa en tredie Udvej: at lade det udkomme som 14 Dages Blad, og, da Fru Salicath ikke turde paatage sig at forestaa Redaktionen under disse forandrede Forhold, og, da ingen anden Redaktør kunde findes, bragte Kirstine Frederiksen Bladet det Offer at sætte sine af Sygdommen nedbrudte Kræfter ind paa at redde det for Dansk Kvindesamfund. Fjortendagsbladet skulde bevare Ugebladets ydre Skikkelse men udkomme med et Tillæg, som dels skulde indeholde en Feuilletonroman, dels en Rubrik for „Hus og Hjem".

„Kvinden og Samfundets" Forvandling til Fjortendagsblad kom ganske vist til betyde en Nedgang i Udgifter, men desværre ogsaa en Tilbagegang i Indtægter, idet Abonnenterne faldt fra, hvad ingen kan undres over. Ugebladet havde for Dansk Kvindesamfunds Medlemmer betydet et: Avancer! Fjortendagsbladet kom følgelig til at betyde en Slags Retraite, og paa et Tilbagetog er der altid en Del af Tropperne, som falder fra. Skjules kan det heller ikke, at den sidste Tids hyppige Redaktørskifter med dertil hørende delvise Programskifter lidt efter lidt havde forvansket og udvisket Bladets engang saa ejendommelige Præg; Aanden fra de gamle Dage var vegen fra dets Spalter; den hellige Ild, som engang havde blusset saa kraftig, brændte nu saa svagt, at kun de faa, som elskede Bladet højt nok til ikke at ville opgive Troen paa dets Levedygtighed, kunde finde den ulmende Tande i Græsset.

Det blev altsaa Kirstine Frederiksens Lod at puste ny Flamme af den døende Gnist, og det blev hendes sidste Bedrift i Dansk Kvindesamfunds Tjeneste. Det første Aar bragte hende Skuffelse; Virkningerne af Nedgangstiden var tiltrods for det kendelige Opsving, Bladet litterært fremviste, ikke til at afværge, og det har sikkert været med oprigtig

Sorg, at hun paa Fællesmødet i Ringkøbing 1902 maatte meddele, at Bladets Holdere var i Aar endnu færre end ifjor. Alligevel forsatte hun Kampen og søgte ved Henvendelse til nye og yngre Kræfter at give det nyt Blod.

Mange Steder har hun vistnok maattet banke paa forgæves, thi, blader man disse Aargange af „Kvinden og Samfundet" igennem, forbavses man over, hvor faa nye Navne man træffer paa, og man spørger sig selv med Undren, hvorledes det gik til, at den Ungdom, for hvis Skyld Dansk Kvindesamfund satte sine bedste Kræfter ind paa at aabne Kvinderne Adgang til de forskellige Erhverv, slet ingen Trang følte til at yde Gengæld ved at melde sig til Tjeneste i Foreningens Trængselsaar men overlod Kampen og Arbejdet til det Slægtled, som med Rette nu kunde have ventet Afløsning. Og ud fra dette Synspunkt forekommer det én dobbelt uretfærdigt, naar der ikke desmindre af og til hæver sig en Røst i Bladet, som opfordrer de gamle, veltjente Kræfter til at opgive deres Pladser i Styrelsen og overlade dem til yngre og friskere, thi disse Opfordringer giver det Udseende af, at det endelig var Samfundets ældre Kræfter om at gøre at forbeholde sig Ledelsen, mens Forholdet tværtimod var det, at der saa godt som ingen Tilgang havde vist sig af yngre, menige Kræfter med Vilje og Evne til at gøre Tjeneste paa de mere betroede Pladser. Derfor blev der slidt paa de gamle i Foreningen, mere end der burde, og derfor blev det stadig den samme lille Kres af „Tordenskjolds Soldater", som ydede deres Medvirkning ved Bladet som ved Samfundets andre Foretagender.

Kirstine Frederiksen
Fot. Mary Steen.

I Forsommeren 1903 forlod Kirstine Frederiksen Danmark for at tiltræde sin tredie Amerikarejse, som skulde

blive hendes sidste. Hun havde haabet at kunne vende tilbage for at genoptage sit Arbejde ved Bladet med friske Kræfter, men Rejsen gik for hende videre, end hun havde tænkt.

I „Kvinden og Samfundet" for 5. September stod at læse den kortfattede Meddelelse, som et Telegram havde bragt fra Amerika:

„Kirstine Frederiksen døde stille og rolig".

Næste Nummer af Bladet bragte hendes sidste Bidrag, afsendt nogle faa Uger før hendes Død. „En amerikansk Søndagsskole", havde den til Overskrift. Kirstine Frederiksen faldt paa Dansk Kvindesamfunds mest udsatte Post, der, hvor hun som trofast Soldat i Farens Stund havde stillet sig, som Kvinden og Samfundets Redaktør. Denne Stilling ofrede hun sine sidste Kræfter. Men, som Dansk Kvindesamfunds Formand, Fru Jutta Bojsen Møller, sagde saa smukt om hende i det Eftermæle, hun satte hende i Bladet: „Havde Kirstine Frederiksen kunnet meddele os sin sidste Vilje, da havde den lydt med Helten Læssøes Ord: „Lad mig ligge, men tag Skoven, Kammerater!"

Saaledes kom ogsaa Kirstine Frederiksens Død til at virke paa hendes Venner i Kvindesagen. Det var kun i det første Øjeblik, Dødsbudskabet virkede lammende og nedslaaende. Saa samlede den lille Flok sig om at efterkomme sin faldne Førers Vilje og gøre en ny Anstrængelse for at „tage Skoven". Ved Aarets Udgang stod der at læse paa Bladets Forside, at „Kvinden og Samfundet" vilde gøre sig forøgede Anstrængelser for at være et dygtigt, betydende Organ for Kvinderne, Kvindesagen og Kvindevælgerne samt udgaa i et mindre tolvsidet, praktisk Format.

DANSK KVINDESAMFUND OG DE ANDRE KVINDEFORENINGER

DANSK KVINDERAAD

Dansk Kvindesamfund havde, den Gang det 1871 afbrød Forbindelsen med Moderforeningen i Genf, afvist den internationale Sammenslutningstanke; den Tid skulde komme, hvor det atter skulde stilles Ansigt til Ansigt med denne — dog i en anderledes storslaaet Skikkelse — og strække Vaaben for den. Det var over Atlanterhavet, at Tanken denne Gang kom til Dansk Kvindesamfund med en Havbrises Friskhed og pustede op i Støvet, som begyndte at lejre sig vel meget i Krogene.

Amerika, de forenede Staters stolte Republik, er Kvindebevægelsens Arnested. *Der* afholdtes allerede 1848 den første Kvindekongres i Seneca Falls i Staten New York; *der* lød første Gang fra Kvinderne Kravet om fuld borgerlig Ligestilling; *der* samledes de Kvinder, hvis Navne er blevne udødelige i Kvindesagens Historie: Lucretia Mott, Elisabeth Cady Stanton, Susan Anthony og mange andre, hvem det vil føre for langt her at nævne alle. „Heltinderne fra Seneca Falls" er det Hædersnavn, hvormed en senere Tid har døbt dem.

Kvindebevægelsen har de fleste Steder været knyttet til en samtidig stor politisk eller social Bevægelse, der har baaret den frem; ligesom det her hjemme var Fyrrernes Frihedsbevægelse, som kaldte paa Mathilde Fibiger og Pauline Worm, saaledes var det i Amerika Afholdsbevægelsen og Kampen for Negerslaveriets Afskaffelse, som kaldte Kvindesagens Pionérer frem; og, ligesom Mathilde Fibiger ved en Folkefest paa Rønnebæksholm 1852 led den Tort at blive sat ned af Talerstolen for sin kvindelige Hæders Skyld, saaledes blev ogsaa Elisabeth Stanton og Susan Anthony, da de kom til et Møde i London som delegerede for Abolitionisterne (Forkæmperne for Negerslaveriets Afskaffelse), formente Adgang til Forhandlingerne paa Grund af deres Køn. Men der

forestod dem hjemme en endnu bitrere Ydmygelse. Da Kampen mellem Nordstater og Sydstater var endt med Sejer for Negerfrigørelsens Venner, og Negrene 1865 blev anerkendte som amerikanske Borgere, da blev Kvinderne, som havde været blandt de ivrigste for at skaffe dem deres Menneskeret, ved samme Lovparagraf, formelt udelukkede fra Lovgivningsvirksomheden, medens de tidligere kun havde været det reelt, idet Ordet „Mand" første Gang i de forenede Stater blev indført som Betingelse for at være Vælger.

Fra det Øjeblik af viede Elisabeth Stanton og Susan Anthony alle deres Kræfter til Kvindesagens Tjeneste. 1869 stiftede de sammen den første Kvindestemmeretsforening, og 1888 sammenkaldte de i Washington et Møde af alle Foreninger i Verden, som paa forskellig Vis arbejdede paa Forbedring af Kvinders Kaar. Dette Møde blev tillige en Fyrretyveaars Mindefest for „Heltinderne fra Seneca Falls".

Alexandra Gripenberg, der var tilstede paa dette Møde som Repræsentant for Finland, skriver herom i „Kvinden og Samfundet": „Det er i og for sig en Lykke at leve i en Tid, da en stor Idé arbejder sig frem gennem et Lag af Fordomme og Uret. Det er en Lykke at kunne være med til et Stykke Verdenshistorie".

Vi har Lov til at tro, at denne Følelse har paatrængt sig de fleste af de Kvinder, som var med i Washington i hine Dage, og vi, som gennem tyve Aar har været Vidne til Kvindebevægelsens rivende Udvikling siden hint Møde, vi ved, at Alexandra Gripenberg havde Ret; hvad hun der var med til, var ikke mindre end „et Stykke Verdenshistorie".

7 euvopæiske Stater og 29 amerikanske Kvindeforeninger havde givet Møde i Washington ved Repræsentanter trods det raa og stormfulde Martsvejr. Danmark, Finland og Skandinavien mødte hver med en Repræsentant; desværre blev Danmarks Udsending, Fru Ada Frederiksen, en Svigerinde til Kirstine Frederiksen, forhindret i at overvære Mødet paa Grund af Sygdom. Mødets Hovedbegivenhed var Stiftelsen af det internationale Kvinderaad, hvis Formaal skulde være at skabe et Samarbejde mellem Kvinder i de forskellige Lande uden Hensyn til Race eller Troesbekendelse. Hvert

5. Aar skulde delegerede fra alle Lande mødes og aflægge Beretning om Sagens Fremgang paa hvert Sted.

„Vi sætter vort Haab til et saadant Forbund, idet vi tror, at det ubestridelig vil forøge Totalsummen i Verden af kvindeligt Mod, Virkelyst og Samfundsfølelse, dæmpe Tilbøjeligheden til at overvurdere sin egen Gerning, sammenlignet med andres, og stille den enkeltes Klogskab og Erfaring til alles Tjeneste".

Saaledes lyder den internationale Kvindesags Troesbekendelse paa Mødet i Washington. Da Repræsentanterne vendte hjem fra dette Møde, var deres første Bestræbelse hver paa sin Kant at virke for Dannelsen af nationale Kvinderaad, som for de enkelte Landes Kvindeforeninger skulde betyde det samme, som det internationale Kvinderaad betød for Kvinderaadene i alle Lande.

Den næste Kongres afholdtes 1893 samtidig med den store Verdensudstilling i Chikago. Paa denne Kongres var Kirstine Frederiksen Danmarks Repræsentant og vendte hjem, opfyldt af Ønsket om at faa oprettet et dansk Kvinderaad. Paa Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde i København 1894 udtalte hun dette Ønske og anbefalede Fællesstyrelsen at have sin Opmærksomhed henvendt paa gennem et saadant Raad at faa Dansk Kvindesamfund repræsenteret i den store Verdensforening. Forsamlingen gav hendes Forslag sit Bifald og bragte hende ved at rejse sig op sin Tak for hendes Virksomhed paa Mødet i Chikago.

Det blev dog ikke Kirstine Frederiksen, som kom til at stifte det nationale Kvinderaad i Danmark og støbe det i den storladne Skikkelse, hvori hun sikkert har drømt det, da hun fra Kvindepaladset i Chikago saa ud over Kvindebevægelsen i alle Lande. Hun var paa Grund af Sygdom forhindret i at virke for denne Sag baade i og udenfor Dansk Kvindesamfund; men de Ord, Pastor Konradsen sagde paa Fællesmødet i Odder 1899 under Forhandlingen om at gøre „Kvinden og Samfundet" til Ugeblad og Organ for Arbejderkvinderne: „Det er Kirstine Frederiksen, som staar bag ved alt dette", kunde sikkert ogsaa finde deres Anvendelse paa hendes Forhold til det nationale Kvinderaad,

som oprettedes herhjemme d. 5. Marts 1899 med Frk. Falbe-Hansen som Formand, Fru Charlotte Norrie som 1ste, Frk. Eline Hansen som 2den Sekretær og Fru Axelline Lund som Kasserer. Dansk Kvindesamfund skuffede hende heller ikke men var blandt de første Foreninger, som tiltraadte Kvinderaadet og dermed erklærede sig villig til at indtræde i den internationale Alliance. Efterat 8 Foreninger havde indmeldt sig i Kvinderaadet, anmodede dette om Optagelse i Verdensforbundet og modtog Indbydelse til næste Kongres, som skulde afholdes samme Sommer i London. Ved det internationale Kvinderaads aarlige Møde, som afholdtes i København 1902, blev Kirstine Frederiksen optaget som Æresmedlem: „patron".

KVINDELIG VALGRETSFORENING. — KVINDELIG FREMSKRIDTSFORENING

Imidlertid formaaede „Kvindelig Valgretsforening" ikke vedblivende at samle Medlemmer nok til at fortsætte. Tiden var ikke moden endnu for Foreninger, som udelukkende arbejdede for Kvinders Valgret, og det politiske Dødvande efter Forliget i 1894 lagde ogsaa sin lammende Haand paa de Kvindesammenslutninger, som trods deres upolitiske Program dog havde deres mandlige Tilhængere i de politisk frisindede Partier.

Dansk Kvindesamfund klarede disse Aar ved sine forskellige praktiske Virksomheder i København og ude i Landkresene, og dog hører disse Aar trods Organisationsbestræbelserne til Dansk Kvindesamfunds mindst frugtbare; men for en Forening, som kun havde Valgretten at styre efter, var der i disse Aar ingen Vind i Sejlene, og i 1897 stillede „Kvindelig Valgretsforening" Opfordring til Dansk Kvindesamfunds Københavnskres om at overtage hele Valgretsforeningen, som paa det Tidspunkt talte ca. 200 Medlemmer og havde en kontant Kassebeholdning paa ca. 150 Kr. Betingelsen var, at Københavnskresen skulde optage Kvindevalgretten paa sit Program. Da der paa Fælles-

mødet i Aarhus 1893 var indrømmet Kresene Ret til hver for sig at arbejde for den politiske Valgret, var der intet til Hinder for, at Københavnskresen gik ind herpaa. Paa en extraordinær Generalforsamling d. 18. Februar 1898 vedtog Kresen som en ny Paragraf 2 i sine Love følgende: „Under det i § 1 nævnte Formaal henregner Kresen Kvinders Ligestilling med Mænd saavel i Stat som i Kommune". Der fremhævedes dog paa Mødet, at det ikke var Københavnskresens Hensigt strax at optage Arbejdet for den politiske Valgret men først, naar Lejlighed gaves, og Opgaven laa for. Saaledes overgik den første Kvindevalgretsforening med Aktiver og Passiver til Dansk Kvindesamfund efter en Levetid af knap ti Aar.

Spørger man om dens Betydning for Kvindesagen, da maa den vel søges i den Lejlighed, den gav Kvindesagens radikale Elementer til at tone rent Flag — sige med rene Ord, hvad de vilde; og der ligger heri en Frigørelse, hvis Betydning for de enkelte man ikke maa overse. Der er Mennesker, for hvem Resignation er ensbetydende med Halvhed, Lunkenhed og Modløshed; for saadanne er et Nederlag at foretrække for Stilstand. Kvindevalgretsforeningen tog sig Forlov at sige sin Mening rent ud. Der stod af dens Forkyndelse et Sus af baade Begejstring og Forargelse, og længe efter dens dødelige Afgang mindedes det bedsteborgerlige København endnu med Gru de kortklippede „Hvad vi vil"-Kvinder[1]). Men, da Skuffelsens Tid kom, saa Kvindevalgretsforeningen ogsaa med Fatning sit Nederlag i Øjnene og gik med Resten af sin Hær og sin Krigskasse med fuld Honnør ind i Dansk Kvindesamfund — en Vej, der for mange af dens Tilhængere betød Vejen tilbage. Dansk Kvindesamfund modtog dem med samme Honnør og gjorde herved de Ord til sine, som Mary Steen skrev ved „Kvindelig Valgretsforening"s Moders, Fru Luplaus Død 1891: „Hvormeget et Menneske naar frem i Kampen for en Sag, derefter kan det ikke dømmes, men vel efter, hvormeget det sætter ind selv for sin Sag".

[1]) Bladet „Hvad vi vil" var Fællesorgan for de samlede Kvindeforeninger: Kvindevalgretsforeningen, Kvindelig Fremskridtsforening og de kvindelige Fagforeninger.

Ogsaa „Kvindelig Fremskridtsforening“ maatte nogle Aar senere til Trods for sit mere alsidige Program erkende, at det hurtigere Tempo dog ikke bragte Kvindesagen hurtigere til Maalet, og ved sin Opløsning give flere af sine Medlemmer tilbage til Dansk Kvindesamfund, uden at der dog fandt en Sammenslutning Sted mellem de to Foreninger, skøndt der fra begge Sider rørte sig Ønske om en saadan. Rimeligvis har der ikke været den Ensartethed tilstede, som kunde afgive betryggende Grundlag for fremtidigt Samarbejde. Dansk Kvindesamfund havde altid bestræbt sig for at holde sin Virksomhed indenfor Kvindebevægelsens rette Grænselinier; „Kvindelig Fremskridtsforening“ havde ved baade at medtage Fredssagen og Afholdssagen i sit Arbejde — efter Dansk Kvindesamfunds Mening — overskredet disse.

DANSKE KVINDEFORENINGERS VALGRETSUDVALG

Kvindelig Valgretsforening havde altsaa ved sin Opløsning lagt Arbejdet for Valgretten i Københavnskresens Hænder; men rimeligvis har det forekommet Valgrettens ivrigste Forkæmpere, at denne var mere skrinlagt end optagen i Københavnskresens § 2, thi i December 1898 samledes en Kres af de mest valgretsinteresserede Kvinder hos Fru Nørlund og dannede „Danske Kvindeforeningers Valgretsudvalg“, som strax kom til at bestaa af Repræsentanter for følgende Foreninger: Cirklen, Københavns Kommunelærerindeforening, Dansk Kvindesamfunds Københavnskres, Fremskridtsforeningen, Jordemødreforeningen, de kvindelige Herreskræddere, Sølvpolererskeforeningen, Hegnet og Kvindelig Læseforening, — Foreninger, som for det langt overvejende Antals Vedkommende slet ikke havde Valgretten paa deres Program. Desuden var Fru Jutta Møller tilstede baade ved det første og de fleste af Valgretsudvalgets Møder og deltog med Liv og Sjæl i Arbejdet, uden at hun dog kunde siges at være Repræsentant for Fællesorganisationen, da denne aldrig ved noget Fællesmøde havde vedtaget at lade sig repræsentere.

Den direkte Aarsag til Valgretsudvalgets Dannelse var et af Indenrigsminister Bardenfleth i Oktober 1898 indbragt Lovforslag om „Valg af Borgerrepræsentanter i Staden København", hvori Kvindernes Valgret ikke med et Ord var nævnt.

Valgretsudvalgets første Handling var at foretage en Henvendelse til det angaaende denne Sag nedsatte Udvalg med Anmodning om, at Forslaget maatte blive ændret saaledes, at der ogsaa blev tildelt Kvinder kommunal Valgret paa lige Vilkaar med Mænd.

I Januar indsendte Valgretsudvalget paany et Andragende, denne Gang til Regering og Rigsdag, til Støtte for to Lovforslag om kommunal Valgret, indbragte i samme Rigsdagssamling af henholdsvis Venstrereformpartiet og Socialdemokratiet, og begge medtagende Kvinderne som Vælgere paa lige Vilkaar med Mænd. Til at medunderskrive denne Adresse var der udgaaet Opfordring til alle Dansk Kvindesamfunds Krese gennem Fællesstyrelsens Sekretær, Frk. Eline Hansen, og de havde alle underskrevet med Undtagelse af Aarhuskresen og Ringkøbingkresen.

Dansk Kvindesamfunds Fællesstyrelse havde saaledes givet det direkte Arbejde for Valgretten fra sig. Saavel paa Københavnskresens som paa Fællesorganisationens Aarsmøder omtales i de følgende Aar den kommunale Valgret kun i Beretningerne fra Valgretsudvalget, og der stilles ligefrem paa Fællesmødet i Ringkøbing 1902 Opfordring fra Dansk Kvindesamfunds Formand til Kresene om at indtræde i Valgretsudvalget, for at de derved kan faa Meddelelse om Møderne, ligesom de ogsaa Aaret efter i Rønne opfordres til at yde et aarligt Bidrag til Udvalget. Disse Bidrag, 10 Øre pr. Medlem, kom for nogle større Kreses Vedkommende til at beløbe sig til over 10 Kr.

Der er overhovedet i disse Aar i Dansk Kvindesamfund en Tilbøjelighed fremme til at overlade Initiativerne til andre Foreninger og nøjes med at virke gennem dets Repræsentanter i disse. Paa Fællesmødet i Ringkøbing f. Ex. forekommer der bogstavelig ikke en Sag, som skyldes Dansk Kvindesamfunds eget Initiativ. Kvinderaadet, Valgretsudval-

get, Kvindernes Bygning — allesammen fremmede Foreninger, hvori Fællesorganisationen eller Kresene enkeltvis er repræsenterede, — møder hver op med sin Beretning. Kvinderaadet fortæller om sit Arbejde for vanrøgtede og forsømte Børn — en Opgave, som skulde synes at ligge Dansk Kvindesamfund adskillig nærmere end en Forening, som kun skulde være et Forbindelsesled imellem Kvindeforeninger i Ind- og Udlandet. Valgretsudvalget fortæller om sit Areejde for den kommunale Valgret, sine Henvendelser til Rigets Myndigheder og sine offentlige Møder. — Man kan ikke lade være ved Læsningen herom at sende en vemodig Tanke til den Tid, hvor Dansk Kvindesamfund satte en Adresse i Gang over det hele Land for at skaffe Kvinderne den kommunale Valgret. Hvor var nu Kraften fra hine Dage? —

HUSMØDREFORENINGEN

Paa Fællesmødet i København 1894 havde Frk. Kirstine Frederiksen fremsat den Tanke, at der skulde dannes en Forening med det Formaal at oplære unge Piger i Husgerning, saaledes at de søgtes optagne i private Hjem paa Landet uden Løn under en dygtig Husmoders Vejledning, og bad Styrelsens Medlemmer at forberede denne Sag. Imidlertid havde hun selv paa Grund af Sygdom maattet trække sig tilbage fra al Virksomhed, og hendes Tanke synes ikke at have slaaet Rod i Forsamlingen.

Det var da ogsaa ganske uden Forbindelse hermed, at Frk. Anna Hjort paa Fællesmødet i Sorø 1898 fremkom med et Forslag, som i det væsentlige maatte siges at imødekomme Frk. Frederiksens Tanke. Forslaget gik ud paa, at der Landet over skulde dannes en Forening af Husmødre, som i et Aar vilde modtage hver i sit Hus en københavnsk 14—15 Aars Pige som tjenende uden Løn, imod at vedkommende Husmoder vilde oplære hende i huslig Gerning. Disse Elever kunde saa enten blive i Pladsen og faa Løn det følgende Aar, eller de kunde tage tilbage til København, medbringende en skriftlig Udtalelse fra deres Husmoder om, hvad

de duede til, og Dansk Kvindesamfunds Fæstekontor vilde da hjælpe dem til Pladser. Efterat Forslaget havde givet Anledning til nogen Forhandling, stiftede Frk. Hjort og et Par andre Medlemmer „Husmødreforeningen", som efter at have arbejdet $^3/_4$ Aar blev antagen af Københavnskresen som henhørende under denne, særlig under Fæstekontorets Bestyrelse, dog med sit eget Regnskab, som overtoges af Fæstekontorets Formand, Frk. Hjort.

Hun har selv skildret os Foreningens Hovedformaal i de simple, smukke Ord, hvormed hun indleder denne Sags Historie i sin Protokol: „I Haab om derved at skaffe Arbejderen en bedre Hustru og ham og hans Hustru derved et bedre Hjem forsøgte jeg" o. s. v. — — —. Dette var i første Led Foreningens Formaal; i andet Led skulde den bidrage til at knytte Baandet nærmere mellem Dansk Kvindesamfund i By og paa Land.

For at sætte sin Plan i Værk og skaffe den nødvendige Kapital paatog Frk. Hjort sig alene den Ulejlighed at henvende sig personlig til 81 Mennesker og bede dem om en lille Gave én Gang for alle eller et aarligt Bidrag af 2 Kr. Kun én svarede: Nej, og der blev indsamlet 285 Kr. som Grundfond og 203 Kr. som aarligt Bidrag. Halvdelen af de bidragydende var Medlemmer af Københavns Skolekommissioner, ligesom Frk. Hjort selv, der den 1. September samme Aar var valgt til Medlem af Skolekommissionen for den nye Skole i Haderslevgade; en Fjerdedel var Kommunelærerinder, Resten Folk af alle Stænder.

For at kunne blive udsendte paa Landet af Husmødreforeningen skulde Børnene have Skoleinspektørens Anbefaling samt en Sundhedsattest fra Lægen. Der blev trykt Skemaer, som Skolerne besørgede udfyldte, og Inspektøren gav sin Paategning. Derefter forhandlede Frk. Hjort med de Hjem paa Landet, som vilde modtage Børn og bragte Underhandling i Gang mellem disse Hjem og de af Skolerne anbefalede Børn og disses Forældre. Det lykkedes Frk. Hjort første Gang at faa 15 saadanne „Partier" stiftede. Efter en lille Afskedsfest for Pigerne, hvor Frk. Hjort henvendte nogle smukke, formanende Ord til dem og derefter trakterede dem

med Chokolade og Brød, sendtes Pigerne afsted, medbringende, efter som det tiltrængtes, Linned, Forklæder, Kjoler o. s. v. samt Rejsepenge og Brevkort til at melde deres lykkelige Ankomst til deres første Plads. Ingen Moder kan vise større Samvittighedsfuldhed og Omhu over for sin Datter, end Frk. Hjort udviste overfor disse 15 fattige Piger og overfor alle de andre Hold, hun Aar efter Aar har sendt ud. At hun i Aarenes Løb baade har høstet Tak og Utak, kan ikke undre nogen, men Dansk Kvindesamfund kan ikke tilstrækkelig paaskønne baade hende og hendes mange trofaste Hjælpere i By og paa Land, thi de har ved deres Arbejde i denne Sag skaffet Dansk Kvindesamfund Anerkendelse ogsaa blandt dem, som plejer at se paa dets Gerning med et vrangvilligt og mistænksomt Blik.

Husmødreforeningen udgør fremdeles et Led af Københavnskresens praktiske Virksomheder og hører saaledes strengt taget ikke til Fællesanliggenderne, men, da den tæller mange af sine Medlemmer ude i Landet og staar i stadig Vexelvirkning med Kresene, hvorfor den ogsaa aflægger Aarsberetning paa Fællesmøderne, har den et Krav paa at blive omtalt under Fællesanliggenderne.

DANSK KVINDESAMFUND OG LOVGIVNINGSMAGTEN

ÆGTESKABSLOVGIVNING

De tre Hovedhjørnestene, hvorpaa Dansk Kvindesamfunds Virksomhed hviler, er udtrykte i de tre sidste Punkter af Lovenes Paragraf 1, som fik deres første Stadfæstelse paa Fællesmødet d. 27. Maj 1887 og senere ved Organisationen gik uforandrede over i Fælleslovene: Forbedring af Kvinders Stilling i Familie, Samfund og Stat.

Loven af 29. December 1857 havde allerede givet den ugifte Kvinde samme Rettighed i Familien som den ugifte Mand; det var derfor den gifte Kvindes Stilling, Dansk Kvindesamfund fra første Færd rettede sine Bestræbelser mod at forbedre, og

disse maatte nødvendig gaa ud paa at tilvejebringe saadanne Reformer i den ægteskabelige Lovgivning, som stemmede overens med den seneste Tids Opfattelse af Kvinden som et Manden fuldt ud jævnbyrdigt Væsen.

Vi har allerede set, hvorledes Dansk Kvindesamfund havde sin store Part i Loven af 1880 om Hustruens Raadighed over selverhvervede Midler, hvorledes Styrelsen de følgende Aar ved nye Andragender søgte at bevirke saadanne Ændringer i den bestaaende Ægteskabslovgivning, at Hustruen ogsaa fik Raadighed over, hvad hun ejede som Arv eller Gave, og endelig har vi set, hvorledes Dansk Kvindesamfund ved Midten af Firserne bestræbte sig for ved offentlige Diskussionsmøder om dette Spørgsmaal at holde Interessen vaagen og henlede Lovgivernes Opmærksomhed paa, i hvilken Retning Kvindernes Ønsker gik.

Dr. Starcke har i sin Artikel: „Kvindens Stilling i Ægteskabet" (Kv. og Sf. 5. Aarg. S. 68) fundet et betegnende Udtryk for, hvad der var hans og Dansk Kvindesamfunds Hovedformaal i denne Sag: „Hvorledes kunne vi ad Lovgivningens Vej bedst føre Udviklingen ind paa saadanne Veje, at Kvindens Stilling vil stige i ideel Værdi, og Ægteskabet samtidig befæstes, saa det bliver en varig og lykkebringende Forbindelse?"

Efterat Bajer havde indbragt sit Lovforslag om Ægtefællers formueretlige Ligestilling d. 15. December 1887, tog Diskussionen om dette Spørgsmaal atter Fart i „Kvinden og Samfundet" og delte sig ligesom før efter Principerne: Fælleseje med Fællesraade og Særeje med Særraade. Det første havde fremdeles sine varme Fortalere i Høgsbro og Fru Stampe Feddersen med Tilslutning af Fru Plum, Starcke, Elberling og Svejstrup, mens Principet: Særraade over Særeje hævdedes af Bajer, som paaviste, at hans sidste Forslag af 1887 netop var et videre Skridt ad den Vej, han med Tilslutning af Dansk Kvindesamfund var slaaet ind paa med sit Forslag af 1880, nemlig Vejen til Særeje og Særraade. Dog erklærede han som sit Ideal: Fri ægteskabelig Regeringsform, saaledes, at Ægtefællerne i hvert enkelt Tilfælde kunde bestemme, hvorledes de vilde indrette deres Forhold.

Nærmest paa Bajers Side optraadte Fru Bugge Wicksell med flere interessante og velskrevne Indlæg, rettede imod Dr. Starckes førnævnte Artikel.

Noget direkte Skridt for at faa Lovgivningsmagten til at tage Sagen op foretog Dansk Kvindesamfund dog ikke i disse Aar; Høgsbro fremsatte i „Kvinden og Samfundet" Forslag til en Ordning efter Principet: Fælleseje og Fællesraade men mente, at ethvert Forslag i Rigsdagen om dette Emne paa det nærværende Tidspunkt vilde være dødfødt. Sine Anskuelser udviklede han senere nærmere i en Afhandling: „Kvinden og Ægteskabet efter gældende dansk Ret", der blev udgivet som et af Dansk Kvindesamfunds Smaaskrifter og egentlig fremkom som en Besvarelse af et Spørgsmaal, der var udsendt af den internationale Kvindekongres i Paris 1889 og hed: „Kvinden som Hustru og Moder".

Svend Høgsbro
Fot. Julie Laurberg & Gad.

Først paa Fællesmødet i Elbæk 1895 blev Sagen atter taget op, idet Høgsbro indledte en Diskussion om Ægteskabsspørgsmaalet, hvori han anbefalede tvungne Ægtepagter som den rette Vej for Lovgivningen til at finde en endelig for begge Parter og Samfundet tilfredsstillende Løsning. Tvungen Ægtepagt vilde nøde de paagældende til at tænke over Sagen og samtidig ikke gaa nogens Overbevisning for nær, idet det stod dem, som var utilfredse med de bestaaende Forhold, frit for at indrette deres Ægtepagt i Overensstemmelse med deres Anskuelser.

Efter en livlig Forhandling vedtog man følgende af Høgsbro formulerede Forslag:

„Den Myndighed, der foretager Ægtevielser, skal forinden Vielsen paase, at der mellem Parterne er oprettet en Ægte-

pagt, hvori træffes Bestemmelse om deres indbyrdes Rettigheder med Hensyn til Husvæsenet, Børnene og Formuen".

Der udtaltes fra flere Sider Ønsket om at faa en Bestemmelse om borgerlig Vielse knyttet til et saadant Lovforslag, men Høgsbro, som ogsaa var stemt for borgerlig Vielse, vilde ikke have de to Forslag forenede af Frygt for, at det sidste skulde lægge Hindringer i Vejen for det første.

Ikke desto mindre blev Forslagene alligevel knyttede sammen og indbragte i Folketinget den 24. Oktober 1896 af Folketingsmændene I. C. Christensen og Høgsbro. De gik i Hovedsagen ud paa Indførelsen af borgerligt Ægteskab og tvungen Ægtepagt men indeholdt ogsaa den for Kvinderne vigtige Bestemmelse, at de skulde kunne optræde som Forlovere.

Forslaget strandede imidlertid, som det var at forudse, i Landstinget.

Endelig i Efteraaret 1898 forelagde Justitsminister Rump i Landstinget det længe imødesete Lovforslag om en ny Ordning af Formueforholdet mellem Ægtefæller, udarbejdet af Dr. juris Nellemann og Professor Deuntzer. Ihvorvel dette Forslag ikke helt kunde tilfredsstille Kvindesagens Venner, indeholdt det dog væsentlige Fremskridt og Forbedringer, idet det tilkendte gift Kvinde samme Myndighed, som ugift, lettede Adgangen til Oprettelsen af Ægtepagter ved ikke at forlange kongelig Stadfæstelse af saadanne, naar de fandt Sted før Ægteskabets Indgaaelse, og indskrænkede Mandens Raadighed over Fællesformuen saaledes, at han kun kunde bortgive indtil 5 pCt. om Aaret, ligesom han heller ikke uden Hustruens Samtykke kunde afhænde, pantsætte eller paa usædvanlige Vilkaar eller for usædvanlig lang Tid overdrage Brugsrettigheder over fast Ejendom, som er indført i Fællesboet af Hustruen, eller afhænde og pantsætte Værdipapirer, som er indførte i Fællesboet lydende paa Hustruens Navn. Endvidere kunde Hustruen fordre Fællesskabet hævet, naar hun syntes, Manden handlede letsindigt med Fællesboet.

Dansk Kvindesamfunds Medlemmer modtog Forslaget overvejende med Anerkendelse, skøndt der ogsaa hævede sig Røster, som ikke deri vilde se noget nævneværdigt Frem-

skridt. „Kvinden og Samfundet“ skrev i Anledning af dets Vedtagelse: „Vi har tidligere skrevet, at vi maa være taalmodige, selv om vore Herrer kun lader os Retfærdigheden tilflyde draabevis, saa det følger af sig selv, at vi ere taknemlige her, hvor vi har faaet et helt Fingerbøl fuldt“.

Fru Stampe Feddersen hilste Forslaget med Tak og Glæde i en Artikel i Kvindernes Blad, som hun senere i et Særtryk lod udsende til Kresene.

Hun saa — i Overensstemmelse med sine Udtalelser i 1885 — Forslagets store Fortjeneste i, at det bevarede Fællesskabet i Formueforholdet, og udtalte, at det vilde være et Brud paa den historiske Udvikling her hjemme og i Strid med Landbobefolkningens Begreber, om man havde indført Særejeprincipet i Ægteskabet, som fra flere Sider var forlangt. Dog indvendte hun imod Forslaget, at det ikke gjorde Skridtet helt ud og gav Hustruen Medraadighed over Fællesboet, og allermest, at det ikke gav hende Del i Forældremagten over de fælles Børn. Havde det for den tænkende, fintfølende Kvinde været en Ydmygelse at blive umyndig, naar hun giftede sig, saa var det for en Moder en oprørende Bevidsthed, at de Børn, for hvem hun ofrede sin Tid og sine Tanker, ja ofte sit Helbred, var alene undergivne Mandens Raadighed. Hun sluttede med at sige, at det vilde være en Ære for hele vor Lovgivningsmagt og en smuk Maade at begynde det ny Aarhundrede paa at give Moderen hel og fuld Del i Forældremagten.

Da det forekom hende, at Dansk Kvindesamfund ikke kunde forholde sig tavst, hvor der tilbød sig en saadan Lejlighed til at tale, og, da det ikke var at vente, at Fællesstyrelsen af sig selv vilde foretage sig noget, besluttede hun, som den Gang var Formand i Ringkøbingkresen, at forfatte et Udkast til en Adresse til Regering og Rigsdag, hvori udtaltes en varm Tak til Regeringen for det forelagte Lovforslag, der betegnedes som et betydeligt Fremskridt, men tillige stilledes Krav om, at Indskrænkningen i Mandens Raadighed ogsaa skulde gælde faste Ejendomme og Værdipapirer, som han selv havde indbragt i Fællesboet, og, at Hustruen ogsaa udenfor Formueforholdet skulde have rets-

beskyttet Medraadighed over hendes og Mandens Fællesanliggender — fremfor alt med Hensyn til Børnene.

Udkastet blev vedtaget i Fællesstyrelsen og udsendt til Kresenes Underskrift, hvorefter Adressen skulde trykkes og udsendes til almindelig Underskrift. Da Adressen kom til Københavnskresen, havde denne imidlertid tiltraadt det i December 1898 dannede „staaende Udvalg" af delegerede fra danske Kvindeforeninger, det senere „Danske Kvindeforeningers Valgretsudvalg", og Kresens Repræsentant i dette Udvalg, Fru Nienstädt, havde selv planlagt en lignende Henvendelse til Regering og Rigsdag, som hun vilde forelægge Udvalget; men, da hun erfarede, at Fru Stampe Feddersen allerede havde en Adresse færdig til Underskrift, fandt hun det rigtigst at virke for, at Udvalget gik med til denne, for at der ikke skulde blive to. Der rejste sig dog i dette en Del Kritik overfor Dansk Kvindesamfunds Adresse; særlig ønskede man Ordet „varme" foran „Tak" strøget, og Fællesstyrelsen begyndte at frygte for, at Udvalget vilde foretrække at indgive en Adresse selv. Hvor mangelfuld Opfattelsen endnu indenfor Dansk Kvindesamfund var af Organisationstanken, ser man bedst af, at der en Tid herskede Tvivl i Københavnskresen om, hvorvidt man i denne Sag skulde følge Fællesstyrelsen eller Udvalget.

Først, da Høgsbro havde gjort opmærksom paa, at der stod i Paragraf 5, at Henvendelser til Landets øverste Myndigheder hører til Foreningens Fællesanliggender, indsaa Københavnskresen, at den intet Valg havde.

Adressen vedtoges endelig i „det staaende Udvalg" dog med Udeladelse af Ordet „varme" foran Tak, en Ændring, som ogsaa Fællesstyrelsen kunde gaa med til. Naar Sagen alligevel blev trukken i Langdrag, var det, fordi Høgsbro nærede den Opfattelse, at Forslaget ikke vilde lade sig gennemføre i denne Rigsdagssamling, og derfor mente det raadeligst at lade Fællesmødet om Sommeren gaa forud, for at man her kunde paavirke Kresene til at virke for Underskrifter. Her forregnede man sig imidlertid, thi Loven om Formueforholdet mellem Ægtefæller blev allerede vedtaget den 7. April 1899.

Dansk Kvindesamfund fik saaledes ikke Tid til overfor Lovgivningsmagten at sige et Ord med i denne for Kvinderne saa vigtige Sag, og Fru Stampe Feddersens Adresse blev ikke, som den burde have været, og, som hun selv havde ønsket, et Led i Dansk Kvindesamfunds mangeaarige Virksomhed for at højne Kvindens Stilling i Ægteskabet og dermed Ægteskabet selv.

I Rigsdagssamlingen 1902—03 forelagde Justitsminister Alberti et Forslag til Lov om Ægteskabs Indgaaelse, som indeholdt den for Kvinderne krænkende Bestemmelse, at kun Faderen skulde have Ret til at nedlægge Indsigelse mod mindreaarige Børns Indgaaelse af Ægteskab, medens i den bestaaende Lov denne Ret tilkom Forældrene.

Da Dansk Kvindesamfund ikke kunde se andet end et Tilbageskridt i Kvindens retslige Stilling i denne Bestemmelse, indbød Københavnskresens Formand, Frk. Anne Bruun, til et offentligt Protestmøde imod Forslaget, hvor en Resolution vedtoges, der udtalte en kraftig Indsigelse mod, at Ordet „Forældrene" skulde ombyttes med „Faderen", og krævede Moderens Retsstilling indenfor Ægteskabet ændret saaledes, at den ikke blev ringere end Faderens. — Først ved Lov af 27. Maj 1908 blev det imidlertid fastslaaet, at ogsaa Hustruens Samtykke skulde kræves ved ikke fuldmyndig Søns eller Datters Indgaaelse af Ægteskab, ligesom ogsaa fuldmyndig Kvinde efter denne Lov kunde beskikkes til Værge efter samme Regler som fuldmyndig Mand.

BØRNELOVGIVNING

Børnesagen frembyder desværre for dette Tidsrum et ubeskrevet Blad i Dansk Kvindesamfunds Historie til Trods for de forjættende Ord om „at ville vende tilbage til Sagen paany", som „Kvinden og Samfundet" havde udtalt i 1888 i Anledning af Loven om forhøjet Underholdsbidrag til uægte Børn, og til Trods for de dertil knyttede forpligtende Ord om, at denne Sag havde Dansk Kvindesamfund taget paa sit Program.

Det er, som om disse Ord var ganske slettede af den nuværende Styrelses Erindring; ja, end ikke, da Svendborgkresen paa Fællesmødet i København 1894 stillede Forslag om, at Dansk Kvindesamfund skulde indgive et Andragende om udenfor Ægteskab fødte Børns Arveret og Ret til at bære Faderens Navn, vaagnede der hos Ledelsen nogen Erindring om de Forpligtelser, Dansk Kvindesamfund engang havde paataget sig overfor dette Spørgsmaal. Man nøjedes med at udtale sin Sympati for „den gode Sag" men mente, at Dansk Kvindesamfund ikke som Forening kunde tage den op.

Faa Forslag af Høgsbro vedtoges følgende Dagsorden:

„Idet Fællesmødet tager de faldne Udtalelser til Efterretning, gaar det over til det næste Punkt paa Dagsordenen".

Dansk Kvindesamfund følte sig altsaa ikke ved denne Lejlighed opfordret til at gaa i Spidsen med en Reform, der — som „Kvinden og Samfundet" profeterede i 1887 — „vilde indridse dens Ophavsmænds Navne med uudslettelig Skrift i Menneskehedens Historie". Ti Gange skulde Medlemmerne endnu samles til Fællesmøde, før der sad den Styrelse, som forstod, at, hvis Dansk Kvindesamfund vilde genvinde sin fordums Anseelse og Førerstilling i Kvindesagen, maatte det knytte den Traad igen, som det selv havde sønderrevet ved sin Dagsorden paa Fællesmødet 1894, nemlig Traaden mellem Børnelovsadressen af 1887 og Fremtidens Reformlovgivning paa dette Omraade. Dets lange Nølen i denne Sag er forøvrigt saa meget uforstaaeligere, som Loven om forhøjet Underholdsbidrag end ikke havde opfyldt de beskedne Forventninger, Dansk Kvindesamfund fra første Færd havde stillet til den. Faderens Bidrag, som efter Lovens Bydende skulde udgøre det halve af, hvad Barnets Underhold kostede, blev i Praxis højst vurderet til 7 Kr. om Maaneden, ja, i visse Egne af Landet kun til 40 Kr. om Aaret. Men dette svarede naturligvis ikke til, hvad Barnets Underhold kostede, og Moderen maatte derfor betale det manglende eller lade Barnet lide Nød. En anden følelig Mangel ved Loven, saaledes som den praktiseredes, var, at Alimentationsbidraget først inddreves et halvt Aar

efter Barnets Fødsel. Dette Halvaar, hvor Moderen ingen Hjælp kunde faa, blev ikke sjældent en af Aarsagerne til, at hun greb til en Fortvivlelsens Handling, og det var da ogsaa de saa hyppig forefaldende Barnemord, som gav Anledning til, at Dansk Kvindesamfund tog Børnesagen op igen.

SKOLEVÆSEN

Naar det er paatalt i det foregaaende, at Dansk Kvindesamfund i dette Tidsrum vægrede sig ved at tage Børnesagen op, saa gælder det dog ikke Børneundervisningen. Det siger sig selv, at en Forening, som med Stolthed leder sin Oprindelse tilbage til Lærerinden Pauline Worm, og som ogsaa siden har hentet sine bedste ledende Kræfter fra den kvindelige Lærerstand, ikke har kunnet betragte Spørgsmaal vedrørende Lærergerningen som sig uvedkommende. Forbedring af Pigebørns Undervisning, lige Vilkaar for Lærerinder og Lærere og Mødres Ret til at sidde i Skolekommissioner er de tre Hovedfordringer, som Dansk Kvindesamfund paa dette Omraade har gjort sig til Talsmand for og optaget til Forhandling paa sine Fællesmøder, ligesom ogsaa „Kvinden og Samfundet" har indholdt flere fortræffelige Artikler om disse Emner.

HAANDGERNINGSUNDERVISNING

Haandgerning var allerede indført som Fag i de københavnske Skoler, men endnu var det overladt Kommunerne paa Landet selv at bestemme, om de vilde have Haandarbejdsundervisning indført eller ikke. Paa det første ordentlige Fællesmøde i det organiserede Dansk Kvindesamfund 1893 blev dette Spørgsmaal taget op til Behandling, og det vedtoges at indsende et Andragende til Regering og Rigsdag om at indføre Haandarbejde som obligatorisk Fag i alle Kommuneskoler. Andragendet fik imidlertid en krank Skæbne. Udvalget vilde slet ingen Indstilling gøre. Ordet „obligato-

risk" og „alle Landets Kommuneskoler" fremkaldte i Lovgivernes Fantasi et Fremtidsperspektiv af Lærerinder, som „vilde rykke mandstærke (!) ind i Skolerne og medføre Udgifter, som let kunde beløbe sig til flere Millioner". Disse Fremtidsfantasier gjorde det rent af med den mandlige Logik, som altid ellers plejede at køre op med Hjemmets Sysler og Interesser. Da disse viste sig i Skikkelse af Pengekrav, blev de med Værdighed afviste.

For ikke at lade Sagen falde besluttede Dansk Kvindesamfund at indgive et nyt Andragende, som gik ud paa, at Staten skulde anvende en vis Sum til at støtte de Kommuner, der selv vilde gøre noget for at faa Haandarbejdsundervisning i deres Skoler, og det blev overdraget Frk. Eline Hansen at affatte Forslaget. Dette skete ogsaa, og Andragendet blev indgivet men førte ikke til noget Resultat. Haandgerning blev ved at være et Fag, som overlodes til Kommunernes Forgodtbefindende, og det er ikke Lovgivernes Fortjeneste, naar dette Fag nu alligevel er indført i de fleste af Landets offentlige Skoler.

LÆRERINDER

Blandt Forkæmperne for Princípet: Lige Løn for lige Arbejde, anvendt i Forholdet: Lærere og Lærerinder, maa i første Række nævnes Frk. Anne Bruun, som allerede 1889 i „Kvinden og Samfundet" fremkom med et ypperligt Indlæg i denne Sag, rettet mod Marcus Rubin, som i Januarhæftet af samme Blad havde gentaget nogle Udtalelser af ham selv fra et Møde i Dansk Kvindesamfund December 1888. Han havde bl. a. sagt, at ved personligt Arbejde ydes Vederlaget ikke blot „i Forhold til det ydede Produkt, men ogsaa under Hensyn til den Person, der har foretaget Arbejdet", og „dette gælder ikke blot mellem Mand og Kvinde men ogsaa mellem Mand og Mand".

Herimod indvendte Anne Bruun, at det ikke er mellem Mand og Mand, der gøres Forskel, men mellem Stilling og Stilling, Ministeren lønnes højere end Arbejderen — mens

„der gøres Forskel paa Mand og Kvinde, selv om Stillingen er ganske den samme". Hvis Kvindernes Arbejde virkelig, som Rubin havde udtalt en Frygt for, skulde trække Mandslønnen ned, saa vilde det netop tjene til Bevis for, at Strømmen gik i Retning af samme Løn for samme Arbejde. For Mændenes Vedkommende gaar Strømmen i Retning af Organisation og Sammenhold for at hindre Arbejdslønnen fra at være underkastet den vilde Konkurrence; dette Sammenhold og denne Respekt for Værdien af eget Arbejde kunde Kvinderne haardt trænge til at lære, derfor burde de enes med Mændene om at værne Arbejdet mod Udbytning. Hun var enig med Rubin i, at man ligesaa lidt kan berøve Kvinden som Manden en af de uomtvisteligste Menneskerettigheder, „Retten til at arbejde for at leve", men den Ret havde Kvinderne ikke, hævdede hun, saalænge deres Arbejde i mangfoldige Grene lønnedes saa lavt, at de umulig kunde leve deraf.

Svejstrup sluttede sig i samme Nummer af Bladet ganske til Anne Bruuns Udtalelser og spurgte i Anledning af Rubins Henvisning til Mandens Forsørgerpligt, om nogen vel for Alvor vilde stille Forslag om at lønne en gift Embedsmand bedre end en ugift i samme Stilling, saa maatte man ogsaa konsekvent lønne en Lærerinde, som var Enke med syv uforsørgede Børn, bedre end en ugift Lærer.

Anne Bruuns og Svejstrups Standpunkt i denne Sag var ogsaa Dansk Kvindesamfunds, men, før vi gør Rede for, naar og hvor Dansk Kvindesamfund har grebet virksomt ind til Forbedring af de kvindelige Læreres Kaar, vil det være nødvendigt at give en kort Fremstilling af, hvorledes disse i Aarenes Løb havde udviklet sig.

Indtil Kvinderne 1867 fik Adgang til Lærerstillingerne ved de offentlige Skoler, havde den eneste Stilling, som stod Lærerinder aaben, været Privatlærerindens. Baade Mathilde Fibiger og Pauline Worm havde maattet prøve at bøje deres selvstændige og frihedstørstende Naturer ind under den Tvang, som en Huslærerindes Stilling især i den Tid medførte, men ingen af dem var det lykkedes for. Mathilde Fibiger havde foretrukket at tjene en Sulteføde ved at sy for Bønderpiger

ude paa Landet, til hun fandt en Havn i Telegrafvæsenet; Pauline Worm havde foretrukket — efter to mislykkede Forsøg paa at stifte en højere Pigeskole først i Randers siden i Aarhus — at slide Livet som Timelærerinde ved Siden af sin Forfattervirksomhed. For dem begge havde Frihed og Selvstændighed været det dyreste Gode, og det lod sig ikke købe billigere dengang.

Ved kgl. Resolution af 4. November 1859 var det bleven bestemt, at der aarlig skulde afholdes en Examen for vordende Lærerinder ved Borger- og Almueskoler, men Examensforberedelsen maatte ske ad privat Vej. Frk. N. Zahle knyttede da strax til sit Institut en Afdeling for Almuelærerinder, og i 1861 oprettedes Kvindeseminariet, Femmers Kursus. 1860 holdtes Examen første Gang.

Ved Lov af 1894 blev Examensfordringerne ens for Mænd og Kvinder. 1896 var der 177 Kvinder, som bestod Examen. Efterhaanden, som Kvinder i større og større Mængde søgte til Folkeskolens Lærerpladser, blev det mere indlysende, hvor uretfærdigt det var vedblivende at overlade deres Uddannelse alene til de private Kursus, og der forelaa da ogsaa i 1884 et Forslag i Rigsdagen om Oprettelsen af et Statsseminarium for Kvinder, men det blev uden Resultat. 1890 forelagde Kultusminister Scavenius i Landstinget et Forslag om Oprettelsen af et Forskoleseminarium, uden at det heller lykkedes at føre det igennem, og 1891 gjorde Kultusminister Goos igen et Forsøg med at foreslaa Oprettelsen af et almindeligt Statsseminarium.

I denne Anledning tog baade Skolebestyrer Frk. Theodora Lang, Silkeborg, og Fru Berg Nielsen til Orde i „Kvinden og Samfundet"; og den sidste bragte en interessant Redegørelse for Kommunelærerindernes økonomiske Kaar. Det fremgik heraf, at en Kommunelærerindes Uddannelse, iberegnet hendes Ophold i den toaarige Studietid, kostede hende 2150 Kr. Naar fraregnes en Statsunderstøttelse af 150 Kr., begyndte hun saa sin Virksomhed med en Gæld paa 2000 Kr. En saadan Kvinde kunde ved 17 Aars flittigt Arbejde og nøjeregnende Sparsommelighed naa frem til at opnaa den højeste Løn for en Lærerinde 1600 Kr. og i den Tid have

sin Gæld betalt. Som Regel vilde derfor uformuende Kvinder være udelukkede fra Stillingen. Der var da al god Grund til fra Statens Side at gøre noget for at lette Kvinderne Adgangen til en Stilling, hvor de havde vist sig at gøre fortræffelig Fyldest.

I én Henseende stod Goos's Forslag dog tilbage for Scavenius's: Det fastslog ikke, som hint, at Forstanderen for Seminariet skulde være en Kvinde, men forbeholdt tværtimod som Regel Mændene denne Stilling og holdt kun i en Parenthes en Mulighed aaben for en kvindelig Forstander.

Der herskede imidlertid i Folketinget mere Stemning for Oprettelsen af et Forskoleseminarium, og, efter at dette ved Lov var blevet vedtaget Marts 1892, aabnedes næste Aar Forskoleseminariet i Vejle.

Dette er den Dag i Dag, hvad Staten har foretaget sig i denne Sag, medens den opretholder fire Seminarier for Lærere er de vordende Kommunelærerinder stadig henviste til ad privat Vej at skaffe sig de Kundskaber, som Folkeskolen fordrer af dem efter samme Maalestok som af deres mandlige Kolleger, derfor betragter ogsaa Dansk Kvindesamfund denne Sag som et af sine staaende Mellemværender med Lovgivningsmagten.

I Rigsdagssamlingen 1895—96 forelaa der et Forslag til en ny Skolelov fra Kultusministeren, og dette Forslag kaldte af flere Grunde Kvinderne frem til Protest. Dels ankedes der over Undervisningsplanen, der hverken gjorde Pigebørns Gymnastik eller Haandarbejde til tvungent Fag i Landets Skoler men overlod til destedlige Sognemyndigheder, om de vilde ofre Penge paa den Sag eller ikke; dels over Lønningsloven, som man fandt uretfærdig mod Kvinderne, idet den ikke alene bestemte, at Læreren i den Alder, hvor han kunde forudsættes at være Familieforsørger, lønnedes højere og efter en stærkere stigende Skala, end Lærerinden, men ogsaa for Købstædernes Vedkommende indførte en Begyndelsesløn for Lærerinden, som var 200 Kr. lavere end den tilsvarende for Læreren.

Der skete Henvendelse fra Lærerinderne til Danmarks Lærerforening om at tage sig af Sagen, men denne Forening,

som dog talte et betydeligt Antal Kvinder, skøndt ingen af dem var repræsenterede i Styrelsen, nævnede end ikke Lærerinderne i det Andragende, den indsendte til Regering og Rigsdag i Anledning af Lovforslaget.

Købstadslærerinderne indgav da selv et Andragende, forsynet med 220 Underskrifter, hvori de anmodede om, at Begyndelseslønnen for Lærere og Lærerinder maatte blive den samme, men Kultusministeren svarede kun med en Henvisning til *Kvindernes bekendte Nøjsomhed.*

Paa Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde i Elbæk 1896 bragte Eline Hansen dette Spørgsmaal frem og paaviste, i hvor høj Grad Skolesagen er en Kvindesag, idet mindst Halvdelen af Børnene i Skolen er Piger, og der undervises af et stadig stigende Antal Lærerinder. Hun var glad ved, at Forslaget holdt en Dør aaben for Undervisning i Haandgerning, men ønskede, at dette Fag maatte blive tvungent, ligesom ogsaa Gymnastik for Piger. Hun fremhævede tillige det uretfærdige i den ulige Lønningsmaade for Lærere og Lærerinder.

I Forhandlingen deltog Høgsbro og Anne Bruun, og den sluttede med Vedtagelsen af følgende Resolution: „Fællesmødet udtaler med Hensyn til den fastsatte Behandling af Skoleloven Ønsket om:

1) at Kvinderne maa faa saavel Valgret som Valgbarhed til Skolekommissionerne,
2) at Haandarbejde maa blive indført som tvungent Fag i Pigeskolen indenfor den almindelige Undervisningstid,
3) at Begyndelseslønnen maa sættes ens for Lærere og Lærerinder med ensartet Uddannelse.

Intet af disse tre Punkter blev dog imødekommet i de følgende Aars Skolelovgivning.

Gustav Philipsen havde sikkert Ret, da han under Forhandlingen i Folketinget om Lønningsloven for Lærere udtalte med Henblik paa de langt mindre gunstige Vilkaar, den bød Lærerinderne: „Dette vilde vi ikke vove at byde Lærerinderne, hvis de var Vælgere".

KOMMUNAL VALGRET

Dansk Kvindesamfunds Bestræbelser for at opfylde det andet af Programmets Hovedpunkter, Forbedring af Kvindens Stilling i Samfundet, maatte dels rettes imod at aabne hende i videst Udstrækning Adgang til Selverhverv, dels mod at skaffe hende Indflydelse paa de Omraader af det offentlige Liv, hvor hendes særlige kvindelige Evner maatte tænkes at gøre hendes Hjælp selvskreven. Men denne Indflydelse kunde hun kun udøve som kommunal Borger; derfor har vi allerede paa et forholdsvis tidligt Tidspunkt af Samfundets Virksomhed set det rejse Kravet om kommunal Valgret og Valgbarhed for Kvinder.

Efter at Bajers Forslag om at give ugifte Kvinder Valgret og Valgbarhed til kommunale Valg var stædet til Jorden i Landstinget i 1888, havde der hersket Stilhed en Tid om denne Sag, kun afbrudt af Christen Bergs Forslag i 1890 om den kommunale Valgrets Udvidelse ogsaa til selvstændige, ugifte Kvinder. 1893 blev et lignende Forslag indbragt af Herman Trier og Bajer og vedtaget i Folketinget men forkastet i Landstinget ved en Dagsorden. Samme Aar indgav Dansk Kvindesamfund i Forening med Kvindevalgretsforeningen til Regering og Rigsdag en Adresse om kommunal Valgret for skatteydende Kvinder i København, som ellers opfylder Valgretsbetingelserne. Dansk Kvindesamfund havde ellers ikke foretaget sig noget i denne Sag siden Landsadressen 1888. Da tog Fru Jutta Bojsen Møller Spørgsmaalet op paa Fællesmødet i Elbæk 1895 og udbad sig Fællesstyrelsens Tilladelse til at søge indbragt i Rigsdagen et Forslag om kommunal Valgret og Valgbarhed for skatteydende Kvinder paa samme Vilkaar som for Mænd. Hun gennemgik hele denne Sags Historie og fremhævede, at man maatte nøjes med, hvad man i Øjeblikket havde Udsigt til at faa. „Gennem smaa Skridt udvikles man til at gøre større". Frk. Anne Bruun kunde ikke lade være overfor denne Ytring af Beskedenhed at udbryde: „Dette er et *stort* Skridt", og Forsamlingen ønskede sin Formand af Hjærte „Lykke paa Farten". Med disse gode Ønsker i Randselen, begav Fru Bojsen Møller sig ved

Vinterens Begyndelse paa Farten fra Rigsdagsmand til Rigsdagsmand for at bede dem antage sig hendes Hjærtes Sag, Kvindernes kommunale Valgret. Hun har selv senere fortalt om, hvorledes hun ved et privat Møde traf sammen med en Del Rigsdagsmænd. Pastor Fenger havde lige i Forvejen ved Gudstjenesten i Anledning af Rigsdagens Aabning sagt disse Ord: „Ingen maa leve i uværdige Stillinger". Fru Bojsen Møller tog dem strax til Indtægt for sin Sag og foreholdt de tilstedeværende Rigsdagsmænd, at „saalænge vi selvstændige Kvinder maa betale Skat uden at være medbestemmende om, hvortil vore Penge skal anvendes, lever vi i „uværdige Stillinger". Hendes Ord undlod ikke at gøre deres Virkning. De tilstedeværende Lovgivere lovede hende at ville virke for Sagen, og Folketingsmændene Harald Holm og Højmark indbragte i samme Samling det Lovforslag, hun ønskede. Men dermed mente hun dog ikke Sagen i Havn. Hun gik til Kultusministeren og derefter til Indenrigsministeren og fik den sidste til at love, at, hvis Rigsdagen vilde vedtage Forslaget, vilde han ikke sætte sig derimod. Saa gik hun til Landstingsmændene, hos hvem Afgørelsen som sædvanlig laa, ja, end ikke Skørtevejen forsmaaede hun men henvendte sig ogsaa til Konsejlspræsidentens Hustru, Baronesse Reedtz Thott. 10 Højremænd mente hun at kunne regne paa, men, da P. G. C. Jensen i Landstinget fremmanede den bekendte Plougske Dagsorden om, „at det hverken vilde være i Kvindernes eller i Samfundets Interesser o. s. v.", saa svandt de 10 Højremænd strax ind til 5; Resten foretrak ikke at stemme.

Saaledes berettede Fru Bojsen Møller paa Fællesmødet i Svendborg 1896 om sin Færd blandt de danske Lovgivere. „Men" — føjede hun til, ukuelig som altid — „efter næste Landstingsvalg kommer vi igen, thi

> Om end et Haab eller to blev brudt,
> blinker et nyt i vort Øje."

De følgende Aar blev der indbragt ikke mindre end tre Lovforslag om kommunal Valgret, men kun de to, Venstres og Socialdemokraternes, tog de skatteydende Kvinder med;

det tredie, indbragt af Indenrigsminister Bardenfleth i Oktober 1898 nævnede ikke med et Ord Kvinder. Denne ydmygende Forbigaaelse var det, som gav Stødet til Dannelsen af „De danske Kvinders Valgretsudvalg“ (se Afsnittet om D. K.'s Forhold til Kvindevalgretsforeningerne), hvortil Københavnskresen og senere flere af Dansk Kvindesamfunds Krese sluttede sig. Arbejdet for den kommunale Valgret var saaledes gledet Dansk Kvindesamfund af Hænde.

Paa de følgende Fællesmøder i Dansk Kvindesamfund er det Valgretsudvalgets Formand, som beretter om Arbejdet for denne Sag, Dansk Kvindesamfund engang havde gjort til sin og arbejdet for.

Paa Fællesmødet i Odense 1900 er det som Dansk Kvindesamfunds Repræsentant i Valgretsudvalget[1]), at Formanden, Fru Bojsen Møller, fortæller om, hvorledes Landstinget har forandret sin Holdning i dette Spørgsmaal og vedtaget at give selvstændige, ugifte, skatteydende Kvinder kommunal Valgret, dog ikke Valgbarhed. Valgretsudvalgets Medlemmer havde faaet hver sine formaaende Mænd at „bearbejde“. Hun havde selv været hos Goos og Bramsen, som hun begge havde fundet meget velvillig stemte. Lovforslaget var imidlertid ikke gaaet igennem Landstinget, *fordi det var knyttet til et andet.*

Efter at der paa Fællesmødet i Ringkøbing var rettet en direkte Opfordring til Dansk Kvindesamfunds Krese om hver at vælge en Repræsentant til Valgretsudvalget, kunde dette paa hvert Fællesmøde give Medddelelse om flere og flere „Foreninger“, som havde sluttet sig til det, og det var som Formand for alle disse Foreninger, ikke som Dansk Kvindesamfunds Repræsentant i Udvalget, at Fru Nørlund aflagde Beretning om Arbejdet for Valgretten. Fællesmødet lyttede til men havde ikke et Ord at skulle have sagt; den kommunale Valgret var bleven en Dansk Kvindesamfund i Virkeligheden uvedkommende Sag.

Fællesmødet fik saaledes at vide, at man i Vinteren 1900—1901 havde afholdt saa og saa mange Foredrag, at man

[1]) Dog uden noget Mandat fra Dansk Kvindesamfunds højeste Myndighed, Fællesmødet.

havde henvendt sig til Indenrigsministeren med Anmodning om at forelægge et selvstændigt Lovforslag om kommunal Valgret og Valgbarhed for Kvinder, at han ikke selv havde villet indlade sig derpaa men derimod havde lovet at støtte et eventuelt Forslag af denne Art. Endvidere, at adskillige Folketingsmænd havde sagt, at man maatte vente, til der kunde blive Tale om at indføre almindelig Valgret for Mænd.

Næste Aar erfarede Fællesmødet, at Dansk Kvindesamfunds Formand i Valgretsudvalget sammen med dettes Formand havde været hos Alberti, som havde raadet dem til at „tage Munden fuld" og forlange Stemmeret for alle Kvinder. Rigsdagen havde nok at gøre i Aar, men næste Aar skulde Sagen nok komme op sammen med Forslaget om almindelig kommunal Valgret. Men, da Fru Møller ytrede Angst for, at „vi igen skulde komme til at dø sammen", og ønskede et *selvstændigt* Forslag, syntes Alberti alligevel, hun tog Munden *for* fuld og raadede bestemt derfra.

„Skoven blev jo ikke helt grøn, og Vejret ikke helt godt," sagde Fru Jutta ved Aabningen af Fællesmødet i Ringkøbing d. 20. Maj 1902 med en Hentydning til den kommunale Valgrets Skæbne i den forløbne Vinter. „Men skidt Vejr bedre end it' Vejr," som Jyden siger.

„Lige saa vist som vi faar Sommer oven paa dette Foraar, saaledes faar vi jo sikkert Stemmeretten inden næste Aarsmøde —" Og saa skulde Skoven dog blive grøn 6 Gange endnu, før hun paa Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde kunde melde om Sejren.

Paa Fællesmødet i Rønne fik Tillidsmændene at vide, at Valgretsudvalget nu bestod af 22 Foreninger; 7 Krese af Dansk Kvindesamfund havde efterkommet Opfordringen til at indtræde, og de andre burde nu følge deres Eksempel. Fællesmødet fik endvidere at vide, at Valgretsudvalget havde sendt en Adresse til Regering og Rigsdag om Kvinders kommunale Valgret paa lige Fod med Mænd, at Indenrigsministeren havde lovet at forelægge i Statsraadet et særligt Forslag om Kvinders Valgret men ikke havde opfyldt sit Løfte endnu, at Valgretsudvalgets Formand havde været hos Grev Frijs, der nok vilde tilstaa gifte Kvinder

Valgret men ikke vilde have nogen særlig Lov derom. Sluttelig erfarede Fællesmødet, at Valgretsudvalget havde faaet Bemyndigelse af de fleste Foreninger til ved Tid og Lejlighed ogsaa at arbejde for den politiske Valgret. — Den, som tier, samtykker; stiltiende lod Fællesmødet og Styrelsen ogsaa den politiske Valgret glide sig ud af Hænderne og fandt en Erstatning i et Par Timer efter at antage sig de praktiske Kursus i Skræddersyning og Madlavning som sine. — „Jeg følte altid en ond Samvittighed ved, at der var taget noget af Magten fra Fællesmøderne, der jo ikke havde noget at gøre med Udvalget," sagde Fru Bojsen Møller senere, da disse omvendte Forhold omsider blev paatalte, „men jeg mente, det kunde være godt, at en, som stod de radikale Magthavere nærmere, nu kom til at føre Sagen frem." I disse Ord ligger om ikke en Undskyldning for Styrelsens Fejlsyn saa dog en Retfærdiggørelse for den enkelte, som mente for Sagens Skyld at maatte bringe det Offer at se sin kære Forening paa et væsentligt Punkt sat ud af Spillet. — Men Dansk Kvindesamfund havde før vist, at det havde Evne til at forny sig.

HUSGERNING

En af de almindeligste Anker imod Kvindesagen har fra dens tidligste Fremkomst været, at den vilde drage Kvinderne bort fra Hjemmets Gerning. Det bedste Bevis herimod er, at det, som vi i det foregaaende har set, var Dansk Kvindesamfund, der rejste Kravet herhjemme om, at Haandarbejde maatte blive indført som tvungent Fag i alle Landets Folkeskoler, og, da Lovgiverne ikke kunde strække deres Kærlighed til Hjemmets Gerning saa vidt, at de vilde bebyrde Kommunerne med de dermed forbundne Udgifter, indgav et nyt Andragende om, at Staten vilde anvende en vis Sum paa at støtte de Kommuner, som selv vilde indføre en saadan Undervisning. Ligeledes har vi set, hvorledes det var Dansk

Kvindesamfund, der nedsatte „Kogeudvalget", som i Firserne rejste Skolekøkkensagen, og det var Dansk Kvindesamfunds Sekretær, Kommunelærerinde Frk. Eline Hansen, som, dengang Oprettelsen af de første Skolekøkkener medførte Nødvendigheden af, at der uddannedes Lærerinder til disse, af Kommunen blev sendt til Kristiania 1897 for at deltage i de norske Statskursus i Husholdning, oprettet 1892, hvor hun bestod Examen med Udmærkelse, ligesom det ogsaa var en af Dansk Kvindesamfunds første Kræfter, Fru Berg Nielsen, som, da det 1894 i Københavns Borgerrepræsentation blev vedtaget at indføre Husgerningsundervisning i øverste Pigeklasse, paa Opfordring af Borgmester Hansen udarbejdede en Plan for denne Undervisning samt for Køkkenets Indretning og Montering.

Nej, Sandheden om Kvindesagens Forhold til Hjemmets Gerning er den, at det var Dansk Kvindesamfund og Kvinder indenfor Dansk Kvindesamfund, som gik i Spidsen med Arbejdet for at hæve Hjemmets Gerning til den Anseelse, som det til Trods for de mange rosende Ord ved højtidelige Lejligheder tidt i Hverdagslivet havde skortet paa; og det var i Kvindesagens Spor, at i Halvfemserne her hjemme Forstaaelsen vaagnede af, hvor mangelfuld i Virkeligheden Kvindernes huslige Uddannelse var, især efter at Storindustrien havde lagt saamange af Hjemmets tidligere Sysler ind under Fabrikationen. Forholdet var jo nu nemlig som oftest det, at i de velstillede Hjem indskrænkede den unge Piges huslige Uddannelse sig til det, man i daglig Tale kalder „at gaa i Huset", hvilket vil sige: at tørre Støv af, skænke The og Kaffe, vaske Glas og Kopper og maaske ved festlige Lejligheder lave en Dessert; i de fattige Hjem blev den unge Piges Arbejdskraft taget i Brug uden for Hjemmene allerede fra Barnealderen, og, hvor hun ikke tilfældig kom under en dygtig og samvittighedsfuld Husmoders Vejledning, lærte hun ikke andet, end hvad der i Tidens Løb kunde „hænge paa".

Hverken naar hun selv blev Husmoder, eller naar hun paatog sig en Plads ved Husgerning, kunde hun derfor gøre Fyldest. Resultatet af disse Forhold blev i mange Tilfælde: maadelige Husmødre og maadelige Piger.

Fru Bojsen Møller har givet en morsom Illustration af dette Forhold, hentet ud af sit eget Liv. Skøndt hun var opvoxet i en Præstegaard paa Landet, — hendes Fader var den bekendte Præst og Politiker, Frederik Engelhart Bojsen, Udgiver af „Budstikken", — var hendes Kyndighed i Madlavning dog ikke mere bevendt, end at hun ved den første Bispevisitats gjorde en grundig Fiasko som Husmoder. De „forlorne" Æg til Kørvelsuppen slog hun allesammen paa én Gang i Gryden, saa de istedetfor at gaa tilvejrs blev liggende i en Æggekage paa Bunden, og Bispen maatte tage til Takke med Spejlæg, og Saucen til Ænderne kom til at bestaa af flydende Fedt og lidt Melgrød. „Jeg gjorde ikke engang Bispen en Undskyldning for de mislykkede Retter," har Fru Møller fortalt. „Jeg tænkte i min tyveaarige Uskyldighed, at Bispen maaske ikke vidste, hvordan det skulde være."

Med denne husmoderlige Ydmygelse aabnedes hendes Blik for, hvor mangelfuld den unge Kvindes Uddannelse til Hjemmets Gerning trods alle fagre Ord var, og hendes første Handling, da hun efter at være bleven Dansk Kvindesamfunds Formand havde stiftet Kresafdelingen i Sorø, var med Kresens Midler at virke for den Husholdningsskole, som Frk. Lauritsen og Fru Eriksen oprettede samme Aar der i Byen. Der fandtes indtil da kun en mindre Husholdningsskole her i Landet, Frk. Saugmans paa Lolland, med 12 Elever; Sorø Husholdningsskole blev den første i større Stil og flyttedes efter at have begyndt i et beskedent, lejet Lokale 1897 hen i en selvstændig Bygning.

HUSØKONOMI SOM STATSSAG

Interessen for huslig Faguddannelse var vaagnet og gav sig snart synligt Bevis i Oprettelsen af flere private Husholdningsskoler Landet over, men den, som har indlagt sig den største Fortjeneste af Husgerningsspørgsmaalet her hjemme og sat det i System, er Fru Berg Nielsen.

Husgerningen var for hende mere end et Madlavningsspørgsmaal, den var et økonomisk Spørgsmaal; og Husøko-

nomisagen var igen et Led i Folkeoplysningssagen, derfor skulde Staten antage sig den ligesaa vel som Landøkonomien.

Lige fra hendes Artikel i „Kvinden og Samfundet" 1885 om Tjenestepigesagen, hvori hun peger paa Nødvendigheden af Husholdningsskoler, kan vi gennem hendes Arbejde for Skolekøkkenundervisningen og senere Lærerinders Uddannelse til Husholdningsskoler følge hendes Skridt henad Vejen mod Maalet: Statens Anerkendelse af Husøkonomien som sin Opgave; thi Fru Berg Nielsen hører til dem, som kan tage en Sag i flere Tempi, hvis den ikke kan gennemføres i ét; og, selv om hun paa intet Punkt har helt sejret, kan hun dog tilskrive sig mange halve Sejre, og det er ikke udelukket, at hun ogsaa oplever den hele Sejr, om ikke før, saa naar der sidder Kvinder i den danske Rigsdag.

Birgitte Berg Nielsen

Allerede 1893 henvendte hun sig med sin Plan til Folketingsmand I. C. Christensen og bad ham virke for, at der blev oprettet en Husholdningsskole ved Landbohøjskolen, men han mente, at en saadan Statsskole vilde blive for dyr, og, da han var mere stemt for Oprettelsen af en privat Husholdningsskole med Statstilskud, foreslog han hende at oprette en saadan. Men hun fastholdt sin Tanke, at Husholdningsundervisning for Kvinder skulde hvile paa et ligesaa videnskabeligt Grundlag, som Landbrugsundervisning for Mænd, og stod derfor paa, at der skulde oprettes en Husholdningsskole ved Landbohøjskolen, for at denne kunde tjene som Mønsterskole for de private Husholdningsskoler, hun forudsaa, snart vilde blive oprettede.

Den Energi, hvormed hun videre forfulgte denne Sag da alle de Veje, som stod hende aabne: Artikler i Tids-

skrifter og Blade, Smaaskrifter, Foredrag rundt om i Landet, bl. a. ved et stort, pædagogisk Møde paa Askov, Henvendelser til Rigsdagsmænd, Ministre, Nationaløkonomer, Landboforeningernes Formænd og Landbohøjskolens Direktør, kunde gøre Krav paa en udførligere Omtale, men en saadan falder ikke indenfor denne Bogs Ramme; her skal blot endnu siges, at først, da ogsaa det Haab glippede, at faa Staten til at oprette en Skole for Husholdningslærerinder, og, da Statens Kursus for Skolekøkkenlærerinder, oprettet 1899, blev lukket for Lærerinder til Husholdningsskoler, besluttede hun selv at realisere sin Plan saavidt mulig i Overensstemmelse med Planen for Statsskolen og oprettede d. 1. November 1905 en Fagskole for Husholdning i Forbindelse med en Lærerindeskole med toaarig Uddannelse og en Husmoderskole, ja, selv et beskedent Forsøgslaboratorium fik hun med. Allerede 1901 havde Sorø Husholdningsskole begyndt at uddanne Vandrelærerinder, og den Suhrske Husmoderskole havde d. 1. September 1905 ogsaa taget Lærerindeuddannelsen op, først med étaarig senere med toaarig Uddannelse, hvorved der sikredes de efterhaanden ret talrige Husholdningsskoler de nødvendige Lærerkræfter.

For Fru Berg Nielsen har Husholdningssagen altid været ikke alene en Oplysningssag men ogsaa et Led i Kvindesagen. Ved en rationel, teoretisk og praktisk Husholdningsundervisning skulde Kvinderne lære ikke alene at lave god Mad men ogsaa at tvinge deres Hjerne til logisk og systematisk Tænkning og ved at sættes i Stand til bedre at magte Hjemmets mindre Opgaver udvikles til senere at løse Samfundets større. Det var denne Side af Sagen, som fik hende til at ønske, at Dansk Kvindesamfund skulde tage Husholdningsspørgsmaalet op og gøre det til et Led i Kampen for Kvindens Dygtiggørelse til Ligeberettigelse.

Paa Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde i Odder i Sommeren 1899 fremsatte Fru Berg Nielsen sit Forslag om, at Staten skulde opfordres til at oprette en Husmoderskole i Landhusholdning som en Afdeling af Landbohøjskolen. „Landet anvender hundrede Tusinder aarlig paa at uddanne Sønnerne til at forstaa Næringsmidlernes Værdi og Sammensætning for Husdyrbruget", saaledes indledede hun sin Be-

grundelse af Forslaget, „men intet for at sætte den vordende Husmoder istand til at forstaa og værdsætte Næringsmidlernes Sammensætning for Børnenes, for Menneskenes Ernæring". — Og senere hen: „Hvad gavner det os, at Professorer sidder inde med deres store Viden, deres Kendskab til Værdierne, naar Kvinderne rundt i Landet, som arbejder med disse Værdier, ikke have Kendskab dertil".

Efter en Beregning, udarbejdet fra mange Sider og af anerkendte Kræfter, vilde en saadan Landhusholdningsskole kræve 10,000 Kr. aarlig foruden Bygningen, der ansloges til ca. 40,000 Kr. Hun sluttede med at spørge: „Vil Dansk Kvindesamfund gøre denne Sag til sin og indgive Andragende derom? Vil Dansk Kvindesamfund ikke, saa kommer den frem alligevel; falde kan den ikke".

Forslaget blev modtaget med Forstaaelse fra alle Sider; der blev udtalt, at det var en Æressag for Dansk Kvindesamfund at tage denne Sag op, og fra en anden Side, at ved at oprette en saadan Skole vilde Staten ligesom sætte et Anerkendelsens Stempel paa Husgerningen, der nu tidt blev anset som ringere end anden Virksomhed. Der vedtoges sluttelig en Resolution af følgende Indhold: „Idet Fællesmødet udtaler sin Tak til den, der har bragt den foreliggende Sag om Husøkonomi som Statssag frem til det Standpunkt, hvorpaa den nu staar, vedtager det at støtte Sagen af yderste Evne paa dens videre Gang og bemyndiger Fællesstyrelsen til at foretage det i saa Henseende fornødne".

Dansk Kvindesamfund tog saaledes ikke Sagen i sin egen Haand men fulgte med Interesse Fru Berg Nielsens Beretninger paa Fællesmøderne om Sagens videre Gang, rede til at give den sin Støtte, naar Forholdene krævede det. Efter at Andragendet om den foreslaaede Husholdningsskole var indgivet til Landbrugsministeriet, og dette havde paataget sig Sagen, havnede Forslaget hos Finansudvalget Marts 1901 men maatte paa Grund af det sene Tidspunkt henlægges til den følgende Vinter. Imidlertid fik Dansk Kvindesamfund paany Lejlighed til at give Sagen sin Støtte, idet der af Fru Berg Nielsen blev sendt Opfordring til alle Dansk Kvindesamfunds Krese om at skaffe Oplysninger om Husførelsen rundt om i Landet, for at man derigennem kunde danne sig et Begreb

om, hvorledes Husøkonomien stod, og hvilke Ændringer der kunde tiltrænges[1]). Paa Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde i Aarhus 1901 vedtoges følgende Udtalelse til Rigsdagen: „Dansk Kvindesamfunds Aarsmøde udtaler, at man anser det for en betydelig hygiejnisk og økonomisk Sag, at Arbejdet for at fremme en god, økonomisk Husøkonomi ikke hviler men fremmes af al Kraft ved Oprettelsen af Lærer- og Elevskoler med Husøkonomi som Lærergenstand". — Forslaget om Oprettelsen af en Statsskole fik Finansudvalgets enstemmige Bifald og blev af Tinget henvist til Landbrugsministeren, men denne fandt ikke Anledning til at gøre noget ved Sagen, og Fru Berg Nielsen maatte foreløbig anse den for tabt og søge andre Veje at naa frem ad.

DE PRAKTISKE KURSUS

Der var i København i Vinteren 1903 blevet nedsat et Udvalg, hvoraf bl. a. Fru Ellen Plum, Fru Berg Nielsen og Frk. Marie Steffensen var Medlemmer, med det Formaal at arbejde for Oprettelsen af praktiske Kursus i Tilskæring og Kjolesyning. Man ønskede, at disse Kursus skulde være et Led af Dansk Kvindesamfunds Virksomhed, og man havde tænkt sig at begynde med ét Kursus paa ca. 20 Deltagere, men, da der strax meldte sig 260 Husmødre, maatte man afholde 3 Kursus med ialt 70 Deltagere. Paa en Generalforsamling i Københavnskresen Maj 1903 vedtoges det at kalde disse Kursus: Dansk Kvindesamfunds Københavnskres's praktiske Kursus, og at vælge Fru Berg Nielsen som Repræsentant i Udvalget. Paa Fællesmødet i Rønne, August samme Aar, bragte Fru Berg Nielsen Sagen frem og betonede, at Spørgsmaalet især drejede sig om at skaffe dygtige Lærerinder til disse Kursus. Hun havde forespurgt Ministeren, om han vilde skaffe Penge til Lærerindernes Uddannelse, men han havde svaret, at der maatte indgives et Andragende. Vilde Dansk Kvindesamfund paatage sig Sagen og indgive et saadant? Frk. Steffensen var parat til at paatage sig Uddannelsen.

[1]) Disse Besvarelser benyttedes senere i Beretningen fra Fru Berg Nielsens Husholdningslaboratorium 1910.

Fællesmødet vedtog ved Afstemning, at Fællesstyrelsen skulde indsende et Andragende til Indenrigsministeren om 1500 Kr. aarlig i 3 Aar til Uddannelse af Vandrelærerinder i Kjolesyning.

Fru Berg Nielsen aabnede dernæst en Forhandling om, hvorvidt Dansk Kvindesamfund ogsaa skulde stille sig i Spidsen for Oprettelsen af Vandrekursus i Husholdning. Disse frembød i Modsætning til de praktiske Kursus i Skrædder-syning den Vanskelighed, at de krævede et dyrt Materiel. Staten maatte derfor hjælpe. Ifjor bevilgedes der 5000 Kr. til Landbrugs- og Husholdningskursus, men Pengene var ikke blevne brugte. Muligvis man kunde faa nogle af dem. Slog disse ikke til, vilde Landbrugsministeren sikkert sørge for flere. Hun vilde foreslaa, at man ansøgte om at faa 2000 Kr. aarlig i 3 Aar. Andragendet vilde i hvert Fald blive indgivet, men Spørgsmaalet var, om det skulde være Dansk Kvindesamfund, som indgav det, eller det før nævnte Udvalg af 5 Damer, der allerede havde arbejdet derfor.

Formanden, Fru Bojsen Møller, anbefalede varmt, at Dansk Kvindesamfund ogsaa paatog sig denne Sag, og lovede selv at ville give 100 Kr. til Anskaffelse af Køkkenudstyr. Dette ædelmodige Tilbud vakte stor og berettiget Begejstring hos Deltagerne, og flere skrev sig senere for Bidrag.

Frk. Anne Bruun betonede, at det i Øjeblikket var af stor Betydning, at den samme Kres af Kvinder, som forlangte lige Ret for Mænd og Kvinder, viste, at de ogsaa vilde gøre noget for Hjemmene. Ogsaa for Valgrettens Skyld skulde man derfor tage denne Sag op. Efter at mange af Deltagerne, deriblandt de to tilstedeværende Folketingsmænd, Blem og Ingvor Jensen, havde udtalt sig om Sagen, og alle i Hovedsagen *for* den, vedtoges det ved Afstemning, at 1) Dansk Kvindesamfund skulde optage de praktiske Kursus som sine, og 2) indgive et Andragende til Landbrugsministeriet om at faa bevilget 2000 Kr. aarlig i 3 Aar til at afholde Husholdnings- og Vandrekursus. Sluttelig vedtoges det, 3) at Fællesstyrelsen skulde gøre Henstilling om at faa Husholdningsskoler godkendte af Staten.

Det gik imidlertid ikke saa let, som Fru Berg Nielsen havde haabet, med at faa de Penge, man havde andraget

om. Landbrugsministeren stillede sig meget modvillig, Indenrigsministeren gav Løfte om 2000 Kr., hvis Dansk Kvindesamfund selv kunde skaffe ligesaa meget. De 1500 Kr. til Uddannelse af Lærerinder i Kjolesyning blev afslaaede. Imidlertid havde Fru Berg Nielsen allerede paa dette Tidspunkt modtaget 1000 Kr. i frivillige Bidrag og saa med Fortrøstning Fremtiden imøde.

KVINDER I TELEGRAFVÆSENET

Mathilde Fibigers Ansættelse i Telegrafvæsenets Tjeneste havde aabnet Kvinder Adgang til et nyt og lovende Erhvervsomraade. I den rigtige Følelse af, hvilken Betydning det vilde have for Kvindesagen, at hendes Arbejde ikke gav Anledning til Misfornøjelse, og indtil Overmaal samvittighedfuld, som hun var af Natur, havde Mathilde Fibiger røgtet sin Gerning med en Pligtopfyldelse, som tog hendes sidste Legemskræfter. Hun vilde, — som hun skriver et halvt Aar før sin Død i et Brev til Fru Bajer fra Telegrafstationen i Aarhus, — afvæbne den almindelige Opposition dér paa Stedet mod Kvindeexpeditionen. „Men jeg har under Trykket af denne Byrde haft en Følelse af at dø bort fra alt andet, hvis dette skal blive ved, -- og det er ikke godt.“ De sidste fire—fem Maaneder havde Personalet paa Grund af Vakance og Sygdom ikke været fuldtalligt, og de, som var tilstede, maatte arbejde for alle de andre.

At Mathilde Fibiger ikke havde gjort de ledende betænkelige ved at ansætte Kvinder i Telegrafvæsenet, fremgaar af følgende Tilføjelse i Marginen af samme Brev: „For Tiden er her ansat én Herre og fire Damer, og, da Herren hører til de middelmaadigste Expedienter, kan man nok kalde Aarhus — Jyllands Hovedstad — en Damestation. Det har *vi* sat igennem.“

Med disse sidste Ord, i hvis stille Triumf der ligsom ligger en Oprejsning for mange Aars tavse Ydmygelse, la-

der Mathilde Fibiger os skimte, at hun selv har tænkt, at hun her har erobret en første Skanse for Kvindesagen — en Skanse, som hun forsvarede lige til det sidste. Det var derfor ikke uberettiget, — som paastaaet blev — at Dansk Kvindesamfund senere gjorde Forsøg paa at hævde denne Stilling, som havde kostet det en af dets første og ædleste Pionerer. Der skulde nemlig komme en Tid, hvor der begyndte at gøre sig en voksende Reaktion gældende mod Kvinders Udbredelse paa dette Erhvervsomraade.

I Lønningsloven for Telegrafister af 1875 stod, at Kvinder havde lige Adgang med Mænd til at oplæres og ansættes i Telegrafvæsenets Tjeneste, og denne Bestemmelse gik uforandret over i den ny Lønningslov af 1889. Men der havde ikke desto mindre i de sidste Aar udviklet sig den Praxis, at Kvinder jævnlig blev overspruṇgne ved Oprykningen fra Reservetelegrafister til Telegrafister. At det ikke var Kvinders mindre Brugbarhed, som var Skyld i denne Forbigaaelse, fremgaar af, at paa de private Stationer, hvor Bestyreren selv valgte sit Personale, var i 1888 af 21 Medhjælpere de 18 Kvinder, og det var netop paa de større og vigtigere Stationer, at man fortrinsvis benyttede Kvinder.

P. Svejstrup

Svejstrup gav i Anledning af den forestaaende Lønningslov i „Kvinden og Samfundet“ i Januar 1888 en udførlig Redegørelse for de kvindelige Telegrafisters Kaar og paaviste, hvor uberettiget det nu var at fortrænge dem fra de bedre lønnede Stillinger.

Lønningsloven af 1889 satte Skel mellem de mandlige og kvindelige Telegrafister ved at anbringe dem i forskellige Lønningsklasser med lavere Lønskala for Kvinder end for Mænd og ved at formene Kvinder Adgang til de overord-

nede og bedst lønnede Stillinger, hvilket sidste dog, som sagt, i Virkeligheden kun var at sætte Lovens Stempel paa en Praxis, som længe havde fundet Sted.

Denne Lønningslov viste sig imidlertid snart forældet og ikke svarende til den stigende Pris paa Livsfornødenheder, hvorfor Trafikminister Juel-Ryssensteen 11 Aar efter i November 1900 forelagde et Forslag til Forbedring af Lønningerne indenfor Post- og Telegrafvæsenet. Kvinderne skulde imidlertid ikke faa Grund til at glæde sig over dette Forslag, thi det reducerede deres Begyndelsesløn med 50 Kroner uden til Gengæld at lade den stige højere end før og formente dem fremdeles Adgangen til de højere Lønningsklasser, hvem Forbedringen saa godt som alene kom tilgode. Som Aarsag til Lønreduktionen angaves, at Kvinderne ikke besad de samme tekniske Kundskaber, som de mandlige Telegrafister, men, da Adgangen til de nylig oprettede Skoler i København og Fredericia med videregaaende teoretisk Uddannelse for Statens Regning var Kvinderne forbudt til Trods for Lovens Paragraf om lige Adgang for Mænd og Kvinder til Oplæring og Ansættelse, kunde Forslaget om Fradragelse i Løn kun betragtes som en dobbelt Uret og som et Forsøg paa at befri sig for Kvinderne ved at gøre dem kede af Stillingen.

Systemskiftet 1901 forhalede imidlertid Forslagets Fremme i Tingene, og Kvinderne satte deres Lid til, at den ny Regering og Rigsdag skulde vise sig mere lydhøre for deres Beklagelser. Disse formede sig som tre Fordringer:

1) at beholde samme Begyndelsesløn som nu,
2) at faa Adgang til samme Uddannelse, som de mandlige Telegrafister,
3) at faa Adgang til at avancere til enkelte mere overordnede Stillinger.

Dansk Kvindesamfund havde ikke tidligere fundet Lejlighed til at gribe ind til Fordel for de kvindelige Telegrafister; men, da i Rigsdagssamlingen 1902 nogle af disse henvendte sig til Styrelsen og bad den støtte deres Ønsker med et Andragende til Regering og Rigsdag, blev Sagen beredvillig

taget op. Dansk Kvindesamfund foretog Henvendelser til Tingene, som stillede sig velvillige, og til Trafikminister Hage, hvor Deputationen fik at vide, at det var med velberaad Hu, Kvinderne var udelukkede fra de overordnede Stillinger, da Kvinder ikke kunde føre Tilsyn med Mænd. Deputationen mindede ham om Ministeriets velvillige Stemning overfor Kvindernes Stemmeret, men han svarede blot hertil, at han paa ingen Maade havde sat Kvinders Stemmeret paa sit Program.

Lønningsloven blev alligevel vedtagen d. 19. December 1902 med de af Kvinderne ønskede Ændringer. De fik den tidligere Begyndelsesløn og kunde stige til 2000, ligesom ogsaa Paragrafen genindførtes om, at Kvinder skulde have lige Adgang med Mænd til at oplæres og ansættes i Statens Tjeneste ved Telegrafvæsenet.

Dansk Kvindesamfunds Indgriben i denne Sag gav forøvrig Anledning til et lille Efterspil i „Kvinden og Samfundet", hvor et Medlem, Postassistent Schou, gav Dansk Kvindesamfund det venskabelige Raad ikke fremtidig at tage Affære paa Omraader, hvor der findes en Organisation, der, som Telegrafisternes i dette Tilfælde, overfor Lønningsudvalget havde varetaget de kvindelige Telegrafisters Interesse og faaet de ønskede Forbedringer indsatte i Forslaget. Fru Jutta Møller svarede med en Henvisning til, at der paa Dansk Kvindesamfunds Program stod: at forbedre Kvinders Stilling i Familie, Samfund og Stat, og tilføjede, at hun var overbevist om, at Dansk Kvindesamfund ved sit Andragende til Fordel for de kvindelige Telegrafister havde lagt et Lod i i Vægtskaalen, som havde bidraget til deres Sejr.

Mere betimelig end Hr. Schous Kritik af Dansk Kvindesamfunds Virksomhed for at hævde Kvinderne en Stilling, som havde et gammelt Krav paa dets Interesse, synes hans Kritik sammesteds af Organisationsforholdene, som til Trods for Fru Møllers frejdige Forsvar frembød adskillige Angrebspunkter. Men herom andetsteds.

Dansk Kvindesamfund fik allerede Aaret efter Lejlighed til igen at varetage de kvindelige Telegrafisters Tarv, og denne Gang var det Telegrafforeningen selv, som anmodede

om dets Støtte. Foreningen havde nemlig foretaget Henvendelser til Direktionen og Trafikministeren om, at de kvindelige Telegrafister maatte beholde deres Stilling, selv om de giftede sig, hvilket efter en administrativ Forholdsregel af 1872 nu blev nægtet dem, men begge Steder var Andragendet blevet afslaaet. Paa Fællesmødet i Rønne 1903, hvor en kvindelig Telegrafist var kommen tilstede for at klarlægge Sagen, og hvor Folketingsmand Blem udtalte sin Beklagelse over, at Dansk Kvindesamfund ikke i sin Tid havde henvendt sig til Lønningsudvalget, som da sikkert vilde have taget Hensyn til en saadan Anmodning, vedtog Forsamlingen efter nogen Forhandling, at Fællesstyrelsen skulde indsende det ønskede Andragende til Regering og Rigsdag.

De kvindelige Telegrafister fik imidlertid ikke deres Ønske opfyldt, før Høgsbro blev Trafikminister Januar 1905. Med hans Tilladelse indgav Telegrafforeningen da paany en Ansøgning om, at Kvinder maatte forblive i Telegrafvæsenets Tjeneste efter indgaaet Ægteskab samt deltage i de udvidede Examenskursus, som aabnede Adgangen til de overordnede Stillinger og før havde været Mændene forbeholdte. Begge Ansøgninger bevilgedes.

DANSK KVINDESAMFUNDS KRESE

KØBENHAVNSKRESEN

Fra det første Fællesmøde 1893 er Dansk Kvindesamfunds Historie Fællesorganisationens Historie, og det er denne Linie, vi i Hovedsagen skal følge; at fortælle hver af de enkelte Kreses Historie vilde føre for vidt; kun de større Krese og da navnlig Moderkresen, København, vil det blive nødvendigt at dvæle nærmere ved.

For Københavnskresen betød Fællesorganisationen, som tidligere berørt, en økonomisk Svækkelse. Den mistede Af-

giften fra Kresene i Landet, maatte for hvert af sine Medlemmer betale 25 Øre til Fælleskassen, hvilket paa det Tidspunkt beløb sig til ca. 100 Kr., maatte overtage de stedlige Kontorer, som stadig arbejdede med Underskud, og, havde tilmed de andre københavnske Kvindeforeninger at konkurrere med. Det sidst oprettede Kontor, Afskrivningskontoret, havde krævet adskillige Udgifter til Materiel, bl. a. Anskaffelsen af en Skrivemaskine. Dog saa det en Tid ud til at kunne komme til at bære sig og betale sin Gæld til Hovedkontoret, naar vel at mærke dette betalte Huslejen; men saa begyndte der en Nedgangstid, og 1896 blev Afskrivningskontoret opgivet og overdraget til Bestyrerinden, som fortsatte det en Tid paa samme Sted. Skrivemaskinen solgtes for 35 Kr. Det siger sig selv, at disse urentable Foretagender førte til Underskud i Kresens Kasse, hvortil en aarlig Afgang af Medlemmer yderligere bidrog, og, at det under disse Forhold var et mindre morsomt Hverv at være Kasserer, som Frk. Kristiane Konstantin-Hansen i disse Aar var. Samtidig var ogsaa Fru Rovsings Mindelegat opbrugt, og Styrelsen saa sig nødsaget til at nedsætte et Udvalg for at skaffe ny Pengebidrag.

Til den økonomiske Misère kom Formanden, Kirstine Frederiksens Sygdom, som i høj Grad hæmmede Foreningens Virksomhed. Ikke desto mindre forestod der Kresen en ny praktisk Opgave, som den allerede før Organisationen havde gjort de indledende Skridt til og ikke kunde unddrage sig, nemlig Oprettelsen af en Fagskole for Syersker. Vi har i det foregaaende Tidsrum set, hvorledes Kresen paa Forslag af Svejstrup havde nedsat et Udvalg, der skulde virke for en Indsamling i dette Øjemed. Ved Udgangen af 1892 maatte Svejstrup af Mangel paa Tid trække sig ud af Styrelsen, og det blev derfor daværende Kontorchef, Emil Meyer, valgt ind i Styrelsen 1891 istedetfor Rubin, hvem Arbejdet for den paatænkte Fagskole kom til at paahvile.

Indsamlingen havde strakt sig over et Par Aar, og endnu var ikke Halvdelen af det beregnede Beløb indkommen, da man alligevel besluttede sig til at begynde; og i Maj 1895 aabnedes Skolen i en tre Værelsers Lejlighed i Vingaardsstræde 21 med Plads til ti Elever. Undervisningen var gratis.

Arbejdet, som leveredes fra Skolen, skulde være til Middelpriser, da man ikke paa nogen Maade vilde bidrage til at sænke Arbejdslønnen for andre Kvinder. Man lod altsaa staa til og haabede med Tiden at kunne faa Statsunderstøttelse. Haabet beskæmmer ingen, — Tiden gik, og Antallet af Elever steg, men Statsunderstøttelsen udeblev. To Gange havde man ansøgt men faaet Afslag. Endelig fik man paa Finansloven 1899 1000 Kr., men paa den Betingelse, at man ad privat Vej skaffede lige saa meget. Grossererne Wessel, Peschke Køedt og Moresco traadte da hjælpende til. De følgende Aar varierede Statsunderstøttelsen fra 7 til 800 Kr.

I Sommeren 1895 lod en Kres af københavnske Damer med Gehejmeraadinde Buch og Fru Fmma Gad i Spidsen afholde en Udstilling af udelukkende kvindeligt Arbejde, og Redaktionen af „Kvinden og Samfundet" udgav i denne Anledning en Udstillingstidende. (Se „Kvinden og Samfundet efter Organisationen".) Københavnskresen udstillede de ti Aargange af „Kvinden og Samfundet" med en Indholdsfortegnelse, sex Smaaskrifter og i den filantropiske Afdeling fem grafiske Tavler, støttede til Svejstrups Undersøgelser af Syerskers Kaar. I den hygiejniske Afdeling udstilledes en Brystbærer, et Slags Underliv efter amerikansk Mønster. Dansk Kvindesamfund var ikke som Forening repræsenteret i Udstillingskomitéen, men mange af dets Medlemmer tog aktiv Del i Arbejdet. Da det kvindelige Haandværk paa Udstillingen blev rosende omtalt, tog Københavnskresen heraf Anledning til at udsende en Opfordring til at understøtte Fru Rovsings Mindelegat for Kvinders Uddannelse til Haandværkere.

Der var til Kvindernes Udstilling af Staten bevilget 15,000 Kr. men heraf holdtes de 10,000 tilbage til Dækning af et muligt Underskud.

Denne Forsigtighedsregel viste sig imidlertid overflødig; til Trods for store Extraudgifter, saasom Teaterforestillinger, Koncerter, Foredrag og Møder, sparedes dog de 10,000 Kr. og blev Udstillingens klækkelige Overskud.

Der var derfor god Anledning for Københavnskresen til

at sende en Lykønskningsskrivelse til Præsidiet for Udstillingen. Skrivelsen indeholdt bl. a. følgende:

„Det er vor Overbevisning, at denne Udstilling — trods de Ufuldkommenheder, der maatte findes ved et saadant første Forsøg — i høj Grad har bidraget til at vække Interessen for Kvinderne og deres Deltagelse i Arbejdslivet i ny Krese, ligesom den for Kvinderne selv har givet Impulser og Tilskyndelser af mangfoldig Art."

I hvor høj Grad Ugstillingskomitéen havde beklaget at maatte undvære Dansk Kvindesamfunds samlede Medvirken, fremgaar tydelig af følgende Brudstykke af Præsidiets Svar til Styrelsen:

„Da det er vor Overbevisning, at de Ufuldkommenheder, som fandtes ved dette første Forsøg, kunde være bødede paa og muligvis helt undgaaede, ifald Dansk Kvindesamfund i større Omfang havde kunnet tage Del i Opgavens Løsning, saa betragter vi et saadant smigrende Tillidsvotum fra det Forbund, der forlængst har udrettet en saa betydningsfuld Gerning i Kvindesagens Tjeneste, som den smukkeste Løn for det Arbejde, der nu saa heldig er bragt til Ende."

Samme Aar fik Københavnskresen et nyt Æresmedlem i Hostrups Sted, idet Fru Gehejmeraadinde Casse paa sin 90 aarige Fødselsdag af en Deputation fra Københavnskresens Styrelse fik overrakt sit Diplom som Æresmedlem af Foreningen. Fru Casse modtog bevæget Diplomet og udtalte, at det var en af de største Glæder, hun havde oplevet paa denne Dag.

Ogsaa „Kvinden og Samfundet" hædrede sin ældste Abonnent med smukke Lovord. „Hun gav det i Begyndelsen næsten husvilde Dansk Kvindesamfund Ly i sit eget Hus", stod der at læse, ligesom hun ogsaa rostes for sin store Del i Adressebevægelsen til Støtte for det bajerske Lovforslag om Hustruens Raadighed over Udbyttet af eget Arbejde. Allerbedst tegner dog følgende Vers i Bladet os et Billede af den gamle, ungdomsvarme Forkæmper for Kvindernes Ret:

„Den Slægt, der nu er ung, er tit saa gammel,
At Haar og Sind er graat og Viljen Siv,
Og naar man ser den, føler man sig gammel
Ved al den Brist paa Viljekraft og Liv.

Saa gør det godt at se den gamle Frue
Med Ryggen rank og end med Foden let,
Med Hjærtet ungt og med Begejstrings Lue
I Øjet, naar det gælder Kvinders Ret.

Tre Aar endnu levede Fru Casse og opnaaede at være med til at fejre Dansk Kvindesamfunds 25aars Jubilæum 1896, hvor hun med ungdommeligt Liv deltog i Festligheden.

D. 17. Oktober 1898 fulgte Fællesorganisationens Formand og Københavnskresens Styrelse Dansk Kvindesamfunds ældste og dog i Sind og Tanke yngste Medlem til Jorden.

DANSK KVINDESAMFUNDS JUBILÆUM

Paa Slaget syv d. 15. December 1896 samledes i Wittmarcks Lokale Dansk Kvindesamfunds københavnske Medlemmer i et Antal af omtrent hundrede for sammen med de indbudte Repræsentanter for Kvinder paa Aandens og Haandens Arbejdsomraader at fejre Femogtyveaarsdagen for Dansk Kvindesamfunds Stiftelse.

Festtalen blev holdt af Kirstine Frederiksen, der til Trods for sit svage Helbred dog var den, som førte Dansk Kvindesamfunds hellige Flamme frelst gennem Halvfemsernes døde Aar. Led for Led fulgte hun i sin Tale Dansk Kvindesamfunds Udvikling fra første Begyndelse til denne Dag men kastede ogsaa Blikket ud i Fremtiden; og her er det interessant med de mellemliggende Aars Erfaringer for Øje at stifte Bekendtskab med den Fremtidstanke, hun flygtig udkastede, men som aldrig skulde blive til Virkelighed, sandsynligvis, fordi hendes egen Svaghedstilstand forbød hende selv at virke for den.

„Man kunde tænke sig," sagde hun, „at denne Organisation i Fremtiden kunde udvides endnu mere, saaledes at ogsaa Kvindeforeninger med Særformaal kunde gaa ind under

den. Den vilde da, ligesom det saakaldte nationale Raad i Amerika, kunne omfatte alle danske Kvinder, der arbejder for sociale Formaal."

Med andre Ord, hun saa i Dansk Kvindesamfund det vordende Nationalraad. Saa vid en Horisont drog hendes rige Fantasi om den Forening, hun elskede. Var det hende, som var en Drømmer? — Eller var det hendes samtidige blandt Kvinderne, som ikke formaaede at stige derop, hvor hun stod paa Dansk Kvindesamfunds Hædersdag og saa ud over Kvindebevægelsens Veje herhjemme? —

Da Kirstine Frederiksen gik ned af Talerstolen var det ikke for at sætte sig til Festbordet med de andre, det forbød hendes Svaghed hende. Men fra et Hjørne af den blomstersmykkede Festsal skuede et legemsstort Billede af hende ud over den glade Forsamling. Det var Københavnskresens trofaste Medlem, Fotografen, Mary Steen, som havde udført og skænket Foreningen dette Billede.

Ogsaa af Dansk Kvindesamfunds afdøde Formand, Fru Rovsing, var et Portræt ophængt, malet af Frk. Johanne Krebs. Som Vært præsiderede Frk. Grundtvig, der havde afløst Frk. Kirstine Frederiksen som Formand. Der indløb under Festen mange Telegrammer og Lykønskningsskrivelser, ogsaa et fra Formanden for det internationale Kvinderaad, Mrs. Sewall, Indianopolis, ligesom ogsaa Kvindeforeningerne i de andre nordiske Lande sendte Hilsener.

Ogsaa rundt om i Dansk Kvindesamfunds Krese i Landet fejredes Dagen, og Telegrammer udvexledes med Københavnskresen.

„Kvinden og Samfundet" udkom i et særligt Festnummer, som paa første Side bragte et Samlingsbillede af Dansk Kvindesamfunds mest fremragende Medlemmer: Fredrik Bajer og Hustru, Frk. Testman, Fru Casse, Fru Rovsing, Frk. Kirstine Frederiksen, Fru Stampe Feddersen og Svend Høgsbro. Skriftet sluttede med nogle Mindeord om Pauline Worm, skrevet af Kirstine Frederiksen. Det var jo Pauline Worm, hvem Samfundet skyldte sin danske Daab; det var fra hende, Modstanden var udgaaet mod den internationale Afhængighed. Hendes Forhold til den danske Kvindesag fandt Kir-

stine Frederiksen et billedligt Udtryk for i disse smukke Ord: „Hun har sørget for, at dens Fugl ikke døde paa en Tid, hvor Tonerne var frossede fast i Struben paa dens første Forkynder her i Landet". (Mathilde Fibiger.)

Ogsaa Anne Bruun skrev om Pauline Worm og tegnede i kraftige og simple Verslinier et Billede af hende, saaledes som hun stod for den Ungdom, der tog hendes Gerning op:

Hejmdal stander paa Bifrost Bro
Med Gjallarhornet i Haand.
Han lytter — han hører jo Græsset gro,
Han stirrer med vaagen Aand.

Saadan Du stod i vor Ungdoms Tid
Med Gjallarhornet for Mund,
Som Vægter forrest i Aandens Strid
Du vakte os unge af Blund.

For længst Du hviler i Gravens Skød
— Hornet Dig faldt fra Mund —
Men alt, hvad Du virked, det Vej sig brød
Fremad til denne Stund.

I Anledning af Jubilæet modtog Dansk Kvindesamfund fra en anonym Giver i London 50 Pd. Sterling til Erindring om Fru Marie Rovsing, født Schack.

Fællesstyrelsen skænkede disse Penge til Fru Rovsings Mindelegat.

Aaret efter fejrede et af Dansk Kvindesamfunds udskilte Børn sit Femogtyveaars Jubilæum, nemlig Handelsskolen for Kvinder, og en Deputation fra Fællesstyrelsen indfandt sig paa denne Dag i Frk. Testmans Hjem og overrakte hende en Buket.

Samme Aar undergik Styrelsen flere Forandringer. Frk. Grundtvig maatte, ligesom tidligere Frk. Kirstine Frederiksen, af Helbredshensyn trække sig tilbage, og Frk. Mary Steen indtraadte i hendes Sted. Samtidig ønskede ogsaa Frk. Konstantin-Hansen at udtræde af Styrelsen, og Frk.

Anna Hjort indtog hendes Plads og overtog tillige Kassererposten, som hun gennem en Række af Aar røgtede med beundringsværdig Økonomi og Samvittighedsfuldhed. Til midlertidig Formand under Frk. Grundtvigs Sygdom valgtes Frk. Marie Luplau.

Paa dette Tidspunkt startedes der i København et nyt og usædvanligt Foretagende af Kvinder, til hvilket Dansk Kvindesamfund skulde træde i et vist Forhold. Komitéen for Kvindernes Udstilling vedtog paa et Plenarmøde at anvende de 10,000 Kroners Overskud fra Udstillingen som Grundfond til en Kvindernes Bygning, som man tænkte sig at rejse paa et centralt Sted i København, og som skulde afgive Husly for de forskellige kvindelige Arbejds- og Aandsinteresser, ligesom det ogsaa skulde rumme en billig Restauration, et Gæstehjem for tilrejsende Kvinder, Gymnastiksal, Mødesale, billige Bade, en Læsestue for Arbejdersker o. m. a.

For at skaffe de manglende Penge tilveje aabnedes en Nationalsubskription á 25 Øre. Nogle af Dansk Kvindesamfunds mere kendte Medlemmer, deriblandt Frk. Grundtvig, Frk. Falbe-Hansen og Frk. Konstantin-Hansen sluttede sig til dette Foretagende, for hvilket Fru Emma Gad stod i Spidsen.

Paa et offentligt Møde i Københavnskresen 1897 diskuteredes disse Planer, efter at Frk. Sofie Holten havde givet en nærmere Udvikling heraf. Senere foretog Fru Charlotte Norrie en Rejse i Provinsen, hvor hun holdt Foredrag om Sagen og vandt Tilslutning især paa Steder, hvor Dansk Kvindesamfund havde Krese. Den paatænkte Bygning skulde være en selvejende Institution og forestaas af et Repræsentantskab paa 31 Medlemmer, valgt ud af Udstillingskomitéens Midte; disse Repræsentanter skulde igen ud af deres Midte vælge en Bestyrelse paa fem Medlemmer. Repræsentantskabet skulde supplere sig selv. Senere blev det bestemt, at Foreninger, som sluttede sig til „Kvindernes Bygning", skulde repræsenteres ved delegerede. Paa den Maade kom strax Frk. Grundtvig til at repræsentere Københavnskresen, og Fru Jutta Møller Fællesorganisationen.

Indsamlingen til Kvindernes Bygning bragte ikke de

300,000 Kr., man havde ventet og fastsat som en Betingelse for at begynde; navnlig skuffede Landet den Tillid, de fortrøstningsfulde Bygmestre havde sat til det. Og dog kan det ikke siges, at Landboerne manglede Interesse for Sagen; flere Indlæg i Bladet, underskrevne „en Landbokvinde" tyder tvertimod paa, at der var en god Jordbund for Tanken derude, men, hvad det især skortede paa, var Kendskab og dermed Tillid til de Kvinder, som bar Sagen frem. Dertil kom, at den hele Plan var højst uklar, og de Fordele, den skulde byde Landboerne, ret illusoriske.

Dansk Kvindesamfund forholdt sig da ogsaa lige fra Begyndelsen temmelig passivt overfor Foretagendet og nøjedes med at give Meddelelserne fra „Kvindernes Bygning" en Plads i Bladet. En kort Tid var det paa Tale, at Københavnskresen, efter at Lejligheden i Studiestræde 1 var bleven sagt op til Foraaret, skulde leje Lokale i den paatænkte Bygning, ligesom man ogsaa havde under Overvejelse at søge dannet et Aktieselskab, som skulde leje Lejlighed ud til Dansk Kvindesamfund og andre Kvindeforeninger. Begge Dele blev imidlertid opgivne, og Københavnskresen lejede Lokale i Nørregade 33.

Forholdet mellem Dansk Kvindesamfund og „Kvindernes Bygning" antog imidlertid snart en ret spændt Karakter, idet Dansk Kvindesamfunds Repræsentanter sammen med Repræsentanter for andre Foreninger og Medlemmer af Repræsentantskabet skred ind overfor Styrelsen og hindrede, at denne ganske ulovlig satte Repræsentantskabet ud af Spillet og lagde alle fremtidige Afgørelser i Hænderne paa en Administration, som supplerede sig selv. Hermed var ogsaa de mildest talt letsindige Byggeplaner foreløbig stoppede.

Som en anden Prinsesse Tornerose ligger nu „Kvindernes Bygning"s indsamlede Kapital, som med paaløbne Renter i Aarenes Løb er voxet til henimod 120,000 Kr., og sover i Landmandsbanken, mens udenfor Kvindebevægelsen gaar sin uforstyrrede Gang. „Kvindernes Bygning" er lige ved i den offentlige Bevidsthed at være gaaet over i Sagnhistorien, bleven til et Eventyr — Eventyret om Prinsessen i den fortryllede Skov. Det hænder ogsaa nu og da, at en behjærtet

Kvinde sliber sit Sværd i et af vore mange Kvindeblade og gør Mine til at ville gaa i Lag med Tjørnene og befri Kapitalen, over hvis Søvn den nuværende Bestyrelse menes at vaage, ligesom den onde Fé i Eventyret.

Men den, som skal vække Prinsessen, maa være en virkelig Prins af Blodet, maa eje den Ordets og Tankens Tryllekvist, som endnu engang kan faa Offervillighedens Kilder til at springe, — da vil Tjørnemuren falde af sig selv, — da vil Fantasteriets Taager om dette Foretagende opløse sig og forsvinde, — da vil Tiden være moden til at rejse „Kvindernes Bygning".

Styrelsens tidligere omtalte Forsøg med at indskrænke Antallet af offentlige Møder og istedetfor afholde fire Medlemsmøder om Aaret var lykkedes over Forventning og havde hos Kresens Medlemmer vakt Ønsket om, at man vilde gaa videre ad denne Vej, hvortil Styrelsen ogsaa strax viste sig villig. Fra 16. November 1898 begyndte Københavnskresens Klubaftener, hvor Medlemmerne den første og tredie Onsdag — senere Mandag — i hver af Vinterens Maaneder fra $7^1/_2$ om Aftenen kunde mødes og ved Samtale og tvangfri Diskussion udvexle Meninger om de fælles Interesser. Ogsaa for Medlemmer fra de udenbys Krese stod Lokalet aabent. Aftenen indledtes gerne med en Tale eller et Foredrag, som gav Anledning til Forhandling, undertiden ogsaa en Oplæsning. Bag efter blev der serveret The, Kaffe, Smørrebrød eller lignende, og der var altid nogle af Styrelsens Medlemmer tilstede som Værter. Det var i Begyndelsen strengelig forbudt at spille Kort paa disse Aftener, men, da nogle uforbederlige Kortspillere fik den snedige Idé at ledsage deres Anmodning om Forbudets Ophævelse med et Løfte om, at Spillegevinsten skulde tilfalde Agitationsfondet, lod Styrelsen sine mere ophøjede Principer i Stikken og gav Tilladelsen, ihukommende den gamle Jesuitermoral, at Hensigten helliger Midlet, og, naar den alvorligere Del af Sammenkomsten var forbi, saa man gerne

fremtidig en lille, fast Kres slaa sig ned om L'hombrebordet, hvilket kun bidrog til at forhøje Aftenens Præg af Hygge og Hjemlighed.

I Foraaret 1899 flyttede Københavnskresen ind i sit nye Lokale, Nørregade 33, som i Henseende til Rummelighed frembød absolute Fordele fremfor det gamle. Lejen var 1100 Kr., hvoraf Fæstekontoret skulde betale de 500, Fagskolen de andre fem. De sidste hundrede Kroner skulde indkomme ved extra Udlejninger af Lokalet i de Timer, hvor Kontoret og Skolen ikke beslaglagde dem. De rummeligere Værelser krævede imidlertid flere nye Møbler, og det blev overdraget et Udvalg, bestaaende af Frk. Hjort, Fru Norrie og Frk. Horsbøl „at møblere Salen i Stil".

Her fik de en meget paaskønnet Hjælp i Frk. Caroline Herding, som forærede Kresen 6 smagfulde Stole, ligesom hun ogsaa skænkede en stor Del af Porcelænet, der benyttedes ved Serveringen om Aftenerne. Ved at udnytte Lokalet paa saa godt som enhver Tid af Dagen og derved forøge Kresens Indtægt, lykkedes det lidt efter lidt at anskaffe de nødvendige Møbler, og Æren herfor tilkommer i første Linie Frk. Hjort. For hende har hvert af disse Møbler haft sin Historie om Flid, om Paapasselighed, om Offervillighed; derfor har hun ogsaa med retfærdig Harme værget for dem, naar en yngre Slægt pietetsløst har strakt sine Hænder ud efter dem for at gøre dem i Penge.

Medlemmerne befandt sig vel i det nye Lokale, og mange er der sikkert, som endnu bevarer disse Aftener i venlig og vemodig Erindring.

„Eget Bo er bedst, selv om det er en Hytte," — siger et gammelt Ord, og nægtes kan det ikke, at Københavnskresens Medlemmer for Tiden haardt savner det „eget Bo", som de mistede, da Agitationsvirksomheden blev skilt ud fra de praktiske Virksomheder. Selv den, som kun naaede at tilbringe et Par Aftener i Nørregade 33, vil have bevaret et hyggeligt Minde om disse rummelige, lidt gammeldags Stuer, hvor et eller andet mindre salonfähigt Møbel drog Tanken hen paa den Formiddagsvirksomhed, som Medlemmerne stod i Gæld til for Bevidstheden om at have Fødderne under

eget Bord, og hvor Smørrebrødsbordene rykkede ind i Salen, naar Stoleraderne og det højtidelige Katheder var fjernede.

Der kom en Tid, hvor man trak paa Skulderen af denne Familieidyl og fandt en Aarsag til Kresens Stilstand i de altfor snevre og beskedne Rammer; og ganske vist vandt Foreningen nogle Hundrede Medlemmer efter Brudet med den gamle Tradition, men det er dog et Spørgsmaal, om den ikke gav Afkald paa det, som ikke kan erstattes af lejede, veludstyrede Lokaler med spidskjolede Opvartere: Glæden og det aandelige Udbytte af Samværet under eget Tag. En Forenings historiske Betydning beror paa dens Evne til at skabe sig en Tradition; Studenterforeningen skabte sin i Boldhusgade 225, Dansk Kvindesamfund sin i Nørregade 33. —

Om Kvindevalgretsforeningens Indlemmelse i Københavnskresen er andetsteds fortalt. Den betød for Kresen en Tilgang af 70 Medlemmer og et Tilskud af ca. 100 Kr. Prisen herfor var, at Københavnskresen indførte som § 2 i sine Love: „under det i § 1 nævnte Formaal henregner Kresen Kvinders Ligestilling saavel i Stat som i Kommune".

Københavnskresen havde altsaa nu ligesom Odensekresen sat politisk Valgret paa sit Program, og man kunde derfor have ventet en ny Blomstringstid, men istedetfor ser vi i de følgende Aar Københavnskresen saavel som Fællesorganisationen tiltræde den ene nydannede Kvindesammenslutning efter den anden, og vi ser den sammen med disse Foreninger indgive Andragender til forskellige Myndigheder uden, som Fælleslovene krævede, at forelægge Sagen for Dansk Kvindesamfunds højeste Instans, Fællesmødet.

Men Opfattelsen af Organisationens Betydning var paa det Tidspunkt lige mangelfuld baade hos Kresstyrelserne og Fællesstyrelsen, hvorfor disse Overtrædelser, som kun bundede i en beklagelig Misforstaaelse, saa godt som aldrig blev paatalte; naar det en enkelt Gang skete, var det altid Høgsbro, som pegede paa Lovens Tavle med den famøse § 5. Paa det aarlige Kresmøde 1902 kunde Styrelsen med Tilfredsstillelse berette, at nu var Københavnskresen Medlem af fire andre Foreninger:

Dansk Kvinderaad, Stemmeretsforeningen, Kvindernes Bygning og Folkeuniversitetsforeningen. Man har det Indtryk, at Kresen søgte en Erstatning for egen Mangel paa Initiativ i Samarbejdet med yngre og virksommere Foreninger. De skiftende Formænds stadige Sygdom gjorde ogsaa sit til at svække Kresens Arbejdskraft. I 1899 maatte saaledes ogsaa Frk. Luplau trække sig tilbage af Helbredshensyn, og Frk. Anne Bruun afløste hende.

D. 4. Januar 1902 fejrede det andet af Dansk Kvindesamfunds udskilte Børn, Tegne- og Kunstindustriskolen for Kvinder, sit Femogtyveaars Jubilæum, og dens Stifter, Fru Charlotte Klein, fik ved denne Lejlighed af Kongen Fortjenstmedaillen i Guld.

Københavnskresens Arbejde for Ændringer i den foreslaaede Fabriklov er omtalt under Fællesorganisationens Historie; vi vil derfor ikke opholde os derved men slutte dette Tidsrum for Københavns Vedkommende med at berette om to Fester af højst forskellig Karakter, som Kresen fejrede i 1903, men som begge bærer Vidnesbyrd om den Kærlighed og Trofasthed, hvormed Medlemmerne omfattede de enkelte Kvinder, til hvem de stod i en særlig Gæld.

Først er der at fortælle om det aarlige Kresmøde d. 23. Maj 1903, hvor Formanden, Frk. Anne Bruun, efter at Dagsordenen var udtømt, anmodede Kassereren, Frk. Anna Hjort, om at forlade Lokalet. En saadan Opfordring kunde jo synes lidt paafaldende, især da Frk. Hjort lige havde fremlagt et Aarsregnskab, som havde vakt alles Beundring ved for første Gang i lange Tider intet Underskud at fremvise, — dog maa det i Sandhedens Interesse bemærkes, at Frk. Herding ogsaa her var kommen Kresen til Hjælp ved at dække et Underskud paa ca. 25 Kr.; — men Forundringen slog snart over i Begejstring, da Formanden foreslog Medlemmerne i Anledning af, at Frk. Hjort d. 19. Maj var fyldt halvfjerds Aar, at udnævne hende til Æresmedlem af Københavnskresen. Det er næsten overflødigt at sige, at Forslaget, som Formanden motiverede paa den smukkeste Maade, blev enstemmig vedtaget.

Men, inden vi lader Frk. Hjort føres ind igen og mod-

tages af Medlemmernes Hyldest, vil vi kaste et Blik tilbage paa de 6 Aar, hun havde virket som Kasserer og Husmoder for Københavnskresen.

„Adressen: Nørregade 33 har faaet en Klang af Orden, Paalidelighed og hjælpsomt Arbejde i det godes Tjeneste", saaledes havde Kresens Hilsen lydt til hende paa hendes Fødselsdag, og disse Ord rummer netop de Egenskaber hos Frk. Hjort, som i særlig Grad gjorde hende til et af Kresens mest skattede og agtede Medlemmer. Naar hun havde kunnet fremlægge et Arbejde som det, vi lige har omtalt, var det ikke mindre end et Kunststykke af Flid og omhyggelig Beregning. Da Kresen flyttede ind i sin nuværende Bolig, havde den maattet sætte sig i en Gæld af 800 Kr. til Haandværkere og Forskud paa Lejen. Denne Gæld var det lykkedes hende af afvikle i Aarenes Løb ved Fremleje af Lokalet, og, at hendes Værtindevirksomhed til Tider kunde volde hende Besvær nok, kan man se af følgende lille Episode, som hun har fortalt i et Brev. Hun fik en sen Aften Meddelelse om, at en Afholdsforening, som havde lejet Lokale hos Dansk Kvindesamfund, havde taget sig Forlov at danse i Salen. Resolut tog hun en Vogn, kørte Kl. 12 om Natten ind til Nørregade og gik lige op iblandt den muntre Forsamling for at lade dem vide, at der under Salen var en stor Vinkælder uden Mellemvægge, og at det aldeles ikke kunde gaa an, at der blev danset. Enten maatte de rette sig herefter og fremtidig gaa hjem senest Kl. $11^1/_4$, eller ogsaa kunde hun ikke længere have dem som Lejere.

Hendes sikre Optræden og bestemte Udtalelser gjorde deres Virkning; man holdt straks i hendes Nærværelse en Afstemning om Sagen, og Udfaldet blev, at man underkastede sig hendes Betingelser.

Ogsaa for Fæstekontoret kom Frk. Hjorts Optagelse i Styrelsen til at betyde en Fremgang. Dengang hun sammen med Fru Monrad i April 1898 blev valgt ind i Fæstekontorsudvalget, arbejdede Kontoret stadig med Underskud. Hun forstod da, at der maatte gribes til et særligt Middel for at skaffe Balance, og udsendte til Styrelsen en Rundskrivelse om at maatte anvende 200 Kr. paa at lade ophænge 350

Afficher paa Jernbanestationer rundt om i Landet som Reklame for Fæstekontoret. Fem stemte for, sex imod Forslaget. Men, da Flertallet ikke havde stemt imod Reklamen men kun imod Udgiften af de 200 Kr., og, da Frk. Hjort vidste, at den indeværende og den følgende Sommermaaned var de rigtige til Avertering af denne Art, og, at 200 Kr. var det mindste, man kunde anvende derpaa, vovede hun og hendes Kolleger at tage Ansvaret paa sig og lod de 350 Afficher ophænge. „Er her sket noget lovstridigt, da melder A. Hjort sig til at blive hængt op som den 351. (jvnfr. det gamle Ord: Du har Ret, Du skal hænges)", sagde Frk. Hjort i sin Redegørelse. Men hverken hun, eller hendes Kolleger i Udvalget blev hængte den Gang, og dog havde hun haft Ret, — Fæstekontoret blev reddet, og fra nu af bar det opad. —

Anna Hjort
Fot. Mary Steen

Og saa lader vi da Formanden føre Frk. Hjort tilbage til Forsamlingen, der hilser hende som sit tredie men i Øjeblikket eneste Æresmedlem, og forestiller hende for hendes eget, legemsstore Portræt paa Væggen, skænket af nogle Medlemmer. Aftenen sluttede ved Tebordene, hvor Tale og Sang rigelig opvejede, hvad Traktementet lod det skorte paa. —

Da Københavnskresen næste Gang samledes til Fest, var det en Efteraarsfest med Høstens brogede, duftløse Blomster i Guirlander henover Baggrundsvæggens mørke Stoffer, mod hvilke Kirstine Frederiksens Billede fra Jubilæumsdagen tegnede sig i Skæret af Lysflammerne, som trængte Dagslyset ude bag de blændende Vinduer. Høsten var gaaet henover det lille, kæmpende Samfund af Kvinder og havde røvet dem deres Fører.

Ved Sommerens Begyndelse var Kirstine Frederiksen for tredie Gang draget over det Hav, der i de sidste Aar var bleven ligesom en gyngende Vej mellem Kvinderne i den gamle og den nye Verden. De sidste Aar havde for hende været en stadig Kamp med den Sygdom, som lurede paa hende; den Hvile, hun nogle Aar havde undt sig, havde kun været et Led i denne Kamp; hun vilde samle Kræfter til at tage fat paany. Da Lampen et Øjeblik blussede op, troede hun halvvejs Sejren vunden og vovede endnu engang, tredie Gang, Farten over Havet. Kvindesagen var for hende ikke længer blot danske Kvinders Kamp for Ligeberettigelse med danske Mænd, den omspændte nu alle Jordens Lande, den var en ny Verdenskultur. Hendes Venner saa hende uden Bekymring drage afsted; hun stod jo — som Frk. Falbe-Hansen ved hendes Død skrev — for dem ligesom Livet selv, og nu syntes det tilmed, som havde hun overvundet Sygdommens Snigløb; hun vilde besøge Slægt og Venner derovre, gennemgaa et Sommerkursus, — det lød altsammen saa beroligende — men den, som ti Aar efter læser Beretningerne om Kirstine Frederiksens sidste Rejse og Død, vil uvilkaarlig stanse ved følgende Ord af Frk. Grundtvig om hende i „Kvinden og Samfundet": „Hun havde Ildhuen, den uslukkelige Trang til at erkende og at virke, som driver Menneskene til det største. Den gjorde hende til det, hun var. Den drev hende som hendes Daimon; hun havde intet Valg, hun maatte følge trods Livets andre Krav, trods svigtende Kræfter, trods alt".

Thi disse Ord rummer for Kvindesagens Venner en Forklaring af det, som kan synes os dunkelt i denne Kirstine Frederiksens sidste Rejse over Havet med Dødsskyggen i Hælene; vi forstaar, hvorfor hun en Stund maatte forlade den Skanse, hvorpaa hun i Nødens Time havde stillet sig — „Kvinden og Samfundets" Redaktørpost — og syg til Døden, som hun i Virkeligheden var, søge Helsebod i det fjerne Land, hvor hun i de uforglemmelige Chikagodage havde anet Kvindesagens Sejersgang over Jorden.

Hun maatte endnu engang overbevise sig om det levende Sambaand mellem Kvinder i den ny og den gamle Verden,

se Kvindebevægelsen som dengang i et Verdenssyn for derigennem at hente Tro og Kraft til at føre Kampen videre under den lille Synsvinkel, Bevægelsen herhjemme i hine Aar frembød, — derfor havde hun intet Valg „trods Livets andre Krav, trods svigtende Kræfter, trods alt".

Da hun havde naaet dette Maal, og da hendes frivillige Arbejdsdage derovre var tilende, drog hun op i Bjærgene for at søge Hvile. — Der indhentede Døden hende, den, som usynlig havde fulgt hendes Fjed gennem mange Aar og Gang efter Gang maattet slippe sit Tag overfor hendes Vilje til Livet. Her borte fra Livets travle Virkepladser fandt den hende, midt i Hvilen i Bjærgene, — og her blev den den stærkeste.

„Livet er paa nogle Punkter retfærdigt", skrev Elisabeth Grundtvig ved hendes Død. — Det var Livets sidste og største Retfærdighed mod Kirstine Frederiksen, at det lod hende dø den virkelige Førers Død — Døden paa Bjærgtinden med Ansigtet vendt mod det forjættede Land.

Mindefesten for Kirstine Frederiksen overværedes af 400 Mennesker, Slægt og Venner, Arbejdsfæller og Kampfæller. Efter at Hartmanns Sørgemarsch over Thorvaldsen var spillet paa Orgel af Organist Kallenbach, bragte Anne Bruun, som Københavnskresens Formand, Kirstine Frederiksen Dansk Kvindesamfunds Tak. „Ikke vil vi græde, og ikke vil vi klage, fordi hun gik bort," sagde hun i sin Tale, „men vi vil glæde os over, at hun har levet iblandt os".

Derefter talte Universitetets Rektor, Professor Høfding, som var den, der i sin Tid bragte Kirstine Frederiksen Universitetets Guldmedaille for den pædagogiske Prisafhandling, og han sagde om dette Øjeblik i hendes Liv: „Jeg forstod, at uagtet det var hende en stor Glæde at se sit Værk anerkendt, var det hende en ganske særlig Glæde, at denne Anerkendelse kunde komme Kvindesagen til Gode".

Hendes Arbejdsfælle i Skolegerningen, Skolebestyrer Huus, talte om hende som Lærer og Opdrager. „Hendes Forhold til Børnene", sagde han, „var ikke blot moderligt, man kunde ogsaa kalde det religiøst. Barnesjælene var hende som et Tempel, hvor hun selv traadte ind som den ydmygste

Tempeltjenerinde. Hun nærmede sig til dem med Ærbødighed, ja, med Andagt".

Elisabeth Grundtvig var den, som talte sidst. „Hun troede paa Aandens og Idéernes Evighed", sagde hun. „Det evige Liv var *over* hende med de store, stærke Krav, det var *i* hende i den stadige Stræben for at virkeliggøre Idéen i sig selv, og det var *om* hende i de enkelte Mennesker og Menneskenes Samfund, der skulde dannes i dens Billed".

Det er ikke denne Bogs Opgave at give en Levnedsskildring af Kirstine Frederiksen saalidt som af nogen anden, der til bestemt Tid har grebet virksomt ind i Dansk Kvindesamfunds Gerning, det er kun hendes Forhold til Kvindesamfundet, vi her har beskæftiget os med, og dette Forhold kan kortelig udtrykkes saaledes: Hun var i henved tyve Aar Dansk Kvindesamfunds levende Sjæl og bankende Hjærte. Det er derfor ikke hendes enkelte Handlinger, der har sikret hende Eftermælet som en af Kvindesagens første, det er hendes rige, mangfoldige Personlighed, der i sig som i et Brændpunkt samlede og udstraalede Kvindesagens højeste Idè. Derfor kunde Dansk Kvindesamfund ved hendes Bortgang med Rette gøre de Ord af en af hendes Venner til sine: „Kirstine Frederiksens Død har gjort Livet fattigere for mig".

Efter Kirstine Frederiksens Død traadte en Kres af hendes Venner i Ind- og Udlandet sammen og underskrev en Opfordring til hendes mange Venner i og udenfor Danmark om at bidrage til Dannelsen af et Legatfond, som skulde bære hendes Navn, og hvis Renter skulde anvendes til at fremme den unge Slægts Opdragelse og Undervisning. Legatet uddeles hvert fjerde Aar den 6. Februar paa hendes Fødselsdag til Understøttelse for en ung Lærerinde, der vil studere Pædagogik, særlig Børne-Psykologi. Kapitalens Renter er 84 Kr.

AARHUSKRESEN

Dansk Kvindesamfunds første Kresafdeling ude i Landet oprettedes Oktober 1886 i Aarhus efter Foredrag af davæ-

værende Overretssagfører Høgsbro. Foredraget havde samlet omtrent 600 Tilhørere, og mange maatte gaa bort uden at have kunnet faa Plads. Foredraget gav en Oversigt over Kvindebevægelsen herhjemme, saaledes som den var udgaaet fra og ledet af Dansk Kvindesamfund. Kresen talte allerede Aaret efter 102 Medlemmer. I Styrelsen sad som Formand Fru Anna Laursen, som Kasserer Fru Høegh Christensen, og som Sekretær Frk. Eline Hansen.

Paa dette Tidspunkt var, som tidligere fortalt, Spørgsmaalet om en Reform af den kvindelige Klædedragt fremme baade i Københavnskresen og rundt om i de andre nordiske Lande. Den nystiftede Aarhuskres tog med stor Energi Sagen op og lod afholde offentlige Møder med Dragtreformen som Forhandlingsemne. Til at føre denne Sag frem, raadede Kresen over to saa betydelige Kræfter som Læge Johannes Frisch og Billedhuggerinde Frk. Henny Dideriksen, der tilsammen forfattede det af Dansk Kvindesamfund udgivne Smaaskrift: „Sundheden og Kvindedragten".

Anna Laursen

Frk. Dideriksen virkede desuden for Kvindesagen som en fortræffelig Foredragsholder, og høstede i denne Egenskab megen Anerkendelse, hvor hun kom hen.

Kresen skulde snart miste Frk. Eline Hansen, som flyttede til København, hvor hun deltog i Dansk Kvindesamfunds Styrelsesmøder som Ombud for Aarhusafdelingen. Fru Laursen overtog i hendes Sted Kassererforretningerne, idet Fru D. Thomsen igen afløste hende som Formand. Aarhuskresen begyndte snart, ligesom Københavnskresen, at se sig om efter praktiske Opgaver for at skaffe Foreningen Fodfæste paa Stedet. 1888 oprettede den en Aftenskole

for Kvinder med fri Undervisning, hvortil den af Byraadet fik gratis Lokale i en af Kommunens Skoler.

Der blev undervist uden Vederlag af Lærerinder fra Byen tre Aftener om Ugen i Regning, Skrivning, Retskrivning, Dansk og Litteraturhistorie. Der meldte sig strax 84 Elever. Kort efter oprettedes ogsaa en Syskole, ligeledes med gratis Undervisning, og i Marts 1891 et Fæste- og Engageringskontor for Kvinder, som strax blev meget søgt, baade af Folk fra Byen og Omegnen. For at udbrede Kendskab til Bladet vedtoges det, at Medlemmerne skulde faa det for 50 Øre om Aaret, naar disse indbetaltes samtidig med Medlemsbidraget. Efter at Kresens Medlemsantal var steget til 119, sank det i Begyndelsen af Halvfemserne til 76 og holdt sig senere til Stadighed paa omtrent 80.

Juli 1893 afholdtes Dansk Kvindesamfunds første Fællesmøde i Aarhus, og Fru Laursen blev, efter først at have haft Plads i den midlertidige Fællesstyrelse som Repræsentant for Aarhus, valgt ind i den nye Styrelse, ligesom hun ogsaa havde overtaget Pladsen som Kresformand igen efter Fru Thomsen.

Med Fæstekontoret havde Aarhuskresen Held; det ikke alene bar sig men gav oven i Købet et lille Overskud, som anvendtes dels til Hjælp til Kvinders faglige Uddannelse, dels til fattige Børns Bespisning.

1897 lykkedes det Kresen at faa oprettet en kvindelig Læseforening, som, uden at staa i noget Afhængighedsforhold til den, dog stadig blev støttet af den, ligesom den ogsaa styredes af et særligt Udvalg, nedsat af Styrelsen, der i den Anledning udvidedes til at bestaa af 9 Medlemmer.

15. Juli 1901 afholdtes atter Fællesmødet i Aarhus i Handels- og Kontoristforeningens Lokaler. Fru Emma Gad og Højskoleforstander Hostrup talte henholdsvis om „Kvindernes Bygning“ og om „Kvinden som Fællesvæsen“.

Ved det meget vellykkede Fællesmaaltid, blev der som sædvanlig afsunget flere Sange; en af disse fra Aarhuskresen, „Til Gæsterne“, slutter med følgende Klagesuk over Forholdene der paa Stedet:

„Men ogsaa vor Brøst vi bekende maa,
Hvor svært det os end mon falde;
Med Jordbunden er det kun „saa som saa"
For Sagen, som samled' os alle."

AALBORGKRESEN

Kresen i Aalborg oprettedes i Foraaret 1888 som den anden af Dansk Kvindesamfunds Kresafdelinger med Fru Louise Mynster som Formand. En varm Ven og trofast Støtte havde den lige fra første Færd i Fru Marie Rée, Udgiveren af Aalborg Stiftstidende, som i sit Trykkeri lod trykke 10,000 Exemplarer af Fru Stampe Feddersens Skrift om Kvindesagen og skænkede Foreningen det til videre Udbredelse. Kresen talte til en Begyndelse 29 Medlemmer, og Styrelsen bestod af tre: Formanden, Frk. Hasselbalch og Fru Schørring. Knap et Aar efter traadte imidlertid Fru Mynster ud af Styrelsen, og Frk. Hasselbalch overtog Formandsposten, som hun gennem mange Aar indehavde, elsket og anerkendt af alle Medlemmerne.

Ogsaa her paatænkte man at oprette en Aftenskole, men, da Aalborg, i Modsætning til flere andre Provinsbyer, for ikke at tale om København, havde givet Kvinder Adgang til sin tekniske Skole, og der ogsaa paa andre Maader var sørget for fri Undervisning om Aftenen, saa man sig om efter en anden praktisk Opgave og nedsatte et Udvalg, som skulde søge at formaa dygtige Husmødre til at tage unge, vordende Tjenestepiger i Lære, mod at Kresen til Gengæld skulde forsyne Pigerne med Klæder og i fornødent Fald med et lille Pengebeløb. Denne Opgave havde Styrelsen imidlertid afgjort intet Held med og opgav den. Saa forsøgte man Oprettelsen af et Engageringskontor i Lighed med det københavnske, men heller ikke her havde man noget Held at rose sig af.

„Dygtige Tjenestepiger mangler, og Malkepiger til Landet kan slet ikke skaffes", lød den triste Beretning ved Fællesmødet 1891. Næste Aar udskiltes Fæstekontoret som en

selvstændig Virksomhed og overdroges til den Dame, som havde bestyret det. Som en ny Virksomhed forsøgte man sig da med et Udsalg af kvindelige Haandarbejder og fik ogsaa her en velvillig Støtte i Fru Rée, men Foretagendet fandt hverken tilstrækkelig Tilslutning hos Publikum eller Syersker og maatte efter et Par Aar atter opgives; dog havde det i sin korte Levetid haft den gode Virkning, at Linnedsyersker, som kunde levere smukt og velsyet Arbejde, fik det bedre betalt baade af Forretninger og Privatfolk.

Den utrættelige Forening henvendte da sin Opmærksomhed paa det uheldige Forhold, at der i Nørre-Sundby ikke blev givet gratis Undervisning i Haandarbejde ved Byens Friskole, og indrettede derfor selv en saadan Undervisning udenfor Skoletiden for Piger i ældste Klasse. Mod Betaling af Lys, Brændsel og Rengøring fik man Tilladelse til at benytte et af Friskolens Lokaler. Efter det første Aars Undervisning indbød man Skolekommissionen til at tage de fremlagte Haandarbejder i Øjesyn, og denne viste sin Tilfredshed ved at godtgøre Kresen dens Udgifter til Lys, Brændsel og Rengøring.

Marie Hasselbalch

Antallet af Styrelsesmedlemmer var snart blevet udvidet fra tre til fem, idet Fru Brodersen og Institutbestyrerinde Frk. Mørch havde tiltraadt den.

Paa Delegeretmødet i Odense Juni 1892, hvor Frk. Hasselbalch paa Aalborgkresens Vegne deltog i Forhandlingerne om den paatænkte Fællesorganisation, var Meningerne delte mellem det københavnske Forslag om én Fællesorganisation af alle Dansk Kvindesamfunds Afdelinger, og et Forslag, fremsat af „Jydsk Kvindeforening", gaaende ud paa, at Dansk Kvindesamfund skulde deles i to Hovedafdelinger, en for Jylland og en for Øerne. Frk. Hasselbalch tilraadede

indtrængende, at man skulde samle sig i en for hele Landet fælles Organisation, og fik heri Tilslutning af Aarhus, Odense og Svendborgkresen. Dette Forslag fik saaledes Flerstemmighed for sig. Som Aalborgkresens Repræsentant i den midlertidige Fællesstyrelse valgtes Frk. Mørch, men allerede ved det første Fællesmøde trak hun sig tilbage og ønskede ikke Genvalg. Frk. Hasselbalch blev valgt til Stedfortræder i den første Fællesstyrelse.

1897 afholdtes Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde i Aalborg, og her blev Frk. Hasselbalch Medlem af selve Fællesstyrelsen.

Under Festmaaltidet indløb blandt andre Telegrammer følgende versificerede Hilsen fra Frk. Grundtvig og Frk. Kirstine Frederiksen:

„Fuldmyndig, o, Samfund, Du kaldes af Aar,
Og kyndig at føre Din Sag Du forstaar;
Men skynd dig at blive saa mægtig og stor,
At fyndig paa Tinge kan lyde Dit Ord."

Fællesmødet skaffede Aalborgkresen en Tilvæxt af godt og vel tyve Medlemmer; et Par Aar efter talte den 100.

ODENSEKRESEN

Odensekresen blev den tredie af Dansk Kvindesamfunds Kresafdelinger. Allerede i Juni 1889 var der stiftet et Kvindesamfund for Odense og Omegn, og i November 1890 vedtog dette at gaa ind under Dansk Kvindesamfund som Kresafdeling. Sjælen i Odensekresen har fra første Begyndelse og lige op til de sidste Aar Frk. Frida Schmidt været. Før Odense endnu havde faaet nogen Kvindesammenslutning, meldte hun sig til Tjeneste under Fru Luplaus Fane, idet hun besvarede hendes Opfordring til at indtræde i Kvindevalgretsforeningen med et ubetinget „Ja". — „Jeg er Ejer af et til Skorstenen prioriteret Hus og skatter baade til Stat og Kommune", saaledes motiverede hun sin Tilslutning.

Udsigterne tegnede strax særdeles godt. Kresen naaede det første Aar op paa 80 Medlemmer, hvoraf dog de fire atter meldte sig ud af „forskellige for Sagen ganske betydningsløse Grunde", som Frk. Schmidt meldte i sin Aarsberetning. Odensekresen tog strax fat med stor Energi og gjorde især Arbejdet for Afskaffelsen af den offentlige Prostitution i Odense til sin foreløbige Hovedopgave, medens ovre i København denne Sag blev varetaget af en særlig i dette Øjemed dannet Forening, „Foreningen mod Lovbeskyttelse for Usædelighed". I Foraaret 1892 lod Odensekresen afholde et stort, offentligt Møde, besøgt af mere end 500 Mænd og Kvinder, ved hvilket Frk. Anne Bruun, Prostitutionens utrættelige, altid kampberedte Modstander, talte.

Frida Schmidt

„I lange Tider har her ikke lydt saa indtrængende og alvorlige Ord, baaret af en Stemning, der sikkert bidrog til, at Forsamlingen synlig følte sig greben", stod der at læse om dette Møde i Aarsberetningen.

I Vinteren 1892—93 vendte ogsaa Odensekresen sig til de praktiske Opgaver og oprettede et gratis Aftenkursus for Kvinder. Der blev strax indmeldt 70 Elever, for Størstedelen arbejdende Kvinder i forskellige Stillinger. Af denne Skole fik Kresen megen Glæde. Endskøndt Eleverne maatte betale 50 Øre i Indskrivningspenge, voxede Elevantallet stadig. Til Trods for, at Kresens Medlemsantal svandt ind til under det halve af, hvad det engang havde været, formaaede den dog at opretholde Aftenskolen, hvad der i første Led skyldtes Byens dygtige og interesserede Lærerinder, som gav deres Arbejde ved Aftenundervisningen uden Vederlag, og Byraadet, som velvilligt stillede Kommuneskolens Lokaler til Disposition. Indskrivningspengene brugtes til at dække Kresens Udgifter til Lys og Brændsel.

I den midlertidige Fællesstyrelse var Frk. Frida Schmidt Odensekresens Repræsentant men blev paa Aarsmødet valgt ind i Fællesstyrelsen og overtog Kassererposten, som hun i mange Aar trofast røgtede.

Vi har allerede tidligere lært hende at kende som den, der paa det første Fællesmøde i det organiserede Samfund stillede det vanskelige Spørgsmaal, om der i Fælleslovene var noget til Hinder for, at de enkelte Krese hver for sig arbejdede for Kvinders politiske Valgret.

For hende existerede der i denne Sag ingen Betimelighedshensyn. Hun, som alene af Dansk Kvindesamfunds Medlemmer havde nydt den Ære at blive forment Adgangen til Talerstolen, da hun vilde interpellere ved Valgene 1890, og dermed havde indtaget sin historiske Plads blandt „Heltinderne fra Seneca Falls", Mathilde Fibiger og vore Dages engelske Suffragetter, hun havde ved hin Lejlighed modtaget den Ilddaab af ringeagtende, afvisende og uvillige Blikke, som gjorde hende skudfast i Fremtiden. Derfor har det sikkert været hende en Skuffelse, at Fælleslovene ikke med rene Ord sagde, hvad der var og altid havde været Dansk Kvindesamfunds Maal, men hjalp sig med Omskrivninger, og derfor var hendes første Handling, da Styrelsen i dette Spørgsmaal havde givet hende frie Hænder, at opfordre de andre Krese til ogsaa at benytte sig af den tilstaaede Frihed.

April 1894 lod Kresen igen afholde et offentligt Møde imod Prostitutionen, denne Gang med Uffe Birkedal som Taler, og efter Mødet indgav Styrelsen et Andragende til Byraadet om Prostitutionens Afskaffelse der paa Stedet. Om de sidste Aar af dette Tidsrum er der for Odenses Vedkommende ikke stort at fortælle udover, at Kresen, til Trods for sit ringe Medlemsantal, paatog sig Fællesmødet 1900, rimeligvis i Haabet om derved at drage Byens Opmærksomhed lidt mere hen paa det lille Kvindesamfund; men, skøndt Mødet maatte kaldes i alle Maader vellykket, udeblev dog de forventede Følger, og Medlemsantallet vedblev at holde sig paa omkring 40.

Naar disse tre Krese ligesom Københavnskresen har faaet en mere udførlig Omtale, er det ikke, fordi de i Henseende til Størrelse og Betydning har overgaaet andre som f. Ex. Horsens, Odder, Svendborg, Sorø, Rønne, men fordi de er Dansk Kvindesamfunds ældste Landkrese og derfor har dannet et Slags Forbillede for de yngre. Gennemgaaende er der i de forskellige Krese arbejdet efter omtrent samme Plan med Foredrag, Medlemsmøder og en eller flere praktiske Opgaver, som oftest Aftenskoleundervisning for ubemidlede eller Kursus i Madlavning og Syning. Af kendte Navne indenfor de Krese, som ikke her er omtalte, skal nævnes: Frk. Kirstine Laursen, Horsens, Fru Videbæk, Odder, Fru Bondegaard og Fru Gundesen, Svendborg, Frk. Lauridsen, Sorø, og Fru Rigmor Schmidt, Rønne.

Dansk Kvindesamfund talte ved Fællesmødet 1903 14 Krese med tilsammen 1493 Medlemmer.

TILBAGEBLIK

Fællesmødet i Rønne danner Afslutningen paa dette Tidsrum; der er derfor Anledning til at dvæle lidt nærmere ved dette Møde. Men forinden vil vi ligesom tidligere lade Skytten føre Islætten henover Rendingen og fuldstændiggøre Billedet af dette Tiaar.

Naar man blader „Kvinden og Samfundets" Aargange for dette Tidsrum igennem, standser Blikket Gang efter Gang ved et lille sort Kors paa Forsiden; det er rejst over en af Dansk Kvindesamfunds eller Kvindesagens Døde. Vi har ikke Tid til at opholde os ved dem alle, men der er dem, Dansk Kvindesamfunds Historie ikke kan gaa forbi.

Det første Kors, vi standser ved, bærer Navnet, Camilla Collet, Henrik Wergelands Søster, Forfatterinden af „Amtmandens Døtre", Kvindesagens Mathilde Fibiger i Norge, død 6. Marts 1895. Og vi læser under Korset disse Ord:

„Hvad Camilla Collet har udrettet? — Ja, hvem kan

tælle de Sædekorn, der spirer! Er Kvinders Sind og Kvinders Kaar her i Norden anderledes end for fyrretyve Aar siden, saa maa Camilla Collet nævnes forrest blandt dem, som har skabt det ny, først og fremmest nævnes som den, der har lidt mest for det, ja, givet sit Liv hen for sin Sags Skyld".

D. 27. Juni, 1895, døde i Sverige Friherreinde Sofie Adlersparre, født i Leijonhufvud. En Menneskealder laa nu imellem det organiserede Kvindesamfund og den Tid, hvor Esseldes „Tidskrift för Hemmet" her i Landet pustede nyt Liv i den Gnist, Clara Rafaels 12 Breve havde efterladt.

Ogsaa Sofie Leijonhufvud havde — som Grundtvig i sin Tid sagde om Mathilde Fibiger — tændt en Bavn paa Læseverdenens Udkigshøj, men, dengang Tiden til Handling kom, stod hun i Modsætning til Mathilde Fibiger endnu i sin fulde Kraft og viste Verden, at hun ogsaa var et Handlingens Menneske.

„Frederika Bremer-Förbundet" — Dansk Kvindesamfunds svenske Søster — var hendes Værk. For de fleste af Dansk Kvindesamfunds Medlemmer var hun vel nu en fremmed, men enkelte Læsere af Bladet mindedes sikkert hendes Artikler om Kvindens Værnepligt som Sygeplejerske og om Kvindesagen i Sverige. „Kvinden og Samfundet" knyttede til Meddelelsen om hendes Død et lille Brudstykke af hendes sidste Artikel, skreven til Kvindebladet „Dagny". Hun udpeger heri som Kvindesagens Fremtidsmaal: „Hustruens Ligestilling med Manden etisk og økonomisk, samt Kvindens Deltagelse i Samfundslivet. „Naar disse Maal engang naaes", siger hun, „bør Kvinderne være værdige til at bruge deres Magt uden Overgreb og uden Fejhed. De maa da ikke indskrænke sig til at være blot et Ekko af Mændene men maa forstaa i Arbejdet for Familiens og for Folkets Vel at nedlægge deres egen bedste og ædleste Kraft: Moderlighedens".

Det næste Kors bærer Navnet: Hansine Pouline Andræ, Søster til Fru Marie Rovsing, Enke efter den bekendte Politiker Carl Andræ, død d. 17. Marts 1898.

Det er første Gang, hendes Navn nævnes i denne Historie,

og dog vil det sandsynligvis, saalænge Dansk Kvindesamfund bestaar, altid være knyttet til dets Virksomhed. Hun hørte til de stille i Landet men havde med største Interesse fulgt Dansk Kvindesamfunds Arbejde for at forbedre Kvindens Stilling. Især den gifte Kvindes Stilling havde ligget hende paa Hjærte, og hun havde pekuniært støttet Udgivelsen af Fredrik Bajers Bog: „Om Ægtefællers formueretlige Ligestilling" men bestemt modsat sig, at Bogen, som Forfatteren havde ønsket, blev tilegnet hende. Mod det forældede Vielsesritual havde hun allerede 1882 skrevet en Artikel i Elfride Fibigers Tidsskrift. Ordene om Underdanighedspligten stod for hende allerede dengang, som ogsaa for Dansk Kvindesamfund senere, som en af de vægtigste Grunde til Kvindens og især den udannede Kvindes blinde Underkastelse under Mandens Misbrug. Den „Bajerske" Lov af 1880, som hendes Ægtefælle i Rigsdagen varmt havde anbefalet, havde overbevist hende om, at, naar Kvinden uddannedes til at staa paa egne Ben, vilde mange letsindige og tankeløse Ægteskaber undgaas.

Hendes to Sønner kunde derfor ikke have hædret hendes Minde paa en smukkere Maade end ved, som de gjorde, i hendes Navn at oprette en Legatkapital paa 20,000 Kr. til Fremme af den økonomiske Selvstændighed hos Kvinder, særlig af den dannede Klasse og under særligt Hensyn til Ansøgernes Evner, og de kunde ikke have vist Dansk Kvindesamfund en større Tillid og Anerkendelse end ved at betro det Uddelingen af Kapitalens aarlige Renter. Disse beløb sig de første Aar til omtrent 700 Kr. men steg senere til 1000 Kr., da Legatkapitalen 1903 af Sønnerne blev forøget med 10,000 Kr., hvis Renter, de ønskede, særlig skulde anvendes til Kvinder, der vilde uddanne sig til Kunstnerinder eller til Handelsvirksomhed.

Legatet fik forøvrigt for Dansk Kvindesamfund den praktiske Betydning, at hele Fællesstyrelsen, som hidtil kun havde været samlet umiddelbart før og efter Fællesmødet, nu maatte komme sammen en Gang i April Maaned for at uddele det, hvorved der ogsaa blev Lejlighed til Forhandling af andre af Foreningens Sager.

Døden gjorde en rig Høst blandt Kvindesagens Venner i dette Tidsrum og ikke altid blandt dem oppe i Aarene. D. 10. Juni 1902 døde Fru Dagmar Hjort, født Harbou, Søster til Fru Charlotte Norrie, kun 42 Aar gammel. Som kvindelig Akademiker havde hun været tilstede paa Kvindekongressen i London 1899 og havde desuden i flere Aar arbejdet paa en Fremstilling af Kvindesagens Historie i Amerika. Lige kort før sin Død havde hun i „Kvinden og Samfundet" skrevet en længere, livlig Afhandling om Cady Stanton, som var død samme Aar. Dagmar Hjorts Død betød for Kvindesagen og dermed ogsaa for Dansk Kvindesamfund et stort Tab.

Og saa vil vi sluttelig standse et Øjeblik ved et Kors i „Kvinden og Samfundet", hvorunder der staar: „Magdalene Thoresen er død — den gode, gamle Ven er borte."

Disse Ord af Kirstine Frederiksen er lige saa simple som sande. Magdalene Thoresen havde for Dansk Kvindesamfund været en god, gammel Ven, og det er en Ære for Dansk Kvindesamfund at kunne regne denne ejendommelige og sjælfulde Forfatterpersonlighed mellem sine store Døde.

„Mindet om hendes rige og stærke Personlighed, den Sympathi, hun har vist os og vort Arbejde, vil altid være en Spore for os til, selv om Vejen er trang, at holde Hovedet højt og Ryggen rank."

Saaledes slutter „Kvinden og Samfundet" sin Omtale af Magdalene Thoresen.

Hun naaede dog at opleve sin store Landsmands og trofaste Vens 70 Aars Fødselsdag d. 8. December 1902. Alle „Kvinden og Samfundet"s Sider var den Dag en eneste Hyldest til Svavas og Thora Parsbergs Digter.

„En Kærligheds Talsmand,
Som tror paa Kvinder,
Og, som har Storsind nok til at sige det."

Saaledes skrev Forfatterinden, Ingeborg Raunkiær, om Bjørnson i sit Hyldestdigt i „Kvinden og Samfundet", og disse knappe Linier tegner os tydeligere end hele Sider af Ord de Egenskaber hos den store Digter, som altid har

knyttet Dansk Kvindesamfund til ham i Taknemlighed og Beundring.

Ogsaa i dette Tidsrum dukker Tanken frem om at skabe et Samarbejde mellem Kvindesagens Venner i alle Nordens Lande. Vi mødte den sidst i Udstillingsaaret 1888, saa de første Skridt blive gjort paa Dansk Kvindesamfunds Initiativ, idet hvert Land valgte sin korresponderende Sekretær, men tabte den derefter af Syne. De internationale Strømninger, som Kvindekongresserne i Washington og Chikago havde fremkaldt henimod Aarhundredets Slutning, og de rundt om i Landene fremstaaende nationale Raad vakte atter Tanken om en skandinavisk Kvindesammenslutning til Live. I „Kvinden og Samfundet" for 2. Februar 1901 rettede Frk. Elisa Kielland en Opfordring til Danmarks Kvinder om at træde i Korrespondance med svenske og norske Kvinder for saaledes Led for Led — som hun udtrykte sig — at danne en Søsterkæde, der kunde omslynge alle Nordens Lande. „Kvinden og Samfundet" paatog sig at arbejde for Sagen og bragte i sine følgende Numre Navn, Alder og Adresse paa svenske og norske Kvinder, som vilde træde i Korrespondance med danske. Der meldte sig Kvinder af højst forskellig Samfundsstilling og Alder, fra den højtstaaende Embedsmands Frue til den unge Pige, som expederede i sin Faders Cigarforretning, fra Kvinden paa 50 Aar til hende paa 20. Imidlertid synes det, som om der ikke har været den Jordbund for Tanken hos os som i Sverige og Norge; Opfordringerne i „Kvinden og Samfundet" lyder stadig mere indtrængende og tilskyndende; Bladet kan ikke tilfredsstille de mange Anmodninger Nord fra om danske Korrespondenter; sluttelig synes Sagen at være opgiven, og Rubrikken: „Nordens Kvindeforbund" forsvinder helt af Bladet.

Samtidig med, at man i Norge arbejdede paa at faa en nordisk Kvindekorrespondance i Gang, drøftedes ogsaa Muligheden for at lade afholde et nordisk Kvindesagsmøde, og, da det internationale Raad skulde holde sit Møde i København Sommeren 1903, benyttede man denne Lejlighed til

en Ugestid forinden at samle Nordens Kvinder til et Møde i Kristiania, hvor Universitetet stillede sin Festsal til Disposition, og hvor Formanden for „Norsk Kvindesagsforening", Statsminister Qvams Hustru, som Mødets Præsident bød Gæsterne velkommen. Dansk Kvindesamfund var ved dette Møde repræsenteret af Frk. Anne Bruun og Frk. Sofie Rasmussen. Forøvrigt var der kun mødt faa danske Deltagere. Interessen for en skandinavisk Kvindesammenslutning var paa dette Tidspunkt ganske anderledes vaagen i Sverige og Norge end i Danmark, hvor den internationale Sammenslutningstanke nu ganske overskyggede den skandinaviske.

Siden Dansk Kvindesamfund 1893 udgav Fru Berg Nielsens Foredrag om Hustruens Underdanighedspligt som Smaaskrift, havde det indskrænket sin litterære Virksomhed til Bladet, som det havde ondt nok ved at holde oven Vande; da der imidlertid i Foraaret 1901 paa Kultusministerens Budget blev bevilget Foreningen 500 Kr. til litterære Formaal, paatog den sig, efter de første Aar at have anvendt de 500 Kroner til at frelse Bladet fra den truende Undergang, at udgive et Skrift af Larsen-Ledet: „Menneskeværd og Menneskeret".

FÆLLESMØDET I RØNNE

Fællesmødet i Rønne, som betegner et Vendepunkt i Dansk Kvindesamfunds Historie, — ikke fordi, Forhandlingerne bragte noget usædvanligt, men fordi Styrelsesvalget lukkede op for ny Strømninger, — havde i „Kvinden og Samfundet" et Slags Forspil, hvor Utilfredsheden med den bestaaende Tilstand lagde sig tydelig for Dagen.

Vi har allerede under Afsnittet om Kvinder i Telegrafvæsenets Tjeneste flygtig omtalt en Kritik, som Postassistent L. C. Schou rettede imod Kvindesagens Organisation her i

Landet. „Dansk Kvindesag er ikke klart og grejt organiseret", skrev han, og, at han ikke var ene om denne Anskuelse, fremgaar af et Indlæg i næste Nummer af Bladet, underskrevet „Et Medlem".

„Kvindesagen er slet ikke organiseret", skriver vedkommende, „men spredt rundt omkring i mange Foreninger, der knap kender hinandens Formaal. Det havde været godt, om Dansk Kvindesamfund i sin Tid havde indordnet alle disse under sig, thi Dansk Kvindesamfund er virkelig godt organiseret, og, da dets Formaal er „at virke til Fremme for Kvindernes almene Udvikling, for deres Uddannelse til selvstændigt Erhverv og for at forbedre deres Stilling i Familie, Samfund og Stat", saa har den jo i Virkeligheden flere af disse Foreningers Formaal paa sit Program. Dansk Kvindesamfund har desværre ikke samlet disse Foreninger under sin Fane. Hvor Skylden ligger, er vanskeligt at sige. Men ved at iagttage de sidste Aars Arbejdsmetode, fristes man til at sætte denne i Forbindelse med, at der tilsyneladende virkes saa lidt udadtil, og at man sjælden hører nogen tale om Dansk Kvindesamfund endsige være Medlem deraf".

Et Medlem vender derpaa sin Kritik mod Styrelsen, som for en saa omfattende Forening maa være kraftig og energisk og personlig, vise sig i snart den ene, snart den anden af Kresene for at anspore Arbejdet og bestandig være paa fuld Højde med, hvad Tiden og Øjeblikket kræver, men „saaledes er det i Øjeblikket ikke".

Det er selvfølgelig altid lettere at paapege Mangler end at sætte Reformer i Værk, men denne Kritik af „Et Medlem", i Forbindelse med L. C. Schous Kritik viser os, at Dansk Kvindesamfunds Barometernaal efter at have peget lavt nu havde flyttet sig hen paa „Foranderligt".

Fru Jutta Møller svarede paa Styrelsens Vegne med beredvillig at indrømme sine Mangler og tilbyde sit Formandshoved men kunde ikke finde noget „ugrejt" i Dansk Kvindesamfunds Forhold til de andre Kvindeforeninger. Udfra den digteriske Sandhed at „Man kan løfte sit Folk, naar man løfter i Flok", forekom det hende ganske naturligt, at

Dansk Kvindesamfund, der altid havde anerkendt Valgret som sit Formaal, nu havde lagt Tyngdepunktet for Arbejdet i denne Sag over i „Danske Kvinders Valgretsudvalg“ og afgivet flere af sine naturlige Opgaver til „Dansk Kvinderaad“, skøndt dette efter sin oprindelige Idé kun skulde være et Sammenknytningsled mellem Kvindeforeninger i Ind- og Udlandet.

L. C. Schou svarede paa Fru Møllers Svar med følgende knappe og præcise Fordringer:

1) Kvindesagen skal kun varetages af én Organisation.
2) Denne skal kun varetage Kvindesagen, men ogsaa alt, hvad dette Begreb rummer.
3) Det bør være Dansk Kvindesamfund med dets Blad.

Rent bortset fra Vanskelighederne ved at gennemføre en saadan — man fristes til at kalde det „Kongstanke“, — kan det ikke nægtes, at den midt i den Stilhed, som hersker om Dansk Kvindesamfund i disse Aar, virker vækkende, som et Hornsignal. Kirstine Frederiksen lod heller ikke som Redaktør af „Kvinden og Samfundet“ dette Raab dø i Stilheden men indrømmede i Bladet, at Kvindesagen var daarlig organiseret herhjemme, ligesom forresten ogsaa de fleste andre Steder, man hun fandt ikke Hovedskylden hos Fællesstyrelsen, men hos Kvinderne selv.

„Overalt finder Kvinderne det nemmere, naar de er misfornøjede, i Stedet for at kæmpe deres Mening frem i den gamle Forening eller bøje sig for Flertallet der, at danne nye Foreninger eller Udvalg. Der er næppe andet at gøre herimod end at vente taalmodig, til Erfaringen faar lært dem, hvor meget de herved spilder af Tid og Kræfter“. —

Og hermed er vi naaet op til Fællesmødet i Rønne, der skulde bringe Styrelsen den Fornyelse, som Aalborgkresens Formand, Frk. Hasselbalch, havde udtalt Ønsket om, da hun paa Mødets Dagsorden satte Forslag om, at Styrelsen fremtidig skulde afgaa skiftevis efter Tur tre og fire.

Mødet fandt Sted d. 9. og 10. August. Overfarten havde været streng nok, men Søndag Morgen præsenterede Bornholm sig for sine Gæster i det skønneste Sommervejr. I Overensstemmelse med den Tids Skik ved Dansk Kvinde-

samfunds Fællesmøder opsatte man de alvorligere Forretninger „til imorgen“ og tog med Toget til Almindingen for derefter at spasere til Kongemindet. Fællesspisningen foregik paa Hotel „Jomfrubjærget“, og Klokken 5 var der offentligt Møde i Ekkodalen, hvor cand. phil. Frk. Helene Berg, som med dette Møde træder i Forgrunden af Dansk Kvindesamfunds Historie, holdt den ene af Hovedtalerne: „Kvindesag før og nu“, og Høgsbro den anden: „Kvindens retslige Stilling“. Naturforholdene var for et Folkemøde ideelle; overfor Talerstolen laa og sad Tilhørerne op ad de grønne Skrænter, omtrent 500 i Tallet og fulgte med tilsyneladende levende Interesse Taler og Forhandling. Godt Vejr og smukke Naturforhold har altid været af stor Betydning for Dansk Kvindesamfunds Fællesmøder og især, naar Møderne holdtes saa langt borte, som Tilfældet her var.

Efter Talerne havde flere Medlemmer Ordet, deriblandt Fru Berg Nielsen og Frk. Anne Brunn. Den første opfordrede de mulig tilstedeværende Modstandere af Kvindesagen til at komme op og udtale sig, men, da ingen meldte sig, og da hun — som hun sagde — ikke kunde faa sig selv til at tro, det var paa Grund af manglende Mod, sluttede hun med at sige: „Altsaa gaar vi ud fra, at De samtykker.“

Anne Bruun var dog af en anden Mening; hun havde læst i flere Mænds Øjne den gamle Indvending: „Kvinden skal tie i Forsamlingen,“ men dette var en Misforstaaelse af Pauli Ord. Derimod havde hun set nogle unge Piger under Foredragene staa og sladre i Nærheden, sagtens om deres Dejlighed. Det maatte være til saadanne, Paulus havde sagt, at de skulde tie stille.

Næste Dag var helliget Forhandlingerne. Formanden, Fru Jutta Møller, dvælede, før hun begyndte sin Beretning, ved det Tab, Dansk Kvindesamfund siden sidste Fællesmøde havde lidt, idet Pastor Konradsen fra Hvirringe, som havde siddet i Fællesstyrelsen siden 1898, nylig var død. Hun omtalte derefter, at Kirstine Frederiksen Aaret forud var bleven udnævnt til Æresmedlem af det internationale Kvinderaad, men hverken hun eller hendes Tilhørere anede, at det samme Nummer af „Kvinden og Samfundet“, som

skulde gengive disse Ord, ogsaa skulde bringe Sørgebudskabet om Kirstine Frederiksens Død.

Som en desværre enestaaende men derfor dobbelt glædelig Nyhed fortalte hun, at der i det sidste Aar var dannet tre nye Krese: en i Hjørring med Fru Scheving som Formand, en i Lemvig med Fru Wolf, f. Falbe-Hansen, som Formand og en i Middelfart med Fru Ejlersgaard som Formand. Desuden var Medlemsantallet i Kresene i stadig Stigning.

Forsamlingen kvitterede for dette glade Budskab med paa Opfordring af Fru Møller at synge: „Løft Dit Hoved, Du raske Gut."

Efter at Dansk Kvindesamfund havde antaget sig de praktiske Kursus i Syning og Madlavning (se „Husgerning"), forhandlede man om et Forslag, stillet af Fru Bondegaard fra Svendborg, Medlem af Styrelsen siden 1908. Forslaget gik ud paa, at hver Kres skulde vælge en Repræsentant til Styrelsen. Dette Forslag havde forud været diskuteret i Bladet, og Meningerne derom havde været stærkt delte. Fru Bondegaard motiverede sit Forslag med, at, naar Kresene selv valgte deres Repræsentant i Styrelsen, vilde der være mest Udsigt til at faa de dygtigste ind, og det vilde skabe en inderligere Forbindelse mellem Moderstammen og Kresene. Tillige foreslog hun, at Kresenes Bidrag til Fælleskassen i saa Fald skulde nedsættes, da denne vilde spare Udgifterne til Styrelsesmedlemmernes Rejse, idet hver Kres maatte betale for sin Repræsentant.

Ringkøbingkresen havde stillet et Ændringsforslag, som gik ud paa, at Fællesstyrelsen fremdeles skulde bestaa af kun 7 Medlemmer, men Kresformændene danne et Slags Repræsentantskab som Mellemled mellem Styrelsen og Kresene. Intet af disse Forslag vandt Tilslutning, men, naar de alligevel er omtalte her, er det, fordi det Synspunkt, de gjorde gældende, Gang efter Gang op til den sidste Tid er kommet til Orde paa Fællesmøderne.

Frk. Hasselbalchs føromtalte Forslag blev udskudt til næste Fællesmøde. Paa Forslag af Svendborgkresen vedtoges det, at Kresene skulde yde Bidrag til „Danske Kvin-

ders Valgretsudvalg" af 10 Øre for hvert Medlem om Aaret.

Der vedtoges endelig paa Mødet tre Lovændringer:

1) Fællesstyrelsens Medlemmer skulde ikke kunne vælges til Tillidsmænd.
2) Nye Kresafdelinger skulde være fritagne for at yde Medlemsbidrag i det første Kalenderaar.
3) Selvstændige Forslag maatte være indgivne mindst tre Uger før Fællesmødet.

Endelig foretoges Valget af den ny Fællesstyrelse. Frk. Eline Hansen tænkte paa at tiltræde en længere Udenlandsrejse og saa sig derfor nødsaget til at trække sig tilbage; Frk. Hasselbalch vilde ikke tage mod Genvalg, fordi hun ønskede saa mange ny Medlemmer som mulig ind i Styrelsen, og et tredie nyt Medlem skulde vælges i Pastor Konradsens Sted.

Nyvalgte blev: Fru Stampe Feddersen, Fru Scheuer, Frk. Helene Berg og Birkedommer Svejstrup. Fru Jutta Møller, Frk. Frida Schmidt og Fru Bondegaard genvalgtes. Styrelsen konstituerede sig samme Dag med Fru Møller som Formand, Frk. Schmidt som Kasserer og Fru Scheuer som Sekretær. Det besluttedes, at det næste Fællesmøde skulde holdes i København.

FÆLLESMØDET I KØBENHAVN 1904

Skuepladsen for det første Fællesmøde i dette sidste Tidsrum af Dansk Kvindesamfunds Historie var henlagt til København i Dagene fra den 8.—10. Juli 1904, og Mødestedet var „Søpavillonen". Dansk Kvindesamfund havde paa dette Møde sine første Kræfter i Ilden, baade de gamle prøvede og de yngre, som først skulde tjene deres Sporer.

Vi ser af gamle kendte Københavnere: Fru Bajer, Frk. Anna Hjort, Høgsbro, Frk. Anne Bruun, Fru Berg Nielsen, Fru Nørlund, Frk. Konstantin-Hansen, Frk. Luplau, Frk. Eline Hansen, — og ude fra Landet: Fru Jutta Møller, Frk. Bartholine Jørgensen, Frk. Hasselbalch, Fru Laursen, Frk. Kirsten Laursen, Fru Gundesen, Frk. Redder o. m. fl. Og

vi ser af nye og friske Kræfter: Frk. Helene Berg, Fru Scheuer, L. C. Schou og Fru Ragna Schou.

Men vi ser ikke den, for hvem dette Møde var Beseglingen paa Dansk Kvindesamfunds Skæbne, og som havde sagt til sig selv, at, lykkedes det hende ikke her at aabne Medlemmernes Øjne for, at det var en Livsbetingelse for Dansk Kvindesamfund at faa Arbejdet for Valgretten lagt ind under sig, saa vilde hun ikke længer bære sin Del af Styrelsens Ansvar, thi saa havde Dansk Kvindesamfund forfejlet sin Bestemmelse.

Lige op til Fællesmødet, midt under sine Forberedelser til at føre det afgørende Slag imod den gamle Ordning, blev Fru Stampe Feddersen syg.

„Det forfærdelige er sket, at jeg er bleven temmelig syg af Influenza nu en Uge ind til Mødet", skriver hun med Blyant paa nogle Lapper Papir til sin trofaste Støtte og Hjælper, Fru Scheuer. Og nogle Dage senere skriver hun igen fra sit Sygeleje: „Skæbnen vil det ikke anderledes, — jeg kommer ikke med til Mødet! Det er mig en *stor* Sorg og Modgang . . .".

For rigtig at forstaa, hvor meget dette Mødes Afgørelse betød for Fru Stampe Feddersen, maa man holde sig Agitationsaarene i Firserne for Øje. Det var hende, der som Medlem af Styrelsen havde affattet det Opraab, der blev sendt ud over Landet 1884, og hvori Opnaaelsen af fulde borgerlige Rettigheder for Kvinden var et af Programpunkterne. Hun var traadt ud af Styrelsen, før denne svigtede dette Program ved paa Fællesmødet den 27. Maj 1887 i Lovenes § 1 at stryge de Ord, den selv tre Uger i Forvejen havde indsat om Kvindernes Ligestilling med Mænd i Familie, Samfund og Stat. For hende havde al Dansk Kvindesamfunds Arbejde gennem Aarene været en Kamp med Udenværker, lige til det Øjeblik var inde, hvor Angrebet skulde rettes mod Erobringen af den politiske Valgret, Mandsprivilegiernes faste Borg.

Da Dansk Kvindesamfund 1893 blev organiseret som et Landsforbund med Krese ude i Landet og en Fællesstyrelse, som skulde lede hele Arbejdet, forstod hun, at der krævedes

et ualmindeligt Overblik for at styre dette store, besværlige Maskineri, og, at kun en gennemført Centralisation af Arbejdet kunde faa Organisationen til at virke efter sin Bestemmelse.

Selv var hun forhindret i at tage Del i dette Arbejde; kort efter Organisationen flyttede hun over til Ringkøbing, hvor hendes Mand var bleven Amtmand. Her sad hun i 9 Aar og var Vidne til, hvorledes Dansk Kvindesamfund til Trods for sine ny Krese og Medlemmer mere og mere opløste sig i andre Foreninger som Kvinderaadet og Valgretsudvalget og afgav til dem sine bedste og mest vaagne Kræfter, der, utaalmodige over, at Dansk Kvindesamfund tøvede med at sætte Arbejdet for Valgretten med rene Ord ind i sine Love, dannede en ny Sammenslutning med Valgretten som Formaal, istedetfor at rejse en Opposition indenfor Foreningen selv og paa Fællesmødet bringe Sagen frem for Kresene, af hvilke sikkert mange paa det Tidspunkt vilde have støttet et Forslag om at tone rent Flag i Valgretsspørgsmaalet. Hun saa Arbejdet for den kommunale Valgret, som en Gang i Firserne havde ført Dansk Kvindesamfunds Navn ud over det ganske Land, forsvinde fra Fællesmødernes Dagsorden eller i hvert Fald spille en ren Gæsterolle der, som Beretning fra en anden Forening. Hun saa sit Adresseforslag af 1899, som skulde have været Dansk Kvindesamfunds Ord i en Sag, den fra sine første Aar havde skrevet paa sin Fane: Hustruens Ligestillelse med Ægtefællen, blive stedet for en fremmed Forenings Skranke, vejet paa en Vægt, som ikke var Dansk Kvindesamfunds, sinket paa sin Gang og sluttelig ved Misforstaaelser og en altfor vidtløftig Forretningsorden blive hindret i at naa derhen, hvor Dansk Kvindesamfunds Røst burde have lydt ved denne Lejlighed, om ikke for andet saa for Historiens Skyld; thi Loven af 1899 om Formuesforholdet mellem Ægtefæller laa i en af Dansk Kvindesamfunds historiske Linier.

Alt dette var hun Vidne til men kunde, afsides som hun boede, ikke forhindre den omsiggribende Splittelse af Kvindesagen; alt, hvad hun kunde gøre, var paa den Plet, hvor hun boede, og saa langt, hendes Indflydelse rakte, at skaffe Kvindesagen Indpas og bringe den til at slaa Rødder. Kre-

sen i Ringkøbing var hendes Værk, ligesom hun ogsaa var Ophavsmanden til Stiftelsen af flere andre jydske Krese. Om hendes Forhold til Ringkøbingkresen faar man en levende Forestilling af følgende Brudstykke af en Beretning fra denne Kres, skrevet til Fællesmødet 1904:

„Det forløbne Aar har for os været et Mærkeaar, idet Kresens Stifter, vor energiske og opofrende Formand, Fru Stampe Feddersen, er flyttet bort. Det har været os et uerstatteligt Tab, hvilket enhver, som kender hende, let vil kunne forstaa; hun er jo Kvindesagens varmeste Forkæmper, lige interesseret for alle Samfundsklasser. Da Fru Stampe Feddersen for ca. 9 Aar siden kom over til os, kendte vi ikke meget til Kvindesagen, men der samledes hurtigt en forholdsvis stor Kres om hende."

Først, da Fru Stampe Feddersen havde ombyttet Amtsgaarden i Ringkøbing med den i Nykøbing paa Falster, modtog hun den gentagne Opfordring til at lade sig indvælge i Fællesstyrelsen og gik ved Mødet i Rønne atter ombord paa Fællesstyrelsens Skude, ikke for at overtage Chefens Post — hun vidste, at Dansk Kvindesamfund havde en Chef, som, blot hun fik den fornødne Hjælp, var i Stand til, trods en øjeblikkelig Meningsforskel, at holde Medlemmerne sammen i Kærlighed til den fælles Sag, — men for at byde sig til som den Lods, der atter vilde føre Skuden ud paa dybt Vand.

Vi vender nu tilbage til Fællesmødet i København og skal der se, hvorledes dette hendes Tilbud blev modtaget.

Efter at Fællesstyrelsen og Tillidsmændene hver for sig havde holdt Møder, aabnedes Forhandlingerne Fredag d. 8. Juli med Formandens Beretning, hvori hun dvælede ved de smertelige Tab, Dansk Kvindesamfund siden sidste Fællesmøde havde lidt, først ved Kirstine Frederiksens og senere ved Fru Elisabeth Hostrups Død. Derpaa fulgte den glædelige Efterretning om Dannelsen af 5 ny Krese: Silkeborg, Herning, Holstebro, Gjellerup og Vigsnæs-Guldborg. Dansk Kvindesamfunds Medlemsantal havde i Løbet af 10 Aar fordoblet sig og naaede nu næsten 2000, fordelt paa 19 Krese. — Fællesstyrelsen havde indgivet 4 Andragender, nemlig:

1) Til Indenrigsministeren om Undervisning paa Statens Kursus i Alkoholens skadelige Virkninger — (bevilget).
2) Til Indenrigsministeren om en Understøttelse af 1500 Kr. aarlig i 3 Aar til Lærerinder i Skræddersyning — (afslaaet).
3) Til Landbrugsministeren om en Understøttelse af 2000 Kr. aarlig i 3 Aar til Vandrelærerinder i Kogekunsten — (afslaaet).
4) Til Landbrugsministeren om, at Kvinder maatte faa Del i Husmandslovens Jordlodder — (afslaaet).

Sluttelig meddelte hun, at Dansk Kvindesamfund havde udgivet en Beretning om sin Virksomhed i de forløbne 33 Aar, forfattet af Fru Stampe Feddersen.

Astrid Stampe Feddersen
Fot. Julie Laurberg & Gad.

Forhandlingerne begyndte meget stilfærdig med Indførelsen af nogle Ændringer i Fællesstyrelsens Sammensætning. Dens Medlemsantal forøgedes til 9, og det vedtoges, at disse 9 skulde vælges for to Aar og skiftevis afgaa fire og fem. Ligeledes vedtoges et Forslag af Fru Stampe Feddersen om, at Styrelsen i særlig paatrængende Tilfælde maatte indhente Kresformændenes Udtalelser og lade en saadan skriftlig Flertalsbeslutning træde i Stedet for Vedtagelse paa et Fællesmøde.

Men der stod ganske anderledes brændende Punkter paa Mødets Dagsorden, som, da man kunde vide, at de vilde fremkalde en levende og langvarig Forhandling, blev gemte til Lørdag den 9. Juli. Det var Punkt 9: „Forslag fra Fru Stampe Feddersen om, at Dansk Kvindesamfund drager sine Repræsentanter ud af Valgretsudvalget og danner sit eget Valgretsudvalg", som især lige fra Mødets Aabning havde fyldt Luften med Uro og Forventning og skilt Medlemmerne i to Partier for og imod. Til de sidste hørte selvfølgelig Valgretsudvalgets Formand, Fru Nørlund, som havde afslaaet det Tilbud, Fællesstyrelsen

havde gjort hende, om en Plads i Styrelsen, for at hun senere kunde tiltræde det Valgretsudvalg, Dansk Kvindesamfund agtede at nedsætte. Paa hendes Side stod Frk. Eline Hansen, Fru Berg Nielsen, Fru Gundesen, Fru Salicath o. fl. Paa Forslagsstillerens Side stod Formanden, Fru Jutta Møller, Fru Anne Bruun, Frk. Helene Berg, Høgsbro, L. C. Schou o. m. a.

Sagen havde forøvrigt haft et Forspil i „Kvinden og Samfundet", hvor Fru Stampe Feddersen tre Uger før Fællesmødet havde indrykket en Henvendelse til Medlemmerne som Forklaring af dette Punkt paa Dagsordenen, hvori hun bl. a. hævdede, at, ved at Kresene enkeltvis lod sig repræsentere i Valgretsudvalget, mistede Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde noget af den Indflydelse, det efter § 5 skulde have. Fællesmødet havde nemlig ikke den rette Indflydelse paa Valgretsudvalget, for det første, fordi en stor Del af Valgretsudvalgets Medlemmer — nemlig alle de andre Foreningers Repræsentanter — ikke var valgte af Dansk Kvindesamfund, og for det andet, fordi de Repræsentanter, Dansk Kvindesamfund havde valgt til Valgretsudvalget, ikke hvert Aar kom paa Omvalg, saaledes som Dansk Kvindesamfunds egen Styrelse og alle Dansk Kvindesamfunds Repræsentanter i andre Foreninger, saasom „Kvindernes Bygning", Dansk Kvinderaad o. s. v.

Fru Stampe Feddersen var altsaa i sidste Øjeblik blevet syg og kunde ikke være tilstede, hvorfor Høgsbro paatog sig at oplæse hendes Motivering af Punkt 9. Hun havde altid været imod, at Valgretsudvalget blev dannet, fandt en Ordning umulig, som tillod Kresene, der i Virkeligheden er Dansk Kvindesamfunds Underafdelinger, at optræde selvstændig og melde sig ind i andre Foreninger, der mulig kunde modarbejde den Fællesstyrelse, de selv havde valgt. „Fællesstyrelsen har aldrig givet Afkald paa sin egen Myndighed og kan heller ikke gøre det. Den kan virke sammen med andre Organisationer, men det maa ske *igennem*, ikke *uden om* Fællesstyrelsen."

Høgsbro fremsatte Fru Stampe Feddersens Forslag med følgende af ham selv tilføjede og af hende telegrafisk bil-

ligede Ændring: „Idet Fællesmødet opfordrer Kresene til at drage deres Repræsentanter i Valgretsudvalget tilbage, anmoder det Fællesstyrelsen om efter bedste Skøn at fortsætte Samarbejdet med dette videre."

Dette Forslag gav Anledning til en ret heftig Diskussion, hvori fra den ene Side Fru Nørlund, Fru Berg Nielsen, Frk. Redder, Fru Gundesen, Frk. Eline Hansen og Fru Bondegaard anbefalede at blive ved den gamle Ordning, kun med nogle Ændringer i Henseende til Repræsentationen, mens fra den anden Side Høgsbro, Frk. Helene Berg, Frk. Anne Bruun og Postassistent Schou støttede Fru Stampe Feddersens Forslag. Særlig fortjener Hr. Schous ildfulde Paavisning af Dansk Kvindesamfunds Fremtidsmuligheder som den førende i Kvindesagen at erindres. „Dansk Kvindesamfund", sagde han blandt andet, „skal tage fat paa en Agitation for Kvindesagen, som man endnu ikke har set Magen til tidligere. Det er blevet mig meddelt, at den Agitation, som bares af Høgsbro, Frk. Falbe-Hansen og Fru Stampe Feddersen, gav Anledning til en Glansperiode for Dansk Kvindesamfund; jeg ønsker, vi maa faa en lignende nu. Vor Organisation er fortræffelig, vi har Krese rundt i Landet, der skal holdes Møder, Taler og skrives; disse Opgaver skal ikke overlades til andre."

Ved Afstemningen sejrede Fru Stampe Feddersens Forslag med Høgsbros Ændring med 36 Stemmer mod 20.

Et Forslag fra Styrelsen om, at Dansk Kvindesamfund indgiver et Andragende til Regering og Rigsdag om et særligt Lovforslag om kommunal Valgret og Valgbarhed for Kvinder, gav Fru Nørlund Anledning til at erklære, at, blev dette vedtaget, var Samarbejdet mellem Dansk Kvindesamfund og Valgretsudvalget brudt, da Valgretsudvalget allerede havde vedtaget at indsende et Andragende. Frk. Helene Berg og Høgsbro svarede, at det tværtimod fremgik af det vedtagne Forslag, at man ønskede Samarbejde. Det vedtoges, at Dansk Kvindesamfund skulde indgive et Andragende som det foreslaaede.

Med denne Forhandlings Afslutning havde den Uvejrsstemning, som begge Dage havde hvilet over dette Møde, ud-

ladet sig, og ved Styrelsesvalget genvalgtes uden Vanskelighed den gamle Styrelse. For at bringe Tallet op paa de vedtagne 9 Medlemmer, indvalgtes som ny: Højskoleforstander Grønvold-Nielsen og Folketingsmand Jensen-Sønderup.

Mødet sluttede med en Forhandling om, hvad Dansk Kvindesamfund kunde foretage sig i Anledning af de mange Barnemord. Fru Berg Nielsen indledte med et varmt følt Foredrag og anbefalede Dansk Kvindesamfund at virke for, at ugifte Mødre kunde beholde deres Børn hos sig. Der paafulgte en lang og interessant Forhandling, hvis Resultat Høgsbro fastslog i følgende Udtalelse, der skulde udtrykke Dansk Kvindesamfunds Krav til Forbedringer paa dette Omraade: „Børnene bør have Faderens Navn, og Faderens Forpligtelser skal begynde, saasnart Svangerskabet vanskeliggør Moderen hendes Erhverv." Vi vil senere faa at se, hvorledes Dansk Kvindesamfund gav disse Krav en videre Udformning.

Mødets alvorlige Del var forbi, — kun Festdagen stod tilbage. Medens Medlemmerne gik hjem for at hvile ud ovenpaa de to Dages Anstrengelser og samle Kræfter til Søndagens Glæder, ventede Fru Stampe Feddersen nede i Nykøbing i største Spænding paa Udfaldet af den Strid, hun havde rejst.

„Jeg tror nu paa min Sags Sandhed og Retfærdighed, saa jeg kan ikke tro andet, end at Sandheden maa sejre", saaledes havde hun skrevet til Fru Scheuer Dagen før Mødet, og hendes Tro gjorde hende ikke til Skamme. Lige efter Mødet skrev Fru Scheuer til hende: „Ja, saa kom vi gennem de to Dage, de var strenge, kan De tro, men jeg er godt tilfreds med Resultatet. . . . Vi maa være Høgsbro meget taknemlige, uden ham var det ikke gaaet. Det var morsomt at iagttage den Forandring, der skete med Stemningen paa Mødet; den havde været trykket og uhyggelig, efter Forslagets Vedtagelse blev den venlig og frisk."

Og venlig og frisk var Stemningen, da Medlemmerne næste Dag samledes paa Skodsborg og fra Terrassen, hvor

Kaffen blev drukket, lod Valdemar Rørdams smukke Sang, skrevet til Lejligheden, klinge ud over Sundet.

Efter at man havde spadseret omkring i Skoven og ved Bøllemosen, tog man med Vedbæktoget til Fuglevad for at slutte Dagen paa Grundtvigs Højskole, hvor Fru Møller var Forstander. Der var skrevet ikke mindre end 7 Sange, som i Forbindelse med Talerne lagde Gæsternes Appetit adskillige Hindringer i Vejen.

Og over denne muntre Forsamling lyste Fru Juttas moderglade Smil; ingen var mere tilfreds, end hun, med, at dette vanskelige Møde var saa vel overstaaet; Strid var nu aldrig hendes Lyst, og, kunde den ikke undgaas, maatte hun saa hurtig som muligt se at faa dens Spor fjernede. Det var ikke med Urette, at „Zille Hansdotter" skrev i sin Sang om hende ved samme Lejlighed:

Der er en Høne her foruden Lige,
En rigtig Hønemor med Kyllingflok,
Hvert Aar hun farter om i Danmarks Rige
Og varper Æg, thi aldrig faar hun nok.
Og Ægget ruger hun med Hjærtevarme,
Til Ungen knejser i sin Fødestavn.
Mod hele Flokken ud hun breder Arme
Og samler alle nitten i sin Favn.

Saaledes gik Solen ned over den blodigste Valplads i Dansk Kvindesamfunds Fællesmøders Historie. Ligesom Einherjerne i Valhal, bænkede Medlemmerne, slagne og sejrige, sig Side om Side i Grundtvigs Højskoles Gymnastiksal og tømte Fredsbægeret sammen, idet de trøstede sig selv og hverandre med Zille Hansdotters Ord:

„Og er der lidt stridbart ved Kyllingflokken her,
Det kommer af den Uret, der øves mod enhver."

Langt ud paa Aftenen kunde Skovgæsterne paa Stien nedenfor Skrænten høre Talerne og Sangene bag Højskolens oplyste Vinduer og more sig over følgende Vers, forfattede af „Andelsbryggeriet":

I gammel Tid vi trippede,
Paa højen Hæl vi vippede,
Vi aldrig Haaret klippede,
Til Glasset ej vi nippede,
I Koret højst vi pippede,
Kanske vi var lidt sippede.

Nu er vi flot parlerende,
Med Gratie trænerende,
Al Verdens Kunst studerende,
I sluttet Trop marscherende,
Og Mændene imponerende,
Kanske vi blir regerende.

DANSK KVINDESAMFUND OG DE ANDRE KVINDERETSFORENINGER

DANSKE KVINDERS VALGRETSFORBUND

Styrelsen nedsatte efter Fællesmødet i København selv et Valgretsudvalg, som kom til at bestaa af Fru Stampe Feddersen, Hr. Jensen-Sønderup og Frk. Anne Bruun, den sidste udenfor Styrelsen, og der blev af Sekretæren, Fru Scheuer, sendt Fru Nørlund en Meddelelse herom og om, at der i første Halvdel af Oktober fra dette Valgretsudvalg vilde komme en Indbydelse til hende om en Forhandling med „Danske Kvindeforeningers Valgretsudvalg" om i Fællesskab at indgive et Andragende om kommunal Valgret.

D. 20. Oktober kom et saadant Samarbejde i Gang, idet Dansk Kvindesamfunds Valgretsudvalg og „Danske Kvinders Valgretsforbund", som Kvindeforeningernes Valgretsudvalg nu kaldte sig, i Fællesskab ved Fru Stampe Feddersen og Fru Nørlund overrakte Indenrigsministeren et Andragende om kommunal Valgret og Valgbarhed for Kvinder.

Strax efter Fællesmødet havde Fru Scheuer sendt en Skrivelse rundt til Formændene i alle de Krese, der havde Repræsentanter i „Danske Kvindeforeningers Valgretsudvalg",

og opfordret dem til at sende Fru Nørlund en Meddelelse om, hvorvidt de beholdt deres Repræsentant dér eller trak den tilbage. Alle Kresene med Undtagelse af Svendborg, Middelfart og Aarhus havde derefter meddelt, at de trak deres Repræsentanter ud. I Københavnskresen satte Frk. Anne Bruun sit Mandat som Formand ind paa, at dette skete. Sagen blev forhandlet paa et overordentligt Kresmøde i Oktober Maaned. Frk. Falbe-Hansen hævdede her, at Valgretsudvalget var Kirstine Frederiksens Idé, og, at Samarbejdet mellem de forskellige Foreninger i dette Udvalg havde været godt, og Fru Nørlund betonede meget stærkt, at Striden var kommen fra Dansk Kvindesamfund og ikke fra Udvalget, hvilket jo heller ikke godt kunde benægtes, eftersom det var Dansk Kvindesamfund, der havde fundet det nødvendigt at afbryde den gamle Form for Samarbejde. Mødet sluttede med en Afstemning, hvorved Frk. Anne Bruuns Forslag — om at Kresen trak sine Repræsentanter ud af Udvalget — sejrede med 34 Stemmer mod 19.

Den, der upartisk stiller sig Fortidens Begivenheder for Øje og lytter til de Røster, som hæver sig for og imod den Sag, der til hver Tid rejser Bølger om sig, kommer gerne til at overtage Korets Rolle i Oldtidens Tragedier: at fordele Ret og Uret ligelig til begge Sider. Saaledes ogsaa i Mellemværendet: Dansk Kvindesamfund og „De danske Kvinders Valgretsudvalg". Dansk Kvindesamfunds pludselige Beslutning om at trække sine Repræsentanter ud af Valgretsudvalget og selv tage Arbejdet for Valgretten i sin Haand maatte for Valgretsudvalgets Formand, som uimodsigelig med stor Kraft og Dygtighed havde varetaget dets Formaal i en sløj og vanskelig Tid, tage sig ud som et Overgreb, og det Tilbud, man iforvejen havde gjort hende om at indtræde i Fællesstyrelsen, for at hun derigennem kunde tiltræde det Valgretsudvalg, Dansk Kvindesamfund vilde nedsætte, kunde hun naturligvis af Hensyn til de andre Foreninger i det gamle Valgretsudvalg ikke modtage, da disse jo ikke kunde blive repræsenterede i det af Dansk Kvindesamfund nedsatte Udvalg. Hun *maatte* blive, hvor hun stod, og arbejde videre paa det Grundlag, som var hende levnet.

Men, naar dette er sagt som Indrømmelse til Valgretsudvalgets Formand og de Medlemmer af Dansk Kvindesamfund, som ikke strax kunde billige Styrelsens lidt haardhændede Taktik, maa det ogsaa til Gengæld siges, at Kampen for at lægge Arbejdet for Valgretten ind under Dansk Kvindesamfund for dette betød ikke mindre end en Kamp for Livet, og i en saadan Kamp er Hensynsfuldhed tidt ensbetydende med Svaghed.

Sandheden om Dansk Kvindesamfund i de nærmest foregaaende Aar er nemlig, at Kraften og Aanden var vegen fra det, enten saa Skylden maa søges i manglende Haandfasthed hos Ledelsen eller manglende Forstaaelse af, hvor brugbart et Vaaben Dansk Kvindesamfund havde i sin Organisation — paa den Tid den eneste kvindesaglige her i Landet. Organisationen var jo endnu forholdsvis ny og uprøvet; der herskede hos Styrelsen en vis Ængstelse for at indskrænke Kresenes Handlefrihed; de betragtedes endnu mere som selvstændige Kvindeforeninger, samlede indenfor en ret rummelig Ramme, end som Underafdelinger af et bevidst og samlet Hele. Man ser det allerbedst i den tidligere omtalte Indrømmelse, der i Organisationens første Aar (se Side 126) gaves Kresene til hver for sig efter Lejlighed at arbejde for Valgretten, en Frihed, som før eller senere maatte føre bort fra Samarbejdet om det væsentlige og til den af Fru Stampe Feddersen paaviste Uoverensstemmelse med Fælleslovene.

Det var i Virkeligheden i yderste Øjeblik, at Fru Stampe Feddersen og de med hende valgte nye Medlemmer af Styrelsen pegede paa Fortidens skæbnesvangre Fejlgreb og forlangte dem rettede uden Betænkning. Dansk Kvindesamfund kunde endnu reddes og blev reddet, men Legenden om, at Dansk Kvindesamfund kun var en Forening, der arbejdede for Skræddersyning og Madlavning, var nu alligevel sat i Omløb og blev ved at leve, ogsaa efter at Samfundet ved et stærkt og organiseret Arbejde for Valgretten havde bevist dens Usandfærdighed, og denne Legende banede Vejen for Dannelsen af nye Foreninger med samme Formaal og ny Splittelse i en Sag, som burde have samlet alle Danmarks Kvinder under samme Fane.

Hvis Dansk Kvindesamfund kun havde haft Arbejdet indadtil for Valgretten at varetage, kunde Forholdet til „Danske Kvinders Valgretsforbund" — saaledes som Valgretsudvalget nu kaldte sig — være forblevet, som det i Øjeblikket var, og ikke have behøvet at strække sig udover en Fællesoptræden ved Afholdelsen af offentlige Møder, ved Indbringelsen af Andragender eller ved Interpellationer paa Valgtribuner. Men der var i de sidste Aar kommet et nyt Moment til, som nødvendiggjorde en Form for Sammenslutning mellem de to Forbund, nemlig Repræsentationen udadtil i det internationale Kvindevalgretsforbund. Ved dettes Kongres i Berlin 1904 havde Fru Nørlund indmeldt „Danske Kvinders Valgretsudvalg". Dette betydningsfulde Skridt at melde Danmarks Kvinder, altsaa ogsaa Dansk Kvindesamfunds Medlemmer, ind i den internationale Valgretsalliance, var foretaget, uden at Sagen havde været forelagt paa Dansk Kvindesamfunds Aarsmøde, ja, uden at Kresene ude i Landet havde haft Anelse derom, og viser bedst det urimelige og uparlamentariske i den hele Ordning. Men, idet nu Dansk Kvindesamfund havde fratraadt Valgretsudvalget, stod det heller ikke længer i den internationale Valgretsalliance, og dets flersidige Program udelukkede det fra at blive direkte Medlem, idet Alliancen kun som direkte Medlemmer optog Foreninger, som udelukkende havde Valgretten paa deres Program.

Dansk Kvindesamfund maatte derfor enten opgive alle andre Formaal og sætte Valgretten alene paa sit Program eller søge Optagelse i en Union af Foreninger, som opfyldte Alliancens Krav. Dette kunde „Danske Kvinders Valgretsforbund" imidlertid ikke, som det nu var, siges at gøre, idet de fleste af dets Led var faglige Sammenslutninger, hvis eneste Arbejde for Valgretten bestod i, at de var repræsenterede i Valgretsforbundet.

Imidlertid skulde den internationale Valgretsalliances Kongres finde Sted i København August 1906; denne Kongres var dog kun et Interimsmøde, idet Valgretsunionen holdt sin store Kongres hvert femte Aar men i Mellemtiden to Interimsmøder. Valgretsforbundet, der som Led af Unionen

fungerede som Vært, skulde kun skaffe Lokale og træffe Forberedelser, ellers spillede Danmark ingen større Rolle ved dette Møde end de andre Lande. Dansk Kvindesamfund modtog fra Valgretsforbundet en Opfordring til at deltage i Ordningen af de mulige Udgifter ved Mødet. „Det skulde sende fire Delegerede til Arbejdskomitéerne men kunde, da det stod udenfor Valgretsforbundet, ingen Delegerede sende til selve Mødet. Dansk Kvindesamfunds Valgretsudvalg stillede dog med Fællesstyrelsens Billigelse som Betingelse for sin Deltagelse i Arbejdet og Udgifterne, at Dansk Kvindesamfund fik Ret til at sende Delegerede ogsaa til Kongressens Møder. Sagen ordnedes saaledes, at Dansk Kvindesamfund ikke deltog i Forarbejderne, men til Kongressens Møder sendte *fraternal delegates* ɔ: Delegerede, som ikke er stemmeberettigede men kan tage Ordet udenfor Forhandlingerne.

For at komme ud af de uklare Forhold, hvori Kvindevalgretsforeningerne befandt sig herhjemme, og for at faa tilvejebragt en fuldgyldig Repræsentation overfor Udlandet, stillede Styrelsen ved Fællesmødet i Horsens Juni 1906 et Forslag, som gik ud herpaa, og som i sin vedtagne, lidt ændrede Skikkelse kom til at lyde saaledes: „Fællesmødet bemyndiger Fællesstyrelsen til at aabne Underhandlinger med andre Kvindeforeninger, hvis Hovedopgave er at arbejde for Kvinders kommunale og politiske Valgret og Valgbarhed med det Formaal ved Sammenslutning at danne et Led af den internationale Kvindevalgretsalliance". Samtidig vedtog Fællesmødet, at Fælleslovenes § 1 skulde lyde saaledes: „Dansk Kvindesamfunds Formaal er at arbejde for Kvinders kommunale og politiske Valgret og Valgbarhed samt at virke til Fremme for Kvinders almene Udvikling, for deres Uddannelse til selvstændigt Erhverv og for at forbedre deres Stilling i Familie, Samfund og Stat".

Efter Horsensmødet foretog Dansk Kvindesamfunds Valgretsudvalg en privat Henvendelse til Alliancens Præsident, Mrs. Chapman Catt, for at sætte hende ind i Forholdene og høre hendes Mening. Hun fandt dem, som man kunde vente, meget indviklede og svarede senere i et ligelydende Brev til

begge Udvalgs Formænd, at hun opgav at finde ud af dem men ønskede, at de to Udvalg inden Kongressen kunde slutte en midlertidig Overenskomst for senere at finde en Form for Sammenslutning og Samarbejde.

Paa Opfordring af Præsidenten holdt derfor Dansk Kvindesamfunds Valgretsudvalg og Valgretsforbundets staaende Udvalg et Møde inden Kongressen. Under Forhandlingerne pointerede Fru Stampe Feddersen og Hr. Jensen-Sønderup stærkt, at det var Repræsentationen udadtil, Sammenslutningen skulde gælde; indadtil kunde Dansk Kvindesamfund ikke overgive Arbejdet for Valgretten til en Delegation af Dansk Kvindesamfund og de andre Foreninger. — Det vedtoges at forelægge Dansk Kvindesamfunds Fællesstyrelse og Valgretsforbundet følgende Forslag til en Overenskomst: „Forudsat, at Valgretsforbundet bliver omdannet til et Forbund af Valgretsforeninger eller Valgretsafdelinger, tiltræder Dansk Kvindesamfund *overfor Udlandet* at lade sig repræsentere gennem Valgretsforbundet af det samme Antal Delegerede, som hver af de andre Foreninger."

D. 1. September holdt Fællesstyrelsen et Møde, hvortil alle Kresformændene var indbudne, da Fællesstyrelsen gerne vilde høre deres Stilling til det Forslag, der var fremkommet d. 12. Juli ved et Udvalgsmøde mellem Dansk Kvindesamfunds Valgretsudvalg og Delegerede fra Valgretsforbundet (Fru Münter, Fru Nørlund og Frk. Eline Hansen), og som skulde forhandles ved et Møde med hele Valgretsforbundet lige efter. — Fru Stampe Feddersen rettede indtrængende Ord til de 3 Krese (Svendborg, Middelfart og Aarhus), som var blevne staaende i Valgretsforbundet, om at træde ud, „for at vi kan faa klare Forhold at arbejde under". Hun gjorde klart og omstændelig Rede for sine Grunde til at foreslaa, at Kresene trak sine Repræsentanter ud, sagde, at hun havde erklæret, da hun gav efter for Opfordringerne til at træde ind i Fællesstyrelsen, alene at ville gøre det for at tage Arbejdet for Valgretten op. Valgretten var i hendes Øjne Dansk Kvindesamfunds Livssag og maatte ikke lægges i Hænderne paa en Organisation, som Fællesmødet var uden Indflydelse paa. „Skal Splittelsens Aand raade indenfor

vort Samfund, da ødes Tiden paa unyttige Kampe, og de, som særlig staar i Breschen, bliver trætte". — Mødet endte med, at Aarhus- og Svendborgkresens Formænd lovede, saafremt det kunde ordnes, at Dansk Kvindesamfund gennem Fællesstyrelsen tiltraadte Valgretsforbundet, da at ville stemme hver i sin Kreds for, at deres Repræsentanter udtraadte.

Derefter overværede Kresformændene Mødet mellem Fællesstyrelsen og Valgretsforbundets Udvalg, som imidlertid ikke førte til noget Resultat, da Valgretsforbundet ikke havde villet tvinge sine Foreninger til at danne Kresafdelinger med Valgret som Formaal men kun havde *henstillet* til sine Medlemmer at danne saadanne indenfor deres Foreninger.

D. 18. Januar 1907 holdt Dansk Kvindesamfund igen et Møde med Kresformændene i København — en Indledning til de ved det paafølgende Fællesmøde vedtagne og i Lovene indførte aarlige Kresformandsmøder i Januar, — og paa dette Møde forhandledes der atter om Dansk Kvindesamfunds Tilslutning til den internationale Stemmeretsalliance. Fru Stampe Feddersen var imidlertid efter eget Ønske fratraadt som Formand for Valgretsudvalget, og Fru Esther Carstensen havde afløst hende og indledte Forhandlingerne. Hun omtalte den paa Horsensmødet vedtagne Beslutning, at Dansk Kvindesamfund, „Politisk Kvindeforening" og „Stemmeretsklubben" skulde tilsammen danne en Union, som skulde søge Optagelse i den internationale Stemmeretsalliance. Denne Union var ikke bleven til noget, fordi Kongressen slet ikke gik ind paa Spørgsmaalet om Organisation i de Lande, som allerede var optagne i Alliancen. Der blev da ingen Mulighed for, at en eventuel Union som den paatænkte kunde søge Optagelse. „Politisk Kvindeforening" havde imidlertid valgt den Vej at melde sig ud af Forbundet og erklære sig for „ren Valgretsforening" og vilde nu søge at danne Krese Landet over med et aarligt Fællesmøde ligesom Dansk Kvindesamfund. Det var Meningen, at denne Union af rene Valgretsforeninger skulde søge Optagelse i Alliancen. Dansk Kvindesamfund, som ikke var en „ren" Valgretsforening, kunde ikke finde Optagelse i Alliancen gennem en saadan Union. Den eneste Maade, hvorpaa Dansk Kvindesamfund

kunde efterkomme det paa Fællesmødet i Horsens udtalte Ønske om at søge Sammenslutning med andre Kvindevalgretsforeninger for at blive optagen i den internationale Stemmeretsalliance, var at indlede Underhandling med Valgretsforbundet. Underhandlingerne af 1. September var strandede, men nye Underhandlinger havde ført til følgende Forslag, som Fællesstyrelsen her fremsatte: „Dansk Kvindesamfund som saadan indtræder i Valgretsforbundet og sender som Delegerede dertil den samlede Fællesstyrelse, hvis enkelte Medlemmer har hver en Stemme. Fællesstyrelsen udnævner selv Suppleanter, der kan møde og stemme istedetfor Fællesstyrelsens Medlemmer, dersom disse er forhindrede i selv at møde. Dansk Kvindesamfunds aarlige Kontingent til Valgretsforbundet fastsættes til 20 Kr. Dansk Kvindesamfund betragter sig som udtraadt af Valgretsforbundet i det Øjeblik, dette ophører at være Led af den internationale Stemmeretsalliance".

Dette Forslag vedtoges med stor Majoritet, og ingen stemte imod. Samme Aften afholdt Valgretsforbundet og Dansk Kvindesamfund i Forening et offentligt Møde i City, hvor der vedtoges en Resolution, i hvilken Regering og Rigsdag anmodedes om i indeværende Samling at gennemføre saavel gift som ugift Kvindes kommunale Valgret og Valgbarhed.

Dansk Kvindesamfund havde saaledes lykkelig tilendebragt den Side af Valgretssagen, som gjaldt Repræsentationen overfor Udlandet, og stod nu gennem Valgretsforbundet i den internationale Stemmeretsalliance. Hvad Forholdet indadtil angik, arbejdede Dansk Kvindesamfund selvstændigt for Valgretten og kunde sammen med Valgretsforbundet afholde offentlige Møder og foretage Henvendelser til Regering og Rigsdag.

Imidlertid trak der nye Vanskeligheder op fra en anden Kant. „Politisk Kvindeforening" havde, som allerede nævnt, meldt sig ud af Valgretsforbundet og antaget Navn af „Kvindevalgretsforeningen". Dens Hensigt var at arbejde alene for Opnaaelsen af saavel den kommunale som den politiske

Valgret og om dette Formaal at danne Kresafdelinger Landet over under en fælles Organisation, som skulde føre Navnet: „Landsforbundet“ og ligesom Dansk Kvindesamfund aarlig afholde et stort Fællesmøde: „Landsmødet“.

Dansk Kvindesamfund havde to Ting at frygte af denne nye Union, — udadtil: Fortrængelse af den internationale Alliance, — indadtil: Konkurrence.

Den internationale Alliance ønskede fortrinsvis at bestaa af Sammenslutninger af „rene“ Kvindevalgretsforeninger, men, da den i adskillige Lande havde optaget Forbund af Foreninger med andre Formaal ved Siden af Valgretten, var det mindre sandsynligt, at den ny Organisation, selv om den skulde forsøge derpaa, vilde faa Held til at blive den eneste anerkendte Repræsentation for Danmark og fortrænge Landets ældste og største Kvindeorganisation af Alliancen.

Den anden Side af Sagen — Forholdet indadtil — frembød derimod langt større Betænkeligheder. Hvis Kvindevalgretsforeningen vilde optræde som Konkurrent til Dansk Kvindesamfund og oprette Afdelinger paa de samme Steder, hvor Dansk Kvindesamfund havde Krese, vilde det ikke alene betyde en Hindring for Dansk Kvindesamfunds Udbredelse men ogsaa en Splittelse af Kvindesagen, som kunde give dens Modstandere Vaaben i Hænde. Efter at have ordnet Forholdet til Valgretsforbundet, havde Dansk Kvindesamfunds Valgretsudvalg derfor sin Opmærksomhed henvendt paa at tilvejebringe en Form for Sammenslutning eller Samarbejde med Kvindevalgretsforeningen.

Valgretsudvalgets Formand, Fru Carstensen, stillede i Fællesstyrelsen 19. Marts 1907 følgende Forslag til en Sammenslutning: „Dansk Kvindesamfund og det paatænkte Landsforbund af Kvindevalgretsforeninger forener sig til en stor Kvinderetsforening over hele Landet med en Fællesstyrelse og et aarligt Fællesmøde. Paa de Steder, hvor der findes Krese af begge de ovennævnte Organisationer, skal disse forenes til en. For at naa dette Maal maa Kvindevalgretsforeningen udvide sit Program til ikke alene at gælde Kvinders Valgret men ogsaa øvrige Rettigheder i Samfundet, medens Dansk Kvindesamfund mere maa koncentrere sin

Virksomhed til at tage direkte Sigte paa Arbejdet for Opnaaelsen af Kvindens Ligestilling med Manden. Kvindevalgretsforeningen og Dansk Kvindesamfunds Styrelser nedsætter et Fællesudvalg til at udarbejde Lovene for den foreslaaede Kvinderetsforening, og disse forelægges saa Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde og Kvindevalgretsforeningens Generalforsamling til Vedtagelse."

Imidlertid havde Kvindevalgretsforeningens Næstformand, Fru Elna Munch, stillet følgende Forslag: „Det foreslaas, at der, naar Kvindevalgretsforeningens Landsforbund er organiseret, drøftes: 1) Muligheden af at tilvejebringe en Samvirken mellem Landsforbundet og Dansk Kvindesamfund om fælles Foredragsholdere, 2) Muligheden af under en eller anden Form at have et fælles Blad." — Det bemærkedes imidlertid, at Afgørelsen for Landsforbundets Vedkommende maatte træffes paa et Fællesmøde for Landsforbundet og derfor vente, til Organisationen var fuldbyrdet.

Under Forhandlingen i Fællesstyrelsen om Fru Carstensens Forslag herskede der almindelig Stemning for at opnaa en Sammenslutning, men hverken Fru Stampe Feddersen eller Fru Bojsen Møller vilde gaa med til at opgive Dansk Kvindesamfunds Navn. Fru Stampe Feddersen foreslog, at Navnet skulde lyde saaledes: „De samvirkende Danske Kvindesamfund og Kvindevalgretsforeninger". Fru Carstensen mente ikke, der efter Fru Munchs Forslag var stor Udsigt til Samarbejde, men sagde, at Kvindevalgretsforeningerne ikke foreløbig vilde danne Krese, hvor der var Krese af Dansk Kvindesamfund. Man var klar over, at for at faa tilvejebragt en Sammenslutning maatte der forandres noget i begge Foreningers Programmer. Det vedtoges, at Fællesstyrelsen skulde arbejde paa en Sammenslutning.

Fru Stampe Feddersen fik derfor en Sammenkomst i Stand mellem Kvindevalgretsforeningens Styrelse og Dansk Kvindesamfunds Fællesstyrelse. Hun bragte der et Forslag frem, om at de to Foreninger skulde slaa sig sammen under Navn af „De samvirkende Dansk Kvindesamfund og Kvindevalgretsforeninger". Hun søgte at faa Kvindevalgretsforeningens Styrelse til at indse det skæbnesvangre i, at der paa

dette Tidspunkt, hvor der skulde arbejdes med fuld Kraft for den politiske Valgret, indtraadte en Splittelse mellem de faa Kræfter, Kvindesagen havde til Raadighed i et lille Land som Danmark, og hævdede, at ude i Kresene vilde man ikke kunne forstaa, hvad Forskel der var paa de to Foreninger. Hun sluttede med at sige, at dette Forslag om Sammenslutning ikke fremkom, fordi Dansk Kvindesamfund var angst for en Medbejler. Dansk Kvindesamfund var et Landsforbund som Kvindevalgretsforeningen, og det hvilede paa saa fast en Grund og havde en saa dyb Rod i Befolkningen ude paa Landet, at det i saa Henseende rolig saa Fremtiden i Møde.

Efter at flere af de to Styrelsers Medlemmer havde haft Ordet, viste det sig, at der indenfor Kvindevalgretsforeningen ingen virkelig Stemning var for et Samarbejde, og Tanken maatte derfor opgives.

Imidlertid gjorde Frk. Helene Berg endnu et sidste Forsøg paa at vække Forstaaelse blandt Kvindevalgretsforeningens Medlemmer for Vigtigheden af, at der ikke skabtes 2 medbejlende Landsorganisationer. Uden Fællesstyrelsens Vidende — hun var dengang Redaktør af Bladet, men ikke Medlem af Fællesstyrelsen længer — sendte hun i Dagene lige før Kvindevalgretsforeningens Generalforsamling i København d. 28. Oktober 1907 ligelydende Skrivelser til begge Foreningers Styrelser, Kresformænd og til enkelte andre Kvindesagsinteresserede, indeholdende et Forslag til Sammenslutning, som hun vilde stille paa Dagsordenen ved Kvindevalgretsforeningernes Landsmøde d. 24. November 1907. Dette Forslag bidrog dog kun til at stemme de ledende indenfor Kvindevalgretsforeningen endnu uvilligere overfor Sammenslutningen, idet de, som det syntes, i Forslaget saa et Forsøg fra Dansk Kvindesamfunds Side paa at spænde Ben for den ny Kvindeorganisation. Forslaget blev ikke sat paa Landsmødets Dagsorden; Frk. Berg trak det selv tilbage, da det blev hende forment, som Ikke-Delegeret, paa Landsmødet at tage Ordet, og hun derfor kunde forudse dets Skæbne. Hermed var Tanken om en Sammenslutning mellem de 2 Foreninger opgiven.

For Tidens Medbør fortsatte Landsforbundet, efter at det paa Landsmødet den 24. Nov. var dannet, sit Erobringstogt gennem alle Landsdele og dannede efterhaanden Krese baade der, hvor Dansk Kvindesamfund havde Kres, og hvor det ingen havde. Der blæste ikke længer den stride Modvind her i Landet, imod hvilken Dansk Kvindesamfund i de mange Aar havde arbejdet sig op. Dets letforklarlige Ængstelse dengang for, at Splittelsen i Valgretsarbejdet skulde skade selve Sagen, har heldigvis vist sig ugrundet. Høstens Dage var inde efter den lange Arbejdstid; Frugten hang lige til at plukke og blev plukket baade af dem, som havde været med til at saa, og dem, som først meldte sig til ved Høstens mere opmuntrende Gerning.

Side om Side har Dansk Kvindesamfund og Landsforforbundet i disse forløbne Aar voxet sig store og stærke her i Landet, og Forholdet mellem de to Foreninger har endog paa enkelte Steder udviklet sig saa godt, at der er opnaaet en Slags Samvirken. Hvorvidt Kvindesagen har vundet eller tabt ved at blive ført frem af to store Organisationer istedetfor som før af en, er ikke let at afgøre, men man kunde fristes til at tænke ved at se, med hvilken Hurtighed Krese af begge Foreninger i vore Dage opstaar og forsvinder igen, at, hvad Kvindesagen gennem Foreningernes Kapløb har vundet udadtil i Antallet af Tilhængere, det har den tabt indadtil i den enkeltes personlige Tilegnelse. Men, hvis, som nogle mener, Kvindesagen har en videre Mission end at skaffe Kvinderne den politiske Valgret, vil, efter Opnaaelsen af denne, Sammenslutningstanken, som Dansk Kvindesamfund i 1907 maatte opgive, dukke frem igen, og samle alle dem, som det i Virkeligheden var meningsløst at skille, men det bliver da rimeligvis fra Kresene, at et saadant Ønske maa fremkomme.

„KVINDEN OG SAMFUNDET"

Redaktionen af „Kvinden og Samfundet" overdroges fra Jannar 1904 til den unge Fru stud. polyt. Ragna Schou, og det bestemtes, at hun skulde have et Honorar af 30 Kr. om Maaneden, som „Styrelsen maatte se at skaffe tilveje".

At det sidste havde sine Vanskeligheder, fremgaar af Fællesstyrelsens Protokol for 28. April, hvori der kort og godt meddeles, „at der efter Sommerferien ingen Penge er tilovers til at betale Redaktørens Løn".

Fællesstyrelsen befandt sig atter overfor det ubehagelige Enten — Eller, at sætte Kontingentet op eller lade Bladet gaa ind. Den besluttede imidlertid at opsætte Afgørelsen til Fællesmødet 1905, og her fremkom den med Forslag om at gøre Bladet til Medlemsblad, hvad enkelte Krese allerede havde indført. Dette Forslag vedtoges, og det bestemtes, at Kresene skulde for hvert af deres Medlemmer indbetale aarlig 1 Kr. til Fælleskassen, istedetfor 25 Øre før, og til Gengæld skulde alle Medlemmer have Bladet gratis. Det gamle Navn „Fællesbladet" blev ombyttet med „Medlemsbladet". Samtidig med Bladets Overgang til Medlemsblad gik Redaktionen over til Frk. Helene Berg.

Bladudvalget afskaffedes.

Ligesom Kirstine Frederiksen var Helene Berg gennemtrængt af den Overbevisning, at Bladet var noget af en Livsbetingelse for Dansk Kvindesamfund, og som Udvej til at overvinde de stadige Vanskeligheder, Bladet ogsaa som Medlemsblad havde at kæmpe med, foreslog hun paa Fællesmødet i Horsens: 1) at skaffe Bladet Abonnenter, 2) at skaffe det Annoncer og 3) at samle et Fond til at understøtte det i vanskelige Tider.

Atter ved denne Lejlighed viste det sig, med hvor megen Kærlighed Medlemmerne alligevel i Nødens Time hang ved deres Blad, thi Frøken Bergs Forslag mødte strax livlig Tilslutning. En Del Medlemmer forpligtede sig til at skaffe hver for et vist Beløb Annoncer i det kommende Aar, andre

lovede Bidrag i Penge, den altid offerberedte Formand gik i Spidsen med at skrive sig for 100 Kr. til Bladet at betale i de to nærmeste Terminer.

„Kvinden og Samfundets" Overgang til Medlemsblad havde ganske vist tilfølge, at nogle Medlemmer rundt om i Kresene faldt fra, men samtidig steg Kresenes Antal med stadig voksende Fart. Ved Mødet i Rønne 1903 var deres Antal 14, ved Mødet i Svendborg 1907 var det steget til det firdobbelte. Bladets Stilling bedredes derfor Aar for Aar, uden at Kontingentet behøvede at forhøjes, og denne Bedring vedblev ogsaa, efter at Bladet 1. August 1908 var gaaet over til Fru Esther Carstensen, da Frk. Berg havde ønsket at fratræde for at gøre en Studierejse til England. Fru Carstensen fik som Redaktionssekretær Frk. Theodora Daugaard.

Esther Carstensen
Fot. Julie Laurberg & Gad.

I de Afskedsord, Frk. Helene Berg rettede til Bladets Læsere, sagde hun blandt andet: „Kvinden og Samfundet" er langt fra at være det Blad, det kunde og burde være", — og vi, som nu 3 Aar efter læser Bladet eller skriver i det, kan af fuldt Hjærte istemme hendes Dom uden dog at skrive Skylden paa nogen enkelts Regning. Vi bærer allesammen vor Del af den, hvad enten vi arbejder i Bladets Tjeneste eller nøjes med at læse det. Endelig er det Øjeblik kommet, som Helene Berg og hendes mange Forgængere med Længsel imødesaa, hvor Bladet med Støtte af de 500 Kr. fra Staten kan bære sig. Men den Omstændighed, at Bladet nu befinder sig i en økonomisk Ligevægtstilstand, ikke bør være ensbetydende med, at vi nu med god Samvittighed kan sove paa vore Gerninger. Tværtimod, det bør for os betyde, at nu er Øjeblikket kommet, hvor vi kan indfri vor Gæld. Thi vi staar i Gæld til

alle de Mennesker, som i Nødens Time har givet deres Offer for at opretholde Bladet, og til alle de Mennesker, som i Aarenes Løb har sat Tid, Kræfter og Penge ind paa at bringe det over de døde Punkter, som stadige økonomiske Vanskeligheder skabte; og vi skal huske, at den eneste Belønning, de kunde vente sig for den møjsommelige og oftest utaknemlige Gerning, de hver til sin Tid paatog sig, det var Troen paa, at den Tid trods alt vilde komme, hvor „Kvinden og Samfundet" blev Dansk Kvindesamfunds aarvaagne og veludrustede Forpost i den store Kulturkamp, som det blev Kvindernes Kald at gaa i Spidsen for.

„Kvinden og Samfundet" har kæmpet sig frem som Maanedsblad, som Ugeblad, som Fjortendagsblad. Der er kun én Vej, det endnu ikke har vovet at betræde: Dagbladets.

Det er den Opgave, som Fremtiden før eller senere vil stille Fællesstyrelsen og Bladets Redaktør overfor.

Maatte Dansk Kvindesamfunds Medlemmer til den Tid forstaa Opgavens Betydning for Kvindesagens lykkelige Løsning og vise sig villige til at paalægge sig de Ofre, den vil kræve!

Da har alle Fortidens Ofre ikke været bragte forgæves.

ANDEN LITTERÆR VIRKSOMHED

1909 tilstodes der Dansk Kvindesamfund efter Ansøgning yderligere 500 Kr. af Staten til litterær Virksomhed, saaledes at det nu til dette Øjemed modtager i alt 1000 Kr. aarlig. Denne Understøttelse bruges vedblivende til „Kvinden og Samfundet" og til Udgivelsen af Smaaskrifter og Særtryk af Artikler vedrørende Kvindesagen.

1907 udgaves som Smaaskrift en Fortsættelse af Larsen-Ledets Skrift: „Menneskeværd og Menneskeret", udgivet af Dansk Kvindesamfund 1903.

Dansk Kvindesamfunds største litterære Foretagende i dette Tidsrum var dog Udgivelsen af Sangbogen 1908. Til Udarbejdelsen af denne blev der nedsat et Udvalg, bestaaende

af: Frk. Helene Berg, Frk. Brosbøll, Fru Valeur Ingerslev og Frk. Falbe-Hansen. Man vaklede en Tid mellem at lade Bogen indeholde alene kvindesaglige Sange, eller tillige ligesom Højskolesangbogen, blandede Sange, saasom Fædrelandssange, Aftensange og Sange af mere almen Karakter. Det sidste Standpunkt sejrede, og Sangbogen kom til at indeholde 80 Sange af blandet Indhold. Af disse var et ikke ringe Antal skrevet til Dansk Kvindesamfunds Møder og Fester. Sangbogen sælges i et smagfuldt højrødt Omslag fra Fælleskontoret til 35 Øre og anvendes rundt om i Kresene ved Møder og Sammenkomster.

Dette Foretagende havde i Øjeblikket tæret stærkt paa Foreningens Midler, hvilket bl. a. fremgaar af følgende:

„Kvinden og Samfundet" havde i begge sine Julinumre 1907 indeholdt Artikler af Bibliotekar Elberling, som under Overskriften: „En Samling Mindedage for danske Kvinder" gav en praktisk, kronologisk Oversigt over de Fremskridt, Kvindebevægelsen herhjemme fra første Begyndelse havde gjort. Han forespurgte, om Dansk Kvindesamfund vilde udgive disse Artikler i Særtryk, men, da Foreningen havde forpligtet sig saa stærkt økonomisk ved Udgivelsen af Sangbogen, maatte Fællesstyrelsen erklære sig ude af Stand til at paatage sig Udgifterne herved. Elberling udgav da selv sine „Mindedage" i Særtryk og skænkede Dansk Kvindesamfund 100 Exemplarer til videre Forhandling blandt Medlemmerne paa den Betingelse, at Skriftet ikke maatte sælges under 1 Kr. Fællesstyrelsen tog paa Dansk Kvindesamfunds Vegne med Tak imod Tilbudet.

Endelig har Dansk Kvindesamfund i dette Tidsrum udgivet i Særtryk: Herman Triers Tale i Landstinget Marts 1911 under Forhandlingen om Valgrettens Udvidelse til Kvinder.

Gennem Dansk Kvindesamfunds Forlag, dog uden økonomisk Forpligtelse for Foreningen, er i dette Tidsrum endvidere udkommet et Særtryk af Fru Stampe Feddersens Artikel i Riget 1911: „Frue og Frøken", et Indlæg i den forudgaaende Forhandling om samme Emne i „Kvinden og

Samfundet" og en Imødegaaelse af den Protest, der ved Fællesmødet i Nykøbing 1911 var rejst imod Bladets Indførelse af Fællestitlen: „Frue" for gift og ugift Kvinde. Hun hævder heri, at til Trods for al den Forargelse eller haanlige Omtale, Forslaget om Fællestitlen „Frue" for gift og ugift Kvinde har fremkaldt, er Sagen i sig selv Alvor, og, at selv om Redaktionen af „Kvinden og Samfundet" led et Nederlag paa Fællesmødet i Nykøbing, er Spørgsmaalet dog nu rejst, og maaske gemmer dette Nederlag i sig en Spire til en fremtidig Sejr.

Ogsaa et Foredrag af Fru Stampe Feddersen: „Hvorfor Kvinden ønsker politisk Valgret", er paa samme Maade udkommen gennem Dansk Kvindesamfunds Forlag.

Der er imidlertid i Øjeblikket trukket Skyer op for Foreningens litterære Virksomhed, idet der paa den for Finansaaret 1911—1912 forelagte Finanslov er strøget de 1000 Kr., Dansk Kvindesamfund i de sidste Aar har modtaget til dette Øjemed. Et saa stort og uforudset Tab tilmed paa et Tidspunkt, hvor Dansk Kvindesamfund har foretaget det store Skridt at lade sin Historie gennem 40 Aar udkomme, vil nødvendig paadrage Foreningen de største Vanskeligheder og ogsaa true Bladet, som nu gennem snart en Menneskealder har hævdet sig som Danmarks første kvindesaglige Blad. Fællesstyrelsen har derfor ogsaa i November 1911 henvendt sig til Kultusministeren med Ansøgning om at maatte beholde denne haardt tiltrængte Understøttelse. Men endnu staar Sagen hen i det uvisse, og Dansk Kvindesamfunds Medlemmer gør derfor vel i at forberede sig paa endnu engang at blive stillede overfor den Opgave at redde Kirstine Frederiksens Blad, „tage Skoven", som Fru Bojsen Møller skrev ved hendes Død.

DANSK KVINDESAMFUND OG LOVGIVNINGSMAGTEN

ÆGTESKABSLOVGIVNING

TVUNGENT BORGERLIGT ÆGTESKAB OG VIELSESRITUALET

Forslaget om borgerligt Ægteskab var, som før nævnt, gaaet tilbunds i Landstinget 1896 sammen med Høgsbros Forslag om tvungen Ægtepagt.

1904 stod Spørgsmaalet igen paa Dagsordenen, idet der forelaa et Forslag om tvungen borgerlig Vielse, og i det kirkelige Udvalg, som blev nedsat til at afgive Betænkning angaaende denne Sag, blev der indvalgt en Kvinde, Fru Thyra Jensen fra Vigsnæs. Hun udtalte under Forhandlingerne som sin Overbevisning, at Flertallet af danske Kvinder var imod tvungent, borgerligt Ægteskab. Fru Stampe Feddersen skrev i den Anledning i „Kvinden og Samfundet", at der uden Tvivl var mange Kvinder, som i deres stille Sind havde gjort Indsigelse mod denne Udtalelse, og opfordrede baade Mænd og Kvinder til i „Kvinden og Samfundet" at udtale sig om Sagen. Selv bekendte hun sig som en varm Tilhænger af tvungen borgerlig Vielse og udtalte, at netop i vore Dage, hvor der rettedes saa mange og saa stærke Angreb paa Ægteskabet, var det af Vigtighed at finde en Ordning, som alle kunde bøje sig under uden Hykleri og uden at svigte sine Grundsætninger. Vielsesritualet, som byder Hustruen at være sin Mand underdanig, fandt hun var en Anstødssten, ikke alene for de Kvinder, som staar udenfor Kristendommen, men ogsaa for alvorlige, kristne Kvinder.

Hendes Opfordringer til Meningstilkendegivelser i Bladet blev efterfulgte af en hel Række Indlæg; blandt disse et af Pastor Falk Rønne, som i høj Grad misbilligede Ordene i Vielsesritualet om Hustruens Underdanighed og udtalte Ønsket om, at det kirkelige Udvalg vilde optage ogsaa dette

Spørgsmaal til Drøftelse, og et af Fru Ellen Plum, som intet personligt havde at indvende imod borgerlig Vielse men ansaa Tvang i dette Forhold for et unødvendigt Indgreb i Individets Selvbestemmelsesret.

For at erfare, hvad Kvinder ude i Landet mente om denne Sag, udsendte Fællesstyrelsen en Forespørgsel til Kresene om deres Stilling til Spørgsmaalet: valgfrit eller tvungent borgerligt Ægteskab. Svaret lød med overvejende Flertal til Gunst for „tvungent". Da tvungen borgerlig Vielse vilde medføre en Forandring af Vielsesritualet, udsendte Fællesstyrelsen en Skrivelse til Kresene, hvori den opfordrede dem til at lade afholde offentlige Møder med Forhandling om Vielsesritualet, særlig om den Del, som omhandlede Hustruens Pligt til at være sin Mand underdanig. Med Skrivelsen fulgte til Uddeling mellem Medlemmerne et Særtryk af Pastor Falk Rønnes Artikel samt et stort Antal Exemplarer af det nu gældende, for 7 Aar gennemsete, Vielsesritual, som Styrelsen ikke fandt tidssvarende. De fleste Krese udtalte sig for Forandring i Ritualet.

Paa Fællesmødet i Aalborg 1905 vedtoges det at tilkendegive overfor Lovgivningsmagten og de kirkelige Myndigheder, at Dansk Kvindesamfund ønskede Ordet: „underdanig" slettet af Vielsesritualet. Henvendelsen til Rigsdagen kom til at lyde saaledes:

„Dansk Kvindesamfund har efter Udsendelse af Forespørgsel til alle Samfundets Krese Landet over erfaret, at Stemningen i disse Krese overvejende er for almindeligt, borgerligt Ægteskab, hvilket vi ønsker at tilkende Lovgivningsmagten".

Henvendelsen til Ministeriet for Kirke og Undervisning og til Formanden for de kirkelige Udvalg lød saaledes:

„Da Indførelsen af almindeligt, borgerligt Ægteskab vil medføre en Ændring af Vielsesritualet, udtaler vi Kvinder overfor den kirkelige Styrelse, at det er os meget magtpaaliggende, at Ordet til Kvinderne om at være deres Mænd underdanige udgaar af Ritualet, idet det let vil kunne forstaaes paa en Maade, som er i Strid med Nutidens Opfat-

telse af, hvorledes Forholdet mellem Mand og Hustru bør være".

Kultusministerens Svar paa Andragendet om Ændringer i Vielsesritualet lød, at man var enig med det kirkelige Udvalg i, at, om end der kunde være Ønsker fremme om at ændre Vielsesritualet paa det omhandlede eller mulig andre Punkter, ansaa man ikke det nuværende Tidspunkt for at være det rette til at gennemføre saadanne Ændringer, idet et Gennemsyn af Ritualet formentlig maatte opsættes til Spørgsmaalet om Ændringer i Bestemmelserne om Ægteskabsstiftelse havde faaet sin endelige Afgørelse.

Dansk Kvindesamfunds Meningstilkendegivelse overfor de kirkelige Myndigheder om, at Ordet „underdanig" burde slettes af Vielsesritualet, kaldte Pastor Ludwigs fra København frem i „Dansk Kirketidende" med en Indsigelse, rettet mod Dansk Kvindesamfund i meget overlegne Ord. Han paastod dristig, at ikke en eneste Kvinde havde set Ritualet, skøndt det vitterlig havde været sendt i Aftryk til alle Kresene. Med Hensyn til Dansk Kvindesamfunds Anmodning om Slettelse af Ordet „underdanig" skrev han: „Hvad nytter det nemlig af Vielsesritualet at slette Ordet „underdanig" og det Skriftsted, som indeholder dette Ord, naar det bliver staaende i Biblen."

Herpaa svarede Fru Stampe Feddersen — ogsaa i „Dansk Kirketidende": „Er der virkelig noget Menneske, som mener, at hvert Ord, der staar i Biblen, skal være en Lov for for kristne Mennesker i det 20. Aarhundrede? Der er da i det mindste ingen, der lever, som om de mente dette." Og længere henne: „Skal Nutidens Samfundsforhold ordnes efter Biblens Ord, saa vil det med andre Ord sige, at vi skal blive staaende paa den jødiske Kulturs Standpunkt. — — — Intet Sted har Kristus sagt, at Kvinden skulde være Manden underdanig, og intet Sted har han givet de kristne Ord, som de skulde vie Ægtefolk paa. Det er altsammen Menneskeværk . . . . . Hvorledes er da Vielsesritualet blevet til? — Det er simpelthen *Mænd*, som vilkaarlig har udtaget disse Ord af Apostlenes Breve til de første Menigheder og sat dem ind i Vielsesritualet. *Mændene* har jo ordnet hele Sam-

fundet uden nogensinde *at tage den halve Del af Menneskeheden med i Arbejdet.* Saaledes har de ogsaa ordnet Vielsen uden at tage *den ene af de to*, der skulde vies, med paa Raad. Men nu er den Tid kommen, da vi Kvinder ogsaa vil have Lov at sige vor Mening; og nu er vi mange og bliver daglig flere, som *kræver, at Ordene om Kvindens Underdanighed skal udgaa af Vielsesritualet* og erkendes for det, de er: Ord af et Menneske, der var bundet i sin Tids Aand, — og ikke opstilles som Guds Ord!"

Videre kom man ikke med Sagen denne Gang, men paa Fællesmødet i Odense 1908 foreslog Fru Stampe Feddersen, at Dansk Kvindesamfund skulde nedsætte et Udvalg til Udarbejdelse af et nyt Vielsesritual og dertil søge Samarbejde med Præster af forskellige Retninger i den danske Folkekirke. Dette vedtoges, og Fællesstyrelsen overdrog Fru Stampe Feddersen at danne Udvalget, som kom til at bestaa af: Fruerne Stampe Feddersen, Scheuer, Bojsen Møller, Astrid Hostrup, Høgsbro og Blauenfeldt, Provst Ostenfeld, Pastor Mollerup, Pastor Welding, Borgmester Rosenørn og Professor Torm. Udvalget enedes om et Udkast til et Ritual, hvori Ordene om Kvindens Underdanighedspligt helt udelukkedes. Meningen var ikke, at dette Ritual skulde afløse det hidtilværende, men kun indføres til valgfri Benyttelse jævnsides med dette. Det havde været Udvalgets Tanke, at en Deputation skulde gaa med det til Ministeren og Sjællands Biskop, men, da Fru Stampe Feddersen ved Sygdom var forhindret i at være med, blev Forslaget indsendt.

Dansk Kvindesamfunds Sysselsættelse med denne Sag gav Anledning til et nyt, skarpt Angreb i „Dansk Kirketidende" af Pastor Ludwigs, som anbefalede Dansk Kvindesamfund at afholde sig fra al „ritualfabrikerende Virksomhed", som han ikke fandt overensstemmende med Foreningens Program og Karakter.

Da Fru Stampe Feddersen denne Gang paa Grund af Sygdom var forhindret i at svare, blev det Fru Astrid Hostrups Hverv at imødegaa hans Angreb i „Kvinden og Samfundet", og hun gjorde det med al den Overlegenhed og Humor, som et Angreb af denne Art fortjente, idet hun til

sit Svar knyttede en lille Beretning om en Disput, hendes Svigermoder, Elisabeth Hostrup, havde haft med en Præst om dette Spørgsmaal. Han sagde: „Nu har min Kone været mig underdanig i 35 Aar, og jeg har staaet mig derved." Elisabeth Hostrup svarede dertil: „Det tror jeg nok, *De* har; men Spørgsmaalet er, om ogsaa Deres Kone har befundet sig vel derved." Han svarede med megen Indignation, præstelig og værdig et tre Gange gentaget: „Fy!"

Ritualet fik, saaledes som det af Dansk Kvindesamfunds Udvalg var affattet, en meget anerkendende Modtagelse og blev paa visse Punkter lagt til Grund for det Ritualforslag, der nu cirkulerer ved Landemoderne.

DANSK KVINDESAMFUNDS FORSLAG TIL NYE BESTEMMELSER I ÆGTESKABSLOVGIVNINGEN

Sit betydningsfuldeste Skridt til at forbedre Hustruens Retsstilling foretog Dansk Kvindesamfund, da det paa Fællesmødet i Svendborg 1907 nedsatte et Udvalg, som skulde overveje, hvad der kunde gøres for at forbedre den gifte Kvindes Retsstilling. Hermed viste Dansk Kvindesamfund sin Vilje til selv at gaa foran og vise Vej, naar Lovgivningsmagten vedblivende lod en Sag ligge, som Kvinderne Gang paa Gang havde anmodet om at faa taget op til Behandling. Ligesom i Spørgsmaalet: „udenfor Ægteskab fødte Børns og ugifte Mødres Retsstilling" (se „Børnelovgivning"), var det ogsaa her Helene Berg, som tog Initiativet og opfordrede Dansk Kvindesamfund til selv uopfordret at at tage en Del af det Lovgivningsarbejde paa sine Skuldre, som mange Mænd endnu vægrede sig ved at betro Kvinderne. Hun henviste i sin Indledningstale paa Mødet til det før omtalte Skrift af Høgsbro: „Kvinden og Ægteskabet efter gældende dansk Ret", fremhævede særlig den Uret, som øvedes mod Hustruen ved Mandens Eneraadighed over Børnene, og hævdede, at, selv om Manden i de fleste Tilfælde ikke vilde gøre Brug af den Ret, Loven giver ham, saa ved vi dog alle meget godt, at det kan hænde, og det

hænder, at Loven, der som Regel hviler tilsyneladende uskadelig og fredelig i sit Hus, pludselig kan fare ud som en bidsk Hund og skambide den, den faar fat paa Forslaget blev enstemmig vedtaget. Det af Fællesstyrelsen nedsatte Udvalg kom til at bestaa af: Professor Munch-Petersen, Folketingsmand Jensen Sønderup, Fru Stampe Feddersen, Fru Hostrup, Frk. Helene Berg og Fru Kristine Henriksen, Arbejdsmand Henriksens Hustru af København.

Paa Fællesmødet i Odense 1908 forelagde Udvalget et Udkast til et Lovforslag om „Nye Bestemmelser vedrørende Formuesforholdet mellem Ægtefæller og Ægtefællers Forældremagt over deres Børn". Som Hovedpunkter i Lovforslaget skal nævnes: Ægtefællers Fællesraadighed over Udbyttet af fælles Virksomhed, Særraade over Udbyttet af selvstændig Virksomhed og over, hvad hver af Ægtefællerne indfører i Ægteskabet eller under dette erhverver, som Arv, Gave eller ved lignende Adkomst. Endvidere begge Forældres fulde Forældremagt over de fælles Børn og, i Uenighedstilfælde, Spørgsmaalets Afgørelse ved Voldgift af Stedets Øvrighed og en af hver af Forældrene valgt Mand eller Kvinde. Overalt i Forslaget erstattes Ordene „Mand" og „Hustru" med „Ægtefælle".

Helene Berg
Fot. Julie Laurberg & Gad.

Dette Forslag vedtoges paa Fællesmødet og blev af Dansk Kvindesamfunds Formand, Fru Bojsen Møller, tilstillet Justitsminister Høgsbro med Anmodning om, at det omhandlede Spørgsmaal maatte tages op til velvillig Behandling og Ønske om, at der saa snart som mulig maatte blive fremlagt Forslag til nye Bestemmelser i Ægteskabslovgivningen i den af Dansk Kvindesamfund antydede Retning.

Paa en senere Henvendelse af Dansk Kvindesamfunds

Næstformand, Fru Stampe Feddersen, svarede Justisministeren, at han agtede, saa snart Lejlighed gaves, at foretage videre Skridt i Ægteskabslovgivningen i Retning af Hustruens Ret over Børnene; derimod mente han ikke, der i de nærmeste Aar lod sig gøre noget i Retning af at give hende Raadighed over Fællesformuen, da dette Spørgsmaal nylig havde været Genstand for Lovgivningsmagtens Arbejde[1]).

Det følgende Aar døde Høgsbro, og Udsigterne for en snarlig Ændring af dette Forhold i Overensstemmelse med Dansk Kvindesamfunds Ønsker maa med hans Død vistnok betragtes som ikke saa lidt forringede.

BØRNELOVGIVNING

UDENFOR ÆGTESKAB FØDTE BØRNS OG DERES MØDRES RETSSTILLING

I en Artikel i „Kvinden og Samfundet", 19. Maj 1904, havde Pastor Uffe Birkedal udtalt sin Forundring over Kvindernes Passivitet overfor de uhyggelig mange Barnemord med paafølgende Tugthusstraf for Moderen. Denne Artikel gav Anledning til flere Indlæg i Sagen i samme Blad, og paa Fællesmødet i København 1904 bragte Fru Berg Nielsen, som før omtalt, Spørgsmaalet frem og indledte en Forhandling om, hvad Dansk Kvindesamfund kunde foretage sig i Anledning af de overhaandtagende Barnemord. Den paafølgende Forhandling viste, i hvor høj Grad denne Sag laa Medlemmerne paa Hjærte, og man var strax enige om, at Loven af 1889 ikke paa langt nær havde opfyldt sin Hensigt at skaffe retfærdige Tilstande tilveje, og ønskede den ændret. Fru Gundesen fra Svendborg kunde ikke under Forhandlingen lade være at udtrykke sin Glæde over, at Dansk Kvindesamfund nu omsider var til Sinds at

[1]) Lov af 27. Maj 1908 om Hustruers og Ægtebørns Retsstilling.

paatage sig denne Sag, som hun for 10 Aar siden paa Fællesmødet i København 1894 forgæves havde taget Ordet for (se Side 158).

Følgende Forslag vedtoges: „Idet Fællesmødet udtaler sin varmeste Deltagelse for det rejste Spørgsmaal, henvises det til Fællesstyrelsens omhyggeligste Varetagelse".

Styrelsen overlod til Frk. Helene Berg at samle Materiale vedrørende Spørgsmaalet: Forhindring af Barnemord, for at man derefter kunde træffe Bestemmelse om, hvad der kunde gøres i denne Sag.

De Oplysninger, Helene Berg senere forelagde Styrelsen, viste, at Barnemordene efter en nøjagtig statistisk Undersøgelse ikke, som paastaaet, var i Tiltagende, men i Aftagende; heller ikke de uægte Fødsler var i Tiltagende. Hun havde med Justitsministerens Tilladelse gjort sig bekendt med Protokollerne for Kvindefængselet paa Kristianshavn og af dem erfaret, at Barnemordersker som oftest ikke havde været straffede før og sagdes at være de bedste Fanger. For ugifte Mødre var der ingen andre Tilflugtssteder her i Landet end Fru Salicaths Kvindehjem og Frk. Rosalie Petersens Plejehjem for spæde Børn.

Helene Berg mente, at det bedste, Dansk Kvindesamfund paa dette Tidspunkt kunde foretage sig, var at nedsætte et Udvalg til at tage Alimentationsloven under Behandling og se at faa den ændret paa visse Punkter. Herpaa gik den øvrige Styrelse ind, og det nedsatte Udvalg kom til at bestaa af Folketingsmand Jensen-Sønderup, Politiinspektør Goll og Helene Berg. Senere supplerede Udvalget sig med Herredsfuldmægtig Bentzen i Svendborg.

Paa Fællesmødet i Aalborg 1905 oplyste Helene Berg om Udvalgets Arbejde og fik følgende Forslag vedtaget: „Fællesmødet opfordrer Dansk Kvindesamfunds Styrelse til paa Grundlag af det nedsatte Udvalgs Arbejde at indgive et Andragende til Regering og Rigsdag angaaende de udenfor Ægteskab fødte Børns og deres Mødres Retsstilling".

Det af Udvalget senere forfattede Lovforslag kom til at bestaa af 17 Paragrafer. Imod det tidligere for Faderens Underholdningspligt gældende Nødtørftighedsprincip

hævdede Forslaget, at det udenfor Ægteskab fødte Barn ikke fra Fødselen burde bestemmes til at tilhøre Proletariatet, men at Underholdningsbidraget skulde staa i Forhold til saavel Faderens som Moderens økonomiske Evne, saaledes, at den bedst stillede betalte mest. — Endvidere foresloges, at Faderen skulde bidrage til Udgifterne ved Moderens Underhold den sidste Maaned før Fødslen, samt ved Nedkomsten og Barsellejet; at Faderen skulde afsone sit Bidrag ikke som nu med Fængsel paa Vand og Brød men med simpelt Fængsel i Forbindelse med Tvangsarbejde; at saavel Moderens som Faderens Navn skulde opgives ved Anmeldelsen af Fødsler, og at dette ogsaa skulde gælde for Børn, fødte paa Stiftelsen. Et af Forslagets vigtigste Punkter var dog, at Moderen, naar det fastsatte Bidrag ikke blev betalt i rette Tid, efter fremsat Begæring for den stedlige Politimester eller i København for Magistraten, kunde fordre Bidraget for det løbende Halvaar udbetalt af det offentlige, uden at det skulde betragtes som Fattighjælp. Endelig indeholdt Forslaget en Bestemmelse om, at, saafremt det stedlige Værgeraaad skønner, at Moderen ikke anvender Bidraget til Bedste for Barnet, da har det Ret til at beskikke dette en Værge, til hvem Bidraget betales.

I Maj 1906 indsendtes Lovforslaget til Justitsministeriet, og i November samme Aar fremsatte Justitsministeren i Folketinget et Forslag til en Lov, indeholdende Bestemmelser om „udenfor Ægteskab avlede Børn og disses Mødres Retsstilling". Den Betænkning, hvormed Justitsministeren indledte sit Forslag, indeholdt ogsaa en Omtale af Dansk Kvindesamfunds Forslag og sluttede med følgende anerkendende Bemærkninger: „Selve Lovudkastets (Dansk Kvindesamfunds) Indhold falder paa saa væsentlige Punkter sammen med det af Regeringen tilsigtede, at man heri kun har fundet en Bestyrkelse paa Rigtigheden af de paatænkte Foranstaltninger, ligesom Enkeltheder i Lovudkastet har været til Nytte ved Udarbejdelsen af det her foreliggende Forslag".

De to Forslag faldt, som af Ministeren udtalt, i det væsentlige sammen; den beklageligste Uoverensstemmelse var den, at Regeringsforslaget udelod Bestemmelsen om tvungen

Opgivelse af Faderens Navn. Desuden krævede det kun, at Underholdningsbidraget skulde være i Overensstemmelse med Moderens Livsforhold, medens Dansk Kvindesamfunds Forslag nævnte Moderens og *Faderens* Livsforhold. Under Forhandlingerne paa Rigsdagen stilledes fra flere Sider Kravet om det uægte Barns Ret til Faderens Navn, men Ministeren fastholdt sit i Forslaget tagne Standpunk, og Loven vedtoges i denne Skikkelse og underskreves d. 27. Maj 1908.

Loven om „Børn udenfor Ægteskab og disses Forældre", den saakaldte „Alimentationslov", har i de sidste Aar givet Anledning til adskillig Kritik, og Dansk Kvindesamfund har i Erkendelsen af sin store Part i denne Lovs Tilblivelse været rede til ogsaa at paatage sig sin Del af Ansvaret. At Loven i sine Virkninger har givet Anledning til store Misbrug, vil ingen af dens Forsvarere bestride, men baade paa Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde i Silkeborg 1910 og paa det offentlige Møde, Københavnskresen lod afholde om denne Sag samme Efteraar, blev det af ansete Jurister hævdet, at Misbrugene ikke skrev sig fra det, der var Lovens ledende Tanke: Samfundets Faderansvar overfor de faderløse Børn og disses ulykkelig stillede Mødre, man kun fra Mangler ved Loven, som først dens Anvendelse havde kunnet afsløre, og som med en fortsat god Vilje ogsaa lod sig afhjælpe. En af Hovedmanglerne var, som det fra flere Sider blev fremhævet, at Regeringsforslaget ikke havde optaget Bestemmelsen i Dansk Kvindesamfunds Forslag om Værgeraadets Ret til, hvor Omstændighederne krævede det, at beskikke Barnet en Værge, til hvem Bidraget skulde betales.

Dansk Kvindesamfund har derfor trods den fremkomne Kritik Grund til at være tilfreds med dette sit første Forsøg paa lovgivende Virksomhed. Det har hermed bevist sin Evne til at samle Mænd og Kvinder af forskellige politiske Anskuelser om en Sag, der har Bud til alle, og sin Vilje til at bygge Kravet om politisk Borgerret ikke paa en opagiteret Stemnings løse Sand men paa et sagligt Arbejdes faste, bærende Grund. Men, saalænge Loven endnu tilkender Faderen Ret til at skjule sig for sit udenfor Ægteskab fødte Barn, vil Dansk Kvindesamfund kun betragte den som

en god Begyndelse, et Brudstykke, der venter paa de Hænder, som med Mildhed og Kraft kan tvinge Halvringens to Endepunkter til at mødes i den sammensvejsede Rings ubrydelige Enhed.

SÆDELIGHEDSFORBRYDELSER IMOD BØRN

Enhver, som var tilstede ved Fællesmødet i Horsens 1906, vil sikkert kunne mindes den Gru, som greb alle Sind, da lige før Opbrudet det Budskab meldtes fra Aarhus, at en lille 7-Aars Pige var bleven skændet og myrdet oppe i Marselisborg Skov af et Menneskedyr i en hellig Skomagers Lignelse.

Hvor var nu den løftede Stemning, som Dagen iforvejen havde fyldt Forsamlingen, da Udvalget til Forbedring af ugift Moders og hendes Barns Retsstilling under almindeligt Bifald havde fremlagt Resultaterne af sit Lovgivningsarbejde, og alle de tilstedeværende havde følt, at med dette Lovforslag havde Dansk Kvindesamfund givet sit første direkte Bidrag til Retfærdighedens Fremgang i vort Land? — Der aabnede sig med Rædselsbudskabet tra Aarhus for Medlemmernes Blik en Afgrund af Raahed og Umenneskelighed, som med sit Vanvidsgrin haanede al Tale om Kulturfremskridt og gjorde disse Dages opbyggende Samfundsarbejde til afmægtigt Børneværk.

Hvem kunde paa Hjemrejsen fra dette Møde glæde sig over, at Morgensolen gik skøn og løfterig op over bølgende Sommersæd, lysegrønne Bøgekroner og Blomster paa Gærder og Grøftekanter? — Naturens friske Juniskønhed var skændet og blodplettet i dette mishandlede og myrdede Barn. Alle Tanker kresede om det Spørgsmaal: Hvorfor skete dette, og hvorlænge skal det vedblive at ske saaledes? —

Dansk Kvindesamfunds Fællesstyrelse tog sig ikke, som ellers Skik er strax efter Fællesmødet, Ferie; her var andet at tænke paa. Et nyt Mord med forudgaaende Voldtægt skræmmede yderligere Sindene op, og d. 26. Juni lod Dansk Kvindesamfund afholde et offentligt Møde i Koncertpalæet om de sidste Dages Sædelighedsforbrydelser.

Frk. Helene Berg bød paa Dansk Kvindesamfunds Vegne velkommen og udtalte Ønsket om, at dette Møde maatte bidrage til at lede den Bevægelse, som den sidste Tids Sædelighedsforbrydelser havde affødt, ind i den rigtige Retning.

Efter hende havde en Række Talere Ordet: Professor Høffding, Kriminalretsassessor Schou, Fru Stampe Feddersen, Professor Friedenreich og Professor Torp.

„Vi har udryddet Ulvene her i Danmark, fordi de rev vore Faar ihjel, men Menneskedyret faar Lov at gaa frit omkring og skænde og myrde vore Børn og unge Kvinder," sagde Fru Stampe Feddersen bl. a. i sin Tale og sluttede med de Ord: „Vi kræver, at Rigsdagen, naar den til Vinter samles, skal tage dette Spørgsmaal op til Løsning, og, at der da gives os Kvinder Lejlighed til efter moden Overvejelse at fremkomme med vor Mening om denne Sag, der først og fremmest vedrører Kvinderne."

Følgende Resolution, som vedtoges under stærkt Bifald, giver en tilstrækkelig Forestilling om, i hvilken Retning Stemningen ved dette Møde pegede.

> „Foranlediget ved de hyppig forefaldende Sædelighedsforbrydelser, opfordrer Forsamlingen paa et af Dansk Kvindesamfund afholdt offentligt Møde i København Regering og Rigsdag til snarlig at tage under alvorlig Overvejelse, hvilke Foranstaltninger det maatte være nødvendigt at træffe til Værn mod saadanne Forbrydelser. Forsamlingen tillader sig i saa Henseende særlig at henlede Opmærksomheden paa Nødvendigheden af en ændret Behandling af de saakaldte „formindsket tilregnelige" Forbrydere og i Forbindelse dermed paa det ønskelige i, at der her i Landet oprettes Anstalter — navnlig et Kriminalasyl — til Anbringelse af saadanne Individer, hvis Indespærring er nødvendig for Samfundssikkerheden, og som ikke naturlig finde Optagelse i de nu bestaaende Straffe- eller Sindssygeanstalter."

Da Regering og Lovgivningsmagt imidlertid ikke syntes at ville tage Hensyn til dette af en saa talrig Forsamling med fremragende Jurister i Spidsen udtalte Ønske, blev Spørgsmaalet atter taget op paa Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde i Odense 1908, idet Fru Valeur-Ingerslev havde sat følgende Punkt paa Dagsordenen: „Hvad kan vi gøre

for at indskrænke eller forhindre Sædelighedsforbrydelserne mod Børn?"

Hun stillede selv først og fremmest Krav om, *at Børns Vidnesbyrd i Sædelighedsforbrydelser skal have mere Gyldighed, dernæst om mere Politi, — helst kvindeligt, — strængere Straf for Sædelighedsforbrydelser mod Børn og Kriminalasyler for de i den Henseende mindre tilregnelige Personer.*

Forsamlingen vedtog paa Forslag af Frk. Helene Berg, at Fællesstyrelsen skulde nedsætte et Udvalg, der kunde tage hele Spørgsmaalet op til Overvejelse og mulig senere fremkomme med Forslag om, hvad Dansk Kvindesamfund kunde foretage sig i denne Sag. Endelig vedtoges det som en Art Fortsættelse af Mødet at indsende følgende Resolution til Justitsministeren:

> „Da der endnu ikke af Myndighederne er foretaget noget i Anledning af den Resolution, der blev vedtaget paa et af Dansk Kvindesamfund afholdt Møde i København d. 26. Juni 1906 og indsendt til Justitsministeriet, opfordrer Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde i Odense i Juni d. A. atter Regering og Rigsdag til snarlig at tage under alvorlig Overvejelse, hvilke Foranstaltninger det maatte være nødvendigt at træffe mod de hyppigt forefaldende grove Sædelighedsforbrydelser. Dansk Kvindesamfund tillader sig i saa Henseende særlig at henlede Opmærksomheden paa Nødvendigheden af en ændret Behandling af de saakaldte „formindsket tilregnelige" Forbrydere og i Forbindelse dermed paa det ønskelige i, at der her i Landet oprettes Anstalter — navnlig et Kriminalasyl — til Anbringelse af saadanne Individer, hvis Indespærring er nødvendig for Samfundssikkerheden, og som ikke naturlig kan finde Optagelse i de nu bestaaende Straffe- eller Sindssygeanstalter."

Denne Resolution indleveredes til Justitsministeren d. 3. December samme Aar.

Paa Fællesmødet i Holstebro vedtoges det, at Udvalget skulde indgive et Andragende til Justitsministeren om en Ændring i Straffeloven, saaledes at den Beskyttelse, der nu ydedes Børn, skulde udstrækkes til ogsaa at gælde Pigebørn mellem 12 og 14 Aar. Justitsministeren lovede i sit Svar paa Andragendet, at det heri udtalte Ønske skulde blive meddelt Straffelovskommissionen.

Udvalget foretog derefter Henvendelser til „Pædagogisk Selskab“ og til „Dansk Forening til Kønssygdommenes Bekæmpelse“ for at bede dem overveje Muligheden for at indføre Belæring om Kønsforhold som tvungent Fag i Skolerne. Endvidere tog Udvalget under Overvejelse Spørgsmaalet om Ansættelse af kvindeligt Politi til Brug ved Afhøring af Børn, mod hvem der er begaaet Sædelighedsforbrydelser, og paa Fællesmødet i Silkeborg 1910 vedtoges paa Forslag af Udvalget følgende Resolution:

> „Dansk Kvindesamfund, samlet til Fællesmøde i Silkeborg i Juni 1910, udtaler sig for Ønskeligheden af, at der i saa vidt Omfang som mulig ansættes Kvinder i Politiets Tjeneste til Brug i Sager vedrørende Kvinder og Børn.“

Den 29. September og den 3. November 1910 overrakte en Deputation fra Fællesstyrelsens Forretningsudvalg Justitsministeren og Politidirektøren i København denne Resolution, ledsaget af en udførlig Motivering. Endvidere blev den overrakt Politimesteren paa Frederiksberg og gennem de stedlige Kresformænd Politimestrene i Aarhus, Aalborg og Odense, ligesom ogsaa Københavns Magistrat og Borgerrepræsentation samt Kommunalbestyrelserne paa Frederiksberg og i de ovennævnte Byer fik Genparter af Andragendet overrakte.

Aalborg Kommune var den, som først efterkom Dansk Kvindesamfunds Anmodning, idet den allerede d. 1. Maj 1911 ansatte en kvindelig Politibetjent, Frk. Teilman-Ibsen. Til Dato har ingen af de andre Byer endnu fulgt Aalborgs Exempel.

ENKERS BØRN

I Slutningen af Rigsdagssamlingen 1909 indbragte Socialdemokraterne i Folketinget et Lovforslag om Hjælp fra det offentlige til faderløse, ubemidlede Børns Underhold og Opdragelse. Forslaget gik i Hovedsagen ud paa, at Enker efter de i Loven om anerkendte Sygekasser nævnte Personer, skulde, hvis de var henviste til at ernære sig ved person-

ligt Arbejde, og hvis deres Indtægt var væsentlig ringere end i den afdøde Forsørgers Levetid, have Ret til af det offentlige at oppebære en Understøttelse til hvert Barns fyldte 18. Aar lig det Normalbidrag, der i Henhold til Lov om Mødre udenfor Ægteskabet og deres Børn ydes disse Mødre. Den saaledes ydede Hjælp skulde ikke have Fattighjælps Virkning.

Under Forhandlingerne i Folketinget sagde Ordføreren for Forslagsstillerne, P. Sabro, i sin Anbefalingstale følgende: „Dansk Kvindesamfund har ikke paa sin Kongres taget dette Spørgsmaal op, de bestaaende Overklassekvindeforeninger har ikke beskæftiget sig dermed."

„Kvinden og Samfundet" svarede paa den Udfordring til Dansk Kvindesamfund, som kunde ligge i disse Ord, at den i Forslaget omtalte Lov, hvis rette Navn var „Lov indeholdende Bestemmelse om Børn udenfor Ægteskab og disses Forældre" netop var bleven til paa Dansk Kvindesamfunds Initiativ og ved dets Medvirkning, og lovede, at saafremt det ikke lykkedes Rigsdagen at gennemføre en Ordning, hvorved Enkerne og de faderløse Børns Kaar blev betydelig forbedrede, vilde Sagen sikkert blive gennemført, naar Dansk Kvindesamfund havde naaet sit store Maal: politisk Valgret og Valgbarhed for Kvinder.

Paa Fællesmødet i Silkeborg blev Sagen tagen op af Københavnskresen, der havde stillet som Punkt paa Dagsordenen: „Hvad kan Dansk Kvindesamfund gøre for at fremskynde den offentlige Forsorg for Enker og deres Børn?"

Forhandlingen blev indledet af cand. polit. Ragna Schou, som paa Københavnskresens Vegne foreslog følgende Resolution:

> „Dansk Kvindesamfund, samlet til Fællesmøde i Silkeborg i Juni 1910, tillader sig at henstille til Regering og Rigsdag snarest at fremme det i Rigsdagssamlingen 1909—10 fremsatte Lovforslag om Hjælp til faderløse, ubemidlede Børns Underhold og Opdragelse."

Gyrithe Lemche fraraadede Vedtagelsen af denne Resolution og manede Forsamlingen til at se ud i Fremtiden og klare sig, at, ligesom Loven af 27. Maj 1908 om offentlig

Forsorg for ugifte Mødre og deres Børn havde draget dette af Københavnskresen anbefalede Lovforslag efter sig, saaledes vilde ogsaa dette Forslag, om det blev til Lov, nødvendig- og retfærdigvis drage et Forslag efter sig om offentlig Forsorg ogsaa af den Moder, hvis Forsørger ikke kunde eller ikke vilde opfylde sine Forsørgerpligter, og vi vilde være et godt Stykke paa Vej i Retning af almindelig, offentlig Børneforsorg og Faderansvarets Forfuskelse over paa Staten, som laa i den stik modsatte Retning af Dansk Kvindesamfunds historiske Linie. Dansk Kvindesamfund havde altid arbejdet efter Princípet: Hjælp til Selvhjælp og burde ikke ved at give det her omhandlede Forslag sin Støtte svigte denne Tradition. Hun foreslog som Modstykke til den af Københavnskresen anbefalede Resolution følgende:

> „Fællesmødet bemyndiger Fællesstyrelsen til at anmode Tingene om at virke for en snarlig Oprettelse af anerkendte, statsunderstøttede Enkekasser for Personer, der kommer ind under de i Loven om anerkendte Sygekasser nævnte Samfundsklasser."

Da imidlertid ingen af disse Resolutioner havde været Fællesstyrelsen meddelte i Forvejen, blev de af begge Parter trukne tilbage, og følgende Resolution, foreslaaet af Overretssagfører Munch-Petersen, paa Fællesstyrelsens Vegne, vedtaget:

> „Fællesmødet anmoder Fællesstyrelsen om at støtte de Bestræbelser, som maatte fremkomme for at forbedre Enkers og faderløse Børns Stilling, og bemyndiger Fællesstyrelsen til at nedsætte et Udvalg til at tage dette Spørgsmaal op til Behandling."

Redaktør Eilersgaard fra Middelfart tog imidlertid Gyrithe Lemches Forslag op paany efter at have indhentet hendes Billigelse, hvortil hun dog knyttede den Betingelse, at denne Afstemning ikke skulde danne nogen Indskrænkning i det paatænkte Udvalgs Handlefrihed men kun give Forsamlingen Lejlighed til at ytre sig for eller imod Princípet: Hjælp til Selvhjælp.

Under denne Forudsætning vedtoges den af Gyrithe Lemche foreslaaede Resolution med stort Flertal.

Udvalget, hvis Formand blev Byraadsmedlem, Fru Elisa Petersen fra Næstved, søgte saa grundig som mulig at sætte sig ind i, hvad der havde været fremme her hjemme og i Udlandet om Spørgsmaalet: offentlig Forsorg for Enker og deres Børn. Sagen blev gjort til Genstand for Forhandling paa et offentligt Møde i Studenterforeningens store Sal, som Fællesstyrelsen sammen med Københavnskresen lod afholde som Afslutning paa det aarlige Formandsmøde. Folketingsmændene Brorsen (V), Parkov (H) og Rasmussen (S) var indbudne som Talere, og flere af Dansk Kvindesamfunds Medlemmer tog Ordet under Forhandlingen. Mødet sluttede med Vedtagelsen af følgende Resolution, affattet af Udvalget:

„Dansk Kvindesamfund retter herved en indtrængende Anmodning til Regering og Rigsdag om, at der snarest maa blive søgt gennemført en Lov, der sikrer Enker, som ikke kan erhverve det fornødne til deres uforsørgede Børns forsvarlige Underhold og Opdragelse, Hjælp hertil.

Indtil en saadan Lov kan gennemføres, anmoder man om, at Staten vil stille saadanne Midler til Raadighed for Hjælpekasserne, at disses Bestræbelser for at holde Enker med Børn udenfor Fattigvæsenets Forsorg kan fortsættes."

Denne Resolution blev derefter sendt til Regering og Rigsdag.

D. 4. Oktober 1911 fremsatte Indenrigsminister Jensen-Sønderup i Folketinget Forslag til Lov om Understøttelse til Børn af Enker og Enkemænd.

Forslaget gaar ud paa, at trængende Enker og Enkemænd, der er forsørgelsesberettigede her i Landet, har Ret til af det offentlige, uden Fattighjælps Virkning at oppebære Bidrag til Udgiften ved deres ægtefødte Børns Underhold og Opdragelse. Bidraget ydes til Barnets fyldte 14. Aar.

Altsaa stilles det ægtefødte Barn her ringere, end det uægtefødte, der har Krav paa Faderen — eventuelt det offentlige — indtil sit fyldte 18. Aar.

I Anledning af, at Regeringen havde nedsat et Udvalg til Revision af Loven af 14. April 1905 om Behandlingen af forbryde-

riske, forsømte Børn og unge Personer, blev det af Fællesmødet i Nykøbing 1911 foreslaaet af Fru Elisa Petersen paa Fællesstyrelsens Vegne, at Fællesmødet skulde bemyndige Styrelsen til at nedsætte et Udvalg, der, naar Sagen kom frem paa Rigsdagen, skulde have sin Opmærksomhed henvendt paa den og være rede til at gribe ind, om det gjordes fornødent. Hun oplyste, at, siden Kvinder ved ovennævnte Lov havde faaet Adgang til at sidde i Værgeraad, havde endnu ingen Kvinde haft Sæde i Overværgeraad eller Inspektion, til Trods for, at der i de forløbne 5 Aar ved Værgeraadets Foranstaltning havde været fjærnet ikke mindre end 1335 Pigebørn fra deres Hjem, de fleste over Konfirmationsalderen.

Forslaget vedtoges enstemmig, og et saadant Udvalg er nu af Fællesstyrelsen nedsat.

SKOLEVÆSEN

Loven om Forhold, vedrørende Folkeskolen, af 29. Marts 1904, indeholdt en Bestemmelse om, at Sogneraadet kunde vælge 4 Medlemmer til Skolekommissionen, men erklærede udtrykkelig, at ingen andre Kvinder end Enker med skolepligtige Børn kunde vælges til Skolekommissionerne.

Det blev i denne Anledning paa Fællesmødet i Aalborg 1905 paa Forslag af Ringkøbingkresen vedtaget at indgive et Andragende til Lovgivningsmagten om, at Kvinder i By og paa Land skal kunne vælges ind i Skolekommissionen.

Fru Stampe Feddersen meddelte under Forhandlingen et slaaende Bevis paa Lovens Utilstrækkelighed paa dette Punkt og den Trang til Kvindernes Medhjælp, som fandtes i Befolkningen. I Skallerup Sogn ved Hjørring valgte Sogneraadet i Foraaret 1904 til Skolekommissionen to af Sognets mest opvakte Kvinder, nemlig to Sogneraadsmedlemmers Hustruer. Der var stor Stemning for Valget ude i Sognet,

men Præsten erklærede det for ulovligt og indberettede det til Skoledirektionen. Der blev saa givet Ordre til Omvalg. Men et Mindretal indenfor Sogneraadet sendte et Andragende til Kultusministeren og bad om hans Afgørelse af Sagen. Den lød saaledes, at Ministeriet maatte anse det for utvivlsomt, at Raadet med Hensyn til Valg af Kvinder til Skolekommissionen er begrænset til Enker med undervisningspligtige Børn. „De vil heraf kunne se", sluttede Fru Stampe Feddersen, „at det ikke er noget, Dansk Kvindesamfund har fundet paa, og som vi vil opagitere Kvinderne til. Det er en Trang, som er opstaaet hos Befolkningen selv, Mænd som Kvinder".

Dansk Kvindesamfunds Fællesstyrelse indsendte derefter i Begyndelsen af Rigsdagssamlingen sammen med Valgretsforbundet et Andragende til Regering og Rigsdag om, at Bestemmelsen i Skoleloven om, at Enker kan vælges ind i Skolekommissionen, maa forandres til at gælde for Mødre.

Samtidig blev der sendt Formanden for de samvirkende Sogneraadsforeninger et Exemplar af Andragendet med Anmodning om at bringe Sagen frem paa det forestaaende Delegeretmøde. Dette skete, og Delegeretmødet gav Andragendet sin enstemmige Tilslutning.

Dansk Kvindesamfund lod nu Sagen hvile et Par Aar, indtil Fællesstyrelsen 1907 sammen med „Danske Kvinders Valgretsforbund" paany indgav et Andragende til Regering og Rigsdag om at faa Ordet „Enker" i Loven om Valg til Skolekommissioner ombyttet med „Mødre", men lige saa virkningsløst som tidligere.

— Kommunalbestyrelsen i København havde 1903 vedtaget at give Kvinder samme Adgang til de overordnede Stillinger indenfor Folkeskolen som Mænd, og Byen havde allerede 3 kvindelige Skoleinspektører, medens Adgangen til Overlærerembederne ved Landets Købstadsskoler stadig var spærret for Kvinder, da Dansk Kvindesamfund i Sommeren 1907 tog dette Spørgsmaal op. Overlærerembederne ved Landets Skoler er imidlertid, i Modsætning til dem ved de københavnske, Statsembeder og kræver kongelig Udnævnelse.

Der skal derfor en særlig Lov til for at gøre dem tilgængelige for Kvinder.

Rundt om i Købstæderne havde der dog begyndt at rejse sig en Bevægelse for at faa Kvinder ind i Overlærerembederne, ja, fra en enkelt større Kommune havde Byraadet oven i Købet gjort Indstilling derom til Ministeren men havde faaet Afslag. Man foretrak at løse dette Spørgsmaal i Forbindelse med det større: Kvinders Adgang til Statens Embeder.

Anledningen til, at Dansk Kvindesamfund greb ind, var, at der i Rigsdagssamlingen 1907—08 ventedes en ny Lønningslov for det offentlige Skolevæsen, og man mente da ikke at turde lade denne Lejlighed gaa fra sig til at stille Kravet om, at Kvinder skulde have samme Adgang til Overlærerstillingerne som Mænd. Paa Fællesmødet i Svendborg 1907 anbefalede Frk. Anne Bruun en Henvendelse herom til Regering og Rigsdag og tog i sit Indledningsforedrag ingen ringere end Ludvig Holberg til Indtægt for Kravets Berettigelse. „Vor udmærkede Kvindesagsven, Ludvig Holberg" — saaledes begyndte hun — „fortæller i „Niels Klims underjordiske Rejse" om et Land, hvor en ung Jomfru var Præsident i Retten, og han forklarede dette saaledes: „Hos dette Folk gøres der nemlig ingen Forskel paa Kønnet ved Embeders Besættelse, men efter nøjagtigt Valg gives disse til de værdigste". — Jeg beder, at man vil understrege Holbergs Ord: „de værdigste".

Overfor den almindelige Indvending, at Kvinder mangler Overblik, fremhævede hun det selvmodsigende i, at de samme Autoriteter, som hævdede denne Anskuelse, havde hædret Frk. Zahle og Frk. Kruse, begge Ledere af store Skoler, med Fortjenstmedaljen i Guld. Paa hendes Forslag vedtoges følgende Resolution:

> „Fællesmødet opfordrer Fællesstyrelsen til at indgaa til Regering og Rigsdag med et Andragende om, at Overlærerembederne ved Landets Købstadskoler besættes lige saa vel med Kvinder som med Mænd."

Andragendet blev indgivet i Oktober Maaned men som bekendt uden Resultat.

Senere gik Arbejdet for denne Sag over til det ved Fællesmødet i Holstebro nedsatte Udvalg angaaende Kvinders Adgang til Embeder, ligesom ogsaa Arbejdet for at faa Ordet „Enker" i Loven om Valg til Skolekommissioner ombyttet med „Mødre", og vi vil faa Lejlighed til at følge det videre under Beretningen om dette Udvalg.

Som tidligere omtalt var Seminarieundervisningen af Kvinder stadig overladt til de private Undervisningsanstalter, og der havde siden Højreministeriernes Dage ikke vist sig Tegn til Bedring af dette højst uretfærdige Forhold. D. 16. Februar 1911 tog Dansk Kvindesamfund Sagen op og indbragte et Andragende til Kultusministeren om:

1) at der maa oprettes Statsseminarier for Kvinder under lige Vilkaar med dem, som findes for Mænd.
2) at disse Seminarier maa blive ledede af kvindelige Forstandere.

Der henvistes i Andragendet til, at siden Loven af 1867 om Ansættelsen af Lærerinder ved de offentlige Skoler, er Antallet af Kvinder, som underkaster sig Kommunelærerindeexaminen, steget betydeligt. 1910 havde 163 Kvinder taget denne Examen. Alle disse Kvinder har været henviste til de langt dyrere Privatseminarier. Sluttelig henvistes til de mange Lovforslag om Statsseminarier for Kvinder, som til forskellig Tid har været fremme i Rigsdagen, forelagte 1884 og 1891 af Kultusminister Scavenius, 1892 og 1893 af Kultusminister Goos.

Kultusminister Appel svarede, at han stillede sig velvillig overfor Sagen, men kunde ikke love i indeværende Samling at fremsætte Lovforslag derom.

HUSGERNING

Efter at Dansk Kvindesamfund havde antaget sig de praktiske Kursus, blev der de 2 første Aar afholdt 18 Kur-

sus i Madlavning i København og flere af Landkresene, men, da saa godt som alle disse Kursus gav Underskud, fordi det var ubemidlede Kvinder, som især skulde høste Gavn af dem, var det kun med yderste Vanskelighed, man holdt Arbejdet gaaende, indtil Staten 1905 bevilgede de 2000 Kr. i 3 Aar, som man havde ansøgt om.

Foretagendet var nu saa nogenlunde sikret, og de praktiske Kursus gjorde i mange Egne af Landet en Slags Pionérarbejde for Valgretten, idet de, som Anne Bruun ved Mødet i Rønne havde forudsagt, beroligede Sindene med Hensyn til den Fare, mange mente truede Hjemmene paa Grund af Kvindesagskvindernes Ligegyldighed for dets Anliggender.

Foreløbig var det kun til de praktiske Kursus i Husholdning, der androges om Statens Hjælp; men paa Fællesmødet i Horsens 1906 blev der stillet Forslag om, at Dansk Kvindesamfund skulde andrage Indenrigsministeriet om et Tilskud paa 100 Kr. at anvende til Afholdelse af Vandrekursus i Tilskæring og Kjolesyning for Kvinder fra mindre bemidlede Hjem.

Imod dette Forslag hævede der sig imidlertid Røster især fra Samfundets yngre Medlemmer, som forlangte, at nu, hvor Dansk Kvindesamfund stod i Begreb med at sætte Kvinders politiske Valgret og Valgbarhed paa sit Program som første Punkt og ikke længer vilde nøjes med at betragte den som udtrykt i Paragraf 1's Ord om „Forbedring af Kvinders Stilling i Samfund og Stat", var Tidspunktet kommet, hvor man skulde samle sig om Arbejdet for Valgretten alene og ikke sprede sine Kræfter paa andre, fjærnere liggende Opgaver. Man ønskede derfor ikke, at Dansk Kvindesamfund skulde andrage om Tilskud til de praktiske Kursus. Med ikke mindre Kraft hævdedes det imidlertid fra den modsatte Side, som navnlig udgjordes af Foreningens ældre Medlemmer, at de praktiske Kursus netop havde virket agitatorisk for Kvindesagen og skaffet Dansk Kvindesamfund Udbredelse paa Steder, hvor det ellers ikke vilde have fundet Indpas. De praktiske Kursus skulde bevise, at, fordi Kvinderne fik politiske Rettigheder, agtede de ikke at løbe fra Naal og Slev. Forslaget om, at Dansk Kvinde-

samfund skulde ansøge om et Tilskud af 1000 Kr. til de praktiske Kursus i Syning, blev sat under Afstemning og vedtaget med 37 Stemmer mod 6.

De 1000 Kr. blev først afslaaede men bevilgede i næste Rigsdagssamling, og det blev derved muligt at give flere Fripladser til ubemidlede Elever. Dansk Kvindesamfund fortsatte altsaa med de praktiske Kursus som Led af sin Virksomhed og 1907 ansøgtes der om Fornyelse og Forhøjelse af de paa 3 Aar bevilgede 2000 Kr. til Husholdningskursus. Paa Finansloven for 1908 blev Statens Bidrag forhøjet til 4000 Kr. om Aaret i 3 Aar.

Paa Fællesmødet i Aalborg 1905 blev det foreslaaet at indgive et Andragende til Regering og Rigsdag om, at Elever til Husholdningsskoler faar Ret til at søge Understøttelse af de Midler, der bevilges til Landbrugs- og Højskoler. Formanden motiverede dette Forslag og udtalte, at allerhelst maatte der bevilges særlige Midler for Elever til Husholdningssskoler. Fru Berg Nielsen foreslog følgende Tilføjelse til Formandens Forslag: „Paa den aarlige Finanslov stilles en Sum til Raadighed for Dansk Kvindesamfund at anvende som Understøttelse for Kvinder, der ønsker at uddanne sig til Husholdningslærerinder, i Lighed med den Understøttelse, der nu gennem Landboforeningerne ydes til Uddannelse af Vandrelærerinder paa Sorø Husholdningsskole og til Uddannelse af Skolekøkkenlærerinder paa Statens Kursus.“ Med denne Tilføjelse vedtoges Formandens Forslag.

Paa Finansloven 1907—08 bevilgedes et Beløb paa 12,000 Kr. blandt andet til Understøttelse for Elever ved Husholdningsskoler, som har faaet Ministeriets Anerkendelse. Til Bevillingen knyttedes følgende Betingelser: „Ingen Skole bør kunne komme i Betragtning ved Fordelingen af Understøttelser til dens Elever, forinden den har modtaget Ministeriets Anerkendelse efter Undersøgelse af en dertil udnævnt tilsynsførende, hvis Hverv det iøvrigt skulde være ikke blot at foretage saadanne Undersøgelser men navnlig under Besøg paa Skolen at meddele de Raad og den Vejledning, til hvilke der maatte findes Anledning.“

Hvervet som tilsynsførende med disse Husholdningsskoler og som Konsulent for Ministeriet i Sager vedrørende dels selve Husholdningsskolerne, dels Uddannelsen af Lærerinder for saadanne Skoler blev overdraget til Fru Birgitte Berg Nielsen ifølge ministeriel Skrivelse af 23. Maj 1907, og paa Fællesmødet i Svendborg samme Aar hilste Forsamlingen paa Opfordring af Frk. Brosbøll Fru Berg Nielsen som den første Kvinde, der er bleven udnævnt til Statskonsulent. Fru Berg Nielsen opgav igen denne Stilling 1910, da man mente, den ikke kunde forenes med Ledelsen af et Husholdningsseminarium, og hun foretrak at fortsætte denne sidste Virksomhed, som hun havde begyndt 1. November 1905 (se Side 173).

Pladsen som Statskonsulent ved Husholdningsskoler og Seminarier har ikke siden været besat, men Dansk Kvindesamfund har i Efteraaret 1910 ansøgt om, at den maa blive forbeholdt en Kvinde.

Imidlertid var den Anskuelse ingenlunde bragt ud af Verden, at de praktiske Kursus var en Hindring for Dansk Kvindesamfunds Arbejde for Kvindens Ligestilling med Mænd paa alle Omraader, og paa Fællesmødet i Odense 1908 kom den atter til Orde, idet Fru Stampe Feddersen og Frk. Karen Johansen fra Holstebro udenfor Dagsordenen udtalte sig om det ønskelige i, at disse Kursus i Lighed med andre af Dansk Kvindesamfund skabte Institutioner blev skilte ud som selvstændige Virksomheder. Man indsaa dog det uheldige i at fremkomme med et bestemt Forslag derom paa et Tidspunkt, hvor Dansk Kvindesamfund lige havde faaet en ny Bevilling paa 3 Aar. Men, naar disse Aar var omme, mente man, der var Anledning til at gøre Skridt til en saadan Forandring.

Fru Berg Nielsen delte ikke denne Anskuelse; hun henviste til, at flere af de Institutioner, som Dansk Kvindesamfund i Tidens Løb havde startet men senere udskilt, ikke længere i Offentlighedens Bevidsthed stod som Dansk Kvindesamfunds Værker. De praktiske Kursus havde Raad til at undvære Dansk Kvindesamfund, men Dansk Kvindesamfund

havde ikke Raad til at undvære dem. Efter disse Udtalelser blev Sagen udsat til senere Genoptagelse.

Den kom atter frem paa Formandsmødet i København Januar 1910, og der viste sig her ved en foretagen Afstemning at være overvejende Stemning for at gøre de praktiske Kursus til selvstændige Institutioner. Alligevel viste Hindringerne for en saadan Ordning sig for store, og man havde desuden Grund til at tro, at Dansk Kvindesamfund ved at slippe disse Kursus vilde udsætte dem for at gaa glip af Statens Tilskud. Forretningsudvalget kom derfor til det Resultat, at Dansk Kvindesamfund burde bevare de praktiske Kursus som Dele af sin Virksomhed men træffe den ny Ordning, at Fællesstyrelsens Forretningsudvalg overtog Ledelsen og dermed Ansvaret for de bevilgede Midler. Fru Berg Nielsen og Frk. Steffensen skulde vedblive som hidtil at være Forstandere for disse Kursus.

Dansk Kvindesamfunds praktiske Kursus varer gerne 6 Uger, og den Kres, som ønsker et Kursus afholdt, maa selv sørge for at skaffe Lokale samt for Indmeldelse af Elever. Der undervises 3 Gange ugentlig i 3—4 Timer. For et Kursus i billig Madlavning betales 15 Kr. og for et i finere 25 Kr. Omtrent en Trediedel af Pladserne paa det billige Kursus er Fripladser. Ved Siden af de praktiske Kursus kan ogsaa, om ønskes, afholdes teoretiske Kursus med Forevisning og Forelæsning over Næringsmiddellære. Et teoretisk Kursus i billig Madlavning koster 3 Kr. for 12 Lektioner, et i finere Madlavning 5 Kr. Lærerinden medfører Køkkeninventar. Dansk Kvindesamfund ejer Inventar til 4 Vandrekøkkener.

Paa Fællesmødet i Nykøbing 1911 kunde Fru Berg Nielsen som Kursusbestyrer for Dansk Kvindesamfunds Husholdningsvandrekursus berette, at der, siden disse Kursus for 8 Aar siden begyndte, havde været afholdt i alt 217 saadanne Kursus i København og Provinserne, og, at der foruden de 4000 Kr., Staten i de sidste tre Aar havde ydet disse Kursus til „Fripladser for ubemidlede Husmødre", som Gaver havde været ydet dem i rede Penge og Penges Værdi: 1513 Kr. 34 Øre. Godt Halvdelen heraf var Gaver fra Aalborg Kommune til de der i Byen afholdte Kursus.

At disse Kursus opnaaede en saa enestaaende offentlig Anerkendelse, skyldtes Aalborgkresens dygtige og ansete Formand, Frk. Bartholine Jørgensen, som med Hjærtet altid opladt for dem paa Livets Skyggeside havde draget Omsorg for, at Arbejderkvinderne kunde blive istand til at høste Udbytte af denne billige eller helt gratis Undervisning.

Tidligere var Statens Bidrag brugt til at dække det foregaaende Aars Driftsgæld; 1911 kunde man for første Gang afslutte Regnskabet uden Gæld, saa at de Penge, der bevilgedes for Finansaaret 1911—1912, vilde blive brugte til Kursus i dette Finansaar.

Marie Steffensen

Paa samme Fællesmøde kunde Frk. Marie Steffensen som Bestyrer for Dansk Kvindesamfunds Vandrekursus i Kjolesyning og Tilskæring berette, at foruden de 1000 Kr., som disse Kursus siden 1907 havde modtaget aarlig af Staten, var der i Aar ydet dem 200 Kr. af „Dansk Husflidsselskab“ og 20 Kr. fra Sogneraadet i Aars foruden 206 Kr. i Gaver af Penges Værdi.

Dansk Kvindesamfunds praktiske Kursus syntes saaledes at kunne se en lys Fremtid i Møde; men, efter at den nedsatte Sparekommission har afgivet sin Betænkning, er der trukket Skyer op for denne Side af Foreningens Virksomhed, ligesom for dens litterære Virksomhed. Paa Finanslovforslaget for Finansaaret 1911—12 er der kun bevilget Dansk Kvindesamfunds Vandrekursus Halvdelen af det tidligere Statstilskud, og man har Grund til at frygte, at Hensigten er gennem en fortsat Halvering tilsidst at lade dette Tilskud helt forsvinde. Da nu disse Vandrekursus efter Dansk Kvindesamfunds Formening er af stor nationaløkonomisk Betydning, har Fællesstyrelsen i dette Efteraar strax sat sig i Bevægelse for at afværge en Formindskelse og mulig Ophævelse

af Statens Tilskud, som vil gøre det umuligt at opretholde denne samfundsgavnlige Virksomhed. Den 23. Nov. 1911 havde en Deputation Foretræde for Indenrigsministeren og overrakte ham et Andragende om at maatte beholde den tidligere Understøttelse af 4000 Kr. Ministeren henviste Deputationen til Finansudvalget.

Det staar altsaa endnu hen i det uvisse, om Dansk Kvindesamfund faar Lov at fortsætte disse Kursus, der har dannet et saa vigtigt Led af den Del af dets Program, som gaar ud paa at forbedre Kvindernes Stilling i Hjemmet, ikke mindst for det store Flertal af Kvinder, som er tvungne til at tjene deres Brød udenfor Hjemmet og uden Dansk Kvindesamfunds billige Aftenkursus vilde være udelukkede fra at erhverve sig den huslige Dygtighed, som bestaar i at kunne lave god Mad for smaa Midler.

Alligevel ser Dansk Kvindesamfund med Fortrøstning Fremtiden imøde, vidende med sig selv, at, ligesom det har følt det som en Ære, at Staten har villet betro det disse Penge til at arbejde med for at fremhjælpe huslig Dygtighed blandt Kvinderne, saaledes har det ogsaa følt det som en Forpligtelse at takke for Æren ved at arbejde saa godt som mulig for, at disse Vandrekursus stadig maa voxe sig frem til at betegne et Led, ikke blot i Dansk Kvindesamfunds Program men ogsaa i Arbejdet for Folkeoplysningens Fremme.

KVINDERS ADGANG TIL STATSEMBEDER

Lønningsloven af December 1902 havde udtalt, at Kvinder havde lige Adgang med Mænd i Statens Tjeneste ved Post- og Telegrafvæsenet, og der var ikke trukket nogen Grænse for, hvilke Stillinger indenfor disse Etater, der kunde beklædes af disse. Anderledes indenfor Statens statistiske Bureau; her havde, lige siden den første kvindelige Assistent blev ansat 1879, Kvinder kun haft Adgang til Bureauets Be-

stillinger, d. v. s. kun kunnet ansættes som Assistenter men ikke kunnet rykke op til de højere Gager som Fuldmægtig, Kontorchef og Direktør. Ikke desto mindre havde der — ifølge en Udtalelse i Landstinget 1904 af Finansminister Hage — staaet kvindelige Kræfter til Bureauets Raadighed, som det vilde have været ønskeligt, om man kunde have ladet avancere op til Fuldmægtigstillingen, saafremt det efter Loven havde været muligt. Tanken fæster sig her naturlig ved Frk. Annette Vedel, som til Trods for sin matematisk-videnskabelige Uddannelse — hun havde oven i Købet en Tid som Amanuensis ved Stockholms Universitet doceret Matematik, — og til Trods for sin fortjenstfulde Medvirken ved de social-statistiske Undersøgelser paa Grund af sit Køn alene havde været henvist til en Assistents beskedne Stilling alle de 5 Aar, hun gjorde Tjeneste i Bureauet. Nu havde hun ombyttet denne Stilling med en kvindelig Fabriksinspektørs og var derfor for dette Spørgsmaals Vedkommende ude af Sagaen; men Bureauet havde en anden kvindelig Kraft til Raadighed, Frk. Meta Hansen, som skulde synes at være selvskreven til at avancere, da hun som den første af danske Kvinder havde taget statsvidenskabelig Embedseksamen. Forøvrigt var det kun lykkedes 6 Kvinder siden 1879 at faa Ansættelse i statistisk Bureau, dengang Høgsbro og Ingvard Jensen den 20. Januar 1904 i Folketinget forelagde et Forslag til Ændring af Loven om Statens statistiske Bureau, saaledes at ikke blot Bureauets Bestillinger men ogsaa dets Embeder i lige høj Grad skulde staa aabne for Mænd og Kvinder. Forslaget blev enstemmig vedtaget i Folketinget men i Landstinget henvist til et Udvalg. Endskøndt det foreliggende Spørgsmaal kun omhandlede en Ændring i Reglerne om Ordningen af statistisk Bureau, fandt Udvalget det dog formaalstjenligt at sætte det i Forbindelse med Kvinders Adgang til Statsembeder i Almindelighed og anmodede Finansministeren om at lade foretage Undersøgelser af, hvilke Statsembeder der overhovedet maatte egne sig til at besættes af Kvinder, samt hvilke Vilkaar det maatte være ønskeligt at sætte for Kvinders Ansættelse i Statsembeder.

Finansministeren rettede i Henhold hertil i December 1904 en Anmodning til Dansk Kvindesamfunds Fællesstyrelse om at udtale sig om Sagen. Fællesstyrelsen nedsatte i denne Anledning et Udvalg (Jensen-Sønderup, Frk. Anne Bruun, Fru Marie Rønne og Frk. Karen Jensen) og udarbejdede et Svar, hvori den vel indrømmede, at der var enkelte Embeder, saasom de militære, der ikke egnede sig for Kvinder, men iøvrigt udtalte som sin Overbevisning, at Kvinder i Almindelighed burde være ligestillede med Mænd til Ansættelse i Embeder eller Beskikkelse i andre offentlige Stillinger, naar de har underkastet sig de i saa Henseende i Lovgivningen foreskrevne Examiner og forøvrigt fyldestgør de fastsatte Betingelser for at beklæde saadanne Embeder og Stillinger. Hvad angik Spørgsmaalet om Ægteskabs Virkning med Hensyn til Ansættelse og Forbliven i Embedet, var Fællesstyrelsen af den Mening, at Mand og Kvinde her teoretisk burde stilles ens, idet man følte sig overbevist om, at den langt overvejende Del af Embedskvinder ved Ægteskabets Indgaaelse selv vilde vælge Hjemmet istedetfor Embedet.

Finansministeren lod ogsaa rette Forespørgsel til Universitetet, hvor alle Fakulteter paa nær det teologiske[1]) svarede, at med Hensyn til de Embeder, hvor Ministeriet indhentede Fakulteternes Indstilling, havde de ingen Betænkelighed ved at ansætte Kvinder paa lige Fod med Mænd, ligesom man fandt det selvfølgeligt, at de modtog samme Løn, og at Ægteskab ikke skulde være til Hinder for deres Ansættelse eller Forbliven.

Landstingsudvalget afgav Beretning i April 1905 og meddelte heri, at det først den 27. Marts havde modtaget de gennem Finansministeren søgte Oplysninger og derfor ikke havde set sig istand til at føre Sagen videre i indeværende Samling. Beretningen indeholdt ikke, som man kunde have ventet, et Bilag med de af Finansministeren indhentede Oplysninger, der burde have foreligget til Vejledning for

[1]) Ved kgl. Anordning af 30. December 1904 fik Kvinder Adgang til at indstille sig til teologisk Embedseksamen men uden at maatte bestige Prækestolen.

Lovgiverne, naar Sagen genoptoges til Behandling; man fristes til at tro, at Sagens Modstandere i Landstinget ikke har fundet det formaalstjenligt at styrke Kvindernes Krav om Adgang til Statsembeder ved at offentliggøre Fakulteternes overvejende velvillige Udtalelser.

Den 15. December 1905 indbragtes Forslaget igen, denne Gang af Ingvard Jensen og Jensen-Sønderup, — Høgsbro var imidlertid i Januar 1905 bleven Trafikminister, — og blev atter vedtaget i Folketinget og begravet i et Landstingsudvalg. Under Sagens Behandling i Landstinget fremkom Godsejer Tesdorpf med følgende ret humoristiske Udtalelse, som „Kvinden og Samfundet" skyndte sig med at bevare for Efterverdenen: „. . . . med andre Ord: vi vil i den røde Bygning, hvor der nu kun paa de faste, fliselagte Gange høres Skridt af Mænd, hvis dette Lovforslag vedtoges, høre smaa Fødders rappe Trin og knitrende Raslen af Kjoler. Det har vi hidtil ikke kendt deroppe."

Med saadanne ligesaa uimodsigelige som intetsigende Bemærkninger overgaves dette Lovforslag til Landstingets store Fællesgrav, hvorfra det aldrig har rejst sig senere.

Efter at Fællesstyrelsen Oktober 1907 uden Held havde indgivet Andragende om, at Overlærerembederne ved Landets Folkeskoler maatte staa aabne for Kvinder, blev man indenfor Styrelsen efterhaanden klar over, at Arbejdet for at hævde Kvinders Ligeadkomst med Mænd til Landets forskellige Stillinger og Embeder maatte sættes systematisk i Værk, og paa Fællesmødet i Holstebro 1909 vedtoges det paa Forslag af Overretssagfører Munch-Petersen, at Fællesstyrelsen skulde nedsætte et Udvalg til at arbejde for mulige Ændringer angaaende Kvinders Adgang til Embeder og Stillinger samt for, at Kvinder opnaar samme Løn for deres Arbejde, som Mænd.

Udvalgets første Møde gjaldt Posten som Formand paa Jægerspris, der var bleven ledig samme Aar. Udvalget mente, der kunde være noget rimeligt i, at Ledelsen for en Opdragelsesanstalt udelukkende for Pigebørn blev betroet en Kvinde, og besluttede at indsende et Andragende herom til Anstaltens Bestyrelse. Dette skete i December 1909.

Det blev i Andragendet gjort gældende, at Anstalten var stiftet af en Kvinde (Lensgrevinde Danner), at dens Formaal gjaldt Kvinder, og at Arbejdet ved den næsten udelukkende udførtes af Kvinder i Egenskab af Lærerinder eller Plejemødre, hvorfor man nærede den Overbevisning, at Ledelsen trygt kunde lægges i Hænderne paa en dygtig Kvinde.

Svaret lød, at der i et Tillæg til Stiftelsens Fundats stod: „Som Forstander for Stiftelsen antages en Mand, der har de fornødne Egenskaber". Der var altsaa foreløbig intet mere ved den Sag at gøre, men Udvalget tabte den derfor ikke af Sigte, hvad vi senere skal se.

Samtidig drøftede man i Udvalget Spørgsmaalet om Kvinders Adgang til at sidde i Skolekommissioner, og, da Kvinder nu efter den kommunale Valglov, uanset om de var gifte eller ugifte, som Kommunalraadsmedlemmer kunde vælges ind i Skolekommissionerne, mente man, Tiden var kommen til at aabne Adgang for alle Kvinder, der er kommunale Vælgere. Udvalget fik da Styrelsen til at indgive Andragende herom ligesom om Kvinders Adgang til Overlærerembeder, men begge Andragender blev af Ministeren henviste til den Kommission, som var nedsat til at ordne Folkeskolens Tilsyn.

Denne Kommission bestod af 22 Mænd og én Kvinde, Lærerinde Frk. Lucie Jensen, Formand for Dansk Kvindesamfunds Gjelsted-Kres. Hvor dygtig en Repræsentant end Frk. Lucie Jensen maatte siges at være, kunde Dansk Kvindesamfund dog ikke føle sig tilfredsstillet med, at der kun var denne ene Kvinde i Kommissionen, og Fællesstyrelsen foretog derfor en Henvendelse til Kultusministeren for at bede ham udvide Kommissionen ved at vælge flere Kvinder ind. Dette, mente Ministeren, ikke kunde lade sig gøre, men henviste iøvrig ogsaa i denne Sag Deputationen til selve Kommissionen som den, der havde Myndighed til at tilkalde sagkyndige. Fællestyrelsen androg da ved en ny Deputation Kommissionen om, at den, hvis den benyttede sig af sin Myndighed til at tilkalde sagkyndige, da særlig vilde tilkalde Kvinder, „da de fuldt ud har den samme Interesse af, hvorledes Tilsynet skal ordnes, som Lærerne". Kom-

missionen svarede, at, saavidt det under dens eller det af den nedsatte Udvalgs Arbejde skulde vise sig ønskeligt at tilkalde en saadan Hjælp, vilde man benytte sig af den Bemyndigelse, der var given Kommissionen.

I Foraaret 1910 behandledes i Folketinget et Forslag om Lønforhøjelse ved Statens Forskoleseminarium i Vejle. I Loven for Forskoleseminariet var der aabnet Mulighed for, at Forstanderpladsen kunde blive besat med en Kvinde; „men" — sagde den radikale Folketingsmand, K. L. Møller, under Forhandlingen — „jeg ved ikke, hvad en saadan enlig Dame skulde med de mange Penge og den store Lejlighed."

I Udvalget angaaende denne Sag enedes Partierne om at stryge den Paranthes i Forslaget, hvori der ved Siden af Ordet „Forstander" stod (Forstanderinde). Kun, hvis der var en Kvinde saa dygtig, at „hun ikke var til at komme udenom", kunde hun ansættes, men saa skulde hun (— til Straf for denne Dygtighed? —) efter den radikale Kultusministers Forslag lønnes efter en Skala, der var betydelig lavere end baade den forhøjede og den uforhøjede Løn. Ligeledes skulde der i Tilfælde af en kvindelig Forstander ansættes en Lærer, som skulde lønnes efter en højere Skala, end Lærerinderne.

I Anledning af denne tragikomiske Forhandling bragte Kvinden og Samfundet en fortræffelig Artikel af Frk. Johanne Sørensen med Overskrift: „Skal det radikale Styre betyde Tilbagegang for Kvinderne?"

Fællesstyrelsen havde allerede paa det Tidspunkt indsendt Andragende til Kultusministeren om at faa Lovforslaget ført tilbage til sin oprindelige Skikkelse. Ved Landstingets første Behandling talte Trier og Goos imod Folketingets Affattelse og kaldte det et Tilbageskridt i Kultur, at man fraveg Lovens oprindelige Princip, der stillede Mand og Kvinde ens.

Da Sagen gik i Udvalg, søgte Fællesstyrelsen ved en Deputation ogsaa Foretræde for dette, og der syntes baade her og i Landstinget at være Stemning for at opfylde Dansk Kvindesamfunds Krav; men, da man paa Grund af manglende Lærerkræfter ved Seminariet frygtede for at hindre

Lønningslovens Gennemførelse i denne Samling, afholdt man sig fra at foreslaa Ændringer.

Kun Herman Trier stod fast paa sit Standpunkt og stillede Ændringsforslag om samme Vilkaar for mandlige og kvindelige Lærere, men hans Forslag faldt. Det mest ejendommelige ved denne Rigsdagsforhandling var for en Gangs Skyld at se det konservative Landsting stille sig mere fordomsfrit, end det demokratiske Folketing. Men Folketingets Affattelse blev altsaa alligevel Lov, og Loven betød et Tilbageskridt for Kvinderne.

I Anledning af Ministerskiftet i Juli 1910 indsendte Fællesstyrelsen igen, paa Foranledning af Udvalget, et Andragende om Kvinders Adgang til Overlærerembeder og Inspektørembeder indenfor Folkeskolen, og den ny Kultusminister stillede sig meget velvillig.

Det aarvaagne Udvalg havde imidlertid stadig et Øje paa Klem i Retning af Stiftelsen: Jægerspris. Det første Angreb paa Forstanderpladsen var afslaaet med en Henvisning til Fundatsen; nu maatte man forsøge at naa frem ad en anden Vej. I Styrelsen sad der selvfølgelig lutter Mænd; her var der et nyt Angrebspunkt. D. 19. April 1911 blev der sendt Styrelsen en Anmodning om, at ved en mulig ledig blivende Plads indenfor Styrelsen denne maatte blive besat med en Kvinde.

Strax efter brændte det paa en anden Kant. Landets Skoleplaner var indkaldte til Revision, og nu var der jo en Mulighed for, at der ved deres ny Affattelse kunde blive brugt Udtryk, forsætlig eller uforsætlig, der vilde forhindre Kvinder i at blive ansatte som Overlærere eller Inspektører; dette maatte afværges. Altsaa en ny Deputation, et nyt Andragende til rette Vedkommende, Kirke- og Undervisningsministeren, om, at der ved Skoleplanernes ny Affattelse ikke maatte blive brugt saadanne Udtryk, og samtidig en Præsentation af den Vexel, Ministeren Aaret iforvejen havde udstedt paa Kvinders Adgang til Overlærer- og Inspektørembeder.

Kultusministeren maatte sande, at Dansk Kvindesamfund havde faaet et staaende Udvalg til at ligge paa Lur efter

enhver Sprække, hvor der kunde være Tale om at putte Kvindernes Fordring ind. Næppe kom det Udvalget for Øre, at det paatænktes at nedsætte en Kommission til en Omordning af Tilsynet med Kommuneskoler, før en Deputation strax var paa samme Ministers Trappe for at paaminde ham om, at Kvinderne ikke maatte blive glemte eller forfordelte i denne Kommission.

Maaske for at vise de andre Ministerier, at de ikke laa helt udenfor Dansk Kvindesamfunds Interessesfære, sendtes der omtrent samtidig Indenrigsministeren en Forespørgsel om, hvorledes han stillede sig til Ansættelsen af kvindelige Postbude. Dette fandt han dog ikke Anledning til at udtale sig om.

Paa Fællesmødet i Nykøbing F. kunde der meddeles Forsamlingen, at fire ny Embeder var blevne aabnede for Kvinder, nemlig: 1) Stillingen som Fabriksinspektør for Bagerier og Konditorier i København og paa Frederiksberg (altsaa Virksomheder, der udføres af Mænd;) 2) Stillingen som Hospitalsforstander ved Aarhus Hospital; 3) Stillingen som Kæmner, i hvilken to Kvinder var blevne ansatte, og endelig 4) Stillingen som Politibetjent, idet Aalborg Kommune, som den første her i Landet, havde ansat en kvindelig Politibetjent. Om Dansk Kvindesamfunds Fortjeneste af den sidste Nyerhvervelse skal blive fortalt i anden Sammenhæng.

KVINDERS ADGANG TIL AT VÆRE VÆRGER, TESTAMENTVIDNER OG FORLOVERE

Kun den, som er fuldmyndig, kan efter Kristian d. 5.'s danske Lov være Værge for andre. Lige til Loven af 29. December 1857 var alle Kvinder, gifte og ugifte, umyndige og derfor ude af Stand til at være Værger; ved denne Lov blev ugifte Kvinder myndige efter samme Regler, som Mænd, og ved Lov af 7. April 1899 opnaaede ogsaa gifte Kvinder samme Myndighed. Det havde nu ligget nær at tænke sig, at Loven om Værger samtidig var bleven ændret til Fordel for den fuldmyndige Kvinde, men dette skete ikke; den Uret-

færdighed blev ved at bestaa, at ingen Kvinde efter sin Mands Død kunde blive Værge for sine Børn, men maatte søge Bistand hos en — maaske ganske fremmed — Mand for at kunne træffe en Bestemmelse til Børnenes Tarv.

Paa Fællesmødet i Svendborg 1907 bragte Frk. cand. jur. Henny Petersen paa Københavnskredsens Vegne denne Sag frem. Efter i et klart og knapt Foredrag at have kastet Lys over dette uretfærdige Forhold henstillede hun til Forsamlingen at anmode Fællesstyrelsen om i den kommende Rigsdagssamling at foranledige forelagt et Forslag om, at Kvinder maatte faa samme Adgang til at være Værger, som Mænd.

Endvidere foreslog hun at knytte til samme Andragende et Ønske om, at Kvinder maatte kunne bruges som Testamentvidner. „En konfirmeret Tjenestedreng," sagde hun, „kan være god nok til at optræde som Testamentvidne, medens en kvindelig Grosserer, Læge eller Sagfører ikke kan det."

Under Forhandlingerne om det sidste Forslag viste det sig, at Jurister i flere Tilfælde havde fortolket Lovens Ord: Mand som Menneske og ladet det gælde baade Mand og Kvinde. To af de tilstedeværende Kvinder havde saaledes været Testamentvidner. Man mente dog ikke at kunne lade Kvinders Adkomst til dette Hverv være afhængigt af vedkommende Jurists større eller mindre Frisind og vedtog at knytte dette Andragende til det foregaaende.

Paa Forslag af Bibliotekar Elberling kom Andragendet ogsaa til at omfatte Kvinders Ret til at være Forlovere.

Fællesstyrelsen nedsatte strax et Udvalg til at virke for denne Sag, men Udvalget fik heldigvis en meget kort Levetid, thi strax efter Rigsdagens Sammentræden forelagde Justitsministeren et Lovforslag, som imødekom alle de i Dansk Kvindesamfunds Andragende udtalte Ønsker. Da der imidlertid i det af Rigsdagen nedsatte Udvalg faldt den ikke usædvanlige Ytring, at Kvinderne ikke ønskede saadanne Ændringer, indsendte Dansk Kvindesamfunds Udvalg strax en Skrivelse til Regeringen, hvori udtaltes Ønsket om Lovforslagets Vedtagelse, som snart efter fulgte. Kvinder kunde efter denne Lov være Værger og Testamentvidner, ligesom

den ogsaa fastslog, at i Tilfælde, hvor Lovgivningen kræver Mænd som Vidner ved Retshandlers Indgaaelse eller fordrer Bekræftelser og Oplysninger til Brug i Retsforhold afgivne af Mænd, skal under lige Betingelser Kvinders Medvirken være retsgyldig.

Hermed opløste Dansk Kvindesamfunds Udvalg sig.

NÆRINGSLOVEN

Efter at Dansk Kvindesamfund saa uventet hurtig havde faaet sine Ønsker opfyldte med Hensyn til Kvinders Ret til at være Værger, Testamentvidner og Forlovere, rettede Fællesstyrelsen sin Opmærksomhed mod Kvinders Stilling i den gældende Næringslov. Forholdet var her det, at en gift Kvinde ikke kunde løse Næringsbevis og derfor kun kunde drive Handelsvirksomhed, hvis hendes Mand løste Borgerskab. En ugift Kvinde, som drev en Handelsvirksomhed, kunde ikke fortsætte den efter indgaaet Ægteskab, hvis hun ikke før sit Giftermaal havde sluttet en Ægtepagt, hvori bestemtes, at den af hende drevne Handel med de til den hørende Varer skulde være hendes Særeje.

Overretssagfører Munch-Petersen fremdrog dette Forhold paa Fællesmødet i Odense 1908 og foreslog følgende Resolution, som vedtoges:

> „Fællesmødet bemyndiger Fællesstyrelsen til at arbejde for, at Næringsloven forandres derhen, at der tillægges gift Kvinde Ret til at drive Næring under samme Betingelser, som Mand og ugift Kvinde."

I Februar 1909 indgav Fællesstyrelsen ved sit Forretningsudvalg et Andragende til Indenrigsministeren om, at han vilde tage dette Spørgsmaal under Overvejelse og i en nær Fremtid foranledige, at der udarbejdedes Forslag til saadanne Ændringer i den bestaaende Næringslov, at der tillægges gift Kvinde Ret til at drive Næring under samme Betingelser, som Mand og ugift Kvinde.

Ministeren lovede at overveje Spørgsmaalet.

ANDRE ANDRAGENDER

Endnu skal nævnes to Andragender, som Fællesstyrelsen i 1905 indsendte til Justitsministeriet. I Anledning af de mange forefaldende Voldsforbrydelser mod Kvinder anmodede man om, at der for et Tidsrum af et Aar maatte blive paalagt samtlige Underretter igennem Amterne at tilstille Dansk Kvindesamfunds Fællesstyrelse en Udskrift af de i Voldsforbrydelser mod Kvinder afsagte Domme. Justitsministeren svarede, at han i alt Fald for Tiden ikke saa sig i Stand til at foretage Skridt til Imødekommelse af Andragendet.

Den anden Henvendelse var en Forespørgsel om, hvorvidt der kunde komme en Kvinde ind i den nedsatte Strafferetskommission. Svaret lød, at der kun kunde sidde Jurister, og da den eneste daværende kvindelige Jurist, Frk. Henny Petersen, var for ung, var der intet videre ved Sagen at gøre.

KVINDERS ADGANG TIL HUSMANDSLODDER

Vi har tidligere set, hvorledes Dansk Kvindesamfund i Firserne gik i Spidsen for at aabne Kvinder Adgang til Havebruget; med det Opsving, som Kvindebevægelsen tog i det tyvende Aarhundrede, fulgte det næste Skridt henad samme Bane, Bestræbelsen for at gøre ogsaa Landbruget tilgængeligt for Kvinder.

Paa Fællesmødet i Rønne havde Formanden for Sorø-kresen, Frk. Magdalene Lauridsen, berettet om et Andragende, Kresen havde indsendt til Regering og Rigsdag om, at Loven om Statslaan til Husmandslodder maatte gælde saavel Kvinder som Mænd. Da hun imidlertid blev gjort opmærksom paa, at efter Fælleslovenes § 5 kunde ingen Kres henvende sig til Rigets Myndigheder paa egen Haand men kun gennem Fællesstyrelsen, bad hun denne tage sig af Sagen men tilføjede, at det maatte ske endnu samme Aar, da Husmandsloven skulde revideres i denne Samling. Forsamlingen paalagde derefter enstemmig Fællesstyrelsen at tage sig af Sagen. I Rigsdagssamlingens Begyndelse fore-

tog Dansk Kvindesamfunds Formand derefter en Henvendelse til Landbrugsministeren, men han svarede, at han ikke vilde have Kvinders Adgang til Husmandslodder med paa sit Forslag, derimod vilde han ikke sætte sig imod, hvis en saadan Ændring blev foreslaaet i Folketinget. Videre kom man ikke den Gang, men, da i November 1908 Husmandsloven igen var til Revision, og der i Folketinget blev stillet Forslag om Tilvejebringelse af Jordlodder til Landarbejdere, satte Fællesstyrelsen sig igen i Bevægelse for at sikre Kvinderne de samme Fordele, som Mændene. Den 10. Novbr. 1908 blev følgende Andragende indbragt til Landbrugsministeren:

„I Anledning af det i Folketinget den 17. Novbr. 1908 fremsatte Forslag om Tilvejebringelse af Jordlodder til Landarbejdere, tillader Dansk Kvindesamfund sig herved at anmode det høje Ministerium om at tage under velvillig Overvejelse at indføje saadanne Bestemmelser i og Ændringer til Lovforslaget, der vil gøre det muligt for Kvinder at opnaa de samme Rettigheder, som ved Lovforslaget er tillagt Mænd.

Fra forskellig Side er der sket Henvendelse til Dansk Kvindesamfund om denne Sag, der sikkert vil være af stor Betydning for mange Kvinder paa Landet, og vi tillader os derfor at fremsætte dette vort Ønske for det høje Ministerium."

Før Rigsdagssamlingens Slutning var Husmandsloven vedtagen og indeholdt Bestemmelse om Adgang for ugifte Kvinder til Statens Husmandsbrug.

Ordet „ugift" blev indsat i Landstinget uden nærmere Motivering, og da Landbrugsminister Anders Nielsen modtog Ændringen med den Bemærkning, at den var i fuld Overensstemmelse med de Forudsætninger, der havde været tilstede baade fra Folketingets og hans Side, synes der at have hersket Overensstemmelse mellem alle Parter om, at Dansk Kvindesamfunds Andragende kun skulde betragtes som gældende ugifte Kvinder.

I Rigsdagssamlingen 1913—14 skal Husmandsloven revideres; man maa da haabe, at Kvinderne, enten de er

politiske Vælgere til den Tid eller ikke, vil arbejde for, at Loven ogsaa kommer gifte Kvinder til Gode.

FABRIKSLOVEN

1909 blev Fabriksspørgsmaalet igen aktuelt. Paa en international, diplomatisk Konference i Bern Septbr. 1906 var der bleven sluttet en Konvention angaaende Kvinders Anvendelse ved Natarbejde. Nattehvilen for Kvinder skulde herefter omfatte 11 Timer af Døgnet, hvori Tiden fra 10 Aften til 5 Morgen skulde være indbefattet. Konventionen blev tiltraadt af alle evropæiske Lande undtagen Norge, som dengang befandt sig midt i Unionskrisen. Ved sin Tiltræden forpligtede Danmark sig til i 1910 at forelægge Rigsdagen en Ændring i Fabriksloven, som skulde bringe den i Overensstemmelse med Bernerkonventionen.

Paa Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde i Holstebro 1909 blev derfor Sagen igen tagen op paa Foranledning af Københavnskresen, og Frk. Louise Neergaard indledte Forhandlingen med et Foredrag, som i sine Hovedsynspunkter faldt sammen med dem, Dansk Kvindesamfund havde gjort gældende 1899: Ønsket om, at Forbudet mod Kvinders Natarbejde maatte bortfalde, og at Beskyttelsen for Børn maatte udstrækkes til det 14de Aar. Paa Forslag af Frk. Neergaard vedtoges enstemmig følgende Resolution:

> „Dansk Kvindesamfund, samlet til Fællesmøde i Holstebro i Juni 1909, henstiller tii Regering og Rigsdag, at der ved den forestaaende Revision af Fabriksloven ikke gennemføres et Forbud mod Kvinders Natarbejde i industrielle Virksomheder, idet Fællesmødet anser et Særforbud mod voxne Kvinders Natarbejde for at være et skadeligt Indgreb i Kvindernes Erhvervsfrihed."

Udvalget kom til at bestaa af Fruerne Esther Carstensen, Estrid Hein og Astrid Hostrup samt Frk. Louise Neergaard. Dette Udvalg udarbejdede en Betænkning til Fabriksloven, som Fællesstyrelsen billigede og indsendte til Indenrigsministeriet i Januar 1910. Betænkningens Hovedfor-

dringer var, at Lavalderen for Børns Arbejde i industrielle Virksomheder sattes op til 13 Aar, og, at Arbejdstiden for Børn under 14 Aar ikke maatte overstige $4^1/_2$ Time, at der ikke i nogen af Lovens Paragrafer maatte indføres Forbud mod Kvinders Natarbejde i industrielle Virksomheder, at Adgangen til Lægeattest for at faa de 4 Ugers Barselhvile forkortet bortfaldt, og, at det maatte fastslaas i Loven, at den Understøttelse, som ydes Barselkvinden som Erstatning for den tvungne Hvile, ikke maa udbetales hende gennem Fattigvæsenet. Endelig ønskedes der Ansættelse af flere kvindelige Fabriksinspektører og, at Tilsynet skulde udvides til at omfatte mindre Virksomheder end hidtil.

Sit Ønske om Ansættelse af flere kvindelige Fabriksinspektører fik Dansk Kvindesamfund opfyldt, inden Regeringens Fabrikslovforslag forelaa, idet Indenrigsminister Jensen-Sønderup mod Slutningen af Aaret ansatte Borgerrepræsentant, Fabriksingeniør, Fru Julie Arenholt som Tilsynshavende ved Bagerier og Konditorier i København og paa Frederiksberg.

Den 8. Januar 1911 kom endelig det forventede Lovforslag, som Indenrigsministeren forelagde i Landstinget. Det opretholdt Natarbejdsforbudet for Kvinder, gældende i Tiden mellem 10 Aften og 5 Morgen, og paabød en samlet Hviletid for kvindelige Arbejdere af 11 Timer i Døgnet, indbefattet de nævnte Nattetimer. Det opretholdt Bestemmelsen om, at Barselhvilen kunde forkortes ved Lægeattest, men imødekom Dansk Kvindesamfunds Henstilling om, at Hjælpen ikke maatte udbetales gennem Fattigvæsenet. Med Hensyn til Børns Arbeide i industrielle Virksomheder blev dette fuldstændig forbudt indtil Skolepligtens Ophør, ligesom det ogsaa blev forbudt unge Mennesker af begge Køn under 18 Aar at beskæftiges ved Landbrugsmaskiner, drevne ved mekanisk eller dyrisk Kraft.

Dansk Kvindesamfund havde altsaa ikke faaet sit Ønske om ingen særlige Beskyttelseslove for Kvinder opfyldt, men Styrelsen havde ikke til Hensigt at opgive Kampen, især, da der siden Forhandlingen 1900 var begyndt at vaagne en Forstaaelse blandt Arbejderkvinderne af, at et saadant Sær-

forbud virkelig rummede en Fare for deres Erhverv. Endskøndt det socialdemokratiske Parti ønskede Natarbejdsforbudet for Kvinder gennemført, og „De samvirkende Fagforbund" i en Skrivelse til Ministeriet havde udtalt: „Vi er tilbøjelige til at anse det for heldigst, om man undlod at konstatere Kvindernes Ligeberettigelse med Mændene ved at opretholde Ligeberettigelse paa Natarbejdets Omraade", protesterede dog de kvindelige Trykkeriarbejdere mod Forbudet, og paa socialdemokratisk Kvindekongres i København 1910 erklærede et overvældende Flertal af de danske Delegerede sig mod et Særforbud mod Kvinders Natarbejde.

Indenrigsministeren havde dog ved sin Forelæggelse af Lovforslaget udtalt, at han havde sine Betænkeligheder ved Natarbejdsforbud for Kvinder alene.

Da Dansk Kvindesamfund under Sagens Behandling i Landstinget fik Indtrykket af, at det vilde være af Betydning, om der ude fra blev lagt et Pres paa Indenrigsministeren og hans Parti i Retning af at lade Forbudet falde, greb Københavnskresen ind og fik tilvejebragt et virkeligt Samarbejde med Arbejderkvinderne, og Resultatet heraf blev et Protestmøde d. 16. Marts 1911, hvortil „Kvindelige Trykkeriarbejdere", „Kvindeligt Arbejderforbund" og Dansk Kvindesamfunds Københavnskres sammen indbød. Studenterforeningens store Festsal var den Aften fyldt indtil Trængsel, overvejende af Kvinder. Frk. Louise Neergaard, som havde været Sjælen i Dansk Kvindesamfunds Arbejde i denne Sag, ligesom Fru Berg Nielsen havde været det for 10 Aar siden, holdt Indledningstalen og hævdede, at Dansk Kvindesamfund, som gennem 40 Aar havde arbejdet for Kvinders Uddannelse til selvstændigt Erhverv, havde vundet Ret til at tage denne Sag op. Forbudet vilde i dobbelt Forstand blive en Undtagelseslov, fordi Samfundet vilde vedblive at tage Kvinders Arbejdskraft om Natten i saadanne Fag, hvor de ikke kan erstattes af Mænd, f. Ex. Sygeplejersker. Fra socialdemokratisk Side hævdede Borgerrepræsentant, Frk. Henriette Crone, at en Undtagelseslov for Kvinder, som den foreslaaede, vilde rokke ved Socialismens Grundpille: Lighedsprincipet, der lige saa vel gælder Afskaffelsen af

Køns- som af Klasseprivilegier. Mænd af de forskelligste Samfundsklasser og Partier havde samlet sig om at rette et Slag imod Kvinderne; Kvinder af forskellige Klasser havde derfor naturlig samlet sig om at afbøde Slaget. — Efter at ogsaa Borgerrepræsentanterne, Fru Thora Knudsen og Fru Arenholt, havde protesteret kraftig imod Lovforslagets Overgreb paa Kvinders Selvbestemmelsesret, sluttedes Mødet med følgende Resolution, som vedtoges med alle Stemmer mod to Mandsstemmer:

„Kvindeligt Arbejderforbund, Dansk Kvindesamfunds Københavnskres, kvindelige Trykkeriarbejdere og Kvinder og Mænd af alle Samfundsklasser, samlede til Møde d. 16. Marts 1911 i et Antal af 1200 protesterer mod Vedtagelsen af den Indskrænkning af Kvinders Erhversfrihed, som er foreslaaet i det forelagte Fabrikslovforslags § 25. Samfundsforholdene har medført, at Kvinden i stigende Grad tvinges til at ernære sig selv og andre ved sit Arbejde. Det er ikke muligt ved Særforbud at beskytte hende mod Misbrug af hendes Arbejdskraft; Indskrænkning af hendes Arbejdsfelt vil kun bevirke, at hun tvinges til at sælge sin Arbejdskraft billigere. Hensynet til hendes egen og hendes fødte og ufødte Børns Sundhed, kan saaledes ikke tale til Gunst for Særforbud, thi Sundheden, fremmes ikke ved Forringelse af hendes økonomiske Stilling. Vi anmoder ærbødigst Lovgivningsmagten om at være lydhør for vor Protest."

Fabrikslovforslaget blev ikke bragt til Ende i forrige Rigsdagssamling; det vil nu i denne Samling vise sig, om vore Lovgivere virkelig vil benytte det korte Tidsrum, som endnu adskiller Kvinderne fra Retten til selv at forsvare deres Sag paa Tinge, til at paatvinge dem en særlig Beskyttelse, der for dem vil betyde en ny Umyndiggørelse i Forholdet til det andet Køn, og som de sikkert som politiske Borgere vil rette deres første Bestræbelser mod at fri sig for. Men, hvorledes Udfaldet end vil blive, — Dansk Kindesamfunds Protestmøde den 16. Marts staar som et Vidnesbyrd om Kvinders Evne til uden Partihensyn at rejse en samlet Modstand, naar det gælder deres umisteligste Gode: Erhvervsfriheden.

KOMMUNAL VALGRET

Der herskede i den første Tid modstridende Meninger om det berettigede i Fællesstyrelsens Handlemaade paa Fællesmødet i København 1904, men Organisationens rivende Fremgang paa alle Punkter de følgende Aar overvandt snart Betænkelighederne og overbeviste de tvivlende om, at nu, da Arbejdet for Valgretten var lagt ind under Dansk Kvindesamfund igen, var Samfundet bragt ind i det gamle, rigtige Spor, og med Lyst og Iver tog nye Hænder fat for at indhente det forsømte og føre Kvindesagen i et stadig hurtigere Tempo videre mod Maalet.

D. 20. Oktober 1904 overrakte Fru Stampe Feddersen som Formand for det af Dansk Kvindesamfund nedsatte Valgretsudvalg sammen med Fru Nørlund som Formand for „Danske Kvinders Valgretsudvalg", der nu havde antaget Navnet „Valgretsforbundet", Andragendet om kommunal Valgret til Indenrigsminister Sigurd Berg (se Side 225). Da Forslaget imidlertid stadig lod vente paa sig, besluttede Fællesstyrelsen ved de politiske Valg 1906 at spørge Kandidaterne, om de i den kommende Rigsdagssamling vilde arbejde for Kvindernes kommunale Valgret. Man enedes om et Samarbejde med Valgretsforbundet, saaledes at dette interpellerede i København, Dansk Kvindesamfund ude i Landet.

Ved Fællesmødet i Horsens 1906 besluttede man endelig ikke længere at lade sig nøje med at give sit Ønske om Kvinders fuldkomne Borgerrettigheder Udtryk i Ordene: at forbedre Kvinders Stilling i Familie, Samfund og Stat, men med rene klare Ord sige, at Dansk Kvindesamfunds første Formaal var at arbejde for Kvinders kommunale og politiske Valgret og Valgbarhed.

I September 1906 opfordrede det af Dansk Kvindesamfund nedsatte Valgretsudvalg samtlige Kresstyrelser til at sende deres henholdsvise Lands- og Folketingsmænd en skriftlig Anmodning om at arbejde for Kvindernes, saavel de giftes som ugiftes, kommunale Stemmeret under den forestaaende Rigsdagssamling.

D. 3. Oktober forelagdes endelig det saa længe ventede Forslag om kommunal Valgret for gifte og ugifte Kvinder, indbragt af Indenrigsministeren, Sigurd Berg, og blev d. 8. November vedtaget af Folketinget. Efter dette Forslag gjorde Mandens Raadighed over Fællesboet intet Skaar i Hustruens Stemmeret; de betragtedes begge som Skatteydere. Dansk Kvindesamfund og Valgretsforbundet foretog i Anledning af dette Forslag en Henvendelse til de enkelte Medlemmer af Rigsdagens Fællesudvalg, som de navnlig anmodede om ikke at glemme gifte Kvinder.

D. 4. Maj 1907 fik Kvinderne ved Loven om Hjælpekasser Valgret og Valgbarhed til disse paa lige Fod med Mænd, og de første Valg fandt Sted i Marts 1908. Dansk Kvindesamfunds Krese sluttede sig gennemgaaende til de af Partierne opstillede Lister og forsøgte kun nogle Steder, enten tvungne af Omstændighederne eller af egen Tilskyndelse, selv at opstille Lister. Næsten alle Steder blev der valgt Kvinder ind, enkelte Steder ovenikøbet i Flertal.

Kvinderne var saaledes indførte i det offentlige Liv.

Endelig d. 20. April 1908 enedes Tingene om den kommunale Valgret, og den blev for Kvindernes Vedkommende saadan, som den var forelagt Regeringen. En Deputation af Kvinder fra Valgretsforbundet og Dansk Kvindesamfund med Fru Nørlund og Fru Bojsen Møller i Spidsen havde Foretræde for Indenrigsministeren for at bringe ham begge Foreningers Tak, hvortil Fru Bojsen Møller knyttede en uforbeholden Tilstaaelse: „Naturligvis ønsker vi mere; vi vil ogsaa have den politiske Valgret og Valgbarhed."

Efter Opnaaelsen af den kommunale Valgret trængte det Spørgsmaal sig i Forgrunden, hvad Dansk Kvindesamfund skulde foretage sig for at faa Kvinder valgte ind i Raadene, og særlig, hvorledes man skulde stille sig til de politiske Partier.

Paa Fællesmødet i Odense 1908 kom Spørgsmaalet paa Dagsordenen, idet Fællesstyrelsen i Forening med Kresene Holstebro og Hjørring satte følgende Resolution under Afstemning:

„Fællesmødet udtaler, at Dansk Kvindesamfund er en upolitisk Forening, at de enkelte Krese kun bør opfordre deres enkelte Medlemmer til at gaa ind i de forskellige politiske Partier, som de føler sig i Overensstemmelse med og derigennem gøre deres Indflydelse gældende, og at Kresene ikke bør opstille særlige Lister."

Under den paafølgende Forhandling udtalte saa godt som alle sig i Tilslutning til Resolutionen, kun Frk. Anne Bruun, som var ilet til Odense alene for at deltage i denne Forhandling, nedlagde en energisk og af en varm Overbevisning præget Protest. Havde hun for en Menneskealder siden vidst, hvad Politik nu var blevet her i Landet, og at Kvinderne kun skulde danne Halen paa Partierne, da havde hun nedlagt Vaabene. Hvis hun ikke kunde komme ind i Raadene uden som Medlem af et politisk Parti, blev hun hellere udenfor. Hendes Ord fandt dog kun Genklang hos ganske enkelte. De kom som en Røst fra en Tid, hvor det at være Kvindesagens Forkæmper var ensbetydende med at være Vejbryder, selv træde sin Sti og stole paa, at der vilde følge andre efter. Saadan var det ikke længer; Dansk Kvindesamfund lod sig ikke længer friste af Stiernes Eventyr, men ræsonnerede kølig og ædruelig, som man gør, naar man er nærved de Fyrre. At Kvinderne skulde tænke paa at bruge deres Organisation og Stemmeret anderledes, end Mændene havde brugt deres, forekom vel de fleste som Storhedsvanvid. De politiske Partiers Veje var de kendte og slagne Veje, og dem foretrak man.

Resolutionen blev vedtagen, men Anne Bruuns Protest staar i Fællesmødets Protokol som et Glimt, maaske det sidste, af den Aand, der engang samlede danske Kvinder til en fælles Vandring mod et nyt og fjærnt Land, der for deres Samtids Bevidsthed vel ogsaa har staaet som Eventyrets Land.

Da Valgets Time kom, fulgte Dansk Kvindesamfund i de fleste Tilfælde Parolen fra Fællesmødet, og henvendte sig til de politiske Partier om Optagelse paa deres Lister. Et Par enkelte Stedet opstillede Dansk Kvindesamfund dog sin egen Liste og fik en Kvinde valgt hvert Sted. I Køben-

havn var det kun det radikale Parti, som ydede sine Kvinder fuld Retfærdighed, idet hver anden opstillet var en Kvinde. Frk. Anne Bruun lod sig, sin Overbevisning tro, opstille paa en Særliste paa Frederiksberg og faldt med Ære; hun kom saaledes til at indfri sine Ord paa Fællesmødet i Odense: „Hvis jeg ikke kan komme ind i Raadene uden paa en af Partiernes Lister, bliver jeg hellere udenfor". Denne Uoverensstemmelse mellem hende og Dansk Kvindesamfund kom saaledes til at koste Københavnskresen en af dens dygtigste og mest selskrevne Repræsentanter.

Der stemte over hele Landet 50 pCt. af de kvindelige Vælgere imod 76 pCt. af de mandlige. Valgte ind i Kommunalrepræsentationerne blev 127 Kvinder imod 9682 Mænd. Som man ser, ikke noget overvældende Resultat.

D. 18. Marts afholdt Københavnskresen en Fest for de valgte kvindelige Repræsentanter i København og paa Frederiksberg, som alle var indbudne. Blandt de indbudne var Kvindernes trofaste Forkæmper, Justitsminister Høgsbro, og Dansk Kvindesamfunds Stiftere, Fredrik Bajer og Hustru.

For yderligere at fastslaa Dansk Kvindesamfunds Stilling til de politiske Partier drog Fællesstyrelsen paa Mødet i Holstebro 1909 atter Spørgsmaalet frem og foreslog Fællesmødet at udtale, at Dansk Kvindesamfunds enkelte Medlemmer ikke alene havde en Ret men ogsaa en Pligt til at melde sig ind i *de* politiske Partier, som de følte sig i Overensstemmelse med, og derigennem gøre deres politiske Indflydelse gældende.

Dette Ord: „Pligt" blev dog Forsamlingen for stærkt og efter en livlig Forhandling blev baade Retten og Pligten strøgne og erstattede med det lille Ord: „bør".

For dem, som ikke deler den almindelige Kulsviertro paa Kvindernes Evne til at gøre deres Indflydelse gældende indenfor Partierne, kan det have sin Interesse at erfare, hvad det eneste socialdemokratiske Medlem indenfor Fællesstyrelsen paa Mødet i Holstebro sagde om denne Sag. „Kvinderne vil have vanskelig ved at gøre sig gældende indenfor Partierne. . . Kunde Kvindesagen danne et nyt Parti paa et

fast Grundlag, var det muligt, at en Del Mænd vilde gaa med; der er mange, som er misfornøjede med de bestaaende Partier. Kvinderne maa blive en Magt, som der kan regnes med, og de maa blive det som Kvinder."

Og den samme Røst havde ved Mødet i Odense udtalt den sikreste Tro paa Kvindernes Indflydelse indenfor Partierne.

Men mellem Odensemødet og Holstebromødet laa en Valgkamps Erfaringer.

POLITISK VALGRET

Der havde hersket Ro om Paragraf 1 siden hin overordentlige Generalforsamling d. 27. Maj 1887, hvor Styrelsen, tvungen af en Opinion indenfor Medlemmerne, havde maattet kuldkaste sin tre Uger i Forvejen tagne Beslutning om at indsætte i Lovenes første Paragraf som Dansk Kvindesamfunds Formaal: at virke for Kvindernes Ligeberettigelse i Familien, Samfundet og Staten, og erstatte disse Ord med de mere forsigtige: „at forbedre deres Stilling i Familie, Samfund og Stat". Ingen, som overværede hint Møde, kunde være i Tvivl om, at der allerede da indenfor Dansk Kvindesamfund herskede en temmelig udbredt Stemning for at tone rent Flag, men Betimelighedshensynene sejrede dengang, ligesom de ogsaa sejrede 6 Aar efter, da Paragraf 1 uforandret gled over i Fælleslovene. Der kan tvistes om, hvorvidt Dansk Kvindesamfund handlede rigtig eller urigtig i at tøve saalænge med at give Paragraf 1 den klare og tydelige Affattelse, som ikke tillod Misforstaaelser, men der er Anledning til at tro, at, havde ikke Forholdet til „Danske Kvinders Valgretsudvalg" for en Tid tilfredsstillet de Medlemmer, for hvem kommunal og politisk Valgret var Kvindesagens Kærne, vilde de tidligere have fremtvunget den Ændring af Paragraf 1, som den nu først fik ved Fællesmødet i Horsens 1906.

Paa Dagsordenen her stod: „Fælleslovenes Paragraf 1 forandres saaledes, at den kommer til at lyde: „Dansk Kvindesamfunds Formaal er at arbejde for Kvinders kommunale og politiske Valgret og Valgbarhed, samt at virke til Fremme for Kvindernes almene Udvikling, for deres Uddannelse til selvstændigt Erhverv og for at forbedre deres Stilling i Familie, Samfund og Stat." — Forslaget forelagdes af Fru Stampe Feddersen, som sagde, at dette Fællesmøde burde betegne et Vendepunkt i Dansk Kvindesamfunds Historie, idet det nu syntes at være gaaet op for Kresene ude i Landet, at Kvindesagens Kærne var Kvinders Valgret baade kommunal og politisk. Hun paaviste, hvorledes Dansk Kvindesamfund i Aarenes Løb havde gjort et stort og fortjenstfuldt Arbejde for at vække Kvinderne til Forstaaelse heraf, dels ved at opdrage og dygtiggøre dem, dels ved at lade afholde Foredrag hele Landet over. Ganske vist havde Kravet om politisk og kommunal Valgret altid ligget underforstaaet i den nuværende Paragraf 1, men Tiden var nu inde til at sige med rene, umiskendelige Ord, hvad der var Dansk Kvindesamfunds første Maal.

Forslaget blev modtaget med almindeligt Bifald, og ingen Røst hævede sig derimod.

Foreløbig var det Erhvervelsen af den kommunale Valgret, som Arbejdet maatte sættes ind paa, men den politiske Valgret laa som et fjernere Maal i samme Linie. Først og fremmest gjaldt det om at udvide og styrke Organisationen, og Dansk Kvindesamfunds dygtige Foredragsholdere, og i første Række Helene Berg, gik strax i Gang med Dannelsen af flere Krese. Allerede Aaret efter paa Fællesmødet i Svendborg kunde der meldes om 27 nye Krese og varsles om endnu flere.

I Mellemtiden havde først Finland 1906 og derefter Norge 1907 givet sine Kvinder Stemmeret; dette maatte selvfølgelig virke som en stærk Spore paa Stemmerettens Forkæmpere her i Landet, hvilket tydelig gav sig tilkende i et Forslag fra Styrelsen paa Fællesmødet 1907 om, at Dansk Kvindesamfund for Fremtiden, indtil Kvinderne fik den politiske Valgret, paa en bestemt Dag af Aaret skulde lade afholde offent-

lige Agitationsmøder for Kvinders Valgret Landet over, og at Fællesstyrelsen skulde have Bemyndigelse til at henvende sig til Københavns Kvindevalgretsforening om Samarbejde ved disse Møder. Under Forhandlingen herom foreslog Fru Kristensen-Randers, Datter af Christen Berg, at man til Agitationsdag skulde vælge d. 20. Juni, Dagen for Stavnsbaandets Løsning. Dette Forslag vandt Bifald, og man vedtog at kalde Dagen: „Kvindevalgretsdagen".

Der havde endnu intet Lovforslag om politisk Valgret for Kvinder været forelagt Rigsdagen, da Socialdemokraterne d. 9. Oktober 1907 indbragte et Forslag til en Grundlovsændring, hvorved Valgretten vilde blive udvidet til Kvinder, Tyende og 21aarige, og den privilegerede Valgret til Landstinget afskaffet. Forslaget maatte under de daværende Forhold, hvor man ikke var kommen til Enighed om Kommunalloven, betragtes som paa Forhaand dødfødt og skulde efter Forslagsstilleren, Borgbjergs, Ord at dømme vist ogsaa nærmest være et Udtryk for, at nu var Tiden kommen til at rejse Fanen paa den næste Skanse, sætte det næste Maal op, nemlig Valgrettens Udvidelse til Kvinder ogsaa paa det politiske Omraade.

Under Forhandlingen, som forøvrigt faldt meget mat ud, fik Højremanden, Dr. Birck, Lejlighed til at dokumentere sin haabløse Uvidenhed om det store og maalbevidste Arbejde for Kvindesagen, Dansk Kvindesamfund gennem en Menneskealder havde udført her i Landet, idet han frejdig erklærede, at der existerede slet ingen Kvindebevægelse i Danmark; det hele indskrænkede sig til et Par Tusinde Kvinder, som gjorde Tilstanden uudholdelig paa vore Valgtribuner.

Dansk Kvindesamfunds Forsøg paa at faa et Samarbejde i Stand med Landsforbundet for Kvinders Valgret med Hensyn til Agitationsdagen lykkedes ikke, og der viste sig ogsaa Vanskeligheder ved at fastholde d. 20. Juni. Man foreslog derfor paa Fællesmødet i Odense 1908 istedetfor at vælge den tredie Søndag i Juni, hvilket vedtoges.

Imidlertid var d. 20. April 1908 den kommunale Valglov bleven stadfæstet, og Kvinderne var nu kommunale Vælgere.

„Kvinden og Samfundet“ skrev i den Anledning: „I det „Til Lykke“, som vi ønsker hverandre, bør der ligge et: „Fremad“! Fremad mod det store, endelige Maal: Politisk Valgret og Valgbarhed“!

Dette var Signalet fra Overkommandoen til Dansk Kvindesamfunds Tropper om at slutte op i Rækker og gaa løs paa den næste Skanse.

D. 28. Juni blev dette Aar Dansk Kvindesamfunds Agitationsdag; næsten i alle Kresene blev der holdt offentlige Møder med en eller flere Talere, og følgende Resolution blev overalt vedtaget:

> „Danske Mænd og Kvinder, samlede til Møder i Landets forskellige Egne d. 28. Juni 1908, opfordrer Lovgivningsmagten til at arbejde for en snarlig Ændring i Grundloven, hvorved Kvinder faar samme politisk Borgerret som Mænd.“

Da der i Landstinget 1909 var fremsat Forslag til en Grundlovsændring med Hensyn til Valgkresordningen, sendte Dansk Kvindesamfunds Fællesstyrelse d. 9. Marts en Deputation til Konseilspræsident Neergaard med følgende Andragende:

„Foranlediget ved det i Landstinget fremlagte Forslag til Ændring i Grundlovens § 32, tillader Dansk Kvindesamfund sig at rette en indtrængende Anmodning til Regeringen om ved denne Lejlighed at tage Hensyn til Kvindernes berettigede Krav og give dem politisk Stemmeret under samme Betingelser, som Mænd, ved at ændre Grundlovens § 30 derhen, at den ogsaa kommer til at omfatte Kvinder.“

Konsejlspræsidenten svarede, at Regeringen ikke ved denne Lejlighed kunde tage Sagen op, men udtalte sin Sympathi for den.

D. 17. Marts forelagde Deputationen Andragendet for det om Grundlovsændringen nedsatte Landstingsudvalg. Flere Medlemmer af dette udtalte deres Sympathi for Sagen, men mest undrede og glædede det dog Deputationen at høre Professor Matzen slutte sig til disse Udtalelser, da man havde haft Grund til at betragte ham som en Modstander af Kvinders politiske Stemmeret.

Ved de politiske Valg d. 25. Maj samme Aar sørgede

Fællesstyrelsen for, at der blev interpelleret angaaende Kvinders politiske Valgret i Københavnskresen og de fleste af Dansk Kvindesamfunds Krese. Interpellationen lød saaledes:

„Paa Dansk Kvindesamfunds Vegne tillader jeg mig at spørge, om Kandidaten i den kommende Rigsdagssamling vil arbejde for Kvinders politiske Valgret og Valgbarhed, og om Kandidaten ved et muligt Forslag til Grundlovsændring vil arbejde for, at der hertil knyttes en Ændring, gaaende ud paa, at Kvinder faar samme, politiske Valgret og Valgbarhed, som Mænd?"

Desuden havde Fællesstyrelsen ladet trykke en Plakat, hvorpaa der stod: „Der er ikke almindelig Valgret i Danmark, naar Kvinderne er uden politisk Valgret." Denne blev hængt op i Valglokalerne eller andre Steder, hvor det kunde lade sig gøre.

Enkelte Steder, som Aarhus, Helsingør og Svendborg, enedes Dansk Kvindesamfund og den stedlige Kres af Kvindevalgretsforeningernes Landsforbund om at stille Interpellationen. Denne blev i Almindelighed besvaret med Velvillie, et Par enkelte Steder med Forbehold. To Kandidater ude i Landet, og én i København svarede uforbeholdent: Nej. Denne sidste var den standhaftige Dr. Birck, som erklærede, at han var rørende uenig med sin ærede Modkandidat, der havde udtalt som sin Overbevisning, at Kvinderne vilde føre vor Politik ind i et sundere Spor.

Da en Folkeafstemning om Forsvarssagen paa det Tidspunkt var stærkt paa Tale, sendte Fællesstyrelsen en Deputation til Regering og Rigsdag med Anmodning om, at der i Tilfælde af en saadan Afstemning maatte blive givet Kvinderne Stemmeret paa samme Betingelser, som Mænd.

Dette Aar blev Agitationsdagen, som oprindelig bestemt, afholdt d. 20. Juni, 121 Aarsdagen for Stavnsbaandets Løsning. Til Hjælp for Agitationen var der ved Fællesmødet i Holstebro 2.—4. Juni indsamlet 226 Kr. kontant og tegnet 83 Kr.

D. 6. Oktober indbragte det radikale Venstre et Forslag til en Grundlovsændring, som gav enhver uberygtet Mand og Kvinde Valgret og Valgbarhed til Folketinget efter Fuld-

myndighedsalderen, med mindre de indenfor et Tidsrum af et Aar havde nydt Fattigunderstøttelse, som ikke var eftergivet eller tilbagebetalt, eller var ude af Raadighed over eget Bo.

Kort efter indtraf Ministerskiftet, hvorved det radikale Ministerium Zahle afløste Venstreministeriet Holstein. Fællesstyrelsen lod ikke denne Lejlighed gaa sig forbi men sendte den 6. November en Deputation til den ny Konsejlspræsident og Indenrigsminister med Forespørgsel, om Regeringen vilde arbejde for Kvinders politiske Valgret og Valgbarhed.

Konseilspræsidenten svarede med at henvise til det ovenomtalte Forslag, som hans Parti nylig havde indbragt, og som i den nærmeste Fremtid vilde komme til Behandling.

I Anledning af dette forjættende Svar rettede „Kvinden og Samfundet" en indtrængende Opfordring til Kvinderne om at holde sig rede og søge at sætte sig ind i de Spørgsmaal, der vilde paatrænge sig dem i det Øjeblik, de blev politiske Vælgere, at de ikke til den Tid skulde være ude af Stand til at faa deres Interesser repræsenterede paa Tinge, saaledes som de norske Kvinder, hvem det ikke var lykkedes ved deres første Deltagelse i de politiske Valg at faa en eneste Kvinde indvalgt i Stortinget.

Det radikale Partis Forslag kom til Behandling sidst i November; d. 15. April 1910 blev det vedtaget i Folketinget. Der var tilføjet det ny Punkt, at gifte Kvinder ikke kunde komme i Betragtning som umiddelbare Vælgere; men dette var kun ment som en Overgangsbestemmelse, for at der ikke skulde fremkomme en Forskydning indenfor Vælgerne til Landstinget.

Forslaget indbefattede dog ogsaa andre Bestemmelser vedrørende Forfatningen, og om disse var det, at Forhandlingen navnlig kom til at dreje sig; om Kvindernes Valgret kom man lettere til Enighed. Sagen naaede imidlertid ikke op i Landstinget. I Maj blev Folketinget opløst, og ny Valg udskrevne. Dansk Kvindesamfunds Fællesstyrelse satte nu al sin Kraft ind paa at faa Spørgsmaalet om Kvinders Valgret frem paa alle Landets Valgtribuner; det lykkedes med Und-

tagelse af 8 Steder. Desværre kunde det ikke andet end svække Virkningen af Interpellationen, at der paa flere Tribuner stilledes Kandidaterne det samme Spørgsmaal fra to Sider, Dansk Kvindesamfund og Landsforbundet. Det maatte bestemt give Offentligheden Indtrykket af, at ikke engang i denne store, fælles Sag kunde Kvinderne staa samlede, og undlod da heller ikke nogle Steder at fremkalde Munterhed. Men Dansk Kvindesamfund havde ikke villet det saaledes og bar ikke Skylden herfor.

Kun ét Sted besvaredes Spørgsmaalet med: Nej. Det var Hr. Bramsen fra Vonsild, som denne Gang havde overtaget Dr. Bircks Rolle, — Dr. Birck havde som bekendt ikke ved dette Valg ladet sig opstille, men Hr. Bramsen sørgede for, at Kvinderne ikke skulde savne ham. Han vilde ikke — sagde han — være med til at paatvinge Kvinderne politisk Valgret, skøndt Kvinderne kunde være ligesaa fornuftige, som Mændene. „Men der bliver dog ikke saa lidt mere Ulejlighed, naar man for at gøre sin Stemme gældende altid skal slæbe sin Kone med."

Ikke en hel Hærskare af Agitatorer for Kvinders Valgret kunde have fundet Ord bedre egnede til at kalde Skamrødmen frem paa lunkne og ligegyldige Kvinders Kinder. Kvindesagens Forkæmpere herhjemme maa bede til, at det aldrig maa skorte dem paa Agitatorer, som Dr. Birck og Hr. Bramsen fra Vonsild.

Det var ved Formandsmødet i Januar 1910 blevet bestemt, at Agitationsdagen fremtidig skulde forandres til en Agitationsuge for lettere at kunne skaffe Talere over alt. Agitationen fandt dette Aar Sted i Ugen fra d. 18. til d. 25. September, og der blev holdt omtrent 60 Møder.

Da Formen for Landstingsvalgene hindrede Dansk Kvindesamfund i ved disse at interpellere Kandidaterne, foretog „Kvinden og Samfundet", efter at Landstingsvalgene samme Aar var afsluttede, en skriftlig Henvendelse til hvert Medlem og forelagde dem det samme Spørgsmaal, som var stillet til Kandidaterne ved Folketingsvalgene. De indløbne Besvarelser var gennemgaaende tilfredsstillende.

Efter Udfaldet af de nylig tilendebragte Folketingsvalg

havde Ministeriet Berntsen afløst Ministeriet Zahle, og Dansk Kvindesamfund var selvfølgelig strax rede med en Deputation, som stillede samme Spørgsmaal til den ny Konseilspræsident og Indenrigsminister, som havde været stillet til deres Forgængere.

D. 16. December fremsatte Konseilspræsident Berntsen Forlag til en Grundlovsændring, der foruden at begrænse Folketingsmedlemmernes Antal til 132 udvidede Valgretten til Kvinder, fuldmyndige og Tyende. Gifte Kvinder kunde ligesom i det foregaaende Forslag ikke blive umiddelbare Landstingsvælgere, derimod kunde Kvinder blive kongevalgte Medlemmer af Landstinget. I Modsætning til Socialdemokraternes Forslag 1907 og de radikales 1909 underkastede dette Forslag ikke Grundloven en samlet Revision men dannede kun et første Afsnit, der ikke beskæftigede sig med Landstingets Sammensætning men kun tilsigtede at skabe et bredere Grundlag for Folketinget og saaledes gøre det til et fyldigere Udtryk for Befolkningen.

Endskøndt dette Forslag i sine Hovedpunkter var en Genganger af det, som allerede én Gang var vedtaget i Folketinget, strakte første Behandling sig dog over fire Dage. Det syntes, som om de to Tempi gjorde ogsaa Kvindevalgrettens erklærede Tilhængere betænkelige. Saaledes pegede de radikales Ordfører, Ove Rode, paa Faren ved, at de ugifte, selvskrevne Vælgere blandt Kvinderne kunde komme til at trænge de paa Listen sidst selvskrevne Vælgere ud, hvorved Landstinget vilde faa en konservativ Styrkelse. Højres Ordfører, Professor Ellinger — som et halvt Aar i Forvejen paa Valgtribunen havde erklæret sin Beredvillighed til nu at give Kvinderne politisk Valgret — maatte her paa sit Partis Vegne udtale den Formening, at vort Land ikke burde stille sig som Foregangsland i det nordlige Mellemeuropa med at give Kvinder politisk Valgret efter de her foreslaaede Regler.

Forslaget gik i Udvalg og først i Marts 1911 til anden og tredie Behandling, hvor det sluttelig blev vedtaget og sendt videre til Landstinget. Her blev det fra konservativ Side modtaget med megen Forbeholdenhed, som dog mindre

gjaldt Kvindernes Valgret end Valgretsalderens Nedsættelse og de to Tempi; de frikonservative udtalte saaledes deres afgjorte Sympathi for Kvindernes Valgret. Herman Trier talte her, som saa ofte tilforn, med Varme Kvindernes Sag; hans Tale blev af Dansk Kvindesamfund udgiven som Flyveskrift (se Side 240). Forslaget blev efter to Behandlinger hen vist tilet Udvalg.

Dansk Kvindesamfund begyndte imidlertid efterhaanden, som alle Partier stillede sig overvejende velvillig til Kvindernes Stemmeret, at faa Øjnene op for, hvilken Uretfærdighed, det var mod Kvinderne, at deres Sag stadig blev gjort afhængig af andre Sager, hvorom det var vanskeligere at skabe Enighed, og der arbejdede sig mere og mere en Stemning op for at gøre et Forsøg paa at faa Kvindernes Valgret forelagt alene. Denne Stemning gav sig Udslag paa Fællesmødet i Nykøbing F, 1911, hvor følgende Resolution paa Forslag af Fællesstyrelsen blev vedtagen:

> „Atter træder Rigsdagen sammen, og vi Kvinder imødeser med største Spænding denne Samling som den, der skal bringe os Opfyldelsen af vort retfærdige Krav om politisk Valgret og Valgbarhed.
>
> Vi tillader os derfor at anmode den høje Regering om, saafremt det i sidste Rigsdagssamling forelagte Forslag til en Ændring af Grundloven skulde vise sig uigennemførligt, da at forelægge et Forslag med den politiske Valgrets og Valgbarheds Udvidelse til Kvinderne som eneste Punkt, idet vi mener, at det strider mod Ret og Billighed, at Kvindernes Valgret vedblivende gøres afhængig af andre — den uvedkommende — Sagers Fremme."

Denne Resolution blev af en Deputation fra Fællesstyrelsen overrakt Konseilspræsidenten og Indenrigsministeren d. 7. Oktober 1911. Som yderligere Støtte for Andragendet overraktes samtidig den Resolution, som var vedtagen paa 78 Møder i Dansk Kvindesamfunds Agitationsuge i September.

Konsejlspræsidenten bad Deputationen være forvisset om, at han stod fast ved en Grundlovsændring i to Tempi, saaledes, at Kvindevalgretsspørgsmaalet blev fremmet i det første.

En Genpart af Resolutionen overraktes Tingenes Formænd.

D. 11. Oktober fremsatte Konsejlspræsidenten Forslaget til Grundlovsændringen i Landstinget i uforandret Skikkelse. Pudsig nok, traf det sig saaledes, at Tingets Formand umiddelbart før havde udtalt:

„Fra Dansk Kvindesamfund er ved dettes Styrelse overgivet mig to Resolutioner, den ene vedtagen paa Samfundets Fællesmøde i Juni d. A., den anden vedtagen paa 78 offentlige Møder i Ugen fra d. 17. til den 24. September d. A., hvori anmodes om en snarlig Ændring i Grundloven, hvorved Kvinder faar samme politiske Borgerret, som Mænd."

D. 8. November var Grundlovsændringen til første Behandling i Landstinget, hvor det vedtoges at henvise Sagen til et Udvalg.

Over 30 af Københavnskresens Medlemmer havde i den Anledning givet Møde i Tilhørerlogen med Dansk Kvindesamfunds Æresformand, Fru Jutta Møller, i Spidsen.

D. 6. December overrakte en Deputation et Andragende til det angaaende Grundlovsændringen nedsatte Landstingsudvalg. Andragendet henviste først til den Resolution fra Fællesmødet i Nykøbing F., som allerede var bleven Tingene meddelt, og fortsatte saaledes:

„Da Regeringsforslaget for Tiden er givet det ærede Landstingsudvalg i Hænde, har vi udbedt os Tilladelse til overfor det samlede Udvalg at fremsætte de Bevæggrunde, som har foranlediget Dansk Kvindesamfund til at rette den ovenomtalte Anmodning til Regeringsmagten, og vi bringer herved Udvalget Dansk Kvindesamfunds Tak for den os viste Imødekommenhed.

Dansk Kvindesamfund hilste ifjor med Glæde Regeringens Forslag om Valgrettens Udvidelse, ihvorvel vi — belærte af tidligere Erfaringer — ikke var blinde for, at Punktet om Valgretsalderens Nedsættelse let kunde berede os Vanskeligheder, som et selvstændigt Forslag om Kvinders politiske Valgret og Valgbarhed antagelig ikke vilde møde. Først, da Sagens Behandling i Landstinget havde bekræftet denne vor Formodning, og vi havde Grund til at frygte, at Forslaget

i sin nuværende Skikkelse ikke vilde vinde Flertallets Tilslutning, ansaa vi det for vor Pligt overfor Regeringen at hævde, at Kvindernes politiske Valgret og Valgbarhed paa lige Fod med Mændene er en Sag af saa omfattende Betydning og saa paatrængende Vigtighed, at den i sig selv alene indeholder Stof nok til en Grundlovsændring og ikke vedblivende bør gøres afhængig af andre den i Virkeligheden uvedkommende Sagers Fremme.

Det blev sagt ifjor fra bestemt Side, at vi Kvinder maatte vente, til andre, landsvigtigere Sager var bragt i Orden, og vi indrømmer, at Dansk Kvindesamfund i sin 40-aarige Ventetid har vist, at Kvinderne kan bruge denne til ad Omveje at skaffe sig noget af den Indflydelse, man stadig forholder os; men, hvad vi ønsker at fremhæve overfor Lovgivningsmagten i Almindelighed og overfor det ærede Landstingsudvalg i Særdeleshed, er, at Sagen staar ikke i Øjeblikket paa, om Kvinderne kan vente, — det har vi vist, at vi kan uden at trættes, — men den staar paa, om Samfundet kan vente, om det vedblivende kan tillade en Hær af ansvarsløse og politisk umyndige Kvinder at trænge sig ind paa snart ethvert af Erhvervslivets Omraader og indtage stadig flere betroede Stillinger. Overfor denne voksende Udbredelse, som intet Magtsprog mere kan forhindre, er det, at alle alvorlig tænkende og samvittighedsfulde Kvinder stiller Kravet om, at Ventetiden nu maa være forbi, og det politiske Ansvar uopsættelig blive paalagt ogsaa Kvinderne, dette Ansvar, som i Virkeligheden er Samfundets eneste Borgen for, at den os i større og større Maal tilstaaede Frihed ikke skal blive misbrugt.

Vi beder sluttelig det ærede Landstingsudvalg vel betænke, at en Afvisning af Kvindernes politiske Valgret og Valgbarhed under Henvisning til en større og samlet Grundlovsændring for os vil betyde en Opsættelse paa uberegnelig Tid og for Samfundet i dette Øjeblik Savnet af en Indflydelse, som der næppe har været og maaske næppe nogensinde vil blive større Brug for end under de forhaandenværende vanskelige Forhold.

I Fortrøstning til, at det ærede Udvalg vil forstaa og

anerkende de Bevæggrunde, der har tilskyndet os til at udtale os saa frimodig her i Dag, lægger vi foreløbig vor Sag i Udvalgets Hænder, vidende med os selv, at vi har gjort, hvad der stod i vor Magt for at afværge de beklagelige Følger, som en Afvisning af Kvindernes tilbudte politiske Medvirken mulig kunde drage efter sig for Samfund og Stat."

Hermed slutter for denne Histories Vedkommende Beretningen om Dansk Kvindesamfunds Arbejde for at skaffe danske Kvinder politisk Valgret og Valgbarhed.

KØBENHAVNSKRESEN

Frk. Anne Brunn havde, som i det foregaaende Afsnit omtalt, i April 1899 afløst Frk. Luplau som Formand for Københavnskresen og varetog dette Hverv til 1906.

„Hejmdal stander paa Bifrost Bro
Med Gjallarhornet i Haand,
Han lytter, han hører jo Græsset gro,
Han stirrer med vaagen Aand."

Den Tanke paatrænger sig én uvilkaarlig, naar man læser disse Verslinier, som Anne Bruun skrev til Minde om Pauline Worm ved Dansk Kvindesamfunds 25 Aars Jubilæum 1896, at, er der nogen indenfor Dansk Kvindesamfund, der har taget det Horn op, som Pauline Worm i Døden lod falde, saa er det Anne Bruun; er der nogen, som har staaet paa Kvindesagens Bifrost Bro, hvor én Gang Pauline Worm stod, og hørt det ny gro op omkring sig, rede til at sætte Hornet for Munden i det Øjeblik, en Fare truede, eller Muligheden for en Bedrift viste sig i Synskresen, saa er det Anne Bruun. Men man tager ikke ustraffet et saadant Horn

op; man gør ikke ustraffet sig selv til det altid vaagende Øje, den aldrig slumrende Samvittighed for andre; det betales ikke blot med Tabet af Helbred og Kræfter, — Skuffelser følger ogsaa med i Købet.

Den Gang Anne Bruun ilede over til Odensemødet 1908 og manede Forsamlingen til ikke at lade sig daare af Partipolitikens slagne Veje men træde Fremtidsvejen selv, som Dansk Kvindesamfund gennem mere end 30 Aar havde gjort, da var det Pauline Worms Horn, hun satte for Munden endnu en Gang, og, selv om hun tabte i Øjeblikket, Tonerne klinger den Dag i Dag i de Sind, hvor de fandt Sangbund.

Anne Bruun
Fot. Julie Laurberg & Gad.

KVINDERS ADGANG TIL TEKNISK SKOLE

Den Bedrift, hvormed Anne Bruun i Tidsrummet 1903—1911 fornemmelig indskrev sit Navn i Dansk Kvindesamfunds Historie, var Aabningen af „Teknisk Skole for Kvinder". I Februar 1904 bragte hun Spørgsmaalet frem i et blandet Møde af den nuværende og den foregaaende Styrelses Medlemmer. Hun havde bragt i Erfaring, at en Kres af Kunstnerinder havde Planer oppe om at ville virke for at faa den tekniske Skole i København til at optage kvindelige Elever, saaledes som de fleste af Landets andre tekniske Skoler gjorde.

Anne Bruun mente, at, var der nogen, hvem det tilkom at tage denne Sag op, saa var det Dansk Kvindesamfund. Et Mindretal indenfor Styrelsen nærede Bekymring for, at Teknisk Skoles Aabning for Kvinder skulde skade den af Dansk Kvindesamfund stiftede Tegneskole for Kvinder, men et overvejende Flertal var for, at Dansk Kvindesamfund skulde tage dette Arbejde op. Man vedtog derfor at indsende et

Andragende til Bestyrelsen for „Det tekniske Selskabs Skole". Andragendet, som indsendtes i April 1908, kom til at lyde saaledes:

„Undertegnede Bestyrelse for Dansk Kvindesamfunds Københavnskres tillader sig herved at andrage den højtærede Bestyrelse for Teknisk Skole om, at dette Selskabs Skole maa blive tilgængelig for Kvinder paa samme Vilkaar som for Mænd."

Svaret lød, at, hvis der fra Haandværkerstanden skulde fremkomme Ønsker i denne Retning, vilde man tage Spørgsmaalet under Overvejelse.

Københavnskresens Styrelse besluttede derfor strax at lade Forespørgslen gaa videre til Industriforeningen, Bestyrelsen for De Spanjerske Legater, Bestyrelsen for Vare- og Industrilotteriet, Haandværkerforeningen og Fællesrepræsentationen for Dansk Industri og Haandværk.

Svarene faldt overvejende velvillige, og der blev i April 1905 atter sendt et Andragende til „Teknisk Skole", hvori henvistes til Svaret fra Haandværkerstanden.

Bestyrelsen syntes ikke desto mindre ikke tilbøjelig til at tage Sagen under Overvejelse men udtalte i sin Svarskrivelse Juni 1905 den Formening, at Tegneskolen for Kvinder foreløbig maatte kunne tilfredsstille Kvindernes Fordringer til teknisk Uddannelse. Herpaa svarede Københavnskresen, som ikke vilde opgive sin principielle Fordring paa lige Adgang for Kvinder og Mænd, i en Skrivelse af Juli samme Aar:

„Trods det foreliggende Materiale føler vi os ikke kompetente til fuldt ud at kunne bedømme de to Skolers Forhold til hinanden. Men, hvorledes dette end maatte befindes at være, om Tegneskolen for Kvinder fuldt ud vil være i Stand til at kunne byde det samme, som Teknisk Skole, saafremt Kvinder skulde ønske Undervisning i de Fag, som Tegneskolen hidtil ikke har undervist i, men som Teknisk Skole byder sine Elever, saa maa Dansk Kvindesamfund dog ubetinget principielt fastholde sin Anmodning om Kvinders Adgang til Teknisk Skole.

Vi tillader os derfor at bede den højtærede Bestyrelse

for „Det tekniske Selskabs Skole“ om paany at tage Sagen under Overvejelse“.

Da Skolens Bestyrelse ikke gav noget direkte Svar herpaa, maatte Københavnskresens utrættelige Formand forfølge Sagen videre gennem skriftlig og mundtlig Underhandling med Bestyrelsens enkelte Medlemmer. 1907 fik uventet en kvindelig Malersvend, Frk. Poulsen, Adgang til Skolen, og samtidig lod Professor Lütken, Ministeriets tilforordnede overfor Teknisk Skole, Københavnskresens Formand i en Samtale vide, at der intet officielt Svar vilde blive givet Dansk Kvindesamfund i denne Sag, men at Skolen ikke fremtidig vilde modsætte sig Optagelsen af kvindelige Elever, og at dette Resultat skyldtes Dansk Kvindesamfunds Arbejde for Sagen.

Hermed var Københavnskresen dog endnu ikke tilfredsstillet. Det viste sig nemlig i Løbet af det første Aar, at til Trods for, at de 19 kvindelige Elever, som havde faaet Adgang til Skolen, af Lærerpersonalet rostes for deres Energi, Flid og Dygtighed og fremhævedes som et lysende Exempel for deres mandlige Klassekammerater, stillede Bestyrelsen dog andre Regler for kvindelige Elevers Optagelse end for mandliges. Københavnskresens Styrelse besluttede sig derfor til at rette en Henvendelse til Indenrigsministeren; men, da en saadan Henvendelse laa indenfor Dansk Kvindesamfunds Fællesanliggender, maatte den foretages af Kresen og Fællesstyrelsen i Forening. D. 26. August 1907 mødte derfor en Deputation, hvori Fællesstyrelsen var repræsenteret af Frk. cand. jur. Rickmann og Københavnskresen af Frk. Anne Bruun, hos Indenrigsminister Sigurd Berg og overrakte ham et Andragende om, at Teknisk Skole maatte aabnes for Kvinder paa samme Vilkaar som for Mænd. Svaret indløb nogle Maaneder efter og lød saaledes:

„I Anledning af det af Bestyrelsen hertil indgivne Andragende betræffende Spørgsmaalet om Optagelsen af kvindelige Elever i „Det tekniske Selskabs Skole“ her i Staden, har Ministeriet brevvexlet om Sagen med Bestyrelsen for „Det tekniske Selskab“, der har oplyst, at Selskabet under 19. September f. A. vedtog at optage Kvinder i Skolen under

Forudsætning af, at de var eller havde været i Haandværkerlære, — hvilken indskrænkende Bestemmelse ikke findes for de mandlige Elever, — og at Selskabet derefter under 16. September d. A. har vedtaget at ophæve den nævnte Indskrænkning, saaledes at kvindelige Elever fra 1. Oktober d. A. at regne optages i Skolen under ganske samme Vilkaar, som gælde for mandlige Elever.

Hvilket herved tjenstlig meddeles."

P. M. V.:
A. Krieger.

„Der falder mange Mure i vore Dage. Gid man var ung en Gang endnu!" skrev Anne Bruun i den Anledning i Kvinden og Samfundet.

Ogsaa de kvindelige Lægers Tarv fik Frk. Anne Bruun i sin Formandstid Lejlighed til at varetage ved sit Arbejde for at sikre dem et Omraade, som man skulde synes specielt maatte tilkomme dem. Da Lægerne ved de i 1905 oprettede Værgeraad i mange Tilfælde kom til at tage sig af sædelig fordærvede Pigebørn, foretog hun paa Dansk Kvindesamfunds Vegne en Henvendelse til Københavns Magistrat, som var den, der udpegede Lægerne til Værgeraadene, og anmodede om, at i saadanne Tilfælde kvindelige Læger maatte blive anvendte.

Magistraten svarede, at Kvinder ikke principielt var udelukkede, men at der i Øjeblikket kun var én kvindelig Læge, der kunde være Tale om, og hun var saa optaget, at hun ikke kunde paatage sig dette Hverv.

PRAKTISKE VIRKSOMHEDER

Københavnskresens praktiske Virksomheder var ved Begyndelsen af dette Tidsrum: Fæstekontoret, stiftet 1887, Fagskolen for Syersker, stiftet 1895, Husmødreforeningen, stiftet

1898, og de praktiske Kursus i Kjolesyning og Husholdning, stiftede 1903.

Fæstekontoret gav 1903 for første Gang Overskud. Samme Aar havde det været søgt af 2838 Herskaber og 1828 tjenestesøgende; 708 Bortfæstelser havde fundet Sted, hvilket var 200 mere end de foregaaende Aar. Ved Fællesmødet i København 1904 kunde Kontoret betale 350 Kr. som sin Part af Udgifterne.

1908 kom en ny Virksomhed til som en Afdeling af Fæstekontoret, nemlig et Kontor for Anvisning af midlertidig kvindelig Medhjælp i Hjemmene, f. Ex. under Hustruens Bortrejse eller Sygdom. Frk. Elna Jacobson, fra hvem Tanken var udgaaet, og Frk. Anna Hjort valgtes til Ledere af dette Kontor.

Samtidig var der indenfor Styrelsen Planer oppe om at opgive Lokalerne paa Nørregade og leje en Sal andetsteds til de offentlige Møder. Frk. Bruun raadede til at bevare Lokalerne, Nørregade 33, fordi Københavnskresen nu engang var kendt under den Adresse; ogsaa Frk. Hjort raadede dertil, fordi hun fandt den foreslaaede Ordning for kostbar og desuden ansaa det for en Livsbetingelse for Fæstekontoret at blive boende. Efter nærmere Overvejelse af Sagen fremkom hun imidlertid allerede en Maaned efter, Marts 1908, med en Plan til en Løsning af Boligspørgsmaalet. Den agitatoriske og den praktiske Virksomhed skulde skilles ad saaledes, at Kresens Formand skulde alene have Arbejdet for den agitatoriske under sig, mens de praktiske Virksomheder skulde fortsættes som tidligere under valgte Styrelser.

Medlemmernes Bidrag skulde fremtidig gaa alene til den agitatoriske Virksomhed, som herefter skulde have sin egen Kasse. De praktiske Virksomheder skulde have hver sin Kasse med Tilsyn af Fæstekontorets Kasserer, der skulde staa inde for den store Husleje.

Dette Forslag, som blev fremsat skriftlig, cirkulerede mellem Styrelsens Medlemmer, som mer eller mindre uforbeholdent sluttede sig dertil, hvorefter det endelig vedtoges paa den paafølgende Generalforsamling.

Da hver af de enkelte praktiske Virksomheder havde sin

selvstændige Styrelse, kunde Fæstekontoret ikke være Kasserer og Kautionist for dem alle, og man maatte derfor bibeholde Københavnskresens Kontor, som overtoges af Frk. Hjort med foreløbig Kaution for de praktiske Virksomheder, der var samlede paa Nørregade. Disse var: Københavnskresens Kontor, Fæstekontoret, Husmødreforeningens Kontor og Kontor for midlertidig Arbejdshjælp.

Kontorerne flyttedes i Oktober 1909 til Nørregade 43, hvor ogsaa en Del af de praktiske Sykursus siden har haft Lokale om Vinteren, mens de praktiske Husholdningskursus, ligesom ogsaa Fagskolen for Syersker lejede Lokale andetsteds.

Fagskolen for Syersker fortsatte gennem dette Tidsrum med Kontorchef Emil Meyer som Formand for Udvalget og Fru Toussing som Forstander og modtog aarlig i Statstilskud omttren 800 Kr. foruden Bidrag fra Skrikes Stiftelse. Udbyttet af dens Virksomhed forekom dog i Længden Københavnskresens Styrelse ikke at staa i Forhold til Udgifterne. Man fandt et halvt Aars Undervisning utilstrækkelig til, at Eleverne derefter kunde arbejde paa egen Haand, hvilket havde været Meningen med Skolen. Skolens Styrelse indrømmede, at Halvaarsuddannelsen var utilstrækkelig, men forklarede, at det var vanskeligt at faa Eleverne til at blive paa Skolen længere Tid, da de efter et halvt Aars Uddannelse kunde faa Arbejde ude i Byen til 6 Kr. ugentlig. Man ønskede at høre Frk. Marie Steffensens Mening, og hun tilraadede at forandre hele Skolens Ordning. Den var nu mere en Systue end en Syskole. Hun udkastede derefter en hel Plan for en ny Syskole.

Imidlertid havde Københavnskresen sammen med Danske Kvinders Nationalraad nedsat et Udvalg til Undersøgelse af Hjemmearbejderskernes Kaar, og Dansk Kvindesamfunds Repræsentant i dette Udvalg var Frk. Louise Neergaard. Dette Udvalg paatænkte at oprette en større, faglig Skole i Syning i Lighed med „Teknisk Skole“, og man forespurgte derfor Københavnskresen, om den kunde tænke sig at opgive Fagskolen for Syersker, hvortil Frk. Anna Hjort strax sagde ja, „da vi jo ikke har røgtet denne Skole saa godt, som vi burde“. Kontorchef Meyer erklærede derimod, at han i Til-

fælde af en Udvidelse af Skolen maatte trække sig tilbage som Formand, da han ikke kunde ofre den fornødne Tid derpaa.

Udvalget til Forbedring af Syerskers og Hjemmearbejderes Kaar samlede nu sit Arbejde om Oprettelsen af en større Fagskole med Arbejde for herværende større Firmaer og Lagere. Til Skolens Start og Drift vilde man søge Hjælp hos Stat og Kommune, Arbejdsgivere og den gensidige Hjælpeforening for kvindelige Haandarbejdere. Dansk Kvindesamfund skulde ikke skyde Penge til men søge den nuværende Fagskoles Tilskud og Bidrag overført paa den ny Skole. Sagen syntes en Tid godt igang, indtil Syerskernes Forbund rejste Vanskeligheder ved at kræve, at Eleverne ved deres Afgang fra Skolen skulde indtræde i Fagforeningen, og, at deres Lærerinder skulde være tvungne Medlemmer af Fagforeningen. Et saadant Krav kunde Dansk Kvindesamfund, som upolitisk Forening, naturligvis ikke gaa ind paa, hvorfor Planen om en ny Fagskole foreløbig blev stillet i Bero, og man blev ved det gamle. —

De praktiske Kursus i Kjolesyning er, som i Afsnittet om Husgerning udtalt, udgaaet fra København. Her dannedes i 1903 et Udvalg, som lod afholde Kursus i Tilskæring og Kjolesyning under Ledelse af Frk. Marie Steffensen, og paa en Generalforsamling i Københavnskresen 23. Maj 1903 antog Kresen sig disse Kursus som sine og valgte som sin Repræsentant i Udvalget Fru Berg Nielsen. Hen paa Sommeren kom ogsaa Kursus i Husholdning til med Fru Berg Nielsen som Forstander. Begge disse Kursus var beregnede paa for en ganske ringe Betaling at skaffe ubemidlede Kvinder det fornødne Kendskab til daglig Husgerning og kunde derfor ikke ventes at bære sig uden Understøttelse ude fra.

Det lykkedes da ogsaa kun at opretholde dem ved at Lærerinderne de første Aar ventede med deres Løn til bedre Tider, og ved, at begge Forstandere overfor Kresen hæftede for Underskudet. Medens rundt om i Landet de forskellige Kommuner gerne paa den ene eller den anden Maade støttede disse Vandrekursus, har Københavns og Frederiksbergs

Kommuner ikke, som man kunde vente, vist dette Foretagende nogen Interesse, og Københavnskresens Andragende om at maatte benytte de københavnske Skolekøkkeners Lokaler uden Vederlag til sine Husholdningskursus er blevet afvist med den Motivering, at Lokalerne var saa stærkt optagne, at det ikke kunde lade sig gøre.

1906 henvendte en Deputation fra Styrelsen sig til Borgmester Dybdal med Anmodning om, at Kommunen vilde yde de praktiske Kursus i Husholdning en Understøttelse, men fik ogsaa her et Afslag. Samme Skæbne fik en Henvendelse til „Det Raben-Levetzowske Fond". Mere Held havde man med et Andragende til „Skrikes Stiftelse", som nu hvert Aar giver 100 Kr. til dette Formaal, og til „Det Classenske Fideicommis", som i 6 Aar ogsaa har givet 100 Kr., sidste Gang i 1910. Til de af Frk. Steffensen ledede Kursus har „Dansk Husflidsselskab" siden 1905 givet 200 Kr. aarlig. Disse Kursus, som fornemmelig søges af Arbejdsmænds, Svendes og Smaafunktionærers Hustruer, slutter hvert Foraar med en lille Festlighed og en Udstilling af Arbejderne.

Det var en Tid paa Tale at oprette Kursus i Barnepleje i Forbindelse med Kursus i Husholdning, efter at Københavnskresens mangeaarige Medlem, Fru Mathiesen, havde stillet Forslag om, at Kresen skulde tage Undervisning i Barnepleje op blandt sine praktiske Virksomheder, men denne Sag blev foreløbig udsat, da der var Stemning oppe for at skille sig af med de praktiske Kursus. Denne Stemning skyldtes tildels, at Styrelsen følte, at den manglede tilstrækkelig Kundskab om Husholdningsskolens Virksomhed. Man besluttede da, forinden man traf en afgørende Bestemmelse, at indhente nærmere Oplysninger og nedsatte December 1909 i dette Øjemed et Udvalg. Paa Opfordring af Fru Berg Nielsen besøgte dette Udvalg Skolen og fandt Forholdene der tilfredsstillende. Man vedtog imidlertid den Ordning, at 2 af Styrelsens Medlemmer skulde være tilsynshavende ved hvert af Kresens praktiske Kursus, og, at Lederne af disse paa det første Styrelsesmøde hvert Aar skulde aflægge Beretning om Planen for det kommende Aar. De

tilsynshavende Styrelsesmedlemmer reviderer nu Regnskaberne for Kresens Kursus, før de indgaar til Hovedregnskabet, som revideres af de af Fællesstyrelsen valgte Revisorer.

DEN AGITATORISKE VIRKSOMHED

Efter at Københavnskresen, som før omtalt, i Oktober 1904 havde trukket sin Repræsentant ud af Valgretsforbundet, havde den selv overtaget det stedlige Arbejde for Valgretten. Dette Arbejde bestod dels i at skaffe Interpellanter om Kvinders kommunale Valgret tilstede ved de politiske Valg 1906, dels i Afholdelse af offentlige Møder. Der afholdtes oprindelig kun 2 offentlige Møder om Aaret; ellers indskrænkede man sig til Medlemsmøderne, de saakaldte Klubaftener. Disse Sammenkomster plejede at blive indledede og afsluttede med Sang, indtil Frk. Schroll som Formand afskaffede Sangen.

Cand. juris, Frk. Henny Petersen, der afløste Frk. Schroll som Formand 1907, indførte den udmærkede Skik, at Klubaftenerne skulde indledes med et Referat fra Rigsdagen, som hun selv aflagde.

Paa Forslag af Frk. Helene Berg nedsattes i Maj 1907 et Agitationsudvalg, og det bestemtes at holde flere offentlige Møder, hvortil man, som af Fru Salicath tilraadet, vedtog at tage ti Øre i Entré.

Foreløbig drejede Agitationen sig kun om den kommunale Valgret for Kvinder, og sammen med Fællesstyrelsen afholdt Kresen i Januar 1908 et stort offentligt Valgretsmøde i København. Senere foretog Kresstyrelsen skriftlig Henvendelse til alle københavnske Rigsdagsmænd for at formaa dem til at virke for, at gifte, saa vel som ugifte Kvinder fik Valgret, samt for, at der oprettedes Kriminalasyler. Da Dansk Kvindesamfund igen havde ladet sig repræsentere i Valgretsforbundet, foretog Københavnskresen sammen med Dansk Kvindesamfund og Valgretsforbundet Henvendelse til Rigs-

dagens Fællesudvalg om den kommunale Valgretsreform, idet man henvendte sig til hver af Udvalgsmedlemmerne og udtrykte for dem Ønsket om, at saavel gifte, som ugifte Kvinder fik kommunal Valgret og Valgbarhed.

I Anledning af de første Hjælpekassevalg i Foraaret 1908 foreslog Frk. Bruun indtrængende at opstille en særlig Kvindeliste, men Stemningen var ikke herfor, og, da Højres Arbejder- og Vælgerforening paa Frederiksberg var villig til at sætte to af Dansk Kvindesamfund foreslaaede Kandidater: Fru Bache og Fru Howitz paa sin Liste, uden som den radikale Forening at betinge sig, at vedkommende skulde melde sig ind i Partiet, modtog man dette Tilbud, og begge blev valgte.

Ved Valgene til Borgerrepræsentationen i Marts 1909 var paa selve Valgaftenen Lokalerne paa Nørregade tilgængelige for Medlemmerne, og Valgtelegrammerne, som Kresen havde bestilt hos Ritzaus Bureau, var her opslaaede.

I April samme Aar afløstes Frk. Henny Petersen som Formand af Kresens nuværende Formand, Øjenlæge, Fru Estrid Hein, og Styrelsen udvidedes til 9 Medlemmer, ligesom det ogsaa bestemtes, at Formanden fremtidig skulde vælges paa Generalforsamlingen og ikke som før af Styrelsen.

Strax efter Opnaaelsen af den kommunale Valgret tog Kresen fat paa Arbejdet for den politiske, holdt Agitationsdag — som paa Fællesmødet i Odense vedtaget — d. 28. Juni i Rosenborg Have med 4 Talere og Musikkorps og interpellerede i alle københavnske og frederiksbergske Krese ved Folketingsvalgene 1909 og 1910. Begge Gange havde Københavnskresen søgt Samarbejde med Kvindevalgretsforeningen men uden Held. Kvindevalgretsforeningen motiverede sit Afslag med, at den mente, det var mere formaalstjenligt, at flere Foreninger med særlige Repræsentanter interpellerede.

Efter at Ministeriet Berntsens Forslag til en Grundlovsændring, indbefattende Kvinders politiske Valgret og Valgbarhed paa lige Fod med Mænd, havde faaet en temmelig kølig Modtagelse i Folketinget og et iskoldt Styrtebad i Landstinget, rørte der sig indenfor Københavnskresens Styrelse en Stemning for at slaa ind paa nye Veje, lodde Be-

vægelsens Dybde blandt Medlemmerne selv og tildrage sig Offentlighedens Opmærksomhed i stærkere Grad end før. Man vilde ikke sætte Kæmpedemonstrationer i Gang eller udæske Sagens Modstandere, som de engelske Suffragetter, — ikke, fordi man opkastede sig til Dommer over dem og delte den almindelige Godtkøbsforargelse, men, fordi man indsaa, at for den Art af Agitation var der ingen Jordbund herhjemme; men det man vilde forsøge at efterligne, om end i formindsket Maalestok, var de engelske Stemmeretskvinders storslaaede Offervillighed, den, ingen dansk Stemmeretskvinde burde kunne læse om uden at rødme over sig selv og den Forening, hun tilhørte.

Paa Fællesmødet i Nykøbing 1911 fremsatte Københavnskresens Formand, Fru Hein, Forslag om, at Dansk Kvindesamfund skulde indføre en Forsagelsesuge, hvori Medlemmerne ved at spare paa de daglige Fornødenheder kunde faa nogle Penge tilovers til Arbejdet for Kvindernes Valgret. Fru Berg Nielsen havde paataget sig at udarbejde en Spiseseddel med Anvisning paa billige Retter. Hendes Anvisninger havde man ladet trykke i Smaahefter til 10 Øre, indeholdende en billig og en lidt dyrere Spiseseddel. Forsagelsesugen skulde falde sammen med Agitationsugen og af Overskudet i hver enkelt Kres skulde 10 Procent tilfalde Fælleskassen.

Forslaget vedtoges med den Ændring, at Ordet: „Forsagelselsesuge" skulde ombyttes med „Spareuge".

Denne ret beskedne Propaganda, som i en Verdensby antagelig vilde være gaaet temmelig ubemærket hen, vakte i den lille Storby København en næsten provinsagtig Forargelse og afgav Underholdningsstof for henved et Par Uger. Københavnskresens Medlemmer nød den Ære at blive indrangerede blandt Suffragetterne; Dagspressens „Jeronimusser" talte advarende Ord til de ubesindige, som vilde gøre deres egen Sag ubodelig Fortræd, om de lod deres Propaganda gaa ud over Mændenes Maver; dens „Henrikker" truede med at ville udelukke alle saadanne „Pjanker, Dorther og Krukker" fra enhver politisk Indflydelse. Kort sagt, Københavnskresens Ønske om at vække Opmærksomhed for det

upaaagtede Kvindesamfund blev i rigeligt Maal opfyldt, og Udbyttet blev foruden flere Penge i Kassen det, som betød det samme, nemlig 50 Indmeldelser. At et Par ældre Medlemmer i den første Forskrækkelse meldte sig ud, kunde man under disse Omstændigheder tage med Sindsro.

Københavnskresen tæller nu op imod 600 Medlemmer; den har altsaa endnu ikke naaet sin Storhedstid i Slutningen af Firserne, hvor Sædelighedsfejden og den deraf flydende Forargelse havde bragt Medlemstallet op paa 1000, men den sidste „Forargelse" har dog givet den et kraftigt Fremstød, som forhaabentlig vil drage andre efter sig.

Som Led i Københavnskresens Agitation skal endnu nævnes Postkortene med Billeder af Kvindesagens kendteste mandlige og kvindelige Forkæmpere lige fra Holberg og Stuart Mill, Fredrika Bremer og Mathilde Fibiger til vore Dages Jutta Bojsen Møller. Disse Postkort, som Frk. Louise Neergaard gav Ideen til, og Københavnskresen og Fællesstyrelsen sammen udgav, har haft en stor Sukces og sælges med god Afsætning ved Københavnskresens Møder og ved Fællesmøderne om Sommeren.

I Maj 1906 fik Kresen et nyt Æresmedlem, idet den paa Forslag af sit eneste daværende Æresmedlem, Frk. Anna Hjort, udnævnte Kvindesamfundets Medstifter, Fredrik Bajer, til at indtage denne Hædersstilling, som han ved sit utrættelige og betydningsfulde Arbejde for Kvindesagen maatte synes længst at have gjort sig fortjent til. Da han ikke længe efter, 1908, som Belønning for sit Arbejde i Fredssagens Tjeneste modtog den halve Nobelpræmie, sendte Københavnskresen ham i denne Anledning sin ærbødige og taknemlige Lykønskning. —

Om Kresens Virksomhed for at faa Natarbejdsforbudet hævet er fortalt under Afsnittet om Fabriksloven; ligeledes er Festen for de første kvindelige Borgerrepræsentanter andetsteds omtalt, den sidste Fest, hvor Københavnskresen havde Kvindernes trofaste Ven og Forbundsfælle, daværende Justitsminister Høgsbro, som Gæst. Festen, som stod i

Grundtvigs Hus, indledtes med Taler i Hallen af de forskellige kvindelige Borgerrepræsentanter og afsluttedes med en Fællesspisning, hvorved den store Spisesal var overfyldt, og Taler og Sange uophørlig vexlede. —

Inden vi tager Afsked med Københavnskresen, den eneste af Dansk Kvindesamfunds Krese, som kan se tilbage paa 40 Aars uafbrudte Arbejde for Kvindesagen, vil vi lade Blikket glide henover de historiske Vægge i Københavnskresens Lokale Nørregade 43, hvor, takket være Frk. Hjorts pietetsfulde Kærlighed til alt, hvad der er kommet indenfor Foreningens lille Verden, Billed ved Billed taler om de Mænd og Kvinder, som i Aarenes Løb har sluttet sig til Dansk Kvindesamfunds Vandringstog, og hver for sig med sin Tro og Handlekraft har bidraget til at holde Kvindesagens betroede Flamme i Live. Vi ser midt paa den første Væg det internationale Kvindesamfunds Stifter, Fru Goegg i Genf, og til begge Sider for hende: Mathilde Fibiger og Pauline Worm. Vi ser Fru Rovsing, Fru Plum, Fru Casse og Fru Stampe Feddersen, Kontorchef Emil Meyer, Høgsbro, Fredrik Bajer og Fru Matilde Bajer; vi ser Frk. Testman, Frk. Falbe-Hansen, Frk. Luplau og Frk. Anne Bruun.

Alle disse Billeder skyldes den kvindelige Fotograf Frk. Julie Laurberg.

Saa lader vi Blikket glide henover den næste Væg og møder her: Frk. Kirstine Frederiksen, Frk. Anna Hjort, Fru Klein, Fru Bojsen Møller, Digteren Hostrup, Bibliotekar Elberling, Frk. Grundtvig og Frk. Kristiane Konstantin Hansen.

Disse Billeder er skænkede Københavnskresen af Fotograf Frk. Mary Steen, der baade som menigt Medlem og indenfor Styrelsen har været en af Kresens Støtter.

Dansk Kvindesamfunds Pantheon virker ikke ved imponerende Omgivelser. Trappen er stejl og snever, Rummene indskrænkede, men, hvad der findes i disse Rum fra Borde og Stole til Billederne paa Væggene, fortæller om et selvhjulpent, arbejdende og nøjsomt, lille Samfund af Mænd og Kvinder, som, uberørt af Samtidens Gøgl og Reklame, har bygget og bygger videre paa det Værk, der spænder lige fra Mathilde Fibiger og Pauline Worm til det Slægtled, hvis

ypperste Navne endnu ikke er gaaede over i Historien og blevne forevigede paa den Væg, det for Kresens Medlemmer staar som den højeste Ære én Gang at komme til at tilhøre.

FORFATNINGEN

Endnu staar tilbage at fortælle om, hvorledes Dansk Kvindesamfunds Forfatningsforhold udviklede sig i disse Aar, hvor Foreningen foldede sin Slagorden ud til en sidste Kraftanstrængelse og lod sit Skyts spille fra alle Sider mod Mandsprivilegiernes faldefærdige Fæstning.

Fællesstyrelsen, Fælleslovene og Fællesmødet, — Kresenes Repræsentation, — det er de tre Faktorer, hvori Dansk Kvindesamfunds Forfatning afspejler sig; paa deres enkeltvise og indbyrdes Udvikling er det, at Dansk Kvindesamfunds Fremgang skal maales. Det er derfor nødvendigt kortelig at gøre Rede for de Forandringer, hver enkelt af disse undergik i dette sidste Tidsrum af Dansk Kvindesamfunds 40 Aars Historie.

FÆLLESSTYRELSEN

Efter at Antallet af Styrelsens Medlemmer paa Fællesmødet i København var blevet forhøjet til 9, af hvilke de 4 befandt sig i København eller nærmeste Omegn, kunde der endelig blive Tale om at indføre den organiserede Arbejdsplan, som Dansk Kvindesamfunds Virksomhed længe havde maattet savne. Paa det første Møde i Fællesstyrelsen efter Fællesmødet 1904 bestemtes det efter Forslag af Fru Stampe Feddersen, at der skulde holdes en særlig Protokol over Styrelsens Forhandlinger, og efter Forslag af Fru Jutta Møller, at der indenfor Styrelsen skulde nedsættes forskel-

lige Udvalg, som hver for sig skulde have sit særlige Arbejde at varetage.

Der nedsattes strax 4 saadanne: 1) et Forretninsudvalg, 2) et Valgretsudvalg, 3) et Foredragsudvalg og 4) et Udvalg, som skulde overveje, hvad Dansk Kvindesamfund kunde foretage sig for at forhindre de mange Barnemord (se Børnelovgivning).

Paa Fællesmødet i Aalborg 1905 indvalgtes Frk. Anna Olsen og Fru Rigmor Schmidt istedetfor Fru Bondegaard og Hr. Grønvold-Nielsen.

Frk. Olsen overtog Hvervet som Protokolfører. Da Fru Jutta Møller i Efteraaret 1905 skulde flytte til Møen, fandt hun det rigtigst at træde tilbage fra Formandspladsen men lod sig dog overtale til at blive, og man kom udover Vanskelighederne ved at vælge Fru Stampe Feddersen til Næstformand med Bemyndigelse til at indkalde til Fællesstyrelsens Møder.

Efterhaanden som disse Møder blev talrigere, følte haardt Savnet af et eget Lokale med et Skab til at opbevare Dansk Kvindesamfunds Arkiv.

„Fællesstyrelsen hænger nu frit i Luftens Gynge," sagde Fru Stampe Feddersen ved en Lejlighed om dette Forhold.

Som sædvanlig var det det økonomiske Spørgsmaal, som lagde sig i Vejen. Skulde Ønsket om et eget Kontor for Styrelsen opfyldes, maatte der skaffes Penge tilveje. En i den Anledning foretagen Henvendelse til det „Raben-Levetzowske Fond" og det „Classenske Fideicommis" bragte intet Udbytte, og der stod da kun tilbage at appellere til Medlemmernes Offervillighed. Paa Fællesmødet i Horsens blev Spørgsmaalet forhandlet, og en Indsamling foretagen, der indbragte 213 Kr. 70 Øre. Fællesstyrelsen lejede derefter Lokale hos Københavnskresen Nørregade 33, hvor fremtidig dens Møder fandt Sted, ligesom ogsaa Bladets Kontor henlagdes hertil. Kontoret var daglig aabent 2 Timer, i hvilke man kunde søge Oplysninger om Dansk Kvindesamfunds Virksomhed hos Kontorets lønnede Forretningsfører, Frk. Jakobsen.

Paa Fællesmødet i Horsens valgtes til Styrelsen istedetfor

Herredsfoged Svejstrup og Fru Rigmor Schmidt: Fru Nelly Hansen, Esbjerg, og Overretsagfører Munch-Petersen, København. Ved samme Fællesmøde fik Samfundet et uventet Tilbud om Hjælp af kgl. Skuespillerinde Frk. Anthonsen, som uden selv at være Medlem overværede et af de offentlige Forhandlingsmøder og, greben af Interesse for Sagen, traadte op paa Talerstolen og lovede at ville lade afholde en Forestilling i København i Vinterens Løb, hvis Indtægt skulde tilfalde Dansk Kvindesamfund. Dette Løfte holdt hun ogsaa, men gjorde strax under Forberedelserne den Erfaring, at det Kvindesamfund, som ovre i Horsens havde vakt hendes Begejstring, spillede i det københavnske Bourgeoisi nærmest en Rolle som Spurven i Tranedans; skulde hendes Forestilling kunne regne paa en Sukces, maatte Velgørenheden, den eneste fashionable Form for Kvindesag, paakaldes. Hun besluttede sig da til at lade „Louiseforeningen" dele Indtægten med Dansk Kvindesamfund for at sikre sin Forestilling Bredgadekvarterets Bevaagenhed. Denne Sammenblanding af Kvindesag og Filantropi faldt imidlertid Fællesstyrelsen lidt for Brystet; man frygtede, at en Sammenstilling af disse to saa forskelligartede Foreninger skulde give Dansk Kvindesamfunds Modstandere i det brede Lag Vaaben i Hænde og bad Frk. Anthonsen om at lade det blive, som først var bestemt.

Sluttelig enedes man om, at Udbyttet af den egentlige Forestilling skulde tilfalde Louiseforeningen alene, og, at Dansk Kvindesamfund skulde have Indtægten af Generalprøven. Denne beløb sig til 757 Kr., hvoraf de 300 tilfaldt Bladet, de 200 Agitationen for Dannelsen af Krese i Jylland, hvoraf Fru Nelly Hansen havde paataget sig at danne 8, dersom hun fik en saadan Hjælp. Resten af Indtægten tilfaldt Fælleskassen og kom Kontoret til Gode. Uden Hjælp fra Dansk Kvindesamfunds Side havde Frk. Anthonsen ordnet alt denne Forestilling vedrørende, og Fællesstyrelsen sendte hende med god Grund en hjærtelig Tak.

Efterhaanden, som Dansk Kvindesamfunds udvidede Virksomhed forøgede Kontorets Forretninger, kunde man ikke nøjes med en Kontortid af 2 Timer, og, da Frk. Jakobsen

ikke kunde paatage sig mere Arbejde, traf man en Ordning med Frk. Theodora Daugaard, som overtog Forretningsførerens Hverv med Kontortid fra 10 til 2 ligesom ogsaa senere Hvervet som Redaktionssekretær ved Bladet med Ret til at antage extra Hjælp, som hun selv betalte.

Kontoret flyttedes i Oktober 1909 til sit nuværende Lokale, Studiestræde 49, hvor Fællesstyrelsen havde lejet Lej-

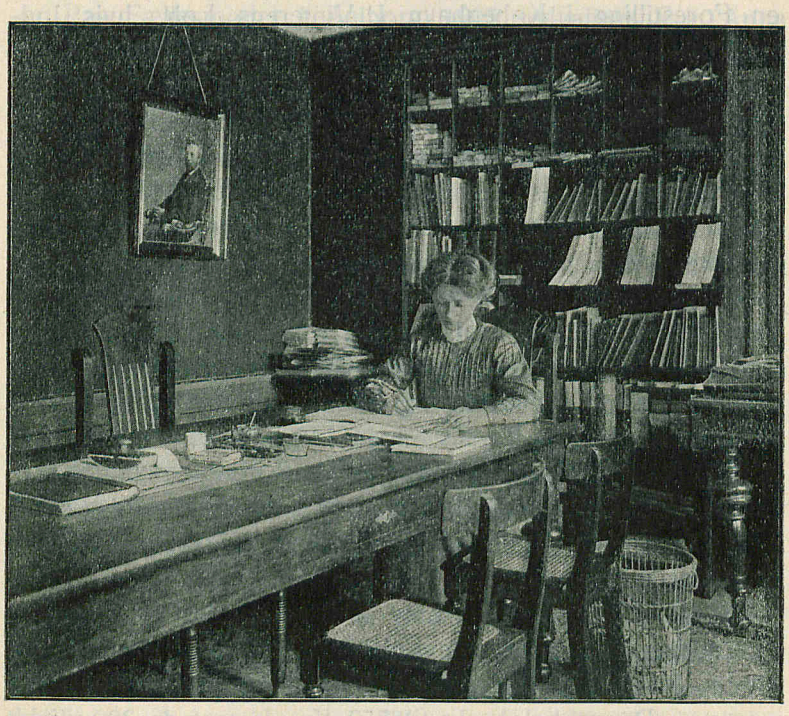

Dansk Kvindesamfunds Hovedkontor.
Fot. Julie Laurberg & Gad.

lighed sammen med Nationalraadet. Lokalet bestaar af et Forværelse og en lys, rummelig 3-Fags Stue ud til Vestervold. Bohavet svarer i enhver Henseende til de beskedne Kaar, som en Foregangsforening maa finde sig i at leve under. Naar man kigger om Hjørnet lige overfor, kan man fange et Glimt af Studenterforeningens Renaissancepalads. „Hvad er imod Studentens Kaar?“ — Men det var Dansk Kvindesamfunds Kontor, vi skulde tale om.

Rundt om paa Væggene hænger Billeder af Kvindesagens kendte Mænd og Kvinder. Der er Fru Jutta Bojsen Møller, skænket Samfundet af Frk. Julie Laurberg; der er Selma Lagerlöf, skænket Kontoret af Frk. Eline Hansen i Anledning af Dansk Kvindesamfunds 25 Aars Jubilæum; der er den engelske Forfatterinde og Stemmeretskvinde Evelyn Sharp, som var Dansk Kvindesamfunds Gæst 1909 og i den

Dansk Kvindesamfunds Hovedkontor.
Fot. Julie Laurberg & Gad.

Anledning forærede Samfundet sit Portræt. Der er Bjørnstjerne Bjørnson og Stuart Mill, og der vil om kort Tid ogsaa komme til at hænge et stort Portræt af Svend Høgsbro, udført af Frk. Laurberg paa Bestilling af Kresene. Paa Reolerne findes kvindesaglige Skrifter og Pjecer, men den Laanebogsamling, som Fru Stampe Feddersen flere Gange har stillet Forslag om, at Fællesstyrelsen skulde anskaffe til Udlaan blandt Medlemmerne og indeholdende det meste af,

hvad der er skrevet, Kvindesagen vedrørende, staar endnu hen som et uafgjort Spørgsmaal.

Ved Fællesmødet i Svendborg traadte Frk. Helene Berg efter eget Ønske ud af Styrelsen til almindelig Beklagelse. Dansk Kvindesamfunds store Opsving i disse Aar skyldtes for en ikke ringe Del hende. Det var dog ikke hendes Hensigt med det samme at trække sig ud af Dansk Kvindesamfunds Arbejde; baade som Redaktør af „Kvinden og Samfundet", som Stifter af nye Krese og allermest som Medlem af Udvalget om gift Kvindes Retsstilling stillede hun endnu et Aar sine ualmindelige Evner til Foreningens Raadighed. Dansk Kvindesamfunds to selvstændige Bidrag til Børnelovgivningen og Ægteskabslovgivningen er i Hovedsagen Helene Bergs Værk; hun siger selv herom i sin Udvalgsberetning paa Fællesmødet i Odense 1908: „Naar jeg nu til Efteraaret rejser til Udlandet, saa er der, naar jeg ser tilbage paa mit Arbejde i Dansk Kvindesamfund disse sidste faa Aar, intet, der giver mig den Glæde og Tilfredsstillelse, som det, at mine to Forslag til Fællesmødet — det i sin Tid angaaende ugift Moder og udenfor Ægteskab født Barn og det ifjor om gift Kvindes Retsstilling — begge blev modtagne saa godt, og at jeg fik Lov at være med i Arbejdet for de 2 Udkast til Lovforslag, og at det lykkedes at fuldføre dem saa vidt, som de kunde fuldføres fra Dansk Kvindesamfunds Side, mens jeg endnu kunde være med."

Under Forhandlingen om Valget af hendes Stedfortræder hævdedes fra Fællesstyrelsens Side Nødvendigheden af, at det blev en Københavner, da Arbejdet ellers blev uoverkommeligt for de enkelte københavnske Medlemmer. Fru Scheuer erklærede for sin Part, at hun ikke vedblivende kunde overkomme Arbejdet som Sekretær, naar Formanden sad paa Møen og Næstformanden paa Falster, og Styrelsen tilmed blev berøvet en af sine københavnske Kræfter. Den samme Forhandling gav Anledning til Spørgsmaalet om, hvorvidt Styrelsen, som den i dette Tilfælde havde gjort, var berettiget til at foreslaa Fællesmødet Valget af bestemte Medlemmer, eller om dette skulde betragtes som en enevældig Handling. Fru Stampe Feddersen hævdede, at Styrelsen maatte have Ret til at foreslaa Medlemmer, som den

mente at kunne have Brug for. „Man kan sagtens vedtage", sagde hun, „at Fællesstyrelsen skal udføre baade det ene og det andet Arbejde, men saa maa man ogsaa vide, om de, man vælger, er i Stand til at udføre Arbejdet". Hun fik Medhold hos Frk. Luplau, som sagde: „Det vilde være saare lidt frisindet, om vi vilde nægte Fællesstyrelsen Ret til at stille Forslag; vi er jo stillede frit med Hensyn til, om vi vil vælge de foreslaaede eller ej." Man enedes om, at Fællesstyrelsen før Mødet i Bladet skulde meddele, hvem den vilde foreslaa.

Fællesstyrelsen fik derefter sit Ønske opfyldt, at faa Fru Esther Carstensen, København, valgt ind oven i Købet med højt Stemmeantal, hvilket viste, at Uenigheden ikke havde personlige men principielle Aarsager; Fru Carstensens Navn var allerede fordelagtig bekendt i Kresene paa Grund af hendes vellykkede Arbejde for at gøre Dansk Kvindesamfund det muligt igen at træde ind i Valgretsforbundet. (Se „Dansk Kvindesamfund og de andre Kvinderetsforeninger"). Samtidig med Fru Carstensen indvalgtes ogsaa Fru Astrid Hostrup, Digterens Sønnekone, idet ogsaa Frk. Frida Schmidt havde ønsket at træde ud. Lige siden 1893 havde hun varetaget Kassererens Hverv, og Frk. Berg rettede ved Mødet paa Fællesstyrelsens Vegne en Tak til hende for hendes mangeaarige, trofaste og dygtige Arbejde i Dansk Kvindesamfund og foreslog Forsamlingen at udnævne Frk. Frida Schmidt til Æresmedlem af Dansk Kvindesamfund. Forslaget hilstes med den varmeste Tilslutning. Hvervet som Kasserer overtoges af Frk. Anna Olsen, som endnu varetager det.

Imidlertid var Kresenes Antal i stadig Stigning, og Fællesstyrelsens Arbejde øgedes i samme Forhold. Der trængtes mere og mere til Arbejdskraft i København, og Ønsket om at have et Forretningsudvalg der paa Stedet bestaaende af 7 Medlemmer medførte en større Udvidelse af Styrelsen, for at Landskresene kunde faa den dem tilkommende Repræsentation. Paa Fællesmødet i Odense vedtoges det, at Fællesstyrelsen fremtidig skulde bestaa af 15 Medlemmer, saaledes, at der kunde indvælges 7 Københavnere til at danne et Forretningsudvalg. Rigtignok blev det ikke lovfæstet den

Gang, at de 7 skulde være bosiddende i København eller nærmeste Omegn; Fællesmødet vilde nok indrømme Nødvendigheden heraf men vægrede sig af principielle Grunde ved i Lovene at tilkende København en saa uforholdsmæssig Repræsentation. I Praxis anerkendte man dog vedblivende Nødvendigheden af at have 7 Styrelsesmedlemmer i København.

Der skulde altsaa paa Odensemødet vælges 6 ny Medlemmer til Fællesstyrelsen og desuden et Medlem i Stedet for Fru Scheuer, som, skøndt udenfor Tur, ønskede at træde ud, da hun ikke længer kunde afse saa megen Tid, som Arbejdet i Fællesstyrelsen krævede. Denne hendes Beslutning vakte levende Beklagelse baade inden- og udenfor Styrelsen. Hun havde varetaget sit Hverv som Sekretær med saa megen Dygtighed og Samvittighedsfuldhed og samtidig ved sin elskværdige Optræden vundet saa mange Venner, at hun efterlod sig en Plads, som ikke let kunde udfyldes. Ved Festmaaltidet i Odense var hun ogsaa stadig Genstand for Hyldest, og alle ønskede snart igen at maatte se hende som Medlem af Dansk Kvindesamfunds Fællesstyrelse.

Bothilde Scheuer

De ny Styrelsesmedlemmer blev: Redaktionssekretær Svenn Poulsen, Frk. cand. med. & chir. Thøger Sørensen, Landstingsmand Jørgen Berthelsen, Frk. cand. jur. Astrid Rickmann, Frk. Karen Johansen, Holstebro, Fru Riising-Rasmussen, Odense, og Fru Signe Bjørner, København.

Frk. Thøger Sørensen overtog Sekretærposten efter Fru Scheuer og tillige Formandsposten i Forretningsudvalet, som kom til at bestaa af alle de københavnske Medlemmer. Der indtraadte allerede inden Udgangen af det første Forretningsaar en Forandring i Styrelsen, idet Fru Bjørner i Januar

1909 ikke ønskede at sidde i Styrelsen længer, hvorfor første Suppleant, Fru Dorothea Petersen fra Herlufsholm, indtog hendes Plads indtil næste Fællesmøde. Imidlertid var Jensen-Sønderup ved Ministerskiftet i Juli 1908 bleven Trafikminister og kunde ikke vedblivende afse Tid til Arbejdet i Styrelsen, hvorfor han ved Fællesmødet i Holstebro 1909 traadte tilbage.

Heller ikke Frk. Johansen ønskede Genvalg, og istedetfor disse to og Fru Dorothea Petersen indvalgtes Fru Elisa Petersen, Næstved, Fru Tolderlund fra Thisted og Fru Scheuer, som efter kun ét Aars Fraværelse til almindelig Glæde atter meldte sig til Tjeneste. Ved det første Møde i Fællesstyrelsen overtog hun igen Pladsen som Formand i Forretningsudvalget, som hun endnu beklæder. Fru Riising-Rasmussen blev valgt til Næstformand i Stedet for Fru Stampe Feddersen, som af Helbredshensyn maatte opgive dette Hverv. I Løbet af Aaret udtraadte Frk. Thøger Sørensen af Styrelsen, i hvilken hun som Formand for Agitationsudvalget havde udført et stort, anerkendelsesværdigt Arbejde. I hendes Sted indtraadte første Suppleant, Frk. Sørensen, Helsingør.

Jensen-Sønderup

Fru Bojsen Møller havde paa dette Tidspunkt været Dansk Kvindesamfunds Formand i næsten 17 Aar og flere Gange ytret Ønske om at trække sig tilbage og overlade Pladsen til en yngre Kraft, men paa Medlemmernes indstændige Opfordring havde hun ladet sig overtale til at blive. Endelig bestemte man sig til at se sig om efter en Afløser for hende og tog paa Fællesmødet i Silkeborg Afsked med hende som Formand. Da Valget af hendes Afløser imidlertid tilkom Fællesstyrelsen, opsattes det til dennes første Møde.

Fællesmødet i Silkeborg formede sig udenfor Forhandlings-

møderne som en Afskedsfest for den gamle Formand. Efter at Mødets alvorligere Del var forbi, fandt Søndag Morgen en lille Højtidelighed Sted, som indlededes med, at Forsamlingen til Tonerne af et Orkester hilste „Dansk Kvindesamfunds Moder", med en Sang, skreven af Fru Dorothea Petersen. Følgende Vers midt i Sangen, giver et levende Billede af de Egenskaber hos Fru Jutta Møller, som havde vundet hende alles Hjærter:

Ædel af Æt,
Kampberedt mod alt slet,
Gik Du legende — let
Ud og stred for vor Ret,
Baned Vej, der sig tornefuld strækker
Gennem haanende Hærskarers Rækker,
Gennem Latterens skyllende Bølge,
Baned Vejen, vi andre nu følge.

Mangen en Gang
Var den trælsom og lang,
Men Dit Smil og den Klang,
Der laa gemt i Din Sang,
Gløded Hjertet til ildfuldt at banke
for vor kære, vor stadige Tanke.
Du bar fremad og aldrig tilbage,
Bar os frem mod de lysere Dage.

Fru Scheuer tog derpaa som Formand for Forretningsudvalget Ordet og stillede paa Fællesstyrelsens Vegne Forslag om at udnævne Fru Bojsen Møller til Dansk Kvindesamfunds Æresformand. „Vi er jo sikkert alle enige om, at vi aldeles ikke kan tænke os at undvære vor kære, gamle Formand ved vore Møder", sagde hun, „og vi foreslaar derfor dette Valg, som ikke skal gentages hvert Aar, men som skal sikre os, at vi har Fru Bojsen Møller i vor Midte, saa længe hun maa faa Kraft til at samles med os".

Derefter tog Fru Uldall, Silkeborg, Ordet og bad hende som et synligt Minde om Dansk Kvindesamfunds Taknemmelighed og Kærlighed at modtage et Maleri af Godfred Christensen, forestillende et Parti fra Himmelbjerget, i Nærheden af det Sted, hvor hun havde tilbragt sit Ægteskabs første lykkelige Aar. Mødet i Silkeborg sluttede med en Udflugt til Himmelbjærget i det skønneste Junivejr.

Da man skiltes, vidste endnu ingen, hvem der skulde blive Dansk Kvindesamfunds ny Formand. Fru Stampe Feddersen, som havde været selvskreven til denne Plads, havde af Helbredshensyn afslaaet at tage mod Valg. Dansk Kvindesamfund var nogle Maaneder et Rige uden Hersker.

Paa Fællesstyrelsens Møde i Oktober valgtes Næstformanden, Fru Riising-Rasmussen til Formand. Det var ingen let Stilling, hun gik ind til efter Fru Bojsen Møller; Forholdet mellem denne og Medlemmerne havde været af en saa ejendommelig Natur, saa helt igennem præget af hendes egen ejendommelige Personlighed, at det slet ikke kunde gentages med en ny Formand. Men det var ogsaa helt andre Krav, der stilledes til Fru Bojsen Møllers Afløser: Krav om Fremblik og Overblik, om Arbejdsevne og Forhandlingsevne. Dansk Kvindesamfund havde Grund til at tro, at den ny Formand var i Besiddelse af disse Egenskaber. Hun havde som Formand for Odensekresen skabt denne Kres en ny Opblomstring efter mange Aars Henvisnen, hun havde haft sin store Del i Stiftelsen af de mange fynske Krese, og den fynske Kressammenslutning var hovedsagelig hendes Værk.

Fru Riising-Rasmussen

Sit Syn paa Kvindesagen har hun givet i følgende Ord i „Kvinden og Samfundet“ under Rubriken: Vore Krese og deres Formænd:

„For mig staar Kvindesagen som den store Sag, der rækker Verden over og gælder en hel Menneskeheds Oprejsning — baade politisk, socialt og økonomisk, og derfor er Kvindesagen ikke skrinlagt med Valgrettens Indførelse, men den vil bestaa i endnu en lang Række Aar og øve sin Indflydelse paa Kvinderne selv og paa deres Arbejde ude og hjemme.“

En saadan Tro paa Kvindesagen maa den have, som tør paatage sig at føre Dansk Kvindesamfund videre ind i det ukendte Land hinsides den politiske Valgret.

Ved Mødet i Silkeborg indvalgtes i Styrelsen istedetfor Redaktionssekretær Svenn Poulsen, Fru Nelly Hansen, Fru Bojsen Møller og den indkaldte Suppleant, Frk. Sørensen: Fru Berg Nielsen, Fru Johanne Andersen, Eiby, Fru Thyra Dorph, Krabbesholm, og Fru Gyrithe Lemche.

I Aarets Løb maatte Fru Dorph udtræde igen, da hun fremtidig med sin Familie skulde tage Ophold i Amerika. Men derovre fra har hun trofast fulgt Dansk Kvindesamfunds Færd gennem Medlemsbladet og gennem Korrespondance med sine Venner indenfor Foreningen, og denne hendes Trofashed gav sig et synligt Udtryk, da hun ved Indsamlingen til Dansk Kvindesamfunds Banner sendte Udvalget 10 Kr. som sit Bidrag. I hendes Sted indtraadte Fru Nelly Hansen som første Suppleant men ønskede ikke at modtage Valg ved næste Fællesmøde, hvor ogsaa Fru Stampe Feddersen og Frk. Rickmann efter eget Ønske traadte ud af Fællesstyrelsen. Valgte i deres Sted blev Birkedommer Esmann, Ejby, Borgerrepræsentant Fru Thora Knudsen og Fru Laura Wilkens, begge fra København. Fru Wilkens overtog Hvervet som Protokolfører efter Frk. Rickmann.

Fællesmødet i Nykøbing F. 1911 skulde tillige have været en Afskedsfest for Fru Stampe Feddersen, som nu trak sig tilbage efter at have siddet 8 Aar i Fællesstyrelsen, og hun havde sikkert glædet sig til at deltage i dette hendes sidste Fællesmøde som Styrelsesmedlem og derfor ønsket Mødet afholdt i sin egen Kres, men et Dødsfald i hendes nærmeste Familie kaldte hende bort, ligesom Forhandlingerne skulde begynde. Den Gang paa Mødets sidste Dag Fællesstyrelsen og Tillidsmændene samledes med deres Værter om de festlig smykkede Borde og i Tale og Sang mindedes Fru Stampe Feddersens store og indgribende Betydning for Dansk Kvindesamfund, hendes Evne til at sætte Kvindesagen over alle personlige Hensyn, hendes altid offerberedte Kærlighed til den Forening, som i hendes Øjne sluttede hele Kvindesagen inde, da sad hun selv hjemme i Amtsgaarden og maatte overlade

til en anden at overbringe Nykøbingkresens Formand, Skolebestyrerinde, Frk. Olsen, den Tak, som hun selv af et fuldt Hjærte havde ønsket at bringe hende, fordi hun for hendes Skyld havde paataget sig det store Arbejde, der er forbundet med at indbyde til Fællesmøde.

Det er ikke ved Festerne, at Fru Stampe Feddersen har indskrevet sit Navn i Dansk Kvindesamfunds Historie, det er ikke som den hyldede og tiljublede Taler, hun vil staa for Eftertiden, men det er som den aarvaagne, utrættelige Vejleder, der hverken lod sig blænde af Medgangens Sol eller Modgangens Taage men altid var i Spidsen, manende eller advarende, eftersom Forholdene krævede det.

FÆLLESLOVENE

Dansk Kvindesamfunds Love undergik i dette Tidsrum jævnlige Ændringer. Den største og betydningsfuldeste af disse var Ændringen af § 1 ved Fællesmødet i Horsens 1906, hvorved Sætningen: „Dansk Kvindesamfunds Formaal er at arbejde for Kvinders kommunale og politiske Valgret og Valgbarhed samt . . . .“ blev sat i Spidsen for Paragrafen, som ellers forblev uforandret (se Side 284 og 288). Efter at Kvinderne d. 20. April 1908 havde faaet kommunal Valgret, blev Ordene „kommunale og“ slettede.

Paa Fællesmødet i Svendborg 1907 vedtoges flere Ændringer med Hensyn til Fællesmøderne. Hidtil havde alle Fællesmøder kunnet indkaldes med mindst 3 Ugers Varsel; nu blev det bestemt, at det aarlige Fællesmøde skulde indkaldes med 6 Ugers Varsel, og, at overordentlige Fællesmøder kunde indkaldes med 1 Uges Varsel. Endvidere bestemtes det, at selvstændige Forslag skal indgives skriftlig til Fællesstyrelsen mindst 4 Uger før det Fællesmøde, paa hvilket de ønskes drøftede; hidtil havde 3 Uger været Tidsfristen.

Ogsaa med Hensyn til Bladet foretoges en Ændring, fremkaldt ved de stadig indløbende Klager fra Kresene over, at hvert Medlem skulde betale 75 Øre til Bladet. Fremtidig

skulde Mand og Hustru eller to Søskende, som boede sammen, kun betale og modtage et Exemplar af Bladet.

Allerede paa Fællesmødet i Horsens havde Fru Stampe Feddersen stillet Forslag om at skabe et nærmere Samarbejde mellem Kresene og Fællesstyrelsen ved at, Kresenes Formænd samledes hvert Aar i Januar i København til et Møde med Styrelsen, hvor denne gjorde Rede for det udførte Arbejde og for Planerne for Vinterens Arbejde, men først her paa Fællesmødet i Svendborg blev det endelig vedtaget og indført i Lovene, at: „I Januar afholdes et Møde, hvor alle Kresformændene og Fællesstyrelsen samles".

Der havde ikke været trykt nye Love siden 1904; nu blev de gennemsete Love trykte i 8000 Exemplarer og udsendte til hvert enkelt Medlem.

Begge de følgende Aar 1908 og 1909 blev Lovene optrykte med ny tilføjede Ændringer. Den væsentligste Ændring paa Fællesmødet 1908 var Fællesstyrelsens Udvidelse til 15 Medlemmer og Forhøjelsen af Stedfortrædernes Antal til 5. For saavidt mulig at imødekomme de stadig fra Kresene fremsatte Ønsker om Læmpelser i Kontingentet til Fælleskassen, vedtog man paa samme Møde, at Medlemmer, indmeldte efter 1. Juli, kun skulde betale det halve Kontingent, og Læmpelserne med Hensyn til Bladet udstraktes saa vidt, at en Familie, hørende til samme Husstand, kun skulde betale og faa et Exemplar af Bladet.

Det var ved Dansk Kvindesamfunds Organisation bestemt, at Kresafdelingerne skulde have fuldt Selvstyre indenfor de ved Fælleslovene fastsatte Grænser. Det var altsaa i Virkeligheden i Strid med denne Paragraf, at Fællesstyrelsen ved det første Fællesmøde 1893 indrømmede de enkelte Krese Ret til at sætte Arbejdet for den politiske Valgret paa deres Program, thi det var at gaa udenfor de i Fælleslovene fastsatte Grænser. Da ved Fællesmødet i Horsens 1906 disse Grænser var blevne udvidede til at omfatte kommunal og politisk Valgret og Valgbarhed, skulde man tro, at den rette Overensstemmelse mellem Fælleslovene og de lokale Love var tilvejebragt, men det viste sig imidlertid ikke desto mindre, at flere Krese ikke havde

Arbejdet for den politiske Valgret udtrykt i deres lokale Love; og Fru Nelly Hansen fremdrog derfor paa Fællesmødet i Odense 1908 dette Spørgsmaal og mente, at Fællesstyrelsen burde sikre sig, at Fælleslovenes § 1 ogsaa stod som § 1 i Kresenes Love. Efter nogen Forhandling vedtoges det, at de lokale Love alle skulde have Fælleslovenes § 1, og, at de skulde indsendes til Fællesstyrelsens Godkendelse. For at lette de nye Krese Arbejdet med de lokale Love nedsattes i første Styrelsesmøde paa Forslag af Frk. Daugaard et Udvalg til at udarbejde et Udkast til lokale Love, som kunde sælges til Kresene for en ringe Pris.

Lovene var efterhaanden ved idelige Ændringer og Tilføjelser blevne ret vidtløftige og upraktiske i deres ydre Skikkelse og trængte til at genopstaa i en knappere og tydeligere Affattelse. Paa Fællesmødet i Silkeborg blev det derfor vedtaget, at Fællesstyrelsen skulde nedsætte et Udvalg til paa næste Fællesmøde at fremkomme med Forslag til ny. Lovudvalget kom til at bestaa af Landstingsmand Jørgen Berthelsen, Formanden, Fru Riising-Rasmussen, Kassereren, Frk. Anna Olsen, Kontorets Forretningsfører, Frk. Daugaard, og cand. jur. Frk. Astrid Rickmann.

De nye Love udmærker sig fremfor de gamle ved Knaphed og Tydelighed i deres Affattelse. De gamle Loves 20 Paragrafer er her indskrænkede til 12, af hvilke de 4 henhører under Forretningsordenen. Ud for hver enkelt Paragraf staar det Ord, som betegner dens Indhold.

Lovenes vigtigste Ny-Bestemmelse er, at Fællesstyrelsens Medlemmer fremtidig skal vælges paa 3 Aar og afgaa efter Tur med 5 hvert Aar, — de to første Aar bestemmes Afgangen ved Lodtrækning, — og, at mindst de 7 af Medlemmerne skal være bosiddende i København eller nærmeste Omegn. Suppleanterne, saa vel som Revisorerne, skal vælges hvert Aar. Af Læmpelser overfor Kresene indføres den Bestemmelse, at Medlemmer, indmeldte efter 1. Oktober, kun skal betale 25 Øre til Fælleskassen.

For en udenforstaaende vil disse Love sandsynligvis ikke frembyde noget nævneværdig nyt, men for den, som er kendt med Forholdene indenfor Dansk Kvindesamfund, vil

Bestemmelsen om, at Styrelsesmedlemmerne skal vælges paa 3 Aar, og, at mindst de 7 skal være bosiddende i København eller nærmeste Omegn, betegne en glædelig Udvikling af Tillidsforholdet mellem Kresene og Fællesstyrelsen, et Forhold, hvorpaa Dansk Kvindesamfunds indre og ydre Styrke hovedsagelig beror. Fællesstyrelsen kan nu faa den nødvendige Arbejdsro og Arbejdskraft til at forfølge de Formaal, som Samfundets Program foreskriver den, og til at tage de Opgaver op, som Øjeblikket lægger paa dens Vej. Men dette betyder ingenlunde en Svækkelse af Kresenes Magt, kun en Erkendelse fra deres Side af, at jo arbejdsdygtigere Styrelsen er, jo bedre vil Fællesmødet kunne bruge den, som det den rettelig bør være: et Redskab for Kresenes Ønsker og Vilje. Samtidig med, at Fællesstyrelsen paa Mødet i Nykøbing fik sin Stilling styrket, lagdes Grunden til en videre Organisation af Samfundet, som tilsigtede at give ogsaa Fællesmødet en Styrkelse ved at aabne Kresene Mulighed for ved en Fællesoptræden at give deres Ønsker og Vilje den fornødne Vægt overfor Fællesstyrelsen.

Herom nærmere i det følgende.

KRESENE

I Organisationens første 10 Aar naaede Kresenes Antal op paa 14; 8 Aar efter var Tallet 112 med ca. 7000 Medlemmer. Størst var Fremgangen efter 1906. Det første af disse Aar dannedes 27 ny Krese, det næste 22, det næste igen 34. Den store Tilvæxt skyldtes dels, at Dansk Kvindesamfund paa Fællesmødet i Horsens havde sat Arbejdet for den kommunale og politiske Valgret med rene og tydelige Ord ind i Fælleslovenes § 1, dels Opnaaelsen af den kommunale Valgret 1908. Dansk Kvindesamfunds Foredragsholdere gennempløjede i disse Aar Landet paa Kryds og Tværs og stiftede Krese, hvor der var Jordbund men undertiden ogsaa, hvor der ingen var, hvorfor flere af de nydannede Krese døde en hurtig og naturlig Død. Af Kresstiftere skal nævnes: Frk. Eline Begtrup, Frk. Helene Berg, Frk. Anne

Bruun, Fru Salicath, Fru Tolderlund, Frk. Gudrun Rørdam og Overretssagfører Munch-Petersen.

Jo mere Antallet af Krese voxede, jo mere trængtes der til en organisk Forbindelse mellem disse og Fællesstyrelsen. Allerede Fru Bondegaards Forslag paa Fællesmødet i Rønne om, at hver Kres skulde have en Repræsentant i Fællesstyrelsen, tilsigtede en saadan nærmere Forbindelse, men dels frygtede man for at forringe Fællesmødernes Betydning ved at berøve dem Valget af Medlemmer til Styrelsen, dels umuliggjorde Kresenes voxende Antal en saadan Repræsentation. Paa Fællesmødet i Horsens dukkede Ønsket om en videre Udvikling af Organisationen frem i en ny og antagelig Skikkelse, idet Fru Andersen, Uldum, Medlem af Horsenskresen, stillede Forslag om at danne Sammenslutninger af enkelte Krese med egen Styrelse og Formand. Forslaget blev modtaget med Velvilje, men det overlodes til Kresene selv at bringe saadanne Sammenslutninger i Gang. Da der imidlertid ved næste Fællesmøde endnu intet var foretaget i Sagen fra Kresenes Side, stillede Fru Stampe Feddersen paa Fællesstyrelsens Vegne Forslag om, at Landet skulde deles i Foredragsringe, saaledes at der indenfor hver Ring dannedes et Foredragsudvalg til Planlæggelse af Foredragsrejser og Samarbejde med det af Fællesstyrelsen nedsatte Foredragsudvalg, og dette vedtoges.

Hermed var der dannet et Udgangspunkt for den Kressammenslutning, Fru Andersen, Uldum, havde foreslaaet; de første Distrikter dannedes, andre Krese fulgte Exemplet, og de Landsdele, som endnu tøvede med at indføre Distriktsordningen, kom omsider med, da Fællesstyrelsen 1910 fremsatte et Tilbud om billige Foredrag i Agitationsugen paa Betingelse af, at de Landsdele, hvor Distriktsordningen endnu ikke havde fundet Sted, foretog en saadan, for at hver Distriktsformand kunde ordne Foredragsrækken for sit Distrikt.

For at tilvejebringe en ensartet Forretningsgang indenfor Distrikterne nedsatte Fællesstyrelsen et Udvalg til at udarbejde et Forslag til Bestemmelser for Distrikter under Dansk Kvindesamfund. Formanden for dette Udvalg, Fru Elisa Petersen, forelagde paa Fællesmødet i Nykøbing 1911 et

saadant Udkast for en Forsamling af Distriktsformænd og fik det antaget.

Distriktsinddelingens Formaal er ifølge disse Bestemmelser at bringe et nærmere Samarbejde i Gang mellem de allerede bestaaende Krese samt at agitere for Dannelsen af nye. Distrikterne sammensættes af et vist Antal Krese, som ligger i Nærheden af hinanden. Hver Kres betaler til Distriktskassen 1 Kr. om Aaret for indtil 100 Medlemmer og og 1 Kr. aarlig for hver følgende 50 Medlemmer. Der afholdes hvert Aar et Distriktsmøde, og paa dette vælges Distriktsstyrelsen for 3 Aar.

Distriktsinddelingen har i sin korte Levetid vist sig at virke tilfredsstillende og rummer sikkert Muligheder for en videre Udvikling i Fremtiden.

TILBAGEBLIK

For sidste Gang løber Skytten over Rendingen og slynger Islættens Traade ind i Kædens Understrænge, og i afvexlende Farver træder disse 8 Aars Glæder og Sorger, Vindinger og Tab frem i Væven og tegner deres Billedmønstre henover Arbejdets alvorlige Bund:

Vi ser Bjørnstjerne Bjørnson trænge sig gennem Haandværker- og Sangforeningens Festsal i Horsens i Retning af Talerstolen. Salen er et eneste bølgende Hav af Menneskehoveder, og paa dette Hav vugges Bjørnsons hvide Høvdingehoved gennem hele Salens Længde. Alle har rejst sig, og hans egen Sang: „Ja, vi elske dette Landet", bruser ham hilsende imøde. Og vi ser ham staa deroppe paa Scenens løftede Gulv og hører ham tale om Krigsmoralen, Mændenes gamle Moral, hvis Dage er talte, og Fredsmoralen, den, som Kinas ældste Filosoffer drømte om, som Buddha og Kristus forkyndte, og, som Kvinderne skal virkeliggøre og føre ind i Samfundslivet og Politiken.

„Jeg forstaar ikke, at der er Mænd, som ikke vil have Hjælp, ikke ser sig om efter Hjælpen hos Kvinderne," siger han.

Og vi ser ham om Aftenen ved Festmaaltidet midt for Tværbordet i Salens øverste Ende, omgiven af Fællesstyrelsen og sin nærmeste Familie og Festens Vært, Horsenskresens mangeaarige Formand, Frk. Kirsten Laursen.

Der er Champagne paa Bordet, en ukendt Luxus i det spartanske Kvindesamfund, men, naar Bjørnstjerne Bjørnson er Gæst, er intet for godt.

Udenfor i Industriforeningens Have staar Folk og trykker Ansigterne mod Ruderne for at opfange nogle Ord af de Taler og Sange, som summer i Rummet derinde. Bjørnson tager flere Gange selv Ordet, og gamle Fru Jutta Møller stiger op paa en Stol og hilser Bjørnson som „den store Arbejdsmand".

Saa læses de mange Telegrammer op; et fra Trafikminister Høgsbro lyder saaledes:

„Dybt beklagende første Gangs Fraværelse, sender jeg Aarsmødet min hjærtelige Hilsen og Tak med bedste Ønsker for vor Sag, Maalestokken for Mænds Frisind og Retfærdighedsfølelse, for Kvinders Oplysning og Udvikling."

Der svares tilbage:

„Mødet siger Dem hjærtelig Tak for Hilsenen, venter Mændenes Frisind og Retfærdighed til Vinter."

Som en Tak for sidst sendte Bjørnson efter Mødet i Horsens Dansk Kvindesamfund „en Opsang, Dansk Kvindesamfund tilegnet", skreven med hans egen Haand*). —

Skytten arbejder videre. — Et nyt Billede kommer frem i Væven:

Dansk Kvindesamfunds Formand fylder 70 Aar d. 17. Marts 1907. Kvinden og Samfundet bringer hende sin Hyldest Side efter Side. Saa følger Festen i Københavnskresen d. 20. Marts, hvor godt og vel 100 Mænd og Kvinder deltager, og Høgsbro holder Festtalen.

Telegrammer indløber, fra Bjørnstjerne Bjørnson og Hustru,

*) Findes bag i Bogen.

fra Københavns Kvindevalgretsforening, fra Kvindelig Læseforening og endelig et Telegram saalydende:

„400 Kvinder og Mænd, der er samlede til Fest sammen med Medlemmer af Regering og Rigsdag i Anledning af den i Dag stiftede Organisation af Venstrereformpartiet paa Sjælland, beder Dem modtage Forsamlingens Hyldest og Tak for det betydningsfulde Arbejde, De som Formand for Dansk Kvindesamfund har udført til Fremme af Venstres store Programsag: Almindelig Valgret for Kvinder og Mænd." —

Saa følger de jydske Kreses Fest for Fru Møller i Silkeborg d. 21. April i Forbindelse med et Forhandlingsmøde for Medlemmer fra hele Jylland og et offentligt Møde. Tanken om at holde en jydsk Fest for Fru Møller i umiddelbar Nærhed af hendes gamle Hjem, Sejling Præstegaard, udgik fra Fru Ingerslev, Jerne. Silkeborgkresens Formand, Fru Bjerregaard, dens Sekretær, Fru Nelly Hansen, og Fru Kirkegaard dannede Forretningsudvalg. Ved Festmaaltidet, hvor ikke mindre end 30 Taler holdtes, talte Fru Ingerslev for Hædersgæsten.

Paa samme Møde dannedes det jydske Agitationsudvalg, og Fru Bojsen Møller tegnede sig for 50 Kr. til Agitationen. —

Skytten arbejder videre. — Atter en Fest:

Dansk Kvindesamfunds Stifter, Fredrik Bajer, fejrer sin 70-aarige Fødseldag d. 21. April 1907; Foreningen hilser ham med en Buket af hvide Syrener og røde Roser, ledsaget af en Skrivelse:

„Dansk Kvindesamfund sender Dem sin hjerteligste Lykønskning og sin varmeste Tak for Deres trofaste og ihærdige Arbejde i Kvindernes Sag."

„Kvinden og Samfundet" hilser ham telegrafisk:

„Hjertelig Hilsen til Kvindesagens og Fredssagens trofaste Arbejder." —

Næste Billede. — Vi er paa Aulestad. Dansk Kvindesamfunds Formand overrækker Bjørnstjerne Bjørnson i Anledning af hans 50 Aars Digterjubilæum en Adresse, underskreven af Dansk Kvindesamfunds Fællesstyrelse og 61 Kresformænd:

„Til Digteren:

Bjørnstjerne Bjørnson!

Alle Nordens Kvinder staar i Taknemlighedsgæld til Bjørnstjerne Bjørnson — ogsaa Danmarks Kvinder.

Paa det aarlige Fællesmøde, som Dansk Kvindesamfund afholdt i Svendborg i Dagene 16.—18. Juli, og hvor Kvinder fra alle Landets Egne og alle Samfundets Lag var samlede, vedtoges det med stor Begejstring at give vor dybe Taknemlighed Udtryk.

Vi takker *Digteren*, Bjørnstjerne Bjørnson, især for den dybe og skønne Forstaaelse af Kvinder, som gaar igennem al Deres Digtning, hvormed De har været med til at højne Kvinden baade i Samtidens Opfattelse og i vor egen Bevidsthed.

Og vi takker *Taleren* Bjørnstjerne Bjørnson — De, som „kæmper helt foruden Had" — De, som „bare mente Sag", som „har ej Hævn", som „har ej Nag mod nogen Mand paa Jorden".

I Digt og Tale har De været vor Sags fuldtro Ven, og Dansk Kvindesamfund mindes med dyb Taknemlighed de Gange, De har rakt os en hjælpende Haand. —

Skytten arbejder. — Men med ét skifter Farverne; mørke Traade fortrænger de lyse; to alvorsfulde Billeder i umiddelbar Rækkefølge fortæller os om Dansk Kvindesamfunds Sorg og Tab i disse Aar:

Der glider et Ligtog gennem Københavns Gader. I det lange Tog gaar en Skare sørgeklædte Kvinder og bærer imellem sig en Standart, prunkløs og stilløs, lavet for Tilfældet som den er. Paa det hvide Lærred, udspændt mellem to sortmalede Stænger, staar: „Dansk Kvindesamfund". — Bjørnstjerne Bjørnson er død. Paa „Kvinden og Samfundet"s Forside staar et sort Kors og nedenunder i et Digt til Bjørnsons Minde følgende Vers:

„Han kaldte — ikke højt med Herskerstemme
Men blidt, som Vennen fra den fjerne Bred,
Og se — af Stenens døde, hvide Gemme
Hans Rakel, Svava, Thora Parsberg gled;

Og som en sagte Susen at fornemme
De blege Syner hvisked': Tag mig med!
Da slutted han en Pagt for Livets Dage
Med Fredens Daad, med Styrken i de svage.

Fru Stampe Feddersen skrev i næste Nummer af Bladet: „Hvor findes nu den Mand, som vil være vor Talsmand, naar det gælder, og, naar Latterbølgen og den haanende, dræbende Spot vælter sig ind over os? — Jeg haaber, vi Kvinder maa have faaet Mod til at staa paa egne Ben. — — Han vovede at tro paa Fredens Sejr midt i al den Ufred, der er mellem Folkene og trods blodige og uretfærdige Krige i Nutiden; og han vovede at tro paa Engiftets Sejr midt i alt det skjulte og aabne Mangegifte, det nuværende Samfund er saa fuldt af, og det, endskøndt de, der paa nogle Punkter gik forud for Fremskridtet, arbejdede for at drage Kvinden ned til Mangegiftets Standpunkter." —

Billedet skifter. — Atter et Kors paa Kvinden og Samfundets Forside og nedenunder Svend Høgsbros Billed og disse Verslinier:

Han maalte med Maal, som vi Kvinder forstod;
Han blev en af vore; — ikke en Høvding, et Samlingsmærke,
Et Hoved over andre, stærkest blandt de stærke,
Men en af vore egne, en af vore bedste,
Altid ved vor Side, naar Foden søgte Fæste,
Døden maatte tage ham, før han os forlod.

— — saadan skal han leve i vore Minder,
Som han fulgte os lige fra første Færd
Gennem Vantros Taager og Spottens Vejr,
Gennem Dalens Tranghed til Bjærgets Vidder.
Vor Vaabenfælle, vor fuldtro Ridder.

Til sin Ridder havde Dansk Kvindesamfund allerede for 6 Aar siden kaaret Svend Høgsbro, i spøgefulde Ord, men med en Undergrund af dyb Taknemlighed. Det var, da han i 1904 havde modtaget Ridderkorset af Kongen. Fællesstyrelsen sendte ham da følgende Lykønskningsskrivelse:

„Vor Ridder De alt længe var,
Paa vore „Kors" De ofte bar,
Men, at til Gavn
Nu svarer Navn,

Og at De fik et Kors, som kun vil smykke —
Ikke trykke —
Dermed af Hjertens Bund og Grund: Til Lykke!" —

Inde i Bladet skrev Anne Bruun som hans Arbejdsfælle indenfor Dansk Kvindesamfund gennem mange Aar: „Svend Høgsbros Død er et saa alvorligt Tab for Kvindesagen, at man knap ret forstaar, hvorledes dette Tab skal erstattes . . . det er saa underlig uforstaaeligt, at disse straalende, gode Øjne nu er lukkede, at den friske, glade Stemme aldrig mere lyder iblandt os! Hvor vil vi savne ham de mange, mange Gange, naar Hindringerne rejser sig, og det er smaat med Haabet og Troen paa vor Sag.

Men lad os samles i en Tak, fordi han har levet iblandt os, og fordi han i en Menneskealder har været Kvindesagens trofaste, kærlige, aldrig svigtende Ven. Vi, der har kendt ham og har arbejdet sammen med ham, glemmer ham aldrig. Ære være Svend Høgsbros Minde! —

Der var Blomster fra Dansk Kvindesamfund paa Svend Høgsbros Kiste, og Medlemmer af Københavnskresen fulgte ham sørgende, som de for 14 Dage siden havde fulgt Bjørnson. Men Standarten havde de ikke med; den havde forarget alt for mange sidste Gang ved sin Simpelhed. — Og endnu ejede Dansk Kvindesamfund ikke det Banner, som burde have fulgt baade Bjørnson og Høgsbro til Jorden. Men, da Københavnskresens Medlemmer vendte hjem fra Høgsbros Jordefærd, gav de hverandre det Løfte, at det skulde være sidste Gang, Dansk Kvindesamfund saaledes offentlig bar sin Fattigdom til Skue; og en Maaned efter stillede Kresen paa Mødet i Silkeborg ved Fru Illum Forslag om, at Dansk Kvindesamfund skulde anskaffe sig et Banner.

Forslaget vandt stor Tilslutning, og Bidrag til Banneret strømmede efter Foreningens Forhold rigelig ind; op imod 1000 Kr. bragte Indsamlingen, og paa Fællesmødet i Nykøbing 1911 valgtes ved en stor Flertalsbeslutning til Bannermærke Kunstnerinden Anna Munchs Udkast: Bondepigen fra Møgeltønder, som drager det store Guldhorn op af Jorden. Udførelsen af dette Banner blev betroet Fru Ida Hansen, Enke efter afdøde Højesteretssagfører Oktavius

Hansen, vor første Kunstnerinde her hjemme paa Kunstbroderiets Omraade.

Pigen med Guldhornet er altsaa i Fremtiden Dansk Kvindesamfunds Bannermærke, ligesom Dronning Margrethes Hoved vedblivende er dets litterære Mærke, hvorfor det ogsaa findes paa denne Histories Titelblad.

Ligesom Bondepigen fra Møgeltønder ikke vidste, hvad det var for en Skat, hun drog af Jorden, men, tilskyndet af en hemmelig Anelse, tog det med sig hjem og rensede det for Jordens Smuds, til Guldets Luer aabenbarede sig for hendes undrende Blik, vidste heller ikke de Kvinder, som i Aaret 1871 stiftede Dansk Kvindesamfund, at den Tanke, de den Gang hævede op af Tidens Strøm, — som Benedikte Arnesen-Kall sagde i sit Digt over Mathilde Fibiger, — var en Kulturskat, som lidt efter lidt skulde omdanne det gamle Samfundsbillede og befri den halve Menneskehed for de Aflejringer af gammel Fordom og skæmmende Tvang, som gennem Aarhundreder havde forvansket dens naturlige Udseende — ligesom Jorden Guldhornets billedsmykte Sider. —

Og saa er Væven færdig.

Billed efter Billed ruller Dansk Kvindesamfunds Historie gennem 40 Aar sig op, og forbi os vandrer endnu en Gang de enkelte udvalgte, som til forskellig Tid bar Kvindesagens hellige Flamme videre ad Vejen mellem deres skærmende Hænder. Og vi, som har taget Dansk Kvindesamfunds Gerning i Arv, som ærer dets Minder, tror paa dets Fremtid, vi bøjer os i Tak og Beundring for de Mænd og Kvinder, som til hver sin Tid gav Flammen Næring af deres eget Livshaab og Livstro, og vi slutter os til Toget, ikke for at stille os selv i Række med Kvindesagens ypperste men for at melde os til Tjeneste som det, enhver af os med en god og redelig Vilje formaar at være: En trofast, menig Flammevagt.

Opsang
for Bvindens rettet
Dom B. Bvindes samfund
Filgnet

Hun rejste sig, hun sagde: her blir ej ret på
så længe du alene skal sige lovens bud.
Du bøjer dig ikke i kød og blod, slig jorden ønskede,
men grunde ret for ret på den, det står ej i din magt.
For længe ønskere, for bredden og en plads,
for vant at bringe fjorden og din konnede-kast
du sætter ikke kunsten for ret for sag og for sted,
misvisning i kompasset, den ligger skal bredd.
Du kom te almeeta, du fandt naturens tal,
så de må tale for dig som trende gør i din stad,
men indad ideliged i grønsværgen stål
og udad ideel rettening som dig var allen mål.
Det Jamfeed har du stjålet i den dag ligte
og ideel.
På andre panger går det, og du er dens trøl.
Dog ikke du alene, hvem så den verste kom.
Jeg ser du dømmer svaret: det gjælder vor barn.
Idet mænn jeg på dig: vil du gifte mig ind?
Ti ret for Blares sagen, alene den gir fred.
Den er det, du har krænket, og ret blev vendt for dig,
ti ret for Blares sagen: begge ind den ønnede mig!

Bjørnstjerne Bjørnson
Aulestad august 1906

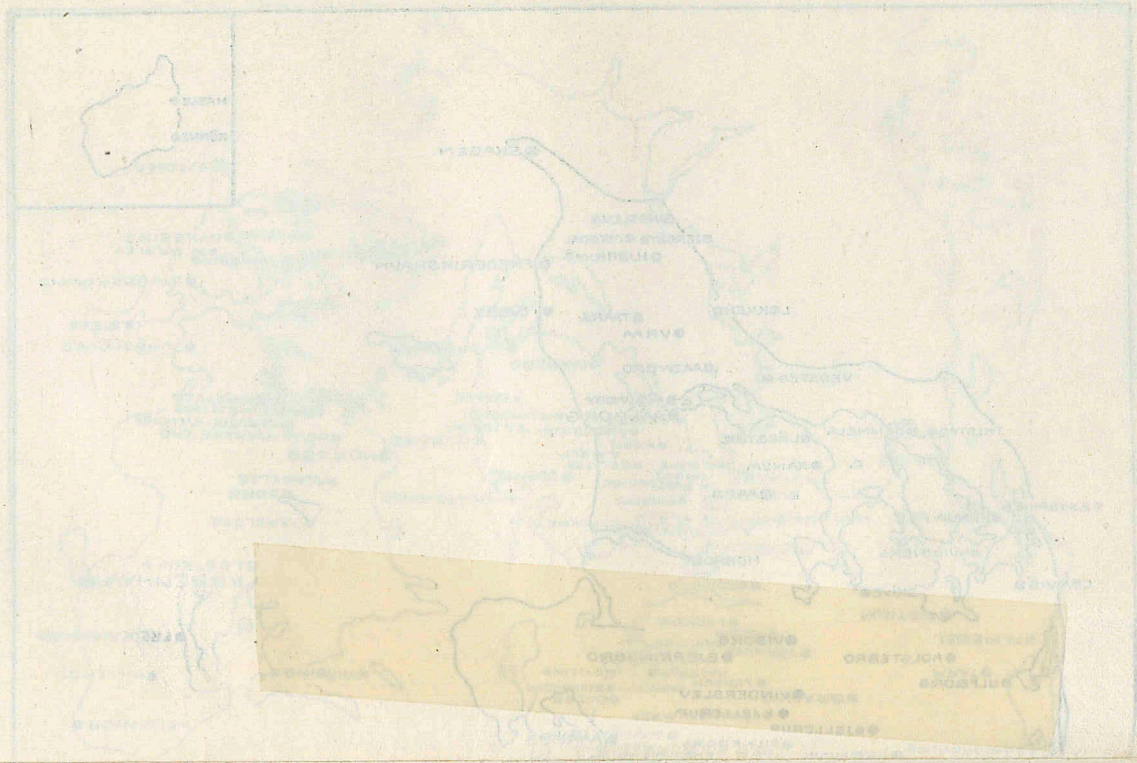

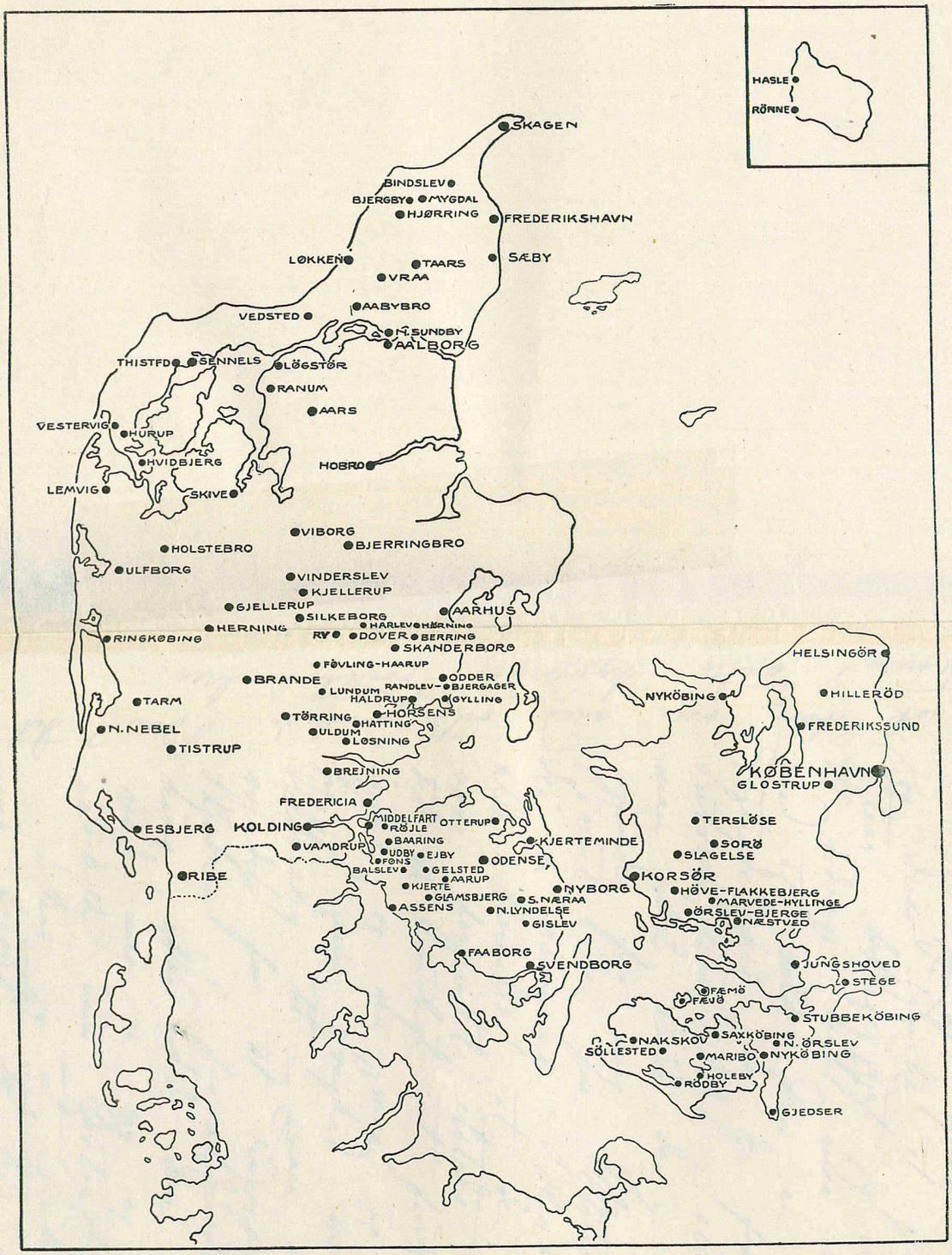
HASLE
RØNNE
SKAGEN
BINDSLEV
BJERGBY
MYGDAL
HJØRRING
FREDERIKSHAVN
LØKKEN
TAARS
SÆBY
VRAA
AABYBRO
VEDSTED
N. SUNDBY
AALBORG
THISTED
SENNELS
LØGSTØR
RANUM
AARS
VESTERVIG
HURUP
HVIDBJERG
HOBRO
LEMVIG
SKIVE
VIBORG
BJERRINGBRO
HOLSTEBRO
ULFBORG
VINDERSLEV
KJELLERUP
GJELLERUP
SILKEBORG
AARHUS
HERNING
HARLEV
HØRNING
RV
DOVER
BERRING
RINGKØBING
SKANDERBORG
FØVLING-HAARUP
BRANDE
ODDER
LUNDUM
RANDLEV-
BJERGAGER
HALDRUP
GYLLING
TARM
TØRRING
HORSENS
HATTING
N. NEBEL
ULDUM
LØSNING
TISTRUP
BREJNING
FREDERICIA
ESBJERG
KOLDING
MIDDELFART
RØJLE
OTTERUP
KJERTEMINDE
VAMDRUP
BAARING
UDBY
FONS
EJBY
ODENSE
BALSLEV
GELSTED
AARUP
RIBE
KJERTE
GJAMSBJERG
S. NÆRAA
NYBORG
ASSENS
N. LYNDELSE
GISLEV
FAABORG
SVENDBORG
HELSINGØR
NYKØBING
HILLERØD
FREDERIKSSUND
KØBENHAVN
GLOSTRUP
TERSLØSE
SORØ
SLAGELSE
KORSØR
HØVE-FLAKKEBJERG
MARVEDE-HYLLINGE
ØRSLEV-BJERGE
NÆSTVED
JUNGSHOVED
STEGE
FÆMØ
FÆVØ
STUBBEKØBING
SAXKØBING
N. ØRSLEV
NAKSKOV
SØLLESTED
MARIBO
NYKØBING
HOLEBY
RØDBY
GJEDSER

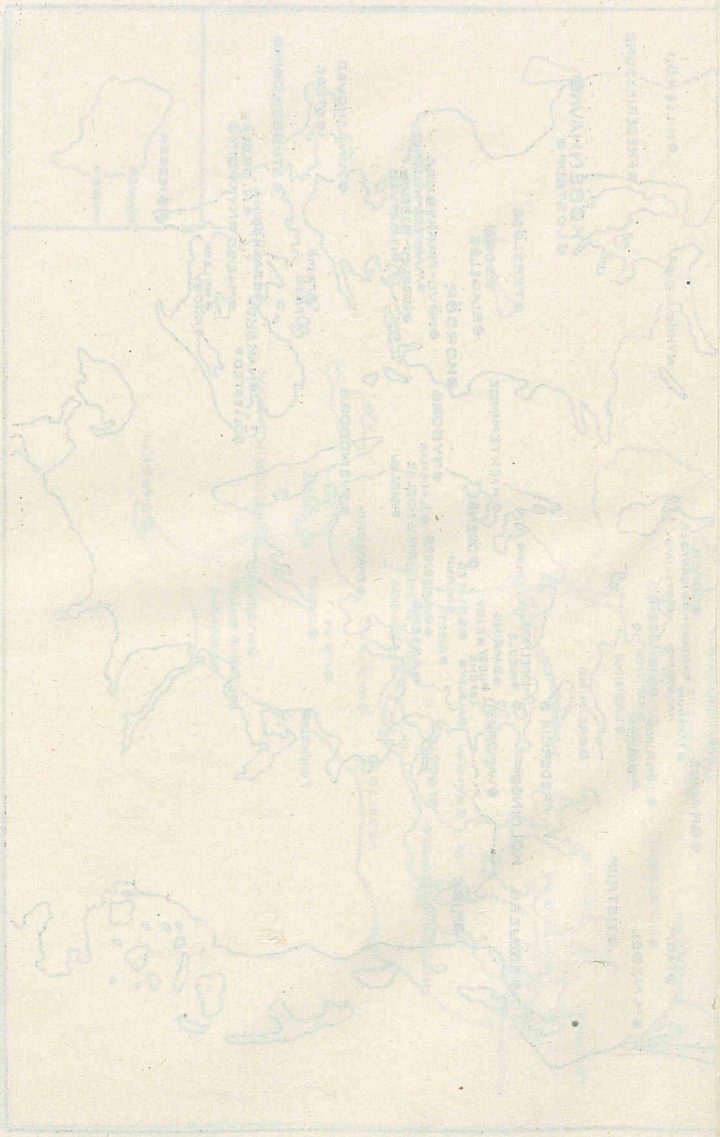

Aarhus d. 8:de Januar 1871.

Idet jeg af Hjertet ønsker Dem
Deres Familie et glædeligt
Nytaar, beklager jeg at jeg i Stedet for
at bidrage dertil maa begynde
med at volde Dem en lille
Forstrødelighed, da den franske
Subscriptionssedel – eller hvad
man skal kalde den – er for
svunden for mig. Jeg modtog
Brevet her paa Stationen, hvor
der er saamange Blanketter af
alle Slags, at den nok kan
vore forpurret, eftersom uden at
det er muligt at finde den
igjen; og nu maa jeg – som
jeg i min Svaghed troede var
tilbøielig til – ønske Dem for-
svundet for et Fingerpeg af
Skjæbnen, i fornuftende Ret-
ning, eller bede Dem om at
skrive mig en ny og venligst
undskylde min Distraction.
Naar jeg et Øieblik satte
mig fristet til det forhatte
Ord ikke af Ligegyldighed
for Sagen men i Bevidstheden
om min totale Ufmagt til

Jo vil jeg bede over
Hattmann
med
Tilbagesendelsen af det fandede
Brev? Det vilde
være

— en Vidsparelse som maaske har sin Anledning i det lille Skrift selv! — og dem gaar jeg ind paa. Tjenstligheden, Virksomhedstilstand der nødsager Tvang til paa din gamle Gane. — Det var aldrig blevet til mig, fik det er ikke fornemmelig de ydre, men de indre Betingelser der mangle mig, og jeg er langt mere paa min rette Plads her hvor de fordringer der stilles til mig, netop er dem jeg efter hele min Natur har bedst af at blive mig under og rette mig efter. Men denne Virksomhed optager mig helt, kan jeg ikke ved Siden af den gribe en anden — og det en Virksomhed der er altfor fordringsfuld til af nøies med, at ofre lader mig vie til den ved venstre Haand og undertiden ofren den et ledigt Øieblik. Men er det ikke forpligtelse, slet ikke at ville være med, naar jeg ikke kan virke i det store? Min Virksomhed ligger jo netop indenfor Emancipationens Omraade, og om forfatterinden ikke end er død, saa lever jo dog Arbeiderskaben hvis første Tilslutning i det mindste er Lidenskab at hun arbeider i Aandens Tjeneste. Og naar jeg dog er Medlem af Gaven hvorfor skulde jeg saa ikke være det af Nød? Hvis de gamle det samme — hvis dette er nok, vil de maaske nærmest rende mig den lille Blanket i den Skal de Kamme udfylde til dags tilligemed Vidnet, der jo om jeg har forklaret det ret, er for 1 d

at tjene den paa anden Maade end jeg gjør, ved at være i den Stilling jeg er i, og som her i Landet i langt høiere Grad end noget andet Sted hvor jeg har været, bringer Beslag paa mine Kræfter, min Tid mit moralske Mod og en Uholdenhed som undertiden tvinger mig til at lade staae til i andre Retninger, end ønskelig.

Nu veed jeg at en literær Virksomhed ikke lader sig forene med denne: at overtage nogen samlet forpligtelse, uden tilsidesætte ved at lade Andre forrette min Gjerning som en Følge af min Tilslutning, eller ved at give et Løfte som jeg ikke kan vide om jeg holde, vilde være at vildede en falsk Vexel og det har trykket mig frygtelig, at jeg gjorde mig skyldig i noget lignende ved den Maade hvorpaa jeg henvendte mig til Caselde med „den Engangs Tvede" Men jeg at kunne undgaa

Kristiania 7de Marts 1880.

Kjære Venner!

Tak for Deres Brev, som jeg ved Hjemkomsten fandt her. Det er mig en Glæde at høre at De har det godt, og at Deres Børn trives. Jeg har det ogsaa godt, og er ikke mere ensom end jeg kan ønske mig det. Jeg har mange Venner og Bekjendte, og Arbeidet gaar godt fra Haanden. Jeg har nu 3 Elever, og har Udsigt til at faa flere. Jeg har ogsaa faaet Lov til at holde Foredrag for Arbeidernes Fortællerforening, og har allerede holdt 2 Foredrag for dem. Det ene var om Ibsen, det andet om Bjørnson. Jeg har ogsaa holdt et Foredrag for Studentersamfundet om Ibsen, og et for Kvindesagsforeningen om Bjørnson. Jeg har ogsaa holdt et Foredrag for Studentersamfundet om Ibsen, og et for Kvindesagsforeningen om Bjørnson. Jeg har ogsaa holdt et Foredrag for Studentersamfundet om Ibsen, og et for Kvindesagsforeningen om Bjørnson.

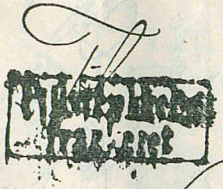

W. F. Bagge
Blaagaardsgade Folkehøiskole
Kjøbenhavn

FORTEGNELSE OVER DANSK KVINDESAMFUNDS KRESE

Aabybro: Mette Nielsen.
Aalborg: B. Jørgensen.
Aarhus: K. Bjerre.
Aars: Kirsten Jensen.
Aarup: Anna Andersen.
Assens: Bertha Jørgensen.
Baaring: Amalie Larsen.
Balslev-Ejby: Johanne Andersen.
Bering: Julie Højmark.
Bindslev: Karen Pedersen.
Bjergby-Mygdal: Bine Jespersen.
Bjerringbro: Marie Rossen.
Brande: Elise Møller.
Brejning: Elisabeth Petersen.
Dover: Kirstine Nielsen.
Esbjerg: Helga Winther-Rasmussen.
Faaborg: Helene Hansen.
Fejø: Fanny Nielsen.
Fredericia: Elise Beyer.
Frederikshavn: Hedvig Sonne-Hald.
Frederikssund: Rosalia Elsass.
Fæmø: Johanne Danielsen.
Føns: Fru Idum.
Føvling-Haarup: Kathr. Christensen.
Gislev: Karen Trolle.
Gjellerup: Anna Brøndlund.
Gjedser: Karen Olsen-Krighaar.
Gjelsted: Lucie Jensen.
Glamsbjerg: Anna Skriver.
Glostrup: Sofie Schiøler.
Gylling: Birgitte Kronholm.
Haldrup: Karen Nielsen.
Harlev: Nelly Christensen.
Hasle: Fru Lind.
Hatting: Petrea Rasmussen.
Helsingør: K. M. Nielsen.
Herninng: E. Kiilerich.
Hillerød: Marie Mørk.
Hjørring: Helga Scheving.
Hobro: Ingeborg Thaning.
Holeby: Jutta Larsen.
Holstebro: M. Hansen.
Horsens: Marie Juul.
Hurup: Johanne Kjær.
Hvidbjerg: Margr. Overgaard.
Hørning: Signe Kristensen.
Høve Flakkebjerg: A. Bülow-Olsen.
Jungshoved: Anna Warming.
Kerteminde: Mary Boisen.
Kjellerup: Anna Hermansen.
Kjerte: Rigmor Vigild.
Kjøbenhavn: Estrid Hein.
Kolding: Helen Clay-Petersen.
Korsør: Dorothea Iversen.
Lemvig: Maria Wolf.
Lundum: M. Skrydstrup.
Løgstør: Anna Tobiasen.
Løkken: Joh. Christiansen.
Løsning: N. Petersen.
Maribo: Ida Holck.
Marvede-Hyllinge: Zerine Nielsen.
Middelfart: Charlotte Ejlersgaard.
Nakskov: D. Hansen.
Nyborg: Betty Gravesen.
Nykøbing F.: O. Olsen.
Nykøbing S.: Margrethe Hansen.
Næstved: Dorothea Petersen.
Nørre Lyndelse. Marie Møller.
Nørre Nebel: Martha Moos.
Nørre Sundby: Marie Hasselbalch.
Nørre Ørslev: Hanne Schmidt.
Odder: Kristence Jensen.
Odense: Marie Riising-Rasmussen.
Otterup: Marie Nielsen.
Randlev-Bjergager: Dagmar Petersen.
Ranum: Ingeborg Videbæk.

Ribe: Bodil Højer.
Ringkøbing: Louise Troensegaard.
Ry: Maren Isager.
Rødby: Marie Knudsen.
Røjle: Ingeborg Müller.
Rønne: Rigmor Schmidt.
Saxkjøbing: Thyra Jensen.
Sennels: Jacobine Skaarup.
Silkeborg: Theodora Lang.
Skagen: Helene Christensen.
Skive: Agla Tulinius-Petersen.
Slagelse: Fru Brandt Jørgensen.
Sorø: Elise Møller-Bjerre.
Stege: Signe Repsdorf.
Stubbekøbing: Kath. Vestergaard.
Svendborg: Anna Redder.
Sæby: Marie Hundahl.
Søllested: Marie Nørregaard.
Sønder Næraa: Karen Lorenzen.
Taars: Rigmor Primdal.
Tarm: Laura Jessen.
Tersløse: Johanne Højrup.
Thisted: Ingeborg Tolderlund.
Tistrup: Fru Vindeballe.
Tørring: Ida Mervede Stensballe.
Udby: Laura Lind.
Uldum: Sørine Bertelsen.
Ulfborg: Kirstine Strandbygaard.
Vamdrup: Dagmar Hansen.
Vedsted: Gerda Skovmand-Jørgensen.
Viborg: Ingeborg Lemming-Mortensen.
Vinderslev: Katrine Kristensen.
Viuf-Alminde: Marie Pedersen.
Vraa: Kathrine Møller.
Ørslev: Jensine Arentoft.

LISTE OVER DISTRIKTERNE

1. *Distrikt.* (Formand: Nelly Hansen, Esbjerg): Esbjerg, Nørre Nebel, Ribe, Tarm, Tistrup.
2. *Distrikt.* (Agla Tulinius Petersen, Skive): Gellerup, Herning, Holstebro, Lemvig, Skive, Ringkøbing, Ulfborg.
3. *Distrikt.* (Bodil Jepsen, Horsens): Føvling-Haarup, Gylling, Horsens, Haldrup, Hatting, Lundum, Løsning, Tørring, Uldum.
4. *Distrikt.* (Petrine Jensen, Viby): Aarhus, Bering, Harlev, Hørning, Odder, Randlev-Bjergager.
5. *Distrikt.* (Ingeborg Lemming Mortensen, Viborg): Bjerringbro, Hobro, Kjellerup, Viborg, Vinderslev.
6. *Distrikt.* (Bartholine Jørgensen, Aalborg): Aalborg, Aars, Løgstør, Ranum, Vedsted.
7. *Distrikt.* (Helga Scheving, Hjørring): Aabybro, Bjergby-Mygdal, Bindslev, Frederikshavn, Hjørring, Løkken, Nørresundby, Skagen, Sæby, Taars, Vraa.
8. *Distrikt.* (Jensine Jessen, Thisted): Hurup, Hvidbjerg, Sennels, Thisted.
9. *Distrikt.* (Johanne Ankjær, Pjested): Brejning, Fredericia, Kolding, Vamdrup, Viuf-Alminde.
10. *Distrikt.* (Anna Esmann, Ejby): Assens, Aarup, Balslev-Ejby, Baaring, Føns, Faaborg, Glamsbjerg, Gelsted, Gislev, Kerteminde, Kerte, Middelfart, Nyborg, Nørre Lyndelse, Odense, Otterup, Røjle, Svendborg, Sønder Næraa, Udby.
11. *Distrikt.* (Elisa Petersen, M. B., Næstved): Frederikssund, Glostrup, Helsingør, Hillerød, Høve-Flakkebjerg, Jungshoved, Korsør, Marvede-Hyllinge, Nykøbing S., Næstved, Slagelse, Sorø, Stege, Tersløse, Ørslev.
12. *Distrikt.* (Ida Holck, Maribo): Fejø, Femø, Gedser, Holeby, Maribo, Nakskov, Nørre Ørslev, Nykøbing F., Rødby, Sakskøbing, Stubbekøbing, Søllested.
13. *Distrikt.* (Th. Lang, Silkeborg): Brande, Dover, Ry, Silkeborg.
14. *Distrikt.* (Rigmor Smidt, Rønne): Hasle, Rønne.

PERSONFORTEGNELSE

Adlersparre, Sofie 206
Aggersborg, Fru 72
Ahlgreen, Ernst 116
Alberti, A. 157, 168
Andersen, Johanne 324
Andersen, Fru, Uldum 329
Andræ, Carl 207
— Hansine Pouline 207
Anholm, Marie 136, 138
Anthonsen, Frk. 315
Anthony, Susan 142
Arenholt, Julie 281, 283
Arnesen-Kall, Benedicte 7, 36, 336
Arntzen, M., Frk.. 49, 55, 56, 76

Bache, Ellen 309
Bajer, Fredrik 6, 11, 17 o. f., 30 o. f., 59, 69, 75, 83, 101, 152—53, 165, 186, 207, 286, 311—12, 332
Bajer, Matilde, Fru, 17, 20—29, 56, 100—101, 177, 186, 216, 287, 312
„Bajerske Lov" 25, 32
Bardenfleth, Indenrigsm. 148, 167
Begtrup, Eline 238
Benediktsen, Viktoria 116
Berg, C. 79, 165, 290
Berg, Helene, Frk. 214—22, 235—40, 289, 308, 318—19, 328
Berg-Nielsen, Birgitte 90, 105, 110, 124, 127, 162, 170—77, 211—26, 282, 306—7, 310
Berg, Sigurd 284, 302
Berntsen, Klavs 290, 309
Berthelsen, Jørgen 320, 327
Birck, Dr. 290—94
Birkedal, Uffe 205
Bismarck 128
Bjerregaard, Fru 332
Bjørner, Signe 320
Bjørnson, Bjørnstjerne 59, 66, 67, 71, 73, 119, 132, 209, 317, 330—33
Blem, Folketingsmand 176, 181
Bojsen, Frede 129
Bojsen, Frederik Engelhardt 171
Bojsen, Fru 39
Bondegaard, Fru 205, 215—16, 222, 314, 329
Borgbjærg 290
Bramsen, L. 167
Bramsen, Vonsild 294
Brandes, Edv. 62
Brandes, Georg 5, 13—16, 66—70
Bremer, Fredrika 311
Brodersen, Fru 202
Brosbøll, Frk. 240
Brun, Vilhelmine 39, 49
Bruun, Anne 50, 108—9, 132—34, 157—65, 176, 187, 193, 197, 204, 211—25, 270, 286—87, 299, 300, 302—4, 309, 312, 328, 335
Buch, Geheimeraadinde 183
Bugge-Wicksell, Fru 153
Burgh, van der 115

Cajanello, Hertuginde 121
Carel, Anitta 116
Carstensen, Ester 231—38, 280, 319
Casse, S., Fru 25, 27, 32 o. f., 184—86, 312
Chapman, Catt, Mrs. 229
Christensen, Alfred 101
Christensen, Godfred 322
Christensen, J. C. 154, 172
Christiani, Pastor 21
Collet, Camilla 133, 206
Collin, Benedicte 50
„Constance Ring" 61
Cour, Poul la 67
Crone, Henriette 282

Dabelsten, Frk. 136
Danner, Grevinde 272
Daugaard, Theodora 238, 316, 327
Deuntzer, Professor 154
Dideriksen, Henny 96, 199
Dorph, Thyra 324
Drewsen, Fru 56, 108
Dronning Magrethe 336
Dybdal, Borgmester 307

Edgreen-Leffler, Ch. 118—19, 121
Ejlersgaard, Charlotte 215
Elberling, Bibliotekar 38, 55—56, 96, 126, 152, 240, 276, 312
Ellinger, H. O. G. 295
Engelbrecht, Laura 50, 55, 56
Eriksen, Fru 171
Esmann, Birkedommer 324
Esselde (E—s—d) 11, 133, 206
Estrup 99
„Eva" 119

Falbe-Hansen, Ida 36, 39, 91, 96, 112, 145, 188, 195, 222, 226, 240, 312
Feddersen, Gustav 51, 55, 56
Fenger, Augusta 50, 56, 89
Fenger, Pastor 166
Fibiger, Elfriede 207
Fibiger, Margrethe 116
Fibiger, Mathilde 5 o. f., 12—15, 26—28, 36, 84, 142, 161, 187, 204—213, 311—12
Finsen, Olufa 50
Frederiksen, Ada 143
Frederiksen, Kirstine 30, 33, 51—56, 79—91, 109—49, 177—202, 214—26
Frijs, Grev 168
Frisch, J., Dr. 96, 199

Gad, Emma 183, 188, 200
Garborg, Arne 60—62
Geijerstam, Gustaf af 60
Goegg, Marie 19—21, 312
Goldschmidt, M. 7
Goldschmidt, Ragnhild 92
Goos, Prof. 32—39, 162—63, 167, 273
Gripenberg, Alexandra 133, 143
Grundtvig, Elisabeth 55—74, 85, 105, 108, 110, 116—17, 121, 132, 186—88, 196—97, 202, 312
Grundtvig, N. F. S. 6, 206
Grønvold - Nielsen, Højskoleforst. 223, 314
Gundesen, Fru 110, 216, 221—22

H. D. 96
Hage, Christoffer 180
Hammilton, G. K. 11
Hansen, Borgmester 170
Hansen, Caroline (Herding) 138
Hansen, Eline 104, 112, 127—35, 145, 148, 160, 164, 170, 198—99, 216, 221—22, 230, 317
Hansen, Ida 335
Hansen, Nelly 315, 324, 327
Hasselbalch, Frk. 200—02, 213—16
Heiberg, J. L. 6, 16
Hein, Esrid 280, 309—10
Herding, Caroline (Hansen) 138 191—93
Hjort, Anna 138, 149—50, 188, 191—95, 216, 304—5, 311—12
Hjort, Dagmar 209
Holberg, L. 311
Holm, Guldsmed 91
Holm, Harald 166
Holstein, Konsejlspræsident 293
Holten, Sofie, 97, 115. 188
Horsbøll, Frk., 191
Hostrup, Astrid 280, 319
Hostrup, C. 39, 67, 73, 74, 80, 119—21, 128, 132, 312
Hostrup, E., Fru 71, 120, 128, 219
Hostrup, Helge 200
Howitz, Helene 309
Huus, Skolebestyrer 197
Høegh-Christensen, Fru 198
Høffding, Harald 197
Høgsbro, Fru 96
Høgsbro, Svend 39—41, 50, 55, 65—70, 77, 84, 99, 100, 106—10, 122—30, 152—58, 164, 181, 186, 198, 214—16, 221, 271, 286, 311—12, 317, 331, 334—35
Høimark, Folketingsmand 166
Hørup, Redaktør 65

I. 115
Ingerslev, Fru 332
Ingerslev, Indenrigsminister 79

Jacobson, Elna 304
Jakobsen, Frk. 314—15
Jansen, Kristoffer 67
Jensen, Anette 135, 138
Jensen, Ingvard 176
Jensen, Karen 270
Jensen, Lucie 272
Jensen, P. G. C. 166
Jensen-Sønderup 223, 225, 230, 270—71, 281, 321
Johansen, Frk 321
Johansen, Karen 320
Johansen, Tagea 20
Juel-Hansen, Erna 68, 96
Juel-Ryssensteen 179
Jæger, Hans 60
Jürgensen, Byfoged 80
Jørgensen, Bartholine 216
Jørgensen, L. 25, 27

Kallenbach, Organist 197
Key, Ellen 116, 133
Kieler, Laura 116
Kielland, Elise 210
Klein, Charlotte 28—30, 193. 312
Klein, Viggo 25, 28, 30, 67
Knudsen, P. 101
Knudsen, Thora 283, 324
Kofoed, Mathilde 76, 100
Konradsen, Pastor 214, 216
Konstantin-Hansen, Christiane 91, 92, 97, 108, 182, 187—88, 216, 312
Kovalewski, Sonja 116
Kramp, Emmy 68—70, 91
Krebs, Johanne 114—15, 186
Krieger, A., 303
Kristensen-Randers, Fru 290

La Cour, Poul 67
Lagerløf, Selma 3, 317
Lang, Theodora 162
Larsen, Carl, Grosserer 56, 79, 108, 109
Larsen, Fr. 91
Laurberg, Julie 312, 317
Laursen, A., Fru 71, 110, 134, 198—99, 216
Laursen, Kirsten 205, 216, 331
Lauridsen, Sofie 117
Lauridsen, Magdalene 171, 278
Leijonhufvud, Sofia, 11, 18, 206
Lemche, Gyrithe 256—57, 324
Lund, Axelline 145
Luplau, L., Fru 68, 70, 77, 78, 103, 146, 203
Luplau, Marie 113, 188, 193, 216, 299, 312, 319
Lyngbye, cand. jur., 51, 55, 108
Lütken, Prof. 302
Læssøe 141

Malling, Mathilde 60
Malling, Vilhelm 110.132
Mathiesen, Fru 307
Matzen, Professor 76, 291
Meyer, A. C. 101
Meyer, Emil 109, 182, 305, 312
Meyer, Harriet 91
Meyer, Johanne 50, 100
Mikkelsen, Axel 90, 91
Mill, Stuart, 5, 10 13—17, 56, 57, 311, 317
Minet, Fru 84
Moltke 128
Monrad, Johanne 134—36, 194
„Mor Jutta“ 129
Moresco, Grosserer 182
Mott, Lukretia 142
Munch, Anna 335
Munch, Elna 234
Munch-Petersen, Overretssagfører 271, 277, 315, 319, 329
Mundt, Emilie 113
Münter, Johanne 230
Mynster, Louise 200—1
Møller, Bojsen Jutta 128—30, 141, 147, 165—71, 176, 180, 188, 212—24, 234, 285, 297, 311—14, 317, 321—24, 382
Møller, M. L. 273
Møller, Niels, Gartner 117—18
Mørck, Frk., 110, 127, 202

Neergaard, Louise 280, 282, 305, 311
Neergaard, Niels 36, 99, 291
Nellemann, Justitsminister 32, 154
Nielsen, Anders 279
Nielsen, Anna 76
Nielsen, Chr. 82
Nielsen, Nielsine, Læge 56, 68, 70—73
Nielsen, Ragna 133
Nielsen, Th. 82, 117
Nienstädt, Elly 156
Nonboe, Sagfører 78
Norrie, Charlotte 145, 188, 191, 208
Nørlund, Louise 56, 68, 147, 167, 216, 230, 284—85
Nørregaard, Jens 129

Olsen, Anna 314, 319, 327
Olsen, O. Frk. 325
Ouchterlony, Elisabeth 20
Ovesen, Landstingsmand 76, 80

Parsberg, Thora 209
Peschke-Køedt 183
Petersen, Alexis 19
Petersen, Dorothea 321—22
Petersen, Elisa 258—59, 321, 329
Petersen, Henny 276, 278, 308—9
Petersen, Sofie 20
Philipsen, Gustav 164
Ploug, Carl 78, 82, 116
Plum, Ellen 29, 89, 132, 152, 175, 312
Pontoppidan, Henrik 62
Pontoppidan, Inger 79, 108
Poulsen, Frk. 302
Poulsen, Svenn 320, 324

Rafael Clara 5 o. f., 10, 13, 16, 25, 67, 115
Rasmussen, Sofie 211
Raunkiær, Ingeborg 209
Rée, Marie 200—1
Reedtz-Thott 166
Redder, Frk. 216
Rickmann, Astrid 302, 320, 324, 327 324, 327
„Ring, Ivar" 116
Riising-Rasmussen, Marie 320, 321, 323, 327
Rovsing, Marie 25, 36, 91—92, 182—87, 312
Rubin, Marcus 56, 71, 91, 99, 104, 109, 160—61, 182
Rump, Justitsminister 154
Rønne, Marie 270
Rørdam, Gudrun 329
Rørdam, Vald. 224

Salicath, Vibeke 138—39, 221, 308, 329
Sannom, Charlotte 72
Saugmann, Frk. 171
Scavenius, Jacob 162—63
Schandorff 52
Scheuer, Bothilde 216—17, 223—25 318, 320—321, 322
Scheving, Helga 215
Schlüter, Matilde 11, 17
Schmidt, Frida 105, 110, 125—27, 203—4, 216
Schmidt, Rigmor 205, 314—15, 319
Schou, L. C. 180, 211—22
Schou, Ragna 217, 237
Schroeder, L. 79, 82, 83, 129
Schroll, Frk. 308
Schørring. Fru 201
Sewall, Mrs. 186
Sharp, Evelyn 317
Skram, Amalie 60, 61, 116
Stadfeldt, Prof. 80, 81
Stampe Feddersen, Astrid 36—42, 53—57, 71—74, 96, 132, 139, 152—57, 186, 200, 216—34, 240, 284, 289, 312—14, 317—18, 321—26, 329, 335
Stantont, Elisabeth Cady 142—43, 209
Starcke, Dr. phil. 57, 152—53
Steen, Henriette 76
Steen, Mary 108, 146, 186—87, 312
Steffensen, Auditør 39
Steffensen, Marie 175, 305—7
„Stella Kleve" 60
Strindberg, Aug. 60
„Svava" 209
Svejstrup, Poul 45, 46, 72, 77, 93, 99, 100, 109, 152, 161, 178—83, 216, 315
Sørensen, Frk., Helsingør 321
Sørensen, Johanne 273

Tesdorpf, Godsejer 271
Testmann, Caroline 20, 25—28, 35, 56, 68, 76, 106, 186—87, 312
Thomsen, D., Fru 199, 200
Thoresen, Magdalene 133, 209
Thøger-Sørensen, Frk. 320—321
Tolderlund, Ingeborg 321, 329
Toussieng, Fru 305
Trier, Herman 33, 36, 38, 99, 165, 240, 273—74
Tutein, Landstingsmand 117

Uldal, Fru 322

Valeur-Ingerslev, Fru 240
Videbæk, Helga 110, 205

Wessel, Grosserer 182
Wilkens, Laura 55, 324
Wolf, Fru 215
Worm, Pauline 5 o. f., 20, 21, 29, 29, 36, 37, 84, 142, 159—62, 186—87, 299, 300, 312

Zahle, Fr. 30, 203, 295
Zahle, Mathilde 83
Zahle, Nathalie 162
Zeuthen, Lauritz 38—40, 55, 93, 99, 106
„Zille Hansdotter" 224

SAGFORTEGNELSE

Aalborg 275, 314
Aalborg Stiftstidende 200
Aalborgkresen 110, 200—02
Aarhus 124, 200, 226—31, 275, 292
Aarhuskresen 104, 110, 148, 198 o. f.
Abolitionisterne 142—43
Adresse 117, 156—57, 165
Affiche r 195
Afholdssagen 147
Afskrivningskontoret 182
Aftenundervisning f. Arb. 71
Agitation 37
Agitationsdag 290—94, 309
Agitationskvinderne 281
Agitationsmøde 290
Agitationsudvalg 308
Agitationsuge 294, 296, 329
Alderdomsforsørgelseskasse 35
Alimentationsbidraget 158
Almuelærerinder 89
„Andelsbryggeriet“ 224
Arbejderforeningen 118
Arbejderkvinderne 281
Arbejdersagen 101
Arbejderudvalg 93
Arkiv 314
Askov 40
„Association internationale des Femmes“ 19, 21.

Bade 188
Bageri 90, 281
Banner 335
Bannermærke 336
Barnemord 223, 314
Barnepleje 307
Barselhvile 136, 281
Barselkvinden 281
Bern 280
Bernerkonventionen 280
Beskyttelseslove 136
Beskyttelsesparagraf 137—38
Bespisningskomitéen 89
Blaagaard 20
„Blaastrømpe“ 115
Bogbinding 90—91
Boglegat for Lærerinder 37
Bogtrykning 90
Boligspørgsmaalet 304
Borchs Kollegium 118
Borgerlig Vielse 154
Borgerrepræsentation 170, 309
Bøllemosen 224
Børnelovgivning 79, 157
Børnelovsadressen 158
Børnene 154
Børneundervisning 159

Carlsbergfondet 94
Chikago 116, 114, 210
Chikagoudstiling 144
Cirklen 147
Classenske Fideikommis 93, 307, 314
„Constance Ring“ 61

„Dagny“ 60, 103, 207
Danmark 143
Danmarks Lærerforening 163
Dansk Husflidsselskab 307
Dansk Kvinderaad 142, 148—49, 193, 213, 221
Dansk Kvindesamfund og de andre Kvindeforeninger 99
Dansk Kvindesamfund og Lovgivningsmagten 75, 151
Dansk Kvindesamfunds Møder 322
Dansk Kvindesamfunds Organisation 131
Dansk Kvindesamfunds Stiftelsesaar 17
Dansk Kvindesamfunds Valgretsudvalg 229
Danske Kvindeforeningers Valgretsudvalg 147—156, 213, 226, 284, 288
Danske Kvinders Nationalraad 305
Danske Kvinders Valgretsforbund 228—32
Danske Kvinders Valgretsudvalg 167, 225—28

De danske Kvinders Valgretsudvalg 167, 225—28
„De fattiges Kasse“ 82
De kvindelige Akademikere 111
De kvindelige Fagforeninger 146
De kvindelige Herreskræddere 147
De kvindelige Kunstnere 113
De praktiske Kursus 175—76
De samlede Kvindeforeninger 104
De samvirkende Fagforbund 282
De Spanjerske Legater 301—2
Demokratisk Forening 78
Den agitatoriske Virksomhed 308
Den bajerske Lov 32, 207
Det classenske Fideikommis 307, 314
Det første Fællesmøde 122
„Det islandske Standpunkt“ 79
Det kgl. Akademi 113
„Det ottende Bud“ 62, 65
Det Raben-Levetzowske Fond 307 314
Det socialdemokratiske Parti 282
Det tekniske Selskabs Skole 301—2
Distriktsordningen 329—30
Dragtreformen 94, 102, 199

Ekkodalen 214
Elbæk 134, 153, 164—65
Embedskvinder 270
„En Handske“ 59, 66
„En Udluftning“ 65
Engageringskontoret 49, 107, 110
„Engifte“ 57
„Engifte og Mangegifte“ 73, 119
„Erotik og Kvinder“ 61
„Et Besøg“ 7
„Eva“ 119

Fabriksinspektør 275, 281
Fabriksloven 136, 280, 311
Fabrikslovforslag 283
Fagskole for Syersker 93, 94, 303, 305
Fagskolefondet 25, 27, 30
Fagskoleraadet 31
Falster 318
Familieidyl 192
Fattigkasser 82
Fattigvæsenet 281
Femmers Kursus 162
Femogtyveaarsjubilæum 123
Fester 118, 193, 311
Finland 143, 289
Finsk Kvindeforening 103
Folkeskoler 271—74
Folketinget 273—74, 279, 293, 295, 309
Folketingsvalg 294
Folkeuniversitetsforeningen 193
Forfatningen 313
Forlovere 154, 275—77
Formueforholdet 156
Formuen 154
„Forsagelsesuge“ 310
Forskoleseminarium 162—163, 273
Forstanderinde 273
Forstanderplads 273—74
Fortsættelseskursus 101
„Fortællinger“ 61
„Framåt“ 60
Fredericia 179
Frederiksberg 275, 286
„Fredrika-Bremer Förbundet“ 52, 103, 206
Fredssagen 101, 147
Fremskridtsforeningen 147
Frigivne Fond 93
Friskolebørns Bespisning 101
„Frue og Frøken“ 240
Fællesboet 154
Fælleseje 152—153
Fællesformuen 154
Fælleslovene 325
Fællesraade 152—153
Fællesskabet 154—155
Fællesstyrelsen 313
Fæstekontoret 49, 69, 84, 107, 110, 150, 191—95, 303—305
„Föreningen för gift Kvinnas Egenderät“ 34, 103

Gelsted 272
Genf 142
Gjellerup 219
Grosserersocietetet 27
Grundtvigs Hus 312
Grundtvigs Højskole 224
Grundlovsændring 290—92, 295, 298
Gymnastik 163—64
Gymnastiksal 188
Gæstehjem 188
„Göteborg Handelstidning“ 60
Göteborg Kvindeforening 60
„Göteborgposten“ 60

Haandarbejde 163
Haandgerningsundervisning 159
Haandværkerforeningen 301
Haandværkerstanden 301
Haandværkerudvalget 90
Haderslev Læreres Skole 28
Haderslevgade 150
Handelsskole 26, 27
Havebrug 117, 278
Havelodder 117

Hegnet 147
Heimdal 187
Hellemyrsfolk 116
Helsingør 292
„Heltinderne fra Seneca Falls" 142, —43, 204
Herning 219
Himmelbjærget 322
Historiske Væg 312
Hjemmets Gerning 170
Hjælpekasser 284
Hjælpekassevalg 309
Hjørlunde 40
Hjørring 215, 285
Holstebro 219, 271, 280, 285, 287 —88, 292, 321
Horsens 229, 237, 284, 314, 325—26, 328—30
Horsens Kvindeforening 109, 205
Horsenskresen 331
Hospitalsforstander 275
„Hus og Hjem" 139
Husgerning 169, 174
Husgerningsskole 90
Husgerningsundervisning 89,149,170
Husholdning 304
Husholdningskursus 305, 307
Husholdningsskoler 124, 171—73
Husmandsbrug 279
Husmandslodder 278—79
Husmandsloven 278—79
Husmoderskole 173
Husmødreforeningen 149-51,303,305
Husvæsen 154
Husøkonomi som Statssag 171, 174
„Hvad er Emancipation?" 7
„Hvad vi vil" 101, 104, 105
Højres Arb.- og Vælgerforening 309
Højskolen 123, 128

Industrielle Virksomheder 281
Industriforeningen 301
Industriskolen 91
Inspektørembeder 274
Interpellanter 308
Interpellation 292, 294
„Jomfrubjærget" 214
Jordemødreforeningen 147
Jordlodder 279
Jubilæum 123, 185, 193, 299, 317, 332
Junigrundloven 5
Jydsk Kvindeforening 202
Jægerspris 271, 274

Kaabesyning 94
Kasino 119
Kasinomøde 73
Kjolesyning 175, 177, 304, 306
Klubaftener 190, 308
Kogeudvalget 170
Kommunaladressen 75
Kommunalraadsmedlemmer 272
Kommunal Valgret 148, 165, 284—85
Kommunal Valgretsreform 309
Kommunelærerinder 162
Kommunen 21
Kommuneskoler 275
Konditorier 281
Kontoret 315
Konvention 280
Kresene 328
Kristiania 170, 211
Kristianias Kvindestemmeretsforening 103
Kriminalasyler 398
Kunstakademi 113—115
Kunstnerinder 300
Kunstskole 114—15
Kvindedragt 95
Kvindekongres 282
Kvindelig Afskrivningskontor 110
— Fremskridtsforening 73, 100 —05, 145—47
— Handelsskole 26, 27
— Læseforening 21, 92, 147, 332
— Valgretsforening 73, 103, 106, 145—47
Kvindelige Forfattere 115
Kvindelige Lærlinge 91—92
Kvindelige Læger 303
Kvindelige Lærere 274
Kvindelige Postbude 275
Kvindelige Trykkeriarbejdere 282 —83
Kvindeligt Arbejderforbund 282—83
„Kvinden og Samfundet" 16, 41 o. f., 237 o. f.
„Kvinden og Ægteskabet" 153
„Kvindens Stilling i Ægteskabet" 152
Kvinderaadet 142, 148—49
„Kvindernes Blad" 135
„Kvindernes Bygning" 134—35, 149, 188—90, 193, 200, 221
„Kvindernes Underkuelse" 10, 13, 15, 16, 56, 57
Kvindesagen 101
„Kvindesagens Skandinavisme" 102
„Kvindesamfundet" 17
Kvindeseminariet 162
Kvindestemmeretsforening 143
Kvindevalgretsdagen 290, 309
Kvindevalgretsforeningen 104—5, 127, 146, 165, 192, 203, 232—34

KøbenhavnsKommunelærerindeforening 147
Københavns Kvindevalgretsforening 290, 332
Københavnskresen 110, 147—48, 151, 156—57, 167, 175, 181, 192—93, 276, 280, 282, 286, 299, 301-2, 305, 308, 311
Køkkenudstyr 176
Køns- og Klasseprivilegier 283

Laanebogsamling 317
Laanekasse 94
Landarbejdere 279
Landbohøjskolen 172—73
Landbruget 278
Landbrugsmaskiner 281
Landbrugsseminariet 174—76
Landhusholdningsskole 174
„Landnamstid." 123
Landsadressen 165
„Landsforbundet" 233, 236, 290, 292, 294
Landskvindestemmeretsforeningen 103
„Landsmødet" 233, 236
Landstinget 83, 85, 154, 162, 165, 240
Latinskole for Kvinder 35
Lavalder 281
Legatfond 198, 208
Lemvig 215
Litterær Virksomhed 239
Litterære Formaal 138
„Listedamer" 76
Lolland 171
London 142, 145
Louiseforeningen 315
Lovene 327
Lærerinder 160
Læseforening 200
„Läsesalong för Damer" 20, 21
Læsestue 188
Lønningsloven 274

Madlavning 90, 169, 171
„Mannfolk" 62
„Menneskeværd og Menneskeret" 221, 239
Middelfart 215, 226, 230
„Mimoser" 62
Mindedage 240
Modelklasse 114
Morgenbladet 67, 116, 133
Møbelsnedkeri 90
Møen 318
Møder og Fester 118

Natarbejde 280—81
Natarbejdsforbund 282, 311
Nationalraad 186, 316
Nationalsubskription 188
Negerslaveriet 142
New York 142
Nobelpræmie 311
„Nord og Syd" 7
Nordens Kvindeforbund 210
Nordisk Kvindesagsmøde 101
„Nordisk Tidsskrift 11
Norge 280, 289
Norsk Kvindesagsforening 103, 111
Nykøbing 219, 275, 296—97, 310, 324, 329, 335
Nykøbingkresen 325
„Nylände" 96, 103
„Nyt Tidsskrift" 61
Næringsloven 277
Nødtørftshuse 101
Nørre-Sundby 202

Odder 173, 205
Odderkresen 110, 203—4
Odense 167, 202—3, 277, 285—86, 288, 290, 300, 309, 319—20, 327
Odense Kvindeforening 109
Odensekresen 110, 125, 127, 192
Oplysningskontoret 49, 69, 84, 107, 110
Organisation 106
Overlærerembederne 271—74

Paris 153
„Pigen med Guldhornet" 336
Plakat 292
Plejemødre 272
Politibetjent 275
„Politiken" 53, 62, 66, 67, 70, 114, 133
Politisk Kvindeforening 231—32
Politisk Valgret 288
Post- og Telegrafvæsen 179
Praktiske Opgaver 49
Praktiske Sykursus 305
Praktiske Virksomheder 303
Prostitutionen 205
Protestmøde 157
„Pyrrhussejre" 60
„Pædagogisk Selskab" 20, 90

Qvam, Statsminister 211

Raben-Levetzowske Legater 27
Randers 162
Reformdragter 96
Reformtøj 97
Rejersenske Fond 27, 93

Rejseunderstøttelse 89
Resolution 296—97
Retshandler 277
Retshjælpen 71
Rosenborg Have 309
Rigsdagsstenografer 84
Ringkøbing 140, 148, 167, 218
Ringkøbingkresen 148, 155, 215, 219
Ryslinge 40
Rødkilde 40
Rønne 148, 168, 175, 181, 205—6, 211, 213, 219, 238, 278, 329
Rønnebæksholm 142

Sameje 41, 82
„Sande Kvinder" 119
Sangbogen 239
Sangen 308
Schollenfeldtske Haandarbejdsundervisning 89
Seekamps Lokale 118
Sejling 123, 128, 332
Seminariet 273
„Seneca Falls" 142, 204
Silkeborg 219, 321, 324, 327, 332, 335
Skandinavien 143
Skandinavisk Kvindesammenslutning 210
Skodsborg 223
Skoledirektionen 89
Skolekommissioner 82
Skolekøkken 170, 172
Skolekøkkenlærerinder 173
Skoleplaner 274
Skolerne 25
Skolesag 101, 164
Skoleværksted 91
Skolevæsen 159
„Skrikes Stiftelse" 305
Skræddersyning 94, 162, 176, 220
Skræddervirksomhed 90
Sorø 149, 171, 173, 205
Sorøkresen 278
Smaaskrifterne 110
„Smertensbarnet" 135
„Socialdemokraten" 62, 136
Socialdemokraterne 166, 290
Socialdemokratiet 148
„Social-politisk Skole for Kvinder" 101
Spanjerske Legater
Sparekassen f. K. o. O. 27
„Spareuge" 310
Staaende Udvalg 156
Statsembeder 271
Statskursus i Husholdning 170
Statsseminarium 162
Stavnsbaandet 290
Stemmeretsforeningen 193
Stemmeretsklubben 231
Stenografassistenter 84—85
Stenografexamen 84
Stenografi 83, 85
Stenografskriver 85
Stortinget 293
Straffekommission 278
Studenterforeningen 192, 282, 316
Studentersamfundet 71
Studentersamfundets Arbejderundervisning 28, 31
Styrelsen 52, 122
Suffragetter 204, 310
Suhrske Husmoderskole 173
Sundheden og Kvindedragten 96, 97, 199
Svendborg 238, 276, 289, 292, 318, 326
Svendborgkresen 110, 202, 205, 215, 226, 230—31
Svendborg Kvindeforening 109
Syersker 93, 306—7
Sygeplejersker 282
Systemskiftet 179
Sædelighedsfejden 56—57, 119—20, 133
Særeje 41, 152, 155
„Særeje og Sameje" 41
Særraade 82, 152
„Særraade og Sameje" 82
Sølvpolererskeforeningen 147
Søndagsskole for Kvinder 28
Søpavillonen 26

Tegne- og Kunstindustriskolen for Kvinder 115, 193
Tegneskole 300—1
Tegneskolen for Kvinder 28, 114
Teknisk Skole 300—2, 305
Telegrafister 178—81
Telegrafvæsen 177
Testamentvidner 275—76
Tjenestepigeforeningen 137
Tjenestepigesagen 101, 172
„Tidskrift för Hemmet" 9, 10 o. f. 17, 19, 206
„Tilskueren" 61
Tilskæring 175
Tyende 290, 295

Uautoriserede Fæstekontorer 50
Uddannelsesanstalt for Barnepiger og Børneopdragerinder 35
Udstilling af kvindel. Arbejder 183
Underholdningspligt 79
Undtagelseslov 282

„Unionen“ 103
Unionskrisen 280
Universitetet 270
Urmagervirksomhed 90

Valgretsadresse 104
Valgretsfondet 284—85, 308
Valgretsforbundet 284-85, 308
Valgretsudvalget 149, 167—68, 220, 285
Vare- og Industrilotteriet 301
Vallø Stift 27
Vandrekursus 176
Vandrelærerinder 173, 176, 220
Vejle 273
Vejstrup 123
Venstrereformpartiet 148, 166
Vidner 277
Vignæs-Guldborg 219
„Vilvorde“ 118
Vingaardsstræde 182
Voldsforbrydelser 278
Værger 275—77
Værgeraad 303

Washington 143—44, 210

Ægtefællers formueretlige Ligestilling 81
Ægtepagter 153
Ægteskabslovgivning 42, 79, 151
Ægteskabsspørgsmaalet 153

RETTELSER

Side	6,	Linie	3 f. n.:	Literaturen, læs: Litteraturen.
—	27,	—	8 f. n.:	Levetzou, læs: Levetzow.
—	25,	—	11 f. n.:	Tiaar, læs: Tidsrum.
—	35,	—	3 f. n.:	10, læs: 12.
—	76,	—	6 f. o.:	forelagde, læs: forelagte.
—	76,	—	14 f. n.:	Underskrifterne, læs: Underskrivernes.
—	80,	—	18 f. o.:	Jørgensen, læs: Jürgensen.
—	104,	—	2 f. o.:	dem, læs: den.
—	130,	—	5 f. n.:	de, læs: dem.
—	149,	—	8 f. o.:	Areejde, læs: Arbejde.
—	171,	—	22 f. o.:	Lauritsen, læs: Lauridsen.
—	176,	—	10 f. n.:	Ingvor, læs: Ingvard.
—	207,	—	7 f. o.:	i: skal bortfalde.
—	238,	—	4 f. n.:	ikke bør, læs: bør ikke.